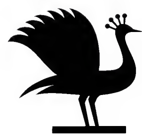
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 14069

Uhniv Memorial Book

Sefer zikaron li-ḳehilat Hivniv (Uhnov) ṿeha-sevivah

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

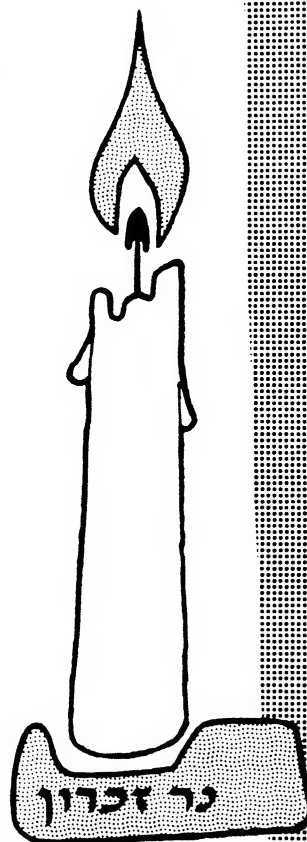
AUTHOR	Ortner, Natan.
TITLE	Sefer zikaron li-ḳehilat Hivniv (Uhnov) yeha-sevivah / katav ve-ʾarakh Natan Ortner.
IMPRINT	880-03 Tel-Aviv : Irgun yotsʻe Uhnov yeha-sevivah be-Yiśraʻel, 1981.
DESCRIPT	298, 83 p. : ill. ; 24 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Uhniv. Uhniv (Ukraine) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Uhniv.
ADD'L TITLE	Uhnow memorial book

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

לזכר
יהודי היבניב והסביבה

יתגדל ויתקדש
שמה רבא...

ספר זכרון לקהילת
היבניב (אוהנוב)
והסביבה

כתב וערך: הרב נתן אורטנר

יצא לאור ע״י:
ארגון יוצאי אוהנוב והסביבה בישראל
תל־אביב תשמ״א

מצבה לקדושי קהלת היבניב במרתף השואה בהר ציון בירושלים

התוכן

בית אבא

הווי

ספורי אודים מוצלים מאש

בפתח השער

הספר היבניב מטרתו להציב גלעד ליהודי העיירה היבניב בגליציה, שנהרגו על קדוש השם בידי המרצחים הנאצים ימ״ש, בתקופת מלחמת העולם השניה, יחד עם ששת מיליוני אחינו ואחיותינו, השם יקום דמם.

יהדות פולניה וגליציה עד תקופת השואה, היתה במלוא פריחתה הרוחנית וכולה תססה חיים תורניים מלאים. יהודי היבניב היוו דוגמה אופינית ובולטת לאורח חייהם של היהודים וכיוונם בעת ההיא. הם סמלו במהותם, ישותם והתנהגותם, את היהדות העסיסית שרכזה בידה שלטון כמעט ללא מיצרים ברחוב היהודי והטביעה את חותמה עליו. חיי תורה וחסידות מפכים היו בעיירה ורישומם ניכר על כל צעד ושעל. אף חיי החולין שבה, מזוככים היו על ידי מקוריותה הצרופה של קדושה וטהרה, שהוגשמו בה בדרך הסלולה מני דור. לשיאה הגיעה ההתעוררות הרוחנית — בליל ״כל נדרי״, אשר היתה מלווה בבכי, עד כי נדמה היה שאף הקירות בוכים. גם גוים היו באים לבית הכנסת בערב זה כדי להיות נוכחים במעמד מרטיט זה.

כל יהודי העיירה היבניב ופרבריה היו חסידי בעלזא מובהקים. הדרך מלבוב (למברג) לבעלזא ארכה 3 שעות. הרכבת עברה בדרכה את הערים: ירוסלב, לובטשוב, רווה־רוסקה ואוהנוב (היבניב). וחסידים היו אומרים: אדם הרוצה להגיע לבעלזא ולבוא אל הקודש פנימה, צריך שיהיו בו ארבעה דברים אלה: יראת לב (ירוסלב), לבי שוב בתשובה (לובטשוב), יהא רעווא קדמך (רווה־רוסקה) ועליו להיות עניו (אוהנוב).

נוסף לתלמוד תורה (ה״חדר״) בו התחנכו תינוקות של בית רבן ברוח מורשת אבותינו המפוארת, ישבו אברכים ובחורים מבוגרים במשך כל שעות היום בבית המדרש והמיתו את עצמם באהלה של תורה. אך גם היהודים אנשי המלאכה שעסקו בעבודתם היומיומית, היו אנשי מעשה ויראי ה׳. הם התכנסו בשעות אחר הצהרים והערב בבית המדרש ללמוד

בצוותא, והשכימו לפתחו בשעות הבוקר המוקדמות ושקדו על התורה והעבודה. כך בקע קול התורה והתפלה, מבעד בתי הכנסיות בעיר, כמעט במשך כל שעות היממה.

אהבת ישראל ומסירות נפש איש לרעהו — איפיינו את יהודי היבניב. יחסי שכנות וידידות לבביים ביותר: אהבה, אחוה ורעות שררו ביניהם. אהבת החסד הישראלית המקורית והדאגה העמוקה לזולת, היוו קוים אופיניים ליהודי המקום. חברות מיוחדות נוסדו בה, כדי לדאוג לעמידה על המשמר להגשת עזרה מידית הדרושה, בכל השטחים, כגון: חברת ״בקור חולים״ ועוד.

נוסף לכך היו יהודים רבים שבאופן אינדיבידואלי בצעו מעשי צדקה וחסד בסתר ובצנעה. מהם כאלה אשר מצוקתם הכלכלית העיקה עליהם והדלות רבצה בבתיהם. כל זה לא מנע בעדם מלכתת את רגליהם ולמסור את נפשם עבור אחיהם הנזקקים.

בספר שלפנינו נעשה נסיון צנוע לתאר דמותם ופעלם של יהודים אלה. העובדה שנשארו אחד ממשפחה ושנים מעיר מחד גיסא, והתקופה הארוכה שחלפה מני עברה כוס התרעלה על יהדות אירופה מאידך גיסא, הקשו על הרחבת היריעה. אך הדמויות שהועלו בספר מהוות דגם אף לאותם יהודים אלמונים שלא הוזכרו בספר. כי מעשיהם היו מכנה משותף לכל יהודי המקום.

גורלם המר של יהודי העיירה מועלה עלי ספר בידי שרידים אודים מוצלים מאש. ספוריהם הכוללים את נס הצלתם, מוכיח את עומקם של דברי כ״ק האדמו״ר רבי אהרן רוקח זצ״ל מבעלזא, אשר ניצל אף הוא מגיא התופת, יחידי מכל משפחתו: ״אותו רשע התכוין לכל יהודי. וכל מי שנותר בחיים, היה זה בזכות שני מלאכים שנשלחו ממרום להצילו״. בדרכים מופלאים ניצלו אודים אלה, לאחר שנפגשו עם המות פנים אל פנים.

רובם המכריע של הדברים נכתבו או נאמרו וסופרו באידיש. הם תורגמו לעברית — ובחלקם גם לאנגלית — למען ידעו הדורות הבאים מי היתה יהדות פולין שהוכחדה. ולמען ינסו לסגל ולאמץ לעצמם את אורח חייהם היהודי והמוסרי, על מנת לשמש סמל ודוגמא: מהו יהודי ומהו אדם. כי אם אין לקנא בחומר — בודאי יש לקנא ברוח, שהיתה מנת חלקם של הקדושים בחייהם ובמותם. וקנאת סופרים תרבה חכמה ו...מעשה. וייזכרו לטובה כל אלה שהיטו שכם להוצאת הספר, באומר ובמעש.

בראשונה אזכיר את זקני הרה״ח ר׳ דוב בריש אורטנר ז״ל, אשר זרע את הגרעין הראשון להעלאת זכרונות על העיירה היבניב וכבר פרסמתים בספרי ״דבר חן״ שהוצאתי לאור לזכרו בשנת תשכ״ג. עזרו רבות לחיבור הספר יבלחט״א מר אשר קליינשפיז ומר משה אדלר וכן מר אריה זיגל. תודה מיוחדת לר׳ מאיר וונדר עורך אנציק. חכמי גליציה, על הארותיו.

ואחרונים אחרונים חביבים האחים הא׳ יהודה ואלי רמר והא׳ יוסף מילר מקנדה, אשר נדבה רוחם לעזור במימון הוצאת הספר. ורק בעזרתם יכלנו להוציא לאור מן הכוח אל הפועל את הרצון להנציח את זכר קדושי היבניב, עלי ספר לזכרון נצח.

יהי זכר הקדושים — ברוך.

כסלו תשמ״א

הרב נתן אורטנר

משה אדלר / **זכרון העבר**

עיר מולדתנו אוהנוב, היתה עיירה קטנה, אשר שכנה ליד מסילת הברזל ירוסלב — סקול, בין רוה מזה ובלז מזה.

פרט לבית הכנסת המפואר (ה״שול״ בלע״ז) ובית המדרש ושלשת הקלויזלך, לא היו בה מוסדות־צבוריים או מוסדות תרבות. וחרושת בכלל לא היתה. כך שמקורות פרנסה היו דלים מאד וכל נפש נוספת בעיירה, היותה בעיה של קיום. בודאי שלא דברו על חינוך מקצועי ועל העתיד. כי על זה בכלל לא חשבו, בעוד שלא היה סכוי מינימלי לעתיד הנוער. וכך גדלנו מכוחות הטבע בלי שום משענת. ולא רק בני השכבה העניה והמעמד הבינוני היו בעלי מחשבה כזו. זה היה מנת חלקו של רוב הנוער האוהנובאי. ואם אחד מאוהנוב רצה להדגיש את מקום מוצאו, היה אומר: אני מאוהנוב ע״י בלז או ע״י רוה רוסקה, כאילו רוצים להשען על אח עשיר וחזק. יש להזכיר שרוה רוסקה היתה כבר אז עיר מודרנית יותר ומתקדמת. ואילו בלז היתה היחוס החשוב ביותר של בני עיירתנו ושל כל הסביבה. וכך דורות על דורות, השלימו אנשי אוהנוב עם מצבם העגום כאילו טבעי הוא. וכל תפילתם היתה לעבור את קשיי היום ומלחמת הקיום, ולזכות לכלולות ילדיהם.

הם לא היו מהפכנים. ולא התאוננו על שינויי מצבים או הבדלי מעמדות. כי הרי הכל צפוי. שלוה היתה נסוכה על הכל. לא עלה על דעת אחד מהם לנסות לערער על המצב. באותו הזמן לא ידענו ולא הבינונו את גורמי המצב העגום של חלק הארי של תושבי העיירה. נחמה אחת מילאה את לבם של האנשים התמימים הללו: לזכות בפצוי בעולם שכולו טוב. ובשביל לזכות בעולם הבא, קמו יהודים טובים וצדיקים אשר כל פעולתם היתה לדאוג לזולת, לעזור לחלשים. אך השלוה הזאת לא האריכה ימים, היא תמה ונגוזה.

אין ספק שהראשון שמרד במוסכמות הללו, היה: יצחק ברגר ז״ל. הבטוי העממי אומר שעניות אינה בושה. אבל היא אינה גם כבוד. אנו הנוער של השכבות העניות אמרנו כבר אז — מבלי שנוכל לתת לכך בסיס תיאורטי — שהעניות היא גם לא כורח המציאות. ויצחק ברגר, שהוא כמעט היה אוטודידקטי, ביטא את זה כבר אז בשיריו. השני שנתן בטוי למצוקת עניי אוהנוב, היה: יעקב שודריך. בניגוד לבן תקופתם: אביגדור שפריצר, וקודמם: מרדכי גוטפריד, שלא היה להם כיוון חברתי מסויים. הדעה אומרת כי על כריות משי ושלחן דשן, לא צומחים כשרונות פוריים. ולא מקרה הוא ששניהם היו בני בעלי־מלאכה שלחמו את קשיי קיומם. בטויים של השניים: ברגר ושודריך היה בבואה של כל הנוער של עיירתנו; נוער בלי מסד כלכלי, בלי פרספקטיבה לעתיד. אבל אותה תקופה של אחרי מלחמת העולם הראשונה, שאפשר לכנותה כתקופת ״רנסנס״ שניה, נתנה תקוה לרוב בני אדם עלי תבל כולו, וגם בלב העם היהודי שהיה בטוח ששנאת עמים ורצח אדם בידי אדם, לא יתכן יותר לאחר הזוועות של מלחמת העולם הראשונה, ויתגשם חזונו של ישעיהו בן אמוץ: ״ושפט בין הגויים״ והעמים לא יפתרו את בעיותיהם, בדרכי מלחמה והרס, אלא בדרכי שלום. ולא עלה על דעתם של אנשים פשוטים כמו אנשי אוהנוב שכל מטרתם היתה תורה ומצוות ומעשים טובים, שמרמים אותם. ש״חוזה ורסיל״ אינו אלא פיסת ניר ריקה מכל משמעות; שאותה גרמניה אשר הכניסה את העולם למרחץ דמים ואשר נוצחה ע״י בנות הברית, תזכה לויתורים על גבי ויתורים. ואותו העם הגדול אשר אימץ לו את התנ״ך לבסיס מוסרי שלו, הוא הוא אשר יהיה הותרן הראשי...

מצבת הזכרון שאנו בני אוהנוב רוצים להציב, אינה עוסקת בהיסטוריה של 2 מלחמות העולם אלא בטרגדיה הפרטית שפקדה אותנו. אין אנו מנתחים את התקופה הטרגית ההיא, למרות שזה רצוי והכרחי. אחרת אי אפשר גם להבין איך קרה הדבר הזה. כל שארית הפליטה שנשארה מיהדות אירופה וכל השרידים שנשארו מן העיירות הקטנות והערים הגדולות, כשהם כותבים את זכרונותיהם ומבכים את גורל משפחותיהם, כאילו צוללים לים הסוביקטיבי הפרטי שלהם. וזה גם מובן, כי מחבר הספר איוב אמר: ״עור בעד עור״, אדם רואה קודם כל את הטרגדיה שלו וכואב את הכאב שלו. זה מובן, אבל לא נכון. כי השואה שניתכה על אירופה בכלל ועל העם היהודי בפרט, היא בעיה חברתית כללית, ואנו

היהודים שכל כך הרבה תרמנו בפתרון בעיות חברתיות, מצווים לחשוף את שרשי הדברים. כי המקרה של 2 מלחמות העולם על כל ההשלכות והתוצאות שלהן, הינו פרי של סתיכיה טבעית, זו היתה פעולה של אנשים שלא רצו להסכים עם פרוגרס ועם קידמה. כי זה עלול היה למנוע ממדינות אירופה מסויימות את שלטון האימים על עמים כבושים וחלשים, וגרמניה לא השלימה עם מצב זה ודרשה לחלק את העולם מחדש. וכל העולם עוד זוכר את הפלירט שנהלה בריטניה הגדולה בכדי להרחיק אותה מן השאיפה ממערב אירופה למזרח, לשדות אוקראינה והנפט של בקו.

והדבר קם ונהיה בתאריך העגום של 1.9.39. הטרגדיה של יהדות אירופה עוד התחילה הרבה זמן לפני התאריך הנ"ל. אנו יודעים וזוכרים את כל תחנות המרטירלוגיה היהודית של אותה תקופה. היהודים חשבו שזה רק זמני, כי בזמן מלחמה קורים דברים אכזריים. אבל לפעולות שטניות ופטליות שנעשו ע"י הפשיזם, אף אחד לא פילל. אף אדם בעולם לא פילל שאנשי מדע, רופאים ביאולוגים, ישבו ויחקרו איך אפשר באופן מדעי להשמיד אנשים באופן סיטוני כזה, והרוצח ירים את גרזנו על אנשים חלשים, נשים, ילדים וטף. אף אחד לא פילל שהעם של **גטה, שילר ובטהובן**, יהיה מסוגל לשפלות כזאת. האנושיות מכירה הרבה מלחמות וכל מלחמה עם הטרגדיה שלה, אבל שגעון כזה טרוף כזה, המין האנושי לא הכיר. המרחק והזמן לא ימחקו ולא יכסו את מעשיהם הנפשעים. למרות הכל מחפשים הרבה גורמים ומשתדלים להשכיח את המעשים. ולבושתנו גם גורמים יהודיים עזרו להם לקבל כרטיס כניסה למשפחת העמים.

אבל מה שקרה באירופה בזמן שלטון הפשיזם ומעשיהם, אי אפשר למחוק. אפשר לשחד אנשים ועמים, אבל את האמת אי אפשר לשחד. אפשר להצמיח עשב על קברים. אבל ישנם דברים שאי אפשר לכסות. ערמות של נעלי ילדים ושערות נשים של קרבנות הנאצים, אי אפשר לכסות. אין כח שמסוגל לפזר את עשן המשרפות. לעדי־עד ולנצח עולמים יתמר העשן הזה. ומה שמוטל עלינו להתפלל ולקוות שדבר כזה לא יקרה שוב.

על החיים של עיירתנו, אין אני זוכר הרבה. אני הייתי השני מבני עיירתנו שעלה לארץ ישראל. הראשון היה אריה רייכלר (ארנון). יש בין אנשי עיירתנו אנשים אשר זוכרים את הווי עיירתנו יותר ממני, ואני

מקווה שהם יעלו את זה על הכתב ויתנו תמונה מלאה מן העיירה.

וייזכרו לטובה כל המלמדים אשר לימדו אותנו בפעם הראשונה את צורת ״א״ והנחילו לנו את הכתיבה והקריאה.

ייזכרו לטובה כל בעלי התפילות אשר הנעימו לנו בתפילותיהם הרגשניות, את השבתות והחגים. ותיזכרנה לטובה כל אותן האמהות אשר בשקט סבלו את מצבן הקשה וטיפחו וגידלו אותנו לקראת היעוד בחיים.

הה״צ ר׳ משה רוקח הי״ד בנו בכורו של כ״ק מהר״א מבעלזא (באמצע) ר׳ שמואל פרנקל מהיבניב הי״ד חתן כ״ק מהר״א מבעלזא (בצד שמאל)

היבניב (אוהנוב)

(סקירה היסטורית)

היבניב שוכנת במחוז רווה רוסקה אשו בגליציה המזרחית. מרחקה מבעלזא — 22 ק״מ ומרוה רוסקה — 21 ק״מ. בירת המחוז — למברג (לבוב).

בסוף המאה השניה לספירה, הגיעו הגותים לגליציה. בין היתר כבשו ויישבו את האזור בו שוכנת העיירה היבניב. בסוף המאה הרביעית גורשו הגותים ע״י ההונים. באמצע המאה החמישית היו הסלובנים לשליטי האזור. בשנת 1019, נכבש האזור ע״י המלך הפולני. עד שנת 1462 היה האזור בחזקת נסיכות. באותה שנה הוכרז כפלך בלז (וויבודסטבו), תחת השלטון הפולני, זה כלל גם את מה שנקרא לאחר מכן: היבניב (אוהנוב). הישובים באזור בלז היו שייכים לבעלים שונים; בחלקם לממלכה והם נקראו ערי הכתר וחלקם ליחידים — פריצים.

באותה שנה נתן המלך קזימש רשות לאחד בשם זיגמונד, להעניק את השם אוהנוב — שהיה סמלו — למקום, כהוקרה על זכויותיו להבטחת אדמות פלך בלז לפולניה. וכך הפך הכפר לעיירה עצמאית ובלתי תלויה בשלטונות המחוז, לפי הזכות המגדבורגית (המקנה שלטון פנימי למחוזות, נפות, ערים וכפרים) והתושבים לא היו תחת שלטונו של פריץ, אלא תחת שלטון המלך.

ב־1477 נוסדה הפריפריה אוהנוב, אשר כללה מלבד העיירה, גם כמה כפרים. אזור זה הורחב בשנת 1595. וערב פרוץ מלחמת העולם הראשונה, כבר כלל למעלה מעשרים כפרים, סביב העיירה היבניב.

בשנת 1497 הגיעו לאזור, צלבנים שבאו לעזרת המלך הפולני נגד הטורקים. בשנים 9—1548, פלשו הטטרים לאזור. ובשנים 55—1648, סבל האזור מחמלניצקי ושותפיו הטטרים.

בשנים שלאחר מכן ניטשו באזור מלחמות נוספות רב .ת, עד חלוקתה הראשונה של פולין וסיפוחה של גליציה לקיסרות האוסטרית. לאחר מלחמת העולם השניה סופח האזור לברית המועצות.

הקהילה היהודית בהיבניב היא עתיקת יומין. אמנם במקורות הסטוריים אין פרטים רבים על אודותיה, כי עצם המקום היה מצער מכדי להזכירו בקורות המדינה או יהודיה. אך בזכות רבניה הידועים, אשר מפאת חשיבותם מוזכרים במקורות שונים, מתברר לנו כי לפחות במשך שלש מאות וחמשים שנה, היתה קיימת קהלה יהודית במקום, אשר אף מינתה לה רב אב״ד. (ראה רשימת רבני הקהלה שעלה בידינו למצוא במקורות השונים, להלן, בפרק על ״רבני היבניב״).

והרי מספרים על גודל האוכלוסיה היהודית בהיבניב במאות השנים האחרונות, על פי המובא במקורות שונים:

בשנת שפ״ט 1629 30 בתים יהודיים

בשנת תח־תט 9 — 1648 100 משפחות יהודיות

במגילת ״טיט היון״ לר׳ שמואל פייביש בר׳ נתן פייטל:

״... ומשם הלך למגירוב ושם כמאה ב״ב (משפחות) וברחו כולם לנרול הנזכר. ומשם הלך לפאת ליש ושם מאה ב״ב וברחו כלם לנרול הנזכר. ומשם הלך לק״ק ראוז (ראווה) ושם מאה ב״ב וברחו גם הם לנרול... ובנרול היה שש מאות בעלי בתים, בלי אותם שברחו שם לנפשם, ובין הכל היו בו יותר מחמשת אלפים ב״ב, ובעוונותינו הרבים היתה שם גזירה רעה גדולה ונהרגו יותר מעשרים אלפים נפשות, טף ונשים. ומשם הלך לק״ק בלעז (בעלז). ושם כמו שתי מאות ב״ב ומלבד זה ברחו למקום הזה משאר ארצות יותר מאלף ב״ב בשביל שהיתה העיר חזקה מאוד, אבל מתו כמה מהם מרעב. ומשם הלך **להיבניב** ושם מאה ב״ב ונהרגו כולם איש ביד רעהו ונשחטו כדי שלא יפלו בידי שונאיהם. ומשם הלך לק״ק טישוויטץ ושם מאה ב״ב ונהרגו כמעט כולם. ומשם הלך לק״ק סיקאהל ושם כמאה ב״ב ונמלטו לנפשם בתוך חומה עבה אחת שהיתה בנויה כמו מבצר וניצולו״.

כנראה שהישוב היהודי במקום, חודש ע״י יהודים מן הסביבה, אשר כשוך הזעם, יצאו ממחבואיהם להקים להם בתים חדשים.

מן המובא מתברר כי בתקופה עתיקה יותר היה מספרם של יהודי היבניב זהה לזה של יהודי רווה־רוסקה. דבר זה נשתנה במרוצת השנים, כשמספרם של יהודי רווה־רוסקה עלה בהרבה על זה של יהודי היבניב.

מספר הבתים היהודיים:

	בשנת 1629	בשנת 1643
היבניב	30 בתים	30 בתים
רווה־רוסקה	24 בתים	25 בתים
בלז	34 בתים	40 בתים

בשנת 1880 היו ברווה רוסקה 3878 יהודים ובהיבניב 1843 יהודים. ובשנת 1900 היו ברווה רוסקה 5098 יהודים, ואילו בהיבניב היה מספר התושבים הכללי באותה שנה: 4487 ומהם 2140 יהודים, שהיו 47.7% מכלל האוכלוסיה המקומית. התושבים הגויים היו: 75% אוקראינים ו־25% פולנים.

באמצעה של העיירה עובר הנהר סלוקיא ממערב למזרח, כשאפיק ממנו מתפתל לצפון.

באזור: יערות, שדות, הרים גבעות.

תעשיה: טחנת מים, מפעלי שמן ועץ.

בכל יום חמישי בשבוע היה יום שוק. פעמיים בשנה התקיים יריד.

שטחה המוניציפאלי מתפשט על 28 כפרים סמוכים באזורה, בהם גם גרו יהודים:

1. אוסטובוזש
2. ברוקענטאהל
3. דומאשוב
4. דעניסק מ. לעשניצבקי
5. ווארונוב
6. ווערביטץ
7. ווילקע מאזויעצקי
8. ז׳יעלונא
9. זאסטאוויע
10. חליפשטין
11. חורונוב
12. טארנושין
13. טעהלוב
14. יוזעפובקא
15. מאכנוב
16. מאחניבעק
17. מיחאלובקא
18. נאווישילקי פשעדני
19. נאווישילקי קארדינלסקי
20. סאלישיס

21. סטאַי
22. פודדענבצע (פידיביץ)
23. קאַריב
24. קורטשוב
25. קורטשמין
26. קשעוויצע
27. רעטשיץ ו־הובינעק
28. שטשיפיעטין

מפת פולין וגליציה
(נהר בוג - גבול איזור ה״גנראל-
גוברנמנט״)

ר׳ דוב בריש אורטנר ז״ל / זכרונות מהיבניב

יחסי מסחר ושכנות

יחסי ידידות טובים שררו ברוב התקופות, בין היהודים לבין שכניהם הגויים. אף קשרי מסחר תקינים ופוריים היו ביניהם. שתוף פעולה הדוק ביותר, בא לידי ביטוי בענף העורות, כי התושבים הגויים, בחלקם הגדול, עסקו ביצור נעלים ובסנדלרות וסחורותיהם סיפקו את הביקוש הרב בירידים.

מקורות פרנסתם של היהודים התרכזו בעיקר בתוככי העיר. הם היו בעלי החנויות ואנשי מקצוע ומלאכה.

הכנסותיה של העיריה באו ממכירת העצים שנחתכו מן היער העצום הסמוך לעיירה. ההכנסות הגדולות ממסחר זה הפכוה לאחת העיריות העשירות בגליציה. מעצים אלו גם רוצפו מדרכות העיר. התושבים הגוים רכשו עצים במחיר זול, לכל צרכיהם. היהודים קבלו בכל שנה, לקראת חג השבועות, עצים ללא תשלום, בעבור בית הכנסת, בית המדרש והקלויז.

חלק ניכר מעמדות המפתח במוסדותיה הצבוריים והכלליים של העיירה, היה בידי היהודים. כגון: מוסדות כספיים, נציגי סוכנויות בטוח והגרלות הממשלתיות. כן נתמנו יהודים כחברי עיריה ופקידים גבוהים ונציגי השלטון המרכזי במקום. בשילהי המאה ה־19 היה השלטון בעיירה, בידי הנציג היהודי: ר׳ ישראל שרובער, וכל עניני העיר נחתכו על ידו.

משרת המעטריקעל־פיהרער, באזור היבניב (הממונה על נהול פנקסי הנולדים, הנפטרים והנישאים בה ונתינת תעודות אישור על הנ״ל) — היתה ביד יהודי. הממשלה קבעה תעריף לכל הרשמה וקבלת אישור. נושא משרה זו יכל לפרנס משפחה שלמה. לקבלת משרה זו זכאי היה רק

מי שלא "נכתם" בעיני השלטונות בחטא כלשהוא וכן ידע את שפות המדינה; פולנית ואוקראינית.

נישואין נרשמו בפנקס רק לאחר הבאת תעודת אישור מן הרב, שהוא נתן חופה וקידושין כדת.

ההתחרות לזכות במשרה זו, היתה גדולה ביותר. לעתים אף פרצו מריבות בעטיה. וזכה במשרה זו, רק מי שהצליח בשתדלנות אצל ה"פריץ" או במקום מתאים אחר. מי שזכה בתפקיד חייב היה להשבע על ספר תורה אצל מושל המחוז, בדומה לפקיד ממשלתי.

ניהול הפנקסים החל בשנת 1840. זכורני שבדף הראשון היה כתוב שמה של הרבנית רכילי בת הרב ר' משה אלבויים, שהיתה לאחר מכן אשת הרב ר' ארי' לייביש הורשובסקי אב"ד היבניב, ואמי זקנתי חי' שרה הערמאן. בתקופה הראשונה רשמו היהודים רק את שמות הבנות ולא את שמות הבנים כדי שלא יצטרכו לשרת בצבא.

משנת 1840 היה בעל משרה זו — ר' חיים בוימאן מהיבניב. לאחר פטירתו, שימש בתפקיד זה, במשך תקופה קצרה — ר' משה לוי מרגליות מהיבניב. לאחר מכן זכה במשרה זו, אבי ז"ל ר' מאיר אורטנר. ב-15.1.1906, קבלתי ממושל המחוז תעודה לפיה נתמניתי לסגנו של אבא ז"ל ונכנסתי לתפקידי לאחר שנשבעתי אמונים במשרדי מושל המחוז ב-5.2.06. לאחר עזיבתי את היבניב במלחמת העולם הראשונה, ניהלה אחותי מינדל הי"ד, את ה"מעטריקי".

אחר כך נתמנה למשרה זו, ר' פייבל קלוגר הי"ד, אשר שימש בתפקיד זה, עד שנהרג עקדה"ש יחד עם כל בני עירו בנר ה' של חנוכה.

בעת הבחירות ל"סיים" בלמברג ולבית הלורדים בוינה, הצביעו היהודים עם הפולנים וכך זכו תמיד ברוב. וכאשר חסרו להם מספר קולות, קנו קולות אצל האוקראינים, עבור הפולנים.

רשיון ממשלתי לסחר בתוצרת הטבק הממשלתי (לעשון והרחה) בהיבניב, היה בידי ר' יושי קאנר בלבד, אשר היו לו סוכנויות בעיירה ובכפרי הסביבה. כולן בידי יהודים. אחריו ניהל את העסקים חתנו ר' הירץ רבהון ואשתו פעשי, עד יומם המר. גם הרשיון הממשלתי לסוכנות המקומית העוסקת בהגרלות הממשלתיות מוינה ומלבוב, היה בידי ר' יושי קאנר שמינה את חתנו ר' יוסף צבי קאטצבאך ואשתו חנה למנהלי סוכנות זו. הרשיון הממשלתי למכירת מלח ניתן לר' יחיאל קליין ואחריו קבלוהו ממנו; ר' אהרן חיים מורגנשטרן וחנה קאטצבאך.

בעיירה היו שני מוסדות כספיים (מעין בנקים זעירים) יהודיים. האחד — בהנהלתם של ר׳ אהרן צוקרמן ור׳ צבי קאטצבאך, והשני — בהנהלתם של ר׳ יוסיל בער, ר׳ בערל קאנער ור׳ משה צבי קאנער.

אחד הענפים המשגשגים והפורחים ביותר בכלכלת גליציה בימים ההם, היה מכירת משקאות חריפים. במאה הקודמת היה המונופול (רפופינאציע) לקנית משקאות חריפים, יין ושכר ומכירתם — נחלתם של הפריצים הפולניים בלבד. ב־1878 הוצאה זכות זו מידם ומבעלותם הבלעדית. ומאז היתה התחרות חפשית על זכות זו, שנערכה באמצעות מכרז חפשי, שהוצא ע״י הנציב (שטאטהאלטער) בלבוב. לזוכה בהתחרות זו, הוחכרה הזכות לתקופה בת שלש שנים. האפשרות לזכות במכרז ניתנה למעשה, רק לבעלי הון. מאחר והוצאות מסחר זה היו גדולות מאד והיתה דרושה לו השקעה עצומה. נחוצים היו לכך: בית למזיגה וזיקוק, בית מיוחד למכירתם, חדרים להנהלת הפנקסים והחשבונות, העסקתם של פנקסנים, גזברים, מוזגים וכן נוטרים ושומרי דרכים, אשר תפקידם היה לשמור ולפקח לבל יובאו העירה סחורות חוץ, דבר אשר יכול ליצור התחרות בלתי הוגנת.

בהיבניב זכה בקביעות במונופול, בעל האחוזה בזאסטאוויע, ע״י היבניב: מוראבסקי. והוא מסר את זה לרשות הקהלה היהודית. וזו מינתה שני אנשים: ר׳ יעקב שלום שטרוס ור׳ יעקל אריש כץ, לנהל את העסקים, על חשבון הקהילה היהודית. שניהם היו תלמידי חכמים שהתפללו בקלויז בכותל ה״מזרח״ ונקראו ״נאמנים״. המושג ״נאמן״ היה פירושו בימים ההם: איש חסיד וישר בכל דרכיו, נקי כפיים, יודע כתוב וחשבון ובעל ידע במקצוע זה. בכל המעלות הללו נתברכו הנ״ל. ותחת פקוחם עמדו כל האנשים הדרושים למסחר זה. הרווחים היו גדולים, כי קביעת המחיר היתה בידי החוכרים. אנשים רבים מן העיירה התפרנסו מעסק זה.

פעם נחכרה זכות זו ע״י הבארון וואטמן, אשר לקח נאמנים אחרים ממקום מגוריו: ר׳ אברהם זאנדגארטען ור׳ אברהם פומעראנז ועוד מספר אנשים. מיד הוכרז בעיירה על ״חרם״ לפיו אין לקנות מהם, בכל לילה הבריחו לעיירה, משקאות ממקומות אחרים. ובעלי המסעדות שקנו מהם, הוצאו מבתי הכנסת ולא התפללו עמם, משום שעברו על ה״חרם״. מאבק זה נמשך כשנה, עד שהברון וואטמן החזיר לעבודה את כל אלה שהועסקו בעבר בענף זה, פיטר את האנשים החדשים אותם הביא לעבודה, מלבד הא׳ זאנדגארטען ופומערנז, ושילם סכום גדול לקהלה כפיצוי.

התנקשות בין היהודים לבין האוקראינים

במרוצת הימים החלו האוקראינים לפתח במרץ את חייהם התרבותיים. רבים מהם רכשו לעצמם השכלה גבוהה וחלקם אף היו לרופאים, עורכי דין, מורים ועוד. חדירתם לשכבות האינטליגנציה הגבוהה, הגבירה את תאבונם. והם החלו לרכז את מאמציהם להשתלטות כלכלית על העיירה. ראשית צעדם היתה הגשמת שאיפתם להצר את רגלי היהודים ולנשלם מן המסחר. הם פתחו את החנות האוקראינית הראשונה ברח׳ קאריבער, לא רחוק מן הכנסיה הרוסית, ובית מרזח אוקראיני לא רחוק מן הכנסיה הפולנית. כמו כן החלו להחרים את המסחר היהודי. זה יצר את האיבה הראשונה עם היהודים. התנכלותם הראשונה היתה בהעלאת הטענה הנלוזה לפיה היער המקיף את העיר, הוא רכושה הבלעדי של העדה הנוצרית בלבד, ולא של העיריה שהיתה קהלה מאוחרת של היהודים והנוצרים כאחד. מסבה זו רצו לשלול מן היהודים את זכותם במסחר העצים. לזירוז הענין, הגישו תביעה משפטית על כך לבית המשפט בעיירה. כמובן שהיהודים דחו בשאט נפש טענה מבישה זו, בחשפם את הרקע הזדוני שלה. הם נקטו בכל הצעדים הדרושים להבטחת זכויותיהם, בידעם שהתחלה זו אינה אלא חוליה אחת משרשרת פרצות נוספות שתבאנה בעקבותיה, במקרה וההצלחה תאיר להם פנים בפעם הזו.

היהודים טענו שהיער שייך לעיריה הכוללת גם את היהודים וההוכחה לכך: ממנו רוצפו מדרכות העיירה ע״י העיריה, והיהודים גם קבלו עצים מן היער לחג השבועות, ללא תשלום לשם קשוט בתי הכנסת שלהם.

הקהלה היהודית נתנה יפוי כוח לניהול המשפט, לחבר ועד הקהלה ר׳ מאיר אורטנר, אשר שכר בלמברג את העורך דין היהודי ד״ר רפאל בובער עם האסיסטנט שלו ד״ר מילדוואַרם, ובוינה — את העורך דין ד״ר פאנעטה, כי שם היתה הערכאה העליונה, מקום מושב השלטון המרכזי של גליציה שהיתה תחת השלטון האוסטרי, באותה תקופה.

ניהול המשפט נמשך בעצלתיים וארך שנים רבות. בתקופה זו אמנם הפסידו היהודים כמה פעמים בבית המשפט בהיבניב ואף בבית המשפט הגבוה בלמברג. אך בכל עת בה הגיעו הדברים לאינסטנציה הגבוהה, הוא בית המשפט העליון בוינה, נהפכה הקערה על פיה. כי הללו קבלו את

טענות היהודים, דבר שהביא בכל פעם לדיון חוזר בבית המשפט בהיבניב שינוי זה נתאפשר עקב התערבותם של ראשי השלטון בגליציה אצל ראשי הממלכה האוסטרית בוינה, מאחר והללו זקוקים היו לקולותיהם של היהודים בעת הבחירות. כך נמשך הענין עד שבסופו של דבר נדונו מזימותיהם של האוקראינים לכשלון חרוץ.

השנאה הגדולה שפעפעה בעיירה, הן בעקבות המשפט וכן בגלל התקרבות מועד זמן הבחירות, גברה בממדים עצומים ע״י הסתת הגלח הרוסי רומאנובסקי ימ״ש. בעיצומה של תקופה זו, בשנת **1903**, פרצו, ביום בהיר אחד, שלושים שרפות במקומות שונים בעיר. רחובות שלמים שהיו מאוכלסים יהודים החלו לבעור והיו למאכולת אש. כן עלו באש מחסני תבואה של נוצרים ואף חלק מהכנסיה הפולנית החלה לעלות בלהבות.

בעת ההיא קרה מקרה מעציב נוסף שתוצאותיו היו הרות סכנות וגרמו לפוגרומים נגד היהודים. בהיבניב גר יהודי עני מדקדק במצוות וירא שמים. הוא היה מתווך למכירת פטל אצל הנוצרים. היה לו בן יחיד ושמו נטע, שנתפתה ע״י אוקראיני בשם פטר סקריפטשוק — להשתמד. הלה החזיק את היהודי חבוי בביתו עקב פחדו להופיע בחוצות העיירה, מקום בו נרגם באבנים ע״י ילדי ישראל, שקראו לו ״קיגעל פרעסער״. בלילה אחד פרצה דליקה גדולה במחסני התבואה של הנוצרי הזה. האש התלקחה במהירות. עם עלות השחר התפשטה האש עד שהכנסיה הרוסית החלה לבעור ולעלות בלהבות.

אני בעריש אורטנר ואבי מייטשי אורטנר ז״ל עמדנו באותה שעה ליד הכנסיה והתבוננו בשריפה (אבי ז״ל היה נציגה של חברת הבטוח הרוסית ״סלאוויא״ בפראג, וכמעט כל אנשי העיירה, יהודים ונוצרים, היו מבוטחים אצלנו). באותו רגע נגש אלינו השכן שלנו קולבושעווסקי, הממונה על גביית המסים בעיירה, ותפס בידו של אבי ולא עזב אותה, באמרו: ״מייטשי, בוא מיד עמי הביתה, כי יהיה נורא״. הלכנו אתו כעשר דקות כשלפתע החלו פעמוני הכנסיה להשמיע צלצולים אשר פירושם: ״גיוואלד״.

בדרך פגשנו אוקראיני שאמר לנו: ״אתם הצתם את האש אצל פטר סקריפטשוק. אתם תראו את סופכם״.

אנחנו גרנו מחוץ לעיירה בין בית החיים לבין בנין בית המשפט ובית הסוהר. לא ראינו שם אדם. אך בכל זאת המשיכו הפעמונים לצלצל ללא

הרף, כשקולבושעווסקי צועק אלינו: "הכנסו מהר לתוך ביתכם. בעיירה יש פוגרום!"

היהודים נמלטו, מי לתוך הבתים ומי לצידה השני של העיירה, לנהר "סוליקיא". בכל העיירה נופצו, כאילו באורח נס, כל החלונות של היהודים, חוץ מאצל אחד: וולף יודנברג. הוא לקח גרזן בידו וצעק: "מי שיבא אלי, אערוף את ראשו". ברחוב הוכו יהודים אחדים באכזריות רבה. אבל ראו דבר פלא: הם ספרו כי לא הרגישו שמכים אותם.

ר' דוב בריש אורטנר

הפקידים הממשלתיים ידעו כי באותו יום ייערך פוגרום. באותו יום היתה מפקדת הצבא של היבניב — ברוה רוסקה.

חתנו של העשיר הגדול הילר קאמינסקי, צעק לעבר ההמון: אנחנו הולכים למייטשי אורטנר. בדרך הם נטפלו לעמוד טלפון וניתצו אותו. בעיירה היו 4 קצינים בלבד. ליד ביתו של ד״ר קיביץ (יהודי) הם נעמדו שנים שנים (גב מול גב) ולאחר שירו באויר, החלו לערוך מעצרים בין ההמון. בינתיים הגיעה תגבורת מרוה רוסקה.

ליד פתח הכנסיה הפולנית, ניצב מר בוכענסקי, נציגו של מושל המחוז. האוקראינים רצו לעשות בו משפט לינץ. הוא נמלט אל הגלח הפולני וטלפן למושל המחוז טיהרמאן ברוה רוסקה. ותוך 25 דקות, הגיעו מרוה רוסקה, 4 קצינים עם חיילים. הם רוכזו ברינגפלאטץ וחימשו מיד את המשטרה החשאית ועצרו כ־300 אוקראינים. החיילים אוכסנו בבתי הנוצרים העשירים. הם היכו אותם ורוקנו כל אשר היה בבתים.

אבי ואני הלכנו לעיירה וראינו את החורבן הגדול. אצל לעמיל ליבערמן (שפרינצלעס) היתה כל החנות הרוסה.

מלמברג הגיע תוך זמן קצר ביותר, הרכב של בית משפט, שהחל לשפוט את המתפרעים האוקראינים. המשפט נערך באולם ״מכבי אש״. עורכי דין רבים התנדבו ליצג את היהודים, ללא תשלום. בית המשפט פסק להם תקופות מאסר ותשלום פיצויים לכל יהודי שניזוק. אני עצמי העדתי נגד שני אנשים. (על מהלך המשפט, ראה להלן).

כתוצאה ממאורעות אלו, פוזר השלטון המרכזי את העיריה. נציגו של מושל המחוז נשלח לכהן כראש העיריה. שמו היה הולעסלאו העללער. לידו נתמנתה ועדה קרואה ובה נציגים ליהודים, לפולנים ולאוקראינים; שני נציגים לכל עדה. פעולותיו הראשונות של ראש העיר, היו — עקירת היער ורצופם מחדש של מרצפות העיר.

קומיסאר העללער קנה מן הפריץ מוראווסקי את ה״בנין האדום״ ורצה להקים במרכז העיירה, בנין גדול בו ירוכזו כל מוסדות השלטון והצבור. כגון: בית המשפט, משרדי המסים, המשטרה, בית הכלא ועוד. ליד הבית האדום, עמד בנין אבנים של ר׳ נתן ור׳ שמעלקי ברי. בנין זה נשרף באורח פלאי. אבל נותר לפליטה הבית של ר׳ אלקנה הורשובסקי, שהיה עשוי מעץ. אך ר׳ אלקנה לא רצה למכור את ביתו תמורת כל מחיר שהוצע לו. ושני נימוקים היו לו. א) בבית בו למד אביו הרב, לא יגורו זנדרים. ב) כל היהודים התנגדו לתכנית הבניה הזו, לפיה יהיה שם בית

המשפט וקצינים יגורו באמצע השוק. צוה ה׳ ליעקב סביב צריו. הקצינים יגרמו ליהודים צרות בכל רגע ורגע. גם האחים ר׳ נתן ור׳ שמלקי סירבו למכור את שטח ביתם השרוף. כל השלשה, היו יהודים תלמידי חכמים.

קומיסאר העללער הביא מלמברג הוראות לפיהן חייבים להרוס את הבנין משום שקיימת סכנה לגור בו ולהועידו לבניה הנ״ל. ר׳ אלקנה שלח ערעור ללמברג. אך לא נתקבלה כל תשובה.

ביום ששי אחד, בשעות אחר הצהרים, הגיע ראש העיר בליווי קצינים ושוטרים, אשר הוציאו מן הבית אל הרחוב; את ר׳ אלקנה, אשתו מינטשע, חתנו יעקב הירש ובתו בינע עם ילד שלה. בעת ובעונה אחת הוציא הוראה לפיה אסור לאיש להכניס את המפונים לביתו. ומי שיעבור על הוראה זו, יוכרז גם ביתו כאינו ראוי למגורים.

אבי ז״ל הכניס מיד לדירתו את כל המפונים. מיד שלח ראש העיריה להודיע לאבי שהשבוע יוכרז ביתו כאינו ראוי למגורים ותילקח ממנו משרתו כממונה על רישום הלידות וכו׳. אבי השיב לשלוחיו כי לפני שהוא יכריז על דירתו כאינה ראויה למגורים או ישלול את משרתו הוא ידאג שיועבר מכהונתו כראש העיריה.

ביום ראשון נסע אבי ז״ל עם ר׳ אלקנה ללמברג והביאו החלטה מבית המשפט העליון לפיה הצו העושה את ביתו של ר׳ אלקנה לאינו ראוי למגורים — מבוטל וכי הוא יכול מיד לחזור לביתו. הסחורה מחנותו של ר׳ אלקנה שנזרקה החוצה והיהודים שמרו עליה — הוחזרה לחנות והעיריה שילמה לו פיצויים על הנזקים שנגרמו לו.

נשיא בית המשפט בהיבניב היה רוסי זקן, שאהב אויר צח ולא רצה לגור במרכז העיירה בין היהודים על כן גם הוא השפיע על הגורמים בלמברג ובוינה לבל יבנו את בית המשפט בתוך העיירה, אלא מחוצה לה. כך שהפרויקט הנ״ל הוקם על שטח פנוי מאחורי ״בית החיים״ היהודי. בין בית המשפט ל״בית החיים״, נותר שטח פנוי, אותו קנה אבי והקים עליו בית גדול, בו גם גרו עורך דין ושופט. שם פתחנו בית מרזח וטראפיק. בשנת 1905 פתחתי בבית זה — בית דפוס. עד 1908 נאבקתי לקבלת האישור להחזקת הדפוס, על ידי מושל המחוז פטוצקי, שנהרג ע״י סטודנט אוקראיני בשם סיצינסקי.

משפט אוהנוב

מן העתונות

ב״המצפה״ כ״ז סיון תרס״ד 10.6.04, גליון 9:

משפט אוהנוב

ביום שפרצו הפרעות בקישינוב פרצו פרעות גם בעיר הקטנה אוהנוב במחוז זולקיעוו בגליציה. השודדים והמכים לא הושמו בבית הסוהר, על כן לא מהרו השופטים חוקרי הדין לעשות את גמר הדין, ובינתיים נסעו 18 מהם לאמריקה. מקום המשפט הוא סוכה של מכבי האש, ואם ירד הגשם, ידלף דרך נקבי הגג, ואם ירעם רעם, לא ישמע איש דברי רעהו. כן היה ביום המשפט הראשון. שופטים מלבוב באו לאוהנוב לגמור את המשפט, שימשך שלשה שבועות. בראש השופטים יושב יועץ ביה״ד קארבער. בשבת בבקר החל המשפט. הנאשמים כופרים בכל וטוענים כי לא היו בשעת הפרעות בחוץ כלל, ואחר כל המעשה יצאו ולא ראו כלום, והיהודים מאשימים אותם מתוך שנאה. אחד הנאשמים רצה להוכיח את רשעת היהודים, כי מיום שנאסר היהודי נעבל בבית הסהר לא היתה כל שרפה בעיר (כנודע נאסרו יהודים אחרי הפרעות...) השופט מזכירהו, כי היתה שריפה בעיר לפני ימים אחדים. על דברי השופט כי עדים מעידים נגדם, ענו הנאשמים, כי יביאו עדים אחרים שיצדיקום. מנהלי המשחיתים היו משרת בית המשפט מאז ורקיעוויטש, סוכן חברות אחריות אנישקיעוויטש ובעל האחוזה רעשטילא. בשבת נחקרו כ״ח נאשמים. הם אומרים כי היהודים הבעירו בערות בעיר והאש אחזה גם בבתי נוצרים, על כן גדלה השנאה נגד היהודים, ובכל זאת לא אזרחי

העיר הכו את היהודים וישחיתו הונם, כי אם ילדים מן הכפרים, שהיו במקרה בעיר. הנאשם פיוטר סקריפטשוק, אשר אצלו התארח המומר מיכאל נטע (שבעבורו התפשטה השנאה הרבה בין יהודים ונוצרים) אמר שהיהודים וגם הנוצרים הציקו לו, יען גרם במעשיו את כל המהומה, ע"כ ירא לצאת החוצה וממילא לא יכול להשתתף בפרעות.

גבית העדות כבדה. רבים מן העדים היהודים המחיבים, מבטלים את עדותם, שהעידו בעת החקירה והדרישה, כי מפחדים הם מפני נקמת אנשי עירם. רק ראש הזשנדארמריה מעיד עדות נכונה דברים כהויתם.

ב"המצפה" ד' תמוז תרס"ד 17.6.04, גליון 10 :

מדברי העדים נראה כי הרבה מן המשתתפים בפרעות לא נאשמו כלל ע"י הקטיגור. המה יעמדו לדין בפני עצמם אחרי גמר הדין הזה. קצת מן העדים היהודים שנזוקו, מעבירים על מדותיהם וימחלו למזיקים את נזקם ואת עונם.

מיכל סקריפטשוק הוציא משתי חנויות חביות דגים מלוחים ויפזרם על פני חוץ. היו"ר מעיר כי הוא ספציאליסט לדגים מלוחים.

מרים אבענד, אשה יהודית צעירה, מעידה כי בהיות חפציה עומדים בחוץ מפני הדליקה, באו חבל אנשים וינפצו בקרדומות את כלי ביתה. אחד מהם השליך עליה בעד החלון גרזן ואבנים. אבן אחת פגעה תחת לבה וזהיא היתה הרה. ימים רבים שכבה על ערש דוי. הנאשמים כופרים.

ישראל רופ, בשמעו את הקול כי נוצרים מכים יהודים, נס ויפגע בו הנער פיקולסקי ויכהו במוט על ראשו. בשאלו מדוע, השיג מכות רבות ויפול ארצה ומכיו צהלו בקול רנה; כבר הרגנו יהודי אחד. אחד המכים שב שנית ויכהו במוט על חלציו. אח"כ סחב את רגליו בכבודת הביתה וישכב זמן רב חולה ועוד עתה ראשו כגלגל.

העגלון וואלף יורענבערג מספר גבורותיו, שכל האכרים יראו לגשת אליו בשעת הפרעות, רק בקשוהו שיתחבא. הוא עמד בכל עת הפרעות בחוץ וירא את הכל והוא הולך ומונה את כל פרטי הדבר וקורא את כל המשחיתים בשמם.

הנאשמים מאשימים את העדים היהודים כי חרפו את אלהיהם ואת קדשיהם באמרם כי כלם נשרפו.

העד יוסף זבולינסקי, רספעציענט של הפיננץ, אומר כי הוא הציל את אייחל קליין, איש צעיר עשיר — ממות. כחמשים איש הכוהו והמכים חרפוהו על זה. הפרעות היו מוכנות מראש, אבל גם היהודים חייבים בהן, כי כאשר הוליכו הנוצרים את המומר אל הבימה, רדפו אחריו היהודים ויסקלוהו.

איוואן פולהוי אמר לרבקה רייזלער אחרי הפרעות: "עוד רע מזה יבוא, לכל אזרח יש סכין בעל שלש פיות במנעליו וכלם נכונים לשחוט את היהודים". היא התחננה אליו, כי יציל אותה והוא הבטיח אותה כי לא יעשה לה מאומה, אבל להציל אסור. יתר גבית העדות אינה נכבדה.

ב"המצפה" י"א תמוז תרס"ד 24.6.04, גליון 11:

גם בשבוע זה עסק בית הדין המיוחד באוהנוב בגבית העדות. מתחלה נועדו 250 עדים ועתה כבר נקראו הרבה יותר. כי כל נאשם מביא עדים אחרים, שיזימו או יכחישו את הערים היהודים. ביום ו' שעבר העידה רחל רייזלער כי האכר פאטשקאווסקי הפיל אותה לארץ ויכינה באבן על ראשה וירמסנה ברגליו. העד ישראל רוקח העיד, כי נושא האגרות סקריפטשוק הכה את בן הרב על לחייו וכי הזהירו בביהכ"נ, לבלתי הזכיר את שם המומר מפני הסכנה. המלצר גארפינקל מעיד על רבים מן הנאשמים. כלם מכחישים ומביאים עדים לזכות. העד הזה העיד גם נגד סקריפטשוק הזקן, שהחביא את המומר ושהיה ראש המשחיתים, שכל העדים, שבאו עד כה, פחדו להעיד נגדו, כי גבר אלם הוא וחשוב בעיר. כל מי שידע דבר עליו נתפש בידי השוטרים, כי סקריפטשוק הלשין עליו. אמו של המומר באה הרבה פעמים ותתחנן אל בנה כי ישוב אליה וסקריפטשוק הכה אותה בכל עת. סקריפטשוק כופר בכל. באים עדי זכות, אבל אין להם כלל מה להגיד. רוב העדים לזכות הנאשמים כבר נמצאו כופרים, וראש השופטים קצף על הנאשמים על הביאם עדים כוזבים כאלה לרעתם וייעץ אותם להודות כל איש על חטאו.

טבח יהודי העיד כי שוטר אחד, שאיננו עתה באוהנוב, תפש אשה אחת, ששברה חלונות ובעלה הוציא אותה בחזקה מיד השוטר. האשה הזאת הביאה חמשה עדים, שלא היתה בעיר כלל באותו היום, כי אם

בשדה. ראש השוטרים נקרא ויעד כהטבח, כי השוטר תפש אותה ובעלה הוציא אותה בחזקה מידו.

ביום ג׳ העידו כומר רותיני ונוטאריוס, שניהם שונאי היהודים, לזכות הנאשמים. גם הם סתרו את דברי הנאשמים עצמם ויועילו רק להותם, וכמעט נלכדו בשבועת שקר. הכומר אמר כי היהודים הציתו את בתי הנוצרים, בכדי לנקום בהם בגלל משפט אחת או בגלל המומר. והוטאריוס העיד כי היהודים הציתו בתי עצמם, בכדי לקבל כסף האחריות. בא כח היהודים שאל את הכומר איך אפשר שהיהודים הציתו את אסם סקריפטשוק להנקם בו בגלל המומר, הלא היהודים ידעו כי האסם וכל התבואה בטוחים בחברת אחריות על סכום גדול ולא יהיה לו כל נזק מהאש (כפי הנראה הצית סקריפטשוק עצמו את תבואתו, למען יקבל כסף האחריות ויעש עסק טוב, ולמען העלים את הדבר, השיא את בני עירו בתחלה לפרעות, ויעליל על היהודים את העלילה, כמו שיקרה תמיד בכל עלילת דם). עדים אחדים אמרו כי היהודים עצמם שברו חלונותיהם, למען יתבעו תשלומי נזק. על זה העיר הקטיגור, כי שברו היהודים חלונותיהם, למען הטעות את המזיקים, למען ידמו כי כבר היו פה המשחיתים. ואחרי כל זאת אין כל נזק החלונות כדאי לדבר עליו ורוב היהודים הנזקים מחלו על נזקם. ביום ג׳ בא העד השוטר פורמאן מפשמישל ויעד כי ראה את האשה ט. טרוסיעוויץ משברת חלונות במטאטא. הוא בקש לתפשה ואישה הצילה מידו. כל העדים לזכות שבאו בכל ימי השבוע, לא ידעו שום דבר לזכות. הם ראו את הנאשמים לאחר מעשה, אבל בשעת הפרעות, לא יכלו להגיד. אבל מבטיחים הם על דברתם כי הנאשמים נקיים.

ביום האחרון לגבית העדות נחקרו עוד עדים לזכות ולחובה. הנאשמים מוסיפים להכחיש ואם אי אפשר עוד להכחיש, הם אומרים כי היו שכורים שתויי י״ש בעת הפרעות. הנכבד שבעדים הוא בעל האחוזה היהודי פינחס רייכלער. כאשר נשאל אם לא שאפו היהודים נקמה, בגלל המומר, ענה: שום יהודי בעל דעת לא דאג את המומר. אדרבה, שמחנו כי יצא זה מקרבנו. לא אבדנו בו מאומה. וע״כ לא קצפנו על אלה שלקחוהו. הוא מתאר עוד הפעם את הסדר הפרעות, ומוסיף כי פורעי הפרעות לא היו ילדים כי אם גדולים. גם אליעזר רייכלער מלמד חובה על נאשמים אחרים. קצת מעדי הזכות, שחכו להם השופטים כל ימי המשפט, באו עתה ולא ידעו מאומה. הפרקליט ד״ר לעוויצקי הציע, כי יחליט ביה״ד כי איננו

ראוי לשפוט את משפט שלשים הנאשמים הראשונים, יען יהיה ענשם יותר מחמש שנים. ביה"ד דחה הצעתו. ביום ח' דברו הקטגור והסנגור ובערב יצא דבר המשפט.

ב"המצפה" י"ח תמוז תרס"ד 1.7.04, גליון ב':

המשפט נחרץ. חמשים מכים ומשחיתים נשפטו למאסר קשה. שלושה מהם — לד' חדשים, ארבעה — לג' חדשים, אחד — לה' חדשים, שלשה — לב' חדשים, עשרה — לששה שבועות, ט"ו — לחדש אחד, חמשה — לג' שבועות. ארבעה — לי"ד יום, אחד — לעשרה ימים ושנים — לשבעה ימים, וכולם לצום בימים קבועים.

המשפט משפט אמת וישר, אך לענינים צרדים לא הושם לב כראוי. לשופטים לא היה אלא מה שעיניהם ראו. הקטיגור סבר כי הפרעות לא היו מוכנות ונועדות מראש. אבל מי זה יפתור את החידה, כי הפרעות באוהנוב חלו ביום ההריגה בקישינוב והפרעות בזאבלוטוב, ביום ההריגה בהאמעל? איך ידע המקרה לכוון את הימים? בעל כרחנו נחליט כי איזו יד נעלמה יד רשע אוהב חמס, הלביש בגדי אינטליגנציה, נהלה את הבוערים בעם הרוסי פה ושם. אין כל ספק כי אותם הכרוזים המשחיתים, שנשלחו לעם הרוסי לקישינוב מאת הסינוד הקדוש הרוסי, נשלחו גם לעם הרוסי היושב בגליציה ע"י הכהנים מורי העם ומדריכיו. ואפשר היה שיתעורר ההמון הרוסי בכמה ערים יום המר ההוא, אלא שלא התעורר רק במקום, שהי תה האגיטציה חזקה בקרב העם נגד היהודים גם בלא זה. הכרוזים מהמקום הקדוש הועילו להזמין את הפרעות ברוסיה ובגליציה ליום אחד, לחג הפסחא.

עובדה היא שהרותנים באוהנוב, כלומר, הכומר והנוטאר ואכרים אחדים היודעים בטוב פוליטיקה, כעסו כל הימים על היהודים האוילים, אשר בשעת הבחירות יתחברו תמיד את הפולנים ויבגדו בשכניהם הרותנים יושבי המקום. עובדה היא שהיו שריפות רגילות להתפרץ בשכונות האכרים ולקחת דמי אחריות... כל אלה גרמו שנאה רבה בין יהודים ונוצרים. ונוסף לכל זאת צדו האכרים נפש יהודי להביאם בברית הדת הנוצרית. זאת העלתה את השנאה עד מרום קצה והסכסוכים רבו. ע"כ עשו הכרוזים והסתות מצד הרשעים הנעלמים פה פרי. ואותם

הרשעים הנעלמים המה חסרי לב מדעת, כי בפרעות, במעשי חמס ושוד, יסבלו לא רק השדודים, כי אם גם השודדים, כי הלא בית המשפט לא יחשה. זהו הצד המשפטי הפגום במשפטי אירופה, כי לגרמה בנזקים אין משימים לב הרבה. אתה האכר התם, הנכנע לפני כהנך, הכית, אותך יענישו על פי החוק. ואתה פלוני הרשע, אשר ממך יצאה כל הרעה, גרמת שפיכת דמים, שוד, אבוד ממון, יסורים, אנחות, טרחות המון שופטים לשנה ומחצה והורדת חמשים אכרים, אבות לבנים, אל הבור — אתה פלוני, שגרמת כל זאת, שב בשלום בביתך. לא יפול משערת ראשך ארצה. בשעת גמר הדין יקראו את פלוני ההוא בתור עד, יכבדוהו, יחנפו לו, יתנו לו לשאת מדברותיו גם פה, לשום אשמת סדום ועמורה על ראשי היהודים וישלחוהו בברכה, והאכרים הנאשמים חורקים שיניהם וידמו בלבם: איש מאושר הוא פלוני: אנחנו היינו רק מטה זעמו, שבט בידו, ואנחנו השבט בלי רצון, נאשמים ונענשים בעבורו והוא שב לביתו בשלום.

ב"מחזיקי הדת" ב' סיון תרס"ד, 3.6.04:

המשפט באוהנוב

ביום ו' כ' סיון החל המשפט בפורעי פרעות ביהודים בחג המצות שנת תרס"ג. על ספסל הנאשמים יושבים כמאה ושלשים איש. שתי מאות וחמשים עדים נקראו להעיד, שופטים מיוחדים נשלחו מלבוב לכאן. המשפט נקצב לשלושה שבועות.

ב"מחזיקי הדת" כ"ז סיון תרס"ד 10.6.04:

בחמש באפריל 1903 בו בפרק שנתהוו הפרעות בקישינוב ונפשות ישראל נפלו מפני פרעות אויב, נגזלה מנוחת אחינו גם באוהנוב (היבניב). האכרים האנטישמים התקוממו נגדם וינהרו העירה לבתי היהודים ויחלו לקצות בהם. הכו, שברו, חמסו גזלו. ואחינו האומללים הרגישו באכזריות

האלה ביותר, שהיו שריפות רבות בעת ההיא, ואת אשר השאירה האש, בא הערוב הזה ויכל את הכל.

בקרת המשפט נמשך מן אז ועד עתה. הנאשמים המה מאה ושלשים איש ושופט הדין התנהג במתינות, עד כי 18 אכרים הפקחים שבהם מצאו לנכון לפניהם לצאת מגליציא לאמריקה, כי שם לא תשיגם יד המשפט. ביום השבת העבר 4 אפריל, החל המשא ומתן בעיר אוהנוב לא בלבוב, כדי למעט בהוצאת העדים עולה לשתי מאות וחמשים. מלבוב נסעו השופטים וסופרי דיינים וכל הנצרך להם לאוהנוב. בין הנאשמים נמצאים גם שלשה אנשי צבא ושמש של בית המשפט באוהנוב אשר היה ריש· בריונא, וביום עברות הלך בראש המחנה וצעק לאכרים: "הכו את היהודים, אני מצוה!"

כל הנאשמים תפסו בטענה היותר חזקה ומועלת, היא הטוענת: להד"ם. רק נערים קטנים — המה אומרים — היו במקום המעשה, אשר נהגו מעשי נערות בשברם את החלונות. כאשר אמר להם היו"ר שעדים מעידים על אשמתם, משיבים האכרים שיש להם אנשים אשר יעידו לזכות. וכאשר השיב להם היו"ר שגם אנשים אלו מעידים על חיובם, אומרים האכרים להביא עדים חדשים.

ב"מחזיקי הדת ד' תמוז תרס"ד 17.6.04:

כאשר הזכרנו בגליון הקודם כופרים הנאשמים בכל. ויש מהם שטוענים שלא היו כלל בשעות המהומות במקום המעשה. הקטיגור שואל בחדורא. "מי הכה את היהודים — הם בעצמם?". הנאשמים אומרים כי היהודים מחפשים עליהם מעשים אשר לא עשו רק בגלל שנאתם. וביחוד התפשטה הקנאה ביניהם מעת המרת הבחור אשר התארח אצל הנאשם סקריפטשוק. גם זה האחרון טוען שלא היה בעיר בשעת הזעם, יען היהודים וגם הנוצרים הציקו לו, באמרם שהוא בסתרו את המומר גרם את כל המהומה, ע"כ ירא לצאת החוצה, וממילא לא יכול להשתתף בהפרעות. יש בין הנאשמים הרואים סבת הפרעות בהשריפות אשר היו תכופות בקיץ העבר, ונתאמת אצלם בבירור ובלי שום ספק שהיהודים בעצמם הבעירו את הבתים שלהם למען קחת כסף אחריות והאש אחזה

גם בבתי נוצרים, על כן גדלה השנאה נגד היהודים. בכל זאת, אומרים שלא הם, האכרים, והאזרחים הכו את היהודים, רק ילדים מן הכפרים שהיו במקרה בעיר.

אח"כ החלה גבית העדות. רבים מן העדים היהודים רוצים למנוֹע בתוך חכם עובדות רבות לאשמת הנאשמים, להכחיד תחת לשונם מעשים ועדויות המכריעות לחובה. גם רבים מותרים על תביעות נזקם מהנאשמים. וכל זאת רק מיראתם את התוצאות המרות שתכלנה לצמוח מזה. מפחדים המה מפני נקמת הנאשמים, אשר ינקמו מהיהודים בצאתם חייבים בדין. רק העד הראשון ראש הזשאדארמיה מעיד עדות נכונה דברים כהויתם.

הוא אומר; זה שמונה שנים שאני בעיר ונהירין לי איפוא שבילי דמתא. בליל 23 אפריל 1903 פרצה האש ושמע את צלצול הפעמונים, תיכף הלך למקום התבערה לעסוק בכבייתה ועשה שם עד אשר נשקע האש, משם הלך לבית הכומר ומצא שם את הנאשם אנישקעוויטץ עוסק עם הכומר בדבר השריפה ומדבר דברים נמרצים. בינתיים שמע עוד פעם צלצול הפעמון ורץ החוצה וראה שהנער אשר השמיע קול הפעמון ברח העירה. הוא רץ אחריו ומצא את שני הנאשמים פעטרישנא ופוריאַן ששברו בקרדומות את חלונות היהודים, ויתפוש בהם ואחר העמל עלה בידו לאסרם למרות התקוממות האכרים נגדו אשר עמדו לצד המפריעים. הנשים שבהם צעקו היהודים מבערים את האש ואותנו נותנים אל הכלא. בראש החבורה עמד הנאשם סקריפטשוק ויקרא: "בני, לעבודה".

שלשה הנאשמים האלו כופרים בכל, ואומרים שזריזתם העם לעבודה. היתה רק לכבות האש, אבל לא לפרוע פרעות ביהודים.

העד אהרן שטאהל מספר: כאשר החל הרעש נגש אל החלון (בדיוטא התחתונה) לראות משם מה יעשה בעיר, ויכהו הנאשם קאטשקובסקי בקרדום על פניו. בראותו שהדם שותת ממנו מהר אל הדאקטור קיביטץ (יהודי) ומצאו גם אותו בפחד. 23 יום שכב במטה וששה שבועות לא צלח למלאכה.

הנאשם קאטשקובסקי: הכל שקר. היהודים הם כנמרים צמאים לדם נוצרים. לא אני כי אם אחי הכהו.

מביאים אחיו וולאדזימיר קאטשקובסקי לבי"ד ומודה שהוא הכה את היהודי אהרן שטאהל בקרדום על הפנים.

העד דוד שפאָרן אומר שראה הנאשם אנישקעוויטש נוטל חלק יפה בהפרעות ומכה את החלונות.

דוד שווייצער מעיד על הנאשם קוטשאָוויטש שראהו מנפץ 33 חלונות בבית ליעבערמאַן ותיבה עם סחורות שונות משבר לרסיסים בידיו ורגליו. הנאשם כופר ואומר: איככה יכלתי להוציא תיבה כבדה אשר אי אפשר היתה לזווה ממקומו". העד: "אם לא היית כלל ואינך יודע מהנעשה שם, מהיכן אתה יודע שהתיבה היתה כבדה?".

העד ישראל קאננער מספר: הוא עמד אצל המרחץ, ושמע שיהודים רצים וצועקים "ברחו מן העיר, כי אסון גדול נשקף לנו". הוא רץ מהרה הביתה ולקח שני ילדיו מימין ומשמאל, אשתו עשתה ג"כ בשני ילדים הקטנים וכולם רצו להתחבא מפני תגרת יד האכרים. על הדרך פגשו באחד ממכירם קאָסאָנאָצקי ובקשוהו שימהר לעזרתם. בעמדם כולם על הדרך עבר הנאשם לוקאשעוויץ וקרדום בידו ויתן בקולו על קאָסאָנאָצקי: "התציל את בני ישראל? הא־לך קרדום ובצעם בראש כולם!" קאסאנאצקי אמנם לא שמע לקולו והסתיר אותם בביתו. אבל גם שם לא הונח להם, כי הפרעים שברו את החלונות.

וואלף פישער מספר כי ימים אחדים אחרי הפרעות אמר יאַן "מה שהיה לאו כלום הוא, עוד יהרגו את היהודים בקרדומות ובאתים".

שמעון ראַצער מעיד ששמע איך אנישקעוויטש קרא בקול להנאספים: "מה אתם עומדים פה? השמיעו בצלצול הפעמון ולכו הרגו את היהודים".

העד ה' יודנברג מספר כי הנאשם איוואַן אמר לו: "אם נשמע עוד הפעם שהיהודים הציתו אש, נשחט אתכם עד שילך הדם מהעיר להנהר ומשם לבית הקברות". הנאשם איוואַן מצטדק בטענו שכך אמר: "אם ימצא את המבעיר, נעשה לו כך". הקטיגור שואל: "הדם מאדם אחד לא יהי' כ"כ עד שילך מהעיר עד הנהר".

ראש הקהל מיכל שפריצער אומר: " בביהכ"נ שברו כל החלונות, הנזק עולה יותר מן 200 כתר". הוא מותר על תביעת הנזק.

העד לעווענקראן מספר: יום אחד אחר הפרעות הלך אל הבאר לשאוב מים ופגש שם את מאַקסים ליסיאַק אשר אמר לו: "מה אתם עושים פה? לכו מזה, לא ארצכם היא! כשתהי עוד שריפה, אז נשחט אתכם כבהמות".

יתר העדים ג"כ מעידים בסגנון זה ועדותם דומה, בין רב בין מעט,

לעדות הנזכרים. הכל מודים ומעידים שהנאשמים הכו, שברו, חמסו, גזלו והשתוללותם עברה כל גבול.

ב"מחזיקי הדת" י"א תמוז תרס"ד, 24.6.04:

גבית העדות נמשכת הלאה. העד זוואלינסקי משגיח בבית פקידת הפינאנץ, מספר: "בחודש מאי לפני הפרעות באתי לאוהנוב, הייתי גר בעיר מבלי מודע ומכיר. השריפה החלה בשעה 4 באשמורת הבקר ונמשכה עד שעה 8. ראיתי חבורה, כחמשים איש, התנפלו על היהודי קליין במקלות ובקרדומות וקראו: "הידד! ירידה ליהודים". היהודי נפל ארצה והפורעים הכוהו מכות אכזריות. בעמל רב עלה בידו להצילו מידיהם. אין ספק אצלי שהפרעות לא היו במקרה ובהזדמנות, כי אם במחשבה ובעצה אחת היו נכונות ומסודרות. כי אלולי זאת אי אפשר שהפורעים כמאתים במספר יכוונו כולם אחד לדעת חברו ובמשך חצי שעה ישברו כל החלונות".

על שאלת היו"ר אם נתנו היהודים סיבה להפרעות — משיב העד: "ימים אחדים לפני הפרעות ראיתי את מיכאלציק (הוא הבחור המומר) שהלך לבית התפילה ונערי ישראל השליכו אחריו אבנים. גם שמעתי כי בעת השריפה אמר יהודי אחד לנוצרי: "אתם מחזיקים את מיכאלציק המומר. ראו איך יראתיכם שרופים". יחיאל קליין מספר באריכות את הרציחות והאכזריות אשר חלקו לו הפורעים הפראים ודורש 2000 כתרים צער ונזק.

העד מרדכי שודריך בן ס"ה שנים, שבע מרורים מידי העריצים אשר הכוהו בלי הרף, בקול בוכים קרא אליהם: "הרפו ממני או המיתוני ולא אשאר בעל מום". נשברה ידו ולא יצלח למלאכה. ותובע 2400 דמי צער ושני כתרים ליום כדי פרנסתו כל ימי חייו.

יתר העדים המחיבים מעידים ג"כ בסגנון זה, אח"כ התחילה גבית העדות של העדים המוזכאים.

מלחמת העולם הראשונה

ב־1914 נכבשה העיר על ידי הרוסים, מידי האוסטרים. לאחר כבוש של שנה, כבשוה חזרה האוסטרים־גרמנים. לפני נסיגתם לקחו עמם קבוצת יהודים כבני ערובה — כפי שעשו בשאר המקומות. בין השבויים היו: רבי אלעזר רוקח, הרב של היבניב. ר' שלמה השמש ועוד כעשרה מיהודי המקום. הם הובלו לרוסיה והוחזקו שם עד סיום המלחמה, עת נערכה החלפת שבויים הדדית בין הצבאות הלוחמים.

ביום שחזרו הגרמנים להיבניב ב־1916, הפגיזו את העיירה ונפלו כמה קרבנות יהודיים וכמחצית בתי העיירה נשרפו.

ב־1918 עם סיום המלחמה והכרזת זכויות הלאומים, נכללה היבניב באותם שטחים בגליציה, בהם ניתנה אוטונומיה ועצמאות לאוקראינים, אשר היוו את רוב הגויים גם בעיירה זו. הללו ציפו לצרפם לאוקראינים הרוסים, אך, כידוע, לא הסכימו הפולנים להחלטה זו והם רדפו את האוקראינים ברצותם להחזירם לתחום שלטונם. במהלך קרבות אלו, שנמשכו חצי שנה, עברה היבניב, מספר פעמים מן האוקראינים לפולנים וחוזר חלילה. בכל חילוף משמרות כזה, ניתנה רשות לכובשים החדשים לבוז את הרכוש כרצונם. למרות שהיהודים לא התערבו בעצם המלחמה, שבין שני הלאומים, אלא הסתתרו בבתיהם, הם היו למשיסה בכל פעם, מצד שני הצדדים הכובשים לסירוגין. פעם נכנסו האוקראינים לבית הורי דוד רייזנר ולקחו מהם שקי קמח וסוכר. כאשר האם מאלי בקשה מהם: "החזירו נא לפחות את השק הריק", ענה אחד האוקראינים: "מאלי טפשה, מה את מדברת? זה אוקראינה עכשיו, את שלנו, הסוכר שלנו, השק שלנו הכל שייך לנו". רק לאחר חצי שנה התבסס שלטון הפולנים בכל האזור, והיבניב בתוכו, שהיה לחלק אינטגרלי של פולין.

באותם ימים אף רווחה אימרה עממית המעידה עד כמה בטוחים היו האוקראינים בצדקתם: אוקראיני צעיר יוצא לקרב. שואלתו אמו: לאן?

והוא משיב: הולך להרוג 3—2 פולנים ואחזור. לשאלת אמו: הרי גם אתה עלול להיהרג — הוא משיב: אותי? למה?...

ליד ביתו של יוקב לעמפל, נפל פעם — בעת המלחמה — פולני פצוע מן ההפגזות, כשהוא גוסס. הכניסו הלה לביתו והזעיק עזרה. כאשר הגיעו למקום כמה פולנים, החלו לטעון שהיהודים פצעוהו. פקח הפצוע את עיניו ואמר: "הם הצילו אותי, אל תעשו להם מאומה". ומיד סגר את עיניו ונפח את נשמתו.

בעת מלחמת העולם הראשונה פרצה מגפת חולירע בעיירה. וכאשר נאמר כי סגולה לעצירת המגפה, היא דאגה להבאתם לחופה של זוג עניים ועריכת החופה בבית העלמין — ערכו שתי חופות כאלה בבית העלמין.

בני הזוג האחד היו: החתן משה קיץ והכלה צירל בת שמעון קרוננווטער. שניהם היו חולים במחלות חשוכות מרפא. בני הזוג השני היו: החתן יהושע בעלפער והכלה טשרנה בת י. פרץ. יהושע שימש לאחר מכן כמלמדי דרדקי והקים דור ישרים יבורך. הוא היה בנה של אשה אותה קראו הערש ראובניכע. היא היתה אלמנה. כנראה שקראו לה כך ע"ש בעלה הרש ראובן. כפי ששמעתי היא היתה נשואה בזיווג שני לר' זלמן הוצאק. על פשרו של שם זה סיפרו את המעשה דלהלן: פעם בחתונה בבעלזא, רקד זלמן על גגון אחד ונפל ממנו עד שהיה חשש לחייו, כשהודיעו על כך לאדמו"ר ר' יהושע זצ"ל מבעלזא, נגש למקום בו שכב זלמן ואמר: "זלמן, פאשטער מיר נישט דיא שמחה" (אל תשבית לי את השמחה). בשמוע זלמן את דברי הרבי, קם על הגליו וחזר לרקוד. מזה הוצמד לו השם הוצאק (באידיש: קפצן). על זלמן זה מסופר גם ב"קערת צימוקים" מאת דב סדן.

בין שתי מלחמות העולם

ב"היינט" ט"ו טבת תר"צ 15.1.1930 :

שוב פוגרום בבית מדרש בעיירה גליצאית

חוליגנים קרעו ס"ת, שפכו עליו נפט ושרפוהו — הם גם ניסו להצית את ארון הקודש — דמם הפראי של הטאטארים מתגלה שוב בעיירה היבניב:

עתה אפשר כבר לציין מקרה מזעזע שני של פוגרום במקום קדוש בגליציה. רק לפני חדשים ספורים ערכו קומוניסטים יהודיים באושטשיקי דאלנע, פוגרום בבית המדרש המקומי, בו קרעו ושרפו גמרות וספרים אחרים, ישנים ויקרי ערך. עתה ארע שוב מקרה דומה בעיירה היבניב. הדבר קרה ביום שני אור ליום שלישי שעבר. בריונים שזהותם אינה ידועה, ניפצו חלון ב"בעלזער קלויז" בהיבניב, נכנסו לתוכו, פתחו את ארון הקודש והוציאו ממנו ספר תורה וקרעוהו לשנים. על מחציתו האחת של הס"ת שפכו נפט ושרפוהו בקלויז. גם על המחצית השניה שפכו נפט. החוליגנים גם רצו, כפי הנראה, להצית את ארון הקודש, אשר עליו שפכו נפט. כפי הנראה, הופרעו באמצע עבודתם.

ביום שלישי השכם בבוקר, כאשר השמש [ר' אלי' שמש] פתח את הקלויז, הבחין בשמשות מנופצות. הוא הבין כי משהו ארע והחל לחפש ולראות מה חסר. בקלויז עצמו לא ניכר כלל כי משהו התחולל. רק כאשר השמש הבחין בפנה אחת, בגמרות קרועות, הבין כי ארע דבר נורא. מיד נגש לארון הקודש, שם גילה שהמנעול הורד וכי מורגש ריח של נפט ושריפה. השמש הזעיק את יהודי העיירה אשר מיד התאספו כולם.

המשטרה ערכה חקירה קפדנית. נערכו חיפושים בקרב האוכלוסיה הלא יהודית במקום. צריך לציין כי חלק מן האוכלוסיה הלא יהודית בהיבניב, נמנה על צאצאי הטטרים, אשר במרוצת הזמן התערבו בקרב האוקראינים המקומיים. צאצאיהם של אותם טטרים בולטים בפראותם ובשנאתם ליהודים. עוד שנים לפני מלחמת העולם [הראשונה], נערך בהיבניב פוגרום נגד יהודים. בתקופה האוסטרית, בודאי היה מקרה מעין זה נדיר. הממשל האוסטרי — באותם ימים — נקט באמצעים חריפים נגד מבצעי פוגרומים טטריים. ואילו בשנים האחרונות, משתוללים הממזרים הטטריים ברחובות העיירה במשך לילות שלמים. הם מבצעים מעשי בריונות ולא חולף שבוע, בו אין מודיעים כי בבתים יהודיים נופצו שמשות או כי יהודים הוכו.

רק לפני שנה נרצחה משפחה שלמה [משפחת מרדכי האנץ] בהיבניב. ועתה בוצע הפוגרום בבעלזער קלויז.

בדיוק ביום שני, אור ליום שלישי, חל ה"ווילִיע" של החגא היוני — קתולי. במשך כל הלילה השתוללו החברה ברחובות. מניחים, איפוא, שהם בצעו את הפוגרום המביש.

היהודים מקיימים יחסים טובים עם הנוצרים בעיירה. וכולם — גם הנוצרים — מטילים את כל האשמה על הטטרים. הידיעה על המקרה המביש בהיבניב, עשתה רושם מזעזע על כל החוגים היהודיים בגליציה.

מספר מר אשר קליינשפיז: "לאחר המקרה הזה, הכריז רב העיירה על 3 ימי צום. וכל אנשי העיירה צמו בימים חמישי, שני וחמישי, שלאחר הפוגרום".

ב"הייגט" ט"ו אייר תר"צ, 13.5.30, גליון 110:

שבוע של שריפות גדולות במזרח גליציה

חמת ה' נתכה על עיירות המצוקה בגליציה. נוסף לצרות ולעניות עוד פרצו שריפות נוראות, אשר בין היתר, כילו את כל אשר הותירה

הדלות. במשך מספר ימים בלבד, פרצו שריפות בפשוועריסק, היבניב, בוריסלוב ומיקוליטשין. אנשים איבדו לא רק את פרנסותיהם הדלות, אלא גם את שארית עמלם. והגרוע מכל — את קורת הגג שלהם.

אך מה שארע בהיבניב, דומה לקללה נמרצת. שם פרצו שריפות, יום אחר יום, ומה שהותירה שריפה אחת, כלתה השניה.

השריפה הראשונה פרצה ביום רביעי שעבר, בבית היתומה אסתר אייזען; שהיא אופה. מאחר ובתי העיירה עשויים מעץ וגגותיהם מכוסים עם נסרים וקש, התפשטו הלהבות ואחזו בחלק מן העיירה. נוסף לכך, השריפות הנוראות בעבר, לא לימדו מאומה את ראשי העיירות שלנו. ההגנה נגד שריפות — רשלנית, מכונות הכיבוי מתאימות לתקופת מאריא־טערזיא. ובעיקר חסרים בעיירות — בארות מים.

הפעולה הראשונה אשר קומיסר הממשלה בהיבניב, הוציא לפועל, בקבלו לידו את השלטון, היתה: סגירת הבארות, בהשאירו שנים מהם בלבד.

ברור כי במחסור מים כזה, פעולת ההצלה היתה קשה ביותר. אלא שלמרבה המזל, באו מכבי אש מרוה רוסקה ומבעלזא, אשר הביאו עמם חביות מים. מערים אלו גם באו אברכים יהודיים, אשר בצורה נפלאה ניהלו את עבודת ההצלה.

תוצאות שריפה זו היו: 25 משפחות יהודיות נותרו ברחוב ללא קורת גג וללא כסות לעורם ויחפים.

למרות שהאש כובתה, חרדה אוכלוסית העיירה גם בלילה השני. קיננה הרגשה כי אסון יתחולל שנית. ואכן בליל חמישי פרצה בשניה, שריפה גדולה יותר. שוב הוזעקו מכבי אש מן המקומות הסמוכים, אשר באו לעזור. הפעם סבלו משריפה זו 30 משפחות נוצריות ו־5 יהודיות.

על מנת לעזור לקרבנות השריפות, הוקם ועד עזרה. אלה מביניהם שהיו חסרי קורת גג, אוכסנו אצל מכירים ובבתי מדרש. ביסוד הועד לעזרה השתתף גם העסקן הצבורי הפופולרי הידוע בגליל בעלזא, הציוני, בעל המרץ, ד״ר יוסף מנדל, ראש הקהלה ברווה רוסקה, אשר יהודיה ארגנו עזרה לקרבנות השריפה. ראוי להזכיר, כי כאשר בשעתה, פרצה שריפה ברווה רוסקה, היו יהודי היבניב הראשונים אשר הביאו מזון לקרבנות השריפה.

בהקשר לשריפה זו, מספרת אסתר רייזנר אפיזודה מענינת: "לישראל קנר היתה בת, אשר מסיבות שונות, לא היתה יוצאת חוץ לביתה. באותו יום — בו פרצה השריפה, כאשר חזרה אסתר רייזנר, מביקור אצלה, התלוצצה אחת ואמרה לה שוב היית אצלה. הייתי רוצה לראות, באם תפרוץ שריפה — אם היא תצא מביתה. באותו רגע הסתכלה אסתר החוצה, מבעד לוילון החלון וראתה את השריפה מתלקחת בבית האופה, שהיה בבית הסמוך. ואז השיבה לה: את לא צריכה לומר: "אם תפרוץ שריפה". כבר פרצה שריפה.

ב"דער נייער מארגען", 19.6.32, גליון 9:

קופת גמ"ח בהיבניב

המשבר הכלכלי לא פסח על עיירתנו. סוחרים אשר היתה להם פרנסה ואף סיפקו פרנסה לאחרים, נותרו ללא פת לחם. בעלי המלאכה כבר אינם זוכרים מתי הרויחו אגורה אחת.

המוסד היחידי העושה משהו לטובת הנמצאים במצוקה, הוא קופת הגמ"ח. באסיפה הכללית האחרונה, בהשתתפות נציג מרכז קופות הגמ"ח בלמברג, מר קארדאש, נבחרה הנהלה חדשה: ישראל שפירא — נשיא. אפרים ענגלסברג — מ"מ, אלתר רוזנפלד — גזבר, יעקב ווינטער — מזכיר, ה"ה אברהם האן, זיינוועל רעמער, משה מורגנשטרן, יצחק רייטער ואחרים. נאסף סכום נכבד לטובת הקופה.

ב"דער נייער מארגען", 12.2.33, גליון 37:

בעיירה היבניב

הצרות והעניות השוררות אצלנו בעיירה לא ניתנות לתיאור. בתיהם של יותר ממאה משפחות נשארו החורף ללא הסקה. ואין אף אחד שיטכס עצה לעזור לסוחרים שלא הצליחו בעסקיהם.

ראשי הקהל נתונים עתה ראשם ורובם בהכנות לבחירות החדשות, כדי לחזור ולהשתלט על בסיס דל. גם העיריה שלנו אשר נהגה מדי שנה להעמיד סכומים מסויימים לרשות יהודים עניים, לצרכי הסקה בחורף, לא נתנה השנה מאומה. אדרבה, היא עוד הטילה השנה על האוכלוסיה היהודית, מסים עירוניים גבוהים יותר. הסיבה למצוקה הנוכחית, היא זו: חלק גדול מענפי הפרנסה — התמוטטו. ענף התבואה, אשר היווה מקור פרנסה לחלק גדול של הסוחרים, התמוטט לחלוטין. כי אכרי הכפרים לוו כספים אצל סוחרי התבואה, על מנת לפרעם בתבואה, לאחר הקציר החדש. ומכיון שעתה נכנס לתקפו חוק ההקפאה הידוע לפיו יכול האכר להחזיר את הכסף רק לאחר שלש שנים, הוא מוביל את התבואה לעיר אחרת, שם הוא מקבל תמורתה כסף, על כן אין לסוחרי התבואה כסף כדי לסחור על ידו בדברים אחרים. וכך אבדו את פרנסתם.

גם אצל בעלי החנויות המצב אינו מזהיר יותר. הם יושבים ימים שלמים בפתח חנותם ואף קונה אינו נכנס. הסיבה לכך היא, כי נוסף לעובדה שמתנהלת תעמולה נגד קניה אצל יהודים — הקונים וגם אכרי הכפרים, אשר רגילים לתת להרויח קצת לחנויות העירוניות, הולכים לחנויות הקואופרטיביות. חנויות אלו שאינן חייבות במסים יכולות להתחרות במחיריהן, עם החנויות האחרות. כך שעתה, הינם פוסחים לחלוטין על העיירה שלנו.

חלקם הגדול של בעלי המקצוע, כגון: נגרים וסנדלרים הולכים בטל ומסתובבים באפס מעשה. כל אחד נראה מלא ספקות, כשעיניו מופנות כלפי שמים, בשאלו את עצמו: "מאין יבוא עזרי"...

המוסד היחידי אשר עדיין נחלץ לעזרה, גם כיום, זה קופת גמילות חסד, המנוהלת ע"י ה"ה ישראל שפירא, אברהם האן, ויעקב ווינטער. מן הדו"ח שנמסר בתקופה האחרונה, נראה כי למעלה ממאתיים משפחות נהנות מן הקופה. בשנה זו נתנה הקופה הלוואות בסכום 9.540 זלאטעס, ל-110 אנשים. הונה של הקפה הוא 8,828 זל. מזה הון עצמי: 4,178 זל. 4,550 מן הגוינט. במסגרת חודש תעמולה לגמ"ח, נערכה בבית המדרש אסיפה, בה נאם רבנו החשוב, הרב אברהם יעקב רוקח. האסיפה השאירה רושם עז.

ב"דער נייער מארגען", 26.2.33, גליון 49:

מה שיהודי היבניב צריכים לעבור

לפני שנה נערכו אצלנו בחירות למועצת העיריה. מאחר ובעיירתנו מהוים היהודים רוב, הם יכלו לזכות בממלא מקום ראש עיריה יהודי ולהוות כח בעיריה, שיתחשבו בנבחרים היהודים. ולמנוע עוולות משוועות אשר העיריה וראש העיריה בראשה, עושה כלפי האוכלוסיה היהודית, אשר בלאו הכי הינה כבר די דלה.

אך כמו בכל עיירה, כך גם בעיירתנו, נמצאים יהודים כאלה אשר מוכרים את האינטרסים היהודיים תמורת נזיד עדשים. למען תפיסת "כסא", הם הבקיעו את החזית היהודית המאוחדת, העבירו לפולנים 6 מנדטים, ועשו עמם הסכם כי בכל הבעיות היהודיות הם יצביעו עם הנבחרים היהודים.

עתה מתברר כי ששת הנבחרים הפולניים וראש העיריה בראשם, דוגלים באימרה: "אם רע — פונים ליהודים", ובכל בעיה יהודית, הם מצביעים נגד היהודים.

כמה דוגמאות מן העוולות הבוקעות שחקים, הנעשות ע"י ראש העיריה שלנו, אשר נבחר ע"י הרשימה היהודית, בקולות הנבחרים היהודים.

מלבד המסים העירוניים אשר הועלו פי שתים, בשנים האחרונים, נוספו כמה סוגי מסים אחרים, כגון: מס שלטים, מס שמירה, למרות שלעיריה ישנם די מקורות אחרים לכסות את הוצאותיה.

לא עוזרות צעקות ולא מועיל בכי. כך החרימו מבעל עגלה עני את מושכות הסוסים, על שלא שלם מסים, חרף העובדה שהוא גר בצריף, אשר אף כלב לא היה מוכן לגור בו.

אף פקיד יהודי לא נתקבל לעבודה. אפילו את התמיכה הזעירה לקופת הגמ"ח אין משלמים, על אף שהיו"ר שלנו ה' שפירא כבר ביקר, לא פעם, אצל ראש העיריה בנושא זה.

כל הרחובות המובילים לכנסיות הפולנית והאוקראינית — מוארים. לעומת זאת הרחובות המובילים לבתי המדרש היהודים, מלוכלכים ומלאי בוץ, למרות שהיהודים משלמים 80 אחוז מן המסים. גם הפנס

הניצב ליד בית הכנסת אינו דולק, בעוד הפנסים ברחובות האחרים — דולקים.

הננו פונים ממקום זה אל ראש העיריה, לקחת לתשומת לבו, כי עיירה זו דלה ונחותה. לשם מה להטיל מסים כה רבים? אולי צריכים לשלם מסים עירוניים גדולים כדי לכסות את הנזק של המזכיר ה׳ זאמקעוויטש בסך כמה אלפי זלאטעס?

ולנבחרים היהודים אשר איש לא בקשם לעשות את ההסכם הידוע, הננו פונים: כבר הגיע העת לעשות משהו ולומר מלה בענין העוולות הנעשות נגד האוכלוסיה היהודית של העיירה שלנו.

ב״דער נייער מארגען״, 2.4.33, גליון 79:

מחאת ערי גליציה נגד הרדיפות על יהודי גרמניה

היבניב: בבית הכנסת הגדול נערכה אספת מחאה נגד הצעדים האיומים נגד היהודים בגרמניה. פתח את האסיפה ה׳ ישראל שפירא אשר הזמין לנשיאות העצרת את ראש הקהל ה׳ לייזער רייכלר, עורך דין מאג, וואלדמאן, זיינוועל רעמער וב. אולריך. לאחר מכן קבל את רשות הדבור ר׳ אברהם האן אשר נשא הרצאה ארוכה על אודות מצבם הטראגי של היהודים בגרמניה. בקבלת החלטת מחאה, ננעלה האספה. בעת קיומה של האספה, ננעלו כל החנויות.

ב״דער נייער מורגען״ 23.7.34, גליון 171:

העיירה היבניב עומדת הכן — כיצד חיים בעיירה בתקופות לא רגילות

לחנם תחפשו את העיירה שלנו על המפה. אפילו להתגרש אסור כאן, כי אין יודעים את שם הנהר. אך העיירה נושאת עמה הרבה מעשים מזיקים, פעולות טרור.

לפני זמן מה, סיכן מטר יריות את חייהם של עוברי אורח. מלבד חוטי הטלפון הקרועים, תכננו הטרוריסטים התקפה על תחנת המשטרה. הדבר הביא להתנקשויות הדדיות ושני הצדדים השתמשו בנשק.

באמת חיים בעיירה בתנאים בלתי נורמליים. בקרב היהודים שורר פחד. נקבעה שמירה על רשת הטלפונים, אך למרות השמירה, נקרעו חוטי הטלפון. ונוסף לזאת גם פרצה שרפה. השמירה בלילה, הינה מאד תועלתית, כי בכך שומרים על העיירה. לעומת זאת השמירה בשעות היום, פגעה קשות באוכלוסיה העובדת.

אזי טכסו ומצאו עצה. מאחר ואי אפשר להפסיק את העבודה, בחנויות ובמלאכה, וללכת לשמור על עמודי טלפונים, ארגנו נשים לשמירה. ליד כל עמוד טלפון, הוצב כסא עם אשה. המבוגרות יותר — מנמנמות, והצעירות יותר — מפטפטות עם האברכים. אך בעת ובעונה אחת אין המשטרה יושבת בחיבוק ידים. רושמים דוחי"ם עוברים על ההוראות ועי"ז גובים מן היהודים קנסות כספיים. זהו רווח צדדי, חוץ ממסים ושטרות.

השומרים היהודיים סובלים קשות משומרים רשמיים שעליהם. בחפשם בילוי כלשהוא, התנפלו השומרים על השומרים היהודיים והכו אותם מכות רצח. על כך נשמעה מחאה כה חריפה, עד שהעיריה פיזרה את השומרים הללו ושלחה אותם לשמירה בחזית.

למרות שהטרוריסטים נעצרו וחלקם הועברו למחנה עצורים (קארטוז בערעזע), ולמרות שבעיירה שורר שקט, בכל זאת חיים בפחד ובמורא, וכל אחד ערוך ומוכן להמלט בעת הצורך. לאחר 10 בערב אסור להיראות ברחוב. הכל מסתגרים מאחורי בריח ומנעול. הזוגות הצעירים האוהבים חושך — מאוכזבים. שובשו ירחי הדבש. אם פוגשים מישהו לאחר 10 בלילה, מקבל הלה "מתנה" ו"מזכרת", לתקופה ארוכה.

נוסף לזאת הודבקו מודעות וגם הודיעו בע"פ, שכל אחד צריך להכין לעצמו שני כדים, וחבית עם מים. זה הגביר את תחושת הפחד השוררת כבר.

ב״דער נייער מארגען״, 20.12.34, גליון 292:

מתייצבים לצבא עורכים פוגרום בעיירה יהודית — מנהיג הכנופיה נידון לשלשת חדשי מאסר

אוהנוב: לפני זמן מה נערך משפט בפני בית משפט למברג, אשר קיים את ישיבותיו בהיבניב, נגד בס, מנהיג ה״פראשוויטא״.

בתקופת ההתיצבות בפברואר בעיירתנו, סובלים היהודים צרות נוראות מידי השקצים הכפריים, הפועלים נגד היהודים בטרור איום. בפברואר האחרון היכו השקצים כמה בחורים יהודיים בצורה איומה, ערכו פרעות, הפכו דוכנים וגרמו נזקים גדולים ליהודים רבים. בד בבד הם לא שכחו גם לשדוד קמעא. בס היה מנהיג הפורעים והורה להתנפל על היהודים ואף בעצמו היה בין המכים.

בישיבות בית המשפט נשמעו עדויות רבות, אשר הבהירו כי בס צעק למתיצבים: ״אני במקומכם כבר הייתי מחסל כמה יהודים עד עתה״.

על בס לימד סנגוריה ד״ר קאנאק — שרק לאחרונה יצא ממחנה עצורים (קארטוז בערעזע) — אשר נשא נאום סנגוריה אנטישמי מובהק.

בס נדון לשלשה חדשי מאסר קשים.

★

שם המקום היבניב או אוהנוב יצר בעיה הלכתית לגבי גט. בספר שו״ת מנחת אלעזר ח״ד סימן נ״ב מביא מספר ״טיב גיטין״ (בליקוטי שמות עיירות) שכ׳ בענין שם אוהנוב בק׳ הובנוב, אם שהיהודים כולם קורין אותה רק הובנוב וכתבו אוהנוב בלבד, והעלה דכשר כיון ששר העיר הכריח על ככה לכתוב אוהנוב עיי״ש״.

★

הה״צ ר׳ שלום יחזקאל שרגא רובין־הלברשטם של ט״א האדמו״ר מצישינוב, מספר כי הוא מקובל מאבותיו, כי כאשר האדמו״ר ר׳ שלום זצ״ל מבעלזא היה קורא בבעלזא את המגילה בפורים ומגיע למלים ״בלילה ההוא נדדה שנת המלך״ — היה קולו נשמע עד היבניב.

היבניב בתקופת השואה

מספר יעקב זק:

בספטמבר 1939 עם פרוץ מלחמת העולם השניה ופלישת הצבא הגרמני לפולין, הגיעו החיילים הגרמניים עד מהרה גם להיבניב, והניסו את הצבא הפולני. בליל ב׳ של ראש השנה ת״ש, כאשר התחוללו קרבות בין הגרמנים לפולנים בהיבניב, והעיירה הופגזה ע״י הגרמנים, התכנסו היהודים בבית הכנסת, בנין גדול וחזק, בנוי מלבנים, שלא כדוגמת שאר בתי היהודים במקום. באחת ההפגזות חדר לבית הכנסת פגז באורך שני מטר ונפל על ארון הקודש. וארע נס גדול והפגז לא התפוצץ, אלא נחת כאילו היה חתיכת מתכת. אילו התפוצץ היו כולם נהרגים במקום.

בשמחת תורה ת״ש, פנו הגרמנים אל יהודי העיירה ואמרו להם כי היהודים מחביאים שני קצינים פולנים. יחד עמם הביאו צו לפיו עליהם להרוג חמשים יהודים בככר השוק, אם לא יחזירו את הקצינים המבוקשים. עוד יהודי המקום נדהמים ואינם יודעים כיצד לבטל את רוע הגזירה — הופיעו לפתע שני גרמנים אשר גרו באזור, וספרו כי ראו את שני הקצינים הפולנים המבוקשים — ביער הסמוך. וכך עבר מעליהם הסיוט האיום.

סיפר שמואל כ״ץ ז״ל:

כאשר הגרמנים נכנסו בפעם הראשונה להיבניב והשוק התמלא טנקים, באו האוקראינים עם שקים ורצו להתחיל לקחת שלל מן היהודים, אך הגרמנים מנעו זאת מהם. והם עצמם אפילו שלמו בשביל בירה ששתו, אם כי בכסף צ׳כי.

אחר כך, חג מעל המקום מטוס גרמני והטיל דגל פולני ומכתב המודיע

בית יהודי לא נפגע. הדבר היה לפלא בעיני הגויים. ביום כפור חזרו הגרמנים. אך לאחר תקופה קצרה עזבו — והרוסים באו.

מספרת סעריל (סוניה) **ז'צינסקי:**

עם בוא השמועה על כניסת הגרמנים, אצו היהודים למצוא מקום מחבוא. אך לאחר כמה שבועות נטשו את העיירה והצבא הרוסי שבא בעקבותיהם, תפס את המקום. תוך זמן מסויים התמקמו הצבא הגרמני והרוסי באזור, כשאת הגבול החוצה ביניהם היווה נהר ויאסעל. עד הנהר היה שייך לרוסיה (רווה רוסקה, היבניב ועוד) ואילו בעברו השני התמקמו הגרמנים (בלז וכו'). הגבול גם חצה את אזור היבניב וחלק מכפרי הסביבה, היו באזור הגרמני.

החיים תחת שלטון הרוסים היו במתכונת אורח חיים קומוניסטי מובהק. כולם היו חייבים לעבוד, כדי להוכיח ממה הם חיים ומתפרנסים. מי שלא עבד, פרושו של דבר שהינו קפטליסט ואזי הטילו עליו מסים גבוהים ביותר. וכן מי שחשבו או שמסרו אודותיו, כי יש לו כסף, גם הטילו עליו מסים גבוהים. היו לוקחים מראש מס לשלשה חדשים. אחר כך הכפילו את הסכום ולאחר מכן הגדילו את המס פי שלש. במיוחד היה קשה גורלו של מי שעסק במסחר. כי תמיד העריכו את הכנסותיו יותר מן המציאות, מאחר ובעטיו של המצב הכלכלי הקשה, נאלצו למכור את הסחורה במחיר זול יותר. ומאחר וחלקם הגדול של היהודים עסקו במסחר זה או אחר, פגע הדבר קשות ביהודי המקום. וכל אחד החל לחפש עבודה משרדית וכדומה, בה המשכורת קבועה וידועה. אך לא כל אחד יכל להשיג זאת. מי שהיו בידו אמצעים כספיים, נמלט ללמברג. אלו שנשארו ונאלצו להמשיך לעסוק במסחר, השתדלו להחביא במידת האפשר את הסחורות שברשותם, על מנת שלא יוכלו לטעון כלפיהם כי הינם מרויחים הרבה. מר היה גורלו של אדם אשר סחר בדברים האסורים, לדעת השלטון הרוסי. מי שנתפס בכגון דא, נשלח לסיביר. ברור כי אוירה זו המאיסה את החיים על הכל. על כן שנאו היהודים את הרוסים. ועיניהם כלתה אל הגרמנים מאחר ולא ידעו שהגרמנים גרועים יותר, כי עד 1941 לא נודע על הרג יהודים ע"י הגרמנים.

מאידך, האוקראינים, שכניהם הגויים של היהודים, היו אנטישמיים

וניצלו את המצב, על מנת להקשות על חייהם של היהודים ולהצר את צעדיהם. הם השתדלו לא לקנות אצלם וכו׳.

עם כניסת הרוסים, הודח ראש העיירה ולתפקיד מונה יהודי בשם שמעון אדלר, בעל השקפה שמאלנית קומוניסטית. הלה נישק את רגלי סוסי הרוסים כשהללו נכנסו להיבניב. אבל לאחר ששה שבועות בראותו כי הרוסים שודדים ובוזזים רכוש, מחה ושאל: האם זה קומוניזם? בתגובה העבירוהו ממשרתו והטילו עליו 6 שנים בסיביר. כל מי שהעידו עליו שהוא בורגני, הוגלה לסיביר. ורבים מתו שם.

ב־1 במאי הוכרחו היהודים ללבוש את הבעקעשעס והרב — את השטריימל. נערכו אסיפות בכל ערב והאנשים חוייבו לבוא אליהן. שם דברו בשבחו של סטאלין וכי יש להלחם למען רוסיה וכו׳.

בין אלה שהיו בכפרים שתחת השלטון הגרמנים (בסטביה ע״י טחנת רוח היה הגבול בין הרוסים והגרמנים) היו שחשבו שהרוסים טובים יותר והם באו להיבניב. בתמוז ת״ש (קיץ 1940) הכריזו הרוסים, באחת השבתות, כי מי שרוצה לחזור הביתה, יכול להרשם. אלה שנרשמו, הוכנסו לקרונות משא והועברו לסיביר, כשהרוסים אומרים להם: ״אתם רוצים גרמניה, הא לכם״...

באוגוסט 1942 נכנסו הגרמנים להיבניב והצבא הרוסי נסוג. בבוקרו של היום בו נכנסו להיבניב, נשמעו יריות משעה 5.00 בבוקר ועד 12 בצהרים. עת נדמו קולות הירי, כבר חנו הגרמנים ושלטו בכל מקום.

עד מהרה החלו כולם להרגיש כי לעומת הגרמנים, היה שלטונם של הרוסים הגון. מצבם של היהודים החל להחמיר עשרת מונים והוא התדרדר מדחי אל דחי. מיד הוצאה פקודה כי כל היהודים חייבים להתאסף בבית הכנסת, האוקראינים — בכנסיה האוקראינית והפולנים — בכנסיה שלהם. הנימוק להוראה זו היה כי הקרבות עדיין נמשכים וקיים חשש כי במהלכם עלולים ליפול קרבנות מבין התושבים.

האוקראינים האנטישמיים הסתגלו מיד למצב החדש: הם הפכו את עורם וסגדו לגרמנים. רק בנוגע לשנאת ישראל, לא חל אצלם כל שינוי. את נאמנותם לשלטון החדש ניסו להוכיח מיד, על ידי הלשנה לגרמנים, כי יהודים שיתפו פעולה עם הרוסים. מיד קראו בלילה למספר יהודים: אהרן אוליריכט, יעקב שטלהמר, זכריה בזנוסוף, אלחנן רוטברגר, מיכל קלאר, פיני למפל, לנגזם, בוקסבוים ועוד.

העמידום ליד בית הרב, שעמד בסמוך לבית הכנסת וירו בהם. רק אחד

הם הטילו מסים על התושבים וגם חייבו, מדי פעם, לספק מצרכים שונים לצבא הגרמני.

בבית הכנסת בהיבניב, היתה בימה עשויה מברזל. יום אחד באו הגרמנים וציוו לנתץ את הבימה. בקשיים רבים ולאחר עבודה מפרכת, הצליחו לנפץ אותה. לאחר מכן ציוו להוציא את ספרי התורה מן ההיכל ולהביאם אל מחוץ לעיר אל מקום מלא בוץ, לכרות עצים מן היער, להדליקם ולזרוק את ספרי התורה לאש המדורה, על מנת לשרפם ואחר כך ציוו על כל היהודים לרקוד סביב המדורה.

מספרים כי כמה נשים אוקראיניות חטפו מתחת לעיני הגרמנים, מספר ספרי תורה והצילום, באמרן כי אם מתחילים עם האלקים היהודי, לא יהיה סוף טוב.

אך גם בזה עדיין לא פסקה ההתעללות באותו יום. אחרי הריקוד ציוו הגרמנים להלביש את הרב ב"קיטל", לחבוש לראשו כתר של ספר תורה ויחד עמו ציוו על כל היהודים ללכת עד הנהר ולהיכנס לתוכו עם בגדיהם. זה היה בסתיו כאשר מפלס הנהרות נמוך. בהגיעם לשם, החלו הגרמנים לירות באויר וכולם נאלצו למצוא מחסה מן הכדורים, על ידי שכיבה בתוך הנהר על קרקעיתו הבוצית. לאחר מכן קמו כולם וניצבו על הרגלים, כשכל המון הגוים, אשר התאסף שם, מתמוגג מנחת וצוחק לאידם של היהודים.

דוגמא לנכונות למאבק נגד הרוצחים והתנגדות להשפלה ולכניעה בכל מחיר, הראה אבי וולף יודנברג. הוא היה היחידי מבין יהודי העיירה אשר לא הצטרף למחזה אימים זה ולתהלוכה המבישה. הוא לא שעה לבקשות להצטרף ולא לסכן את חייו. "אני לא אלך, אף אם יהרגוני, אך לפני כן אוציא להם את השיניים", — אמר. הוא אפילו לא עלה לעלית מחסן כדי להסתתר.

במעשי התעללות דומים, המשיכו הגרמנים גם בימים שלאחר מכן.

מהם לייזר בוקסבוים עשה עצמו כמת ונפל. אחר כך נמלט ונכנס לדירה פרטית והתחבא בה בעלית מחסן.

כאשר נקראו יהודים מספר לעסוק בקבורתם, נתגלתה בפניהם תמונה מחרידה. הם זועזעו למראה עיניהם. הקרבנות היו שרוכים על הארץ כשהם מתבוססים בדמם.

לניהול עניני המקום, מינו הגרמנים מיליציה, בה היו חברים; אוקראינים ושני אנשי גסטפו.

היו נטפלים לעוברים ושבים יהודיים; פעם סחבו לפלוני חצי פאה ופעם לאלמוני חצי זקן עם העור. לאחר תקופה מסויימת הוציאו פקודה לפיה על כל בעלי הזקן להתגלח בטיעון שהזקנים מלוכלכים. לאחר ביצוע הוראה זו, נראו כל הגברים מכוערים, כי בעטין של הצרות היו כולם צנומים, דבר אשר בא לידי ביטוי בולט בפניהם, לאחר הורדת הזקן.

בהגיע יום הכפורים הראשון לשלטון הגרמנים, לא התפללו בבית הכנסת, אבל סודרו "מנינים" בבתים שונים. אוירה מזעזעת ומחרידה שררה באותו יום קדוש. הרגשת חורבן קיננה בלב הכל ואוירת יאוש שררה בחלל. עידן התפלה ביום זה, שימש הן כפורקן למועקה בלב והכל פרצו בבכי מר ואיום והן כמקור לצפיה לקראת שינוי לטובה, להקלה ולגאולה. בלב רבים גם גמלה המחשבה כי אמריקה בודאי לא תשתוק לנוכח השואה שניתכה על יהדות פולין, אלא תביא לשינוי המצב ולתיקונו.

גם המצב הכלכלי שהיה קשה בלאו הכי, עוד מימות שלטון הרוסים — הלך והחמיר. הגרמנים החרימו את כל אשר יכלו למצוא, בשביל צבאם. כי כל המחסנים ברחבי פולין אותם מילאו, כבר רוקנו לרגל המאמץ המלחמתי. בעטיה של החרמה וביזה זו, הפכו היהודים לאביונים. האוקראינים היטו שכם, להכבדת עולם של היהודים, אם כי היו מהם בודדים שעזרו ליהודים. גם כאשר עדיין היה ליהודים מה למכור ויכלו לקנות תמורת זה, אוכל מכפרי הסביבה, לא נתנה המיליציה האוקראינית שהיתה השליטה במקום, ליבא אוכל זה. והיהודים נאלצו לעבוד בשדות. כי רצו שהיהודים יבואו לעבוד בחוותיהם, תמורת האוכל. על כן נאלץ ה"יודען ראט" לשלוח יהודים לעבודה בחוות האוקראיניות. ובעליהן היו מכים את היהודים כאשר הללו לא היו עובדים כרצונם. לעתים אף ברצועות עור על הפנים.

אך את התוצרת לקחו הגרמנים. הביזה היתה נעשית בצורות ובאמתלאות שונות. פעם הגיעו כמה מכוניות עם אנשי גסטפו והודיעו כי יש לפתוח את כל דלתותיהם וחלונותיהם של בתי היהודים, כדי לבדוק אם הם נקיים לבל תפרוץ מגיפת טיפוס. ל"סיור" זה נילוו שני אוקראינים אשר בהיותם בבתים רוקנו את הארונות. אפילו תכריכים שהכינה אמי בלומה — לקחו.

פעם הייתי עדת ראיה לנסיון מזעזע: שני אנשי גסטפו ושני אוקראינים ציוו לשתי נשים (בנותיו של פייבל קלוגר) לקחת דלי מים

ולהשקות פר. פחד תקפן לנוכח פקודה איומה זו. הבעת פניהן המחרידה זעזעה אותי ולקחתי מהן את הדלי, באמרי כי אני אעשה זאת. "אבל — פניתי אל נותני הפקודה — הראו לי כיצד עושים זאת ואעשה כדוגמתכם." צחוק שטני נראה על שפתותיהם והניחונו.

סופם המר של יהודי היבניב

באותה תקופה כבר החלו הגרמנים בהוצאות להורג של יהודים. גם תאי הגזים החלו בפעולתם. לפני יומם המר של יהודי היבניב לא היו משלוחים מאורגנים של יהודי המקום, לתאי הגזים. אבל כאשר, לעתים, דרשו הגרמנים לספק להם מספר יהודים לעבודות חוץ, ידעו כי היעד הוא הריגה בתאי גזים.

דרך מסילת הברזל אשר עברה בהיבניב, עברו משלוחים של יהודים מהולנד. כאשר היה נודע להם מפי גויי הסביבה לאן הם מובלים, היו זורקים את חפציהם אשר עמהם, על מנת שיפלו לידיהם של יהודים ולא של גויים. אחד המקומות באזור בו היו מוצאים להורג יהודים, היה בלזיץ. הגויים היו אומרים לנוכח הריח העולה משם, כי כנראה לא קוברים שם את היהודים. אנשים שהיו מובלים ברכבות למחנות ההשמדה, היו עושים לעתים, מעשי יאוש, עליהם היו מתחרטים לאחר מכן. פעם, קפצה אשה בעת נסיעת רכבת אשר באה מסקול, בהשאירה אחריה את בעלהּ וילדיה. אחר כך אמרה: "מה עשיתי — השארתי אותם לבד". אחר קפץ ושבר את רגלו.

שיטת ההשמדה היתה בתחילה כינוס של הבודדים מן הפרברים לכפר. משם לעיר ומשם הובילום לתאי הגזים.

כותב יוסף קרמיש ב"פרקי גליציה" תשי"ז, עמ' 434:

"... באחד לחודש הנ"ל (דצמבר 1942) נסגר גם הגיטו בבוריסלב וכמו כן הגיטו בראווה רוסקה (לאחר עקירתם של היהודים מן העיירות הסמוכות: נימירוב, פאטיליץ, לוביץ — קרולבסקה, אוהנוב [היבניב] ואחרות).

כתוצאה מעקירתם של היהודים ממקומות מושבותיהם הקודמים וריכוזם בגיטאות, הלכה וגדלה האוכלוסיה בגיטאות, בזמן הקצר של קיומם. כך, למשל, עלה מספר היהודים בגיטו רווה־רוסקה, לאחר

שהועברו לשם שרידי היהודים ממקומות הסמוכים, לאחד עשר אלף איש. השלטונות הגרמניים לא התחשבו כלל בכך, מהי אפשרות קליטתם של הגיטאות, ולא פסקו לשלוח אליהם אלפי עקורים יהודים ממקומות שונים. במקומות רבים עלה מספר הגולים והפליטים מן המקומות הסמוכים על התושבים המקומיים".

שמואל כץ ז"ל אשר ביקר בהיבניב לאחר המלחמה, מסר את סיפורו של אחד הגויים על סופם המר של יהודי היבניב:

במשך שנות המלחמה היה המצב בהיבניב יחסית טוב. היו יהודים אשר באו מלמברג להיבניב. בדצמבר 1942, יום ה' של חנוכה, נלקחו יהודי היבניב לרווה־רוסקה. בדרך לשם נהרגו מחציתם ע"י אוקראינים ופולנים ביניהם הרב ובנו. מחנה ההשמדה בלזיץ כבר לא פעל באותם ימים. היהודים הובאו לרווה־רוסקה למגרש החול במקום. כרו בור והאוקראינים שניצבו על העצים מסביב כשמכונות יריה בידיהם, ירו בהם בפקודת הגרמנים. והקרבנות נפלו לתוך הבור, עד שנוצר במקום הר.

העיירה היבניב שוחררה מידי הגרמנים באפריל 1944. יומיים לפני השחרור נהרגו שני נכדיו [גינזבורג] של אנשל קייזר אשר התחבאו במקום, בעטיה של הלשנה לגרמנים, על ידי אחד האוקראינים.

לייביש בער מהיבניב ניצול השואה, הגר עתה בקנדה, ביקר בגליציה לאחר המלחמה. בהיותו בלמברג, נודע לו על כתובתו של גוי פולני, אותו הכיר, שהיה גר בהיבניב, והיה עד לשואה במקום. הוא כתב אליו מספר פעמים ובקשו לספר לו על סופם המר של יהודי העיירה. ב־1949 קבל ממנו מכתב בפולנית, אשר צילומו מודפס כאן בספר זה. במכתב זה הוא כותב בין היתר:

"מכתבך הגיעני. למען האמת זה היה בשבילי הפתעה. כי לא האמנתי שאתה חי, אלא אירע לך מה שקרה למשפחתך. בכל זאת מכיון שאתה מבקש ממני דו"ח על מה שאירע בהיבניב, עלי לומר לך בלב קשה כי בספטמבר 1942 גרשו את כל היהודים מהיבניב, כביכול לגטו ברוה רוסקה. אבל האמת היא שרבים מהם נשלחו לבלזץ. וחלק מהם נרצחו בצורה ברוטלית, ואחר כך הניחו אותם על עגלות כמו שמניחים קרשים. ואת אברבנאל וחיים דינטר לקחו וציוו עליהם לקברם בקבר אחים משותף..."

יוזף מושונס

מכתבו של גוי בפולנית המתאר את רצח יהודי היבניב

Obecnie mieszkam w Jarosławiu pracuję w spółdzielni
powodzi nam się dobrze, tylko że na zimę jesteśmy bez żadnego
zaopatrzenia i ubrania co zapracuję to wszystko zjemy
Ale to nie byle życ bo takie jest prawo ~~[illegible]~~ natury
W końcu Panie Laibciu nie chciałbym być tym
człowieczkiem od którego Pan dowiaduje się o tragedji
swoich najbliższych, ale ponieważ uważam się za
Pańskiego przyjaciela tem samem jest mojem
Obowiązkiem napisać prawdę o wszystkiem

Kreślę się z głębokiem poważaniem
i mam nadzieję że się kiedyś zobaczymy

Mosiądz Józef

P.S. Serdeczne Pozdrowienia dla Pana jak również żony i dziecka
śle moja żona Helena.
Moja córka Maryla również przypomina sobie
Pana Laibcia w okularach
Jeśli Pan ma do mnie jakieś zapytania to chętnie
Panu służę i natychmiast odpiszę.

Mosiądz Józef
Jarosław 1go Maja 5.
Polska

Szanowni Państwo! Jarosław 1. IX. 49

Otrzymany list z dnia 12.8.49. sprawił nam naprawdę miłą niespodziankę, przyznam się prawdę że nieraz myślałem o Panu jak również o Pańskiej matce siostrze Chańci i o braciach.

Jednak jeśli Pan żąda odemnie wiadomości o nich to z bólem serca muszę Panu donieść że we wrześniu 1942. rodzina Pańska wraz z innemi zostali przez niemców i ukraińską policję wywiezieni do Rawy Ruskiej rzekomo do getta, i jak się później dowiedziałem, część ich została wywieziona do Bełzca na stracenie, resztę wymordowano w bestialski sposób na miejscu w Rawie. A osoby które napewno Pan zna jak Barbanel i Winter z Uhnowa zmuszeni byli przez miesiące czasu zwłoki pomordowanych ofiar wozić na wozach (jak drewno) na okopisko i grzebać w wspólnych mogiłach. Donoszę również Panu że podobny los spotkał i wielu polaków z Uhnowa i okolic, ja sam z rodziną ledwo ocalałem uchodząc do Lwowa, zostawiwszy bandytom całe swoje mienie.

בהיבניב לאחר המלחמה

סיפר שמואל כץ:

בתי היהודים במרכז העיירה שהיה נקרא "גולדנע צאל", היו מפורקים. נותרו על תלם רק בתים בודדים; ביתם של לייבל זיגל, אליעזר רייכלר ואפרים אנגלסברג.

הגויים ספרו לי כי תמורת בקבוק קוניאק מכרו הגרמנים בית (שהיה עשוי מעץ) לגויים, שפרקוהו ונשאוהו לכפרם אשר בסביבה.

כמו כן ראיתי מדרכות אשר רוצפו ממצבות בית העלמין היהודי. אך לבית העלמין עצמו לא הצלחתי להגיע.

יוצאי היבניב בעת הקמת המצבה בהר ציון לקדושי היבניב הי"ד

דוד זריצקי / העיירה שלנו

כותב מאמר זה אינו מתיחס לעיירה היבניב. אך גם אינו מתיחס לעיירה מסויימת אחרת. הוא צייר דיוקן של עיירה לפני השואה, שהוא אב טיפוס לעיירות רבות — אם לא לכולן — במזרח אירופה. על כן מתאים המאמר גם לעיירה היבניב, גם אם פרט זה או אחר אינו מתאים בדיוק לעיירה זו. הציר המרכזי במאמר: ניתוח העבר והשואתו להווה — בודאי מתאים גם לעיירה היבניב. ועל כן מצאנו לנכון להדפיסו בספר זה.

העורך

כאשר מקדישים רגע או שני רגעים להרהר על הימים שעברו, על השואה שפגעה בנו, והרבה ימים לשמוח על מה שעשינו במשך למעלה מ־30 שנות קיומה של המדינה, עולה במחשבתנו עיירתנו הקטנה. והרהרנו במה שעשתה עיירה קטנה זו, כיצד היא נלחמה, כיצד היא ניהלה את עניניה, כיצד היא התקיימה וקיימה את כל השרותים הדתיים והצבוריים, אולי לא פחות ואולי גם יותר מאשר המדינה בעלת האמצעים האדירים והמנגונים המנופחים.

העיירה שלנו היתה עניה.

והעניות של אז, שונה היתה, הן במהותה והן במושגים שלה, מהעניות של היום. כיום אין כלל בית שיש בו בעיה של לחם, אלה המקבלים קיצבות סעד, אינם רעבים ללחם, הם גם אינם רעבים לפרי, הם אינם מזיעים פי שניים כדי לשלם שכר לימוד לילדיהם, ואף ספרי לימוד הם מקבלים.

זו עניות שלפני השואה מקומה היה בין בעלי הבתים האמידים, שפרנסתם מצויה והפת על השולחן נמצאת תמיד בריוח, ואין פחד מפני החורף הקשה ואין פחד שמא בעל הבית יוציא אותו מהדירה, ואין פחד

שמא ישלח מלמד הדרדקי שלא ברצון כמובן, את הילד הביתה, משום שלא שילם שכר לימוד, ולמלמד אין פרוטה אחרת מלבד הפרוטות שהוא מקבל בעבור המלמדות שלו.

העניות בעירות רבות מאד, היתה משוועת. אנשים התפרנסו, אם מותר לקרוא לריצה אחרי הפרוטה העלובה בשם "פרנסה", בדוחק רב. לא ידעו היום, מה יאכלו מחר. משרות ממשלתיות לא היו כמובן, וגם משרות אחרות לא. היו חנונים זעירים, בעלי מלאכה, רצענים, סנדלרים, חייטים, אבל הם התפרנסו בדוחק רב, כיון שרק מעטים יכלו להרשות לעצמם לקנות נעלים. צעדו בנעלים מרופטות עד שכבר אי אפשר היה, ורק אחר כך נאלצו להביא לסנדלר להטליא אותן. הסנדלר ידע כין אין לבקש מחירים גבוהים עבור עבודתו, שאם כן, לא יבואו אליו, כך גם החייט. מי הרשה לעצמו לקנות בסתם יום של חול עוגה או ביסקוויט. מי אינו אוכל היום עוגה או ביסקוויט כל יום, לרבות אלה המקבלים קיצבות סעד?

ובכל זאת — — —

מה רב ההבדל בין החיים של הימים ההם לחיים של היום, מבחינה צבורית, חינוכית, והעיקר: השרותים הדתיים.

כיום נותנת השרותים הדתיים המועצה הדתית, שהיא למעשה מחלקה בתוך העיריה, מקבלת את רוב רובו של תקציבה מהעיריות וחלקו מהממשלה. אנשי המועצות הדתיות אינם נדרשים לחפש מקורות כספיים, הכסף ניתן להם כל אימת שהם זקוקים לכך. הם רק מבצעים את הפעולות, משלמים את המשכורות, דואגים להקים מקוואות ובתי כנסת ובניני דת אחרים וכו'.

והמועצות הדתיות זועקות חמס, ובצדק, כי אין הקומץ משביע את הארי, וכי צרכי הדת הם כה מרובים והעיריות אינן שמות לב די הצורך כדי לספק את הצרכים הללו. והעובדא היא כי העיריות דואגות יותר לבתי קולנוע מאשר — להבדיל — בתי כנסת, למועדונים, יותר מאשר למקוואות והדברים ידועים.

היו בה, בעיירה שלנו 120 משפחות. רובן המכריע עניות, שלא ידעו מה ילד יום. הם לא יכלו להיות לא שוטרים ולא אנשי מכס, לא עובדי דואר ואפילו דוורים לא יכלו להיות, כי הם היו יהודים. הפרנסה לא היתה מצויה. הישיבה הגדולה שהיתה בה, סיפקה פרנסה לכמה עשרות משפחות, היתר חיכו ליומא דשוקא שהיה ביום חמישי, ואם היה גשם

והאיכרים לא באו לא לקנות ולא למכור, לא היו לכמה וכמה חנונים במה לעשות את השבת. היו גם כאלה שהיה צורך להחזיק אותם מפעם לפעם, לשלוח להם עצים לחורף, ולפעמים כמה פרוטות לשבת, היה צורך להכין שני כרים ושתי שמיכות לזוג צעיר, היה צורך לפעמים להכין מרק-עוף עבור יולדת, כיון שאז היתה יולדת בחזקת מסוכנת ולא אכלה בימים הראשונים אלא מרק עוף, ומהיכן תיקח יולדת זו עוף?

והממשלה או המועצה המקומית לא זו בלבד שלא נתנה פרוטה לצרכיהם של היהודים, אלא גבתה מהם מסים יותר מאשר מאזרחים שלא יהודים, והצבור היהודי בעולם לא נתן לעיירה שלנו פרוטה אחת, כיון שלא היינו מדינה ולא היו לנו עולים חדשים, לא היתה לנו מגבית מאוחדת ולא הסתדרות שגבתה עשרות מיליוני דולארים בשביל עצמה ונתנה פרוטות גם לאחרים, לא נשלחו משולחים ליהודי העולם, יחידים יצאו לפעמים כדי לאסוף כמה פרוטות בשביל עצמם, וחזרו רצוצים ומבוישים בשבועה ובנדר שלא יצאו שנית לחוץ לארץ לאסוף כספים לא בשביל עצמם ולא בשביל מוסד כלשהו.

ובכל זאת, היה לנו רב ושוחט ותלמוד תורה, וגמ"ח, ועזרת חולים, ובית מרחץ ומקוה שפעלו יום-יום, והיו שני בתי כנסת, ושלמנו לרב ולשוחט, ושלמנו עבור המקואות ועבור המרחץ, ובעזרת חולים היו כל הכלים שנמצאו אז דרושים לחולים, כוסות רוח וטרמומטרים ועוד כלים שונים שאיני זוכר מה שמם, ושלמנו שכר לימוד, כל אחד הרבה למעלה מיכולתו, ונדרנו ונדבנו לבית הכויזת, והוא היה נקי ואף סיידו אותו פעם בשלש שנים, ובבית הכנסת היו תנורי עצים, וקנו עצים לחורף וחיממו את בית הכנסת, כדי שאנשים שבביתם שרר הקור, יבואו לבית הכנסת להתחמם קימעא ובינתיים יאמרו כמה קאפיטלעך תהלים או ישמעו כיצד הרב מלמד משניות בשולחן הקרוב.

ולא היה לא משרד סעד ולא מחלקה סוציאלית, והיו עניים מרודים, כאמור לעיל, יותר עניים מאשר היום, ויותר חולים, כיון שלא היתה אז קופת חולים, וכאשר הזמינו את הרופא או ה"פלטשר" צריך היה לשלם לו ממיטב הכסף, אף כי גם השכר שלהם לעומת היום הוא אפסי ממש.

כיצד התקיימה עיירתנו הקטנה? כיצד היא החזיקה מעמד מאות בשנים? כיצד לא גנבו ולא שדדו ולא הפכו שולחנות ולא זרקו כלים מכלים שונים, ולא היו פקידים ולא מועצה דתית ולא שלמו משכורת לשום אדם מלבד לרב ולשוחט, וקנו נרות ושמרים אצל הרבנית, וזו היתה

פרנסתו של הרב, ושלמו כמה פרוטות עבור שחיטת עוף וכמה פרוטות נוספות עבור הבשר כדי להחיות את נפשו של השוחט.

ואף אחד לא רץ על פני העיירה לבקש עזרה, ואף אחד לא הפך שולחנות ואף אחד לא חשב שמגיע לו ממישהו מלבד מהקב״ה.

כיצד החזיקה העיירה מעמד, כיצד התקיימה וקיימה את השרותים הדתיים ללא כל דופי? כיצד היא החזיקה בעצמה תלמוד תורה ללא עזרתה של הממשלה או העיריה, כיצד היא החזיקה רב ללא מועצה דתית, כיצד היא החזיקה שוחט ללא המועצה הדתית, כיצד היא החזיקה את בניני הצבור שלה והיו בנינים כאלה, ללא מגביות בחוץ לארץ וללא השתתפות מסיבית של משרד הדתות והמחלקה לבתי כנסת?

כיצד היא התקיימה בכבוד, ללא בקשת נדבות, ללא התרפסות בפני השלטון, ללא התרפסות בפני כל פקיד זוטר, ללא כתיבת מכתבי בקשה לעשרות, ללא צורך להתמכר לעבדים ולשפחות למפלגות השלטון כדי לקבל כסף להחזקת מוסדות הצבור והדת.

גם אם שילמו מסים עירוניים וממשלתיים, אבל יחד עם זה הבינו כי כיהודים אין אנו מקבלים מאומה מן השלטון אלא להתקיים על חשבוננו, ושלמנו מכיסנו הדל שכר לימוד, כיום אין אנו מסוגלים להחזיק בתי ספר ללא עזרתה של העיריה והממשלה, כיום כמעט כל בית כנסת מקבל קיצבה מסוימת כדי לשפצו ולתקנו. למה לא נזקקה עיירתנו הקטנה והעניה לשום מוסד אחר אלא בכוחותיה הדלים עצמם, בפרוטות של מאה ועשרים, בעלי הבתים, ביניהם כמה עשרות שנזקקו מפעם לפעם לעזרה לכיכר לחם או לעצים לחורף, החזיקה את כל המוסדות הצבור והדת, לא לקחה מסים עבור רישום נשואין, לא ערכו נשואין באולמות, והמועצה הדתית לא נטלה עבור זה מסים מוגדלים, ולא היו יושבי ראש וסגנים ופקידים לעשרות אלא הכל התנהל על ידי כמה גבאים ללא פרוטה, והכל התנהל כשורה והכל היה, וגדולי ישראל שמשו אז ברבנות בעיירה הקטנה שלנו, ושוחטים מובהקים שימשו בקודש.

(המודיע, י״ב אייר תשל״ח)

מוסדות הקהילה היהודית

ליהודי היבניב היו שירותים עצמאיים בכל עניני הדת, אשר ניתנו במסגרת הקהלה היהודית המקומית, תחת השגחת רב ואב״ד המקום. ליד הרב כיהנו, בדרך כלל, שני דיינים נוספים. והם טיפלו בכל הבעיות והשאלות שהתעוררו במקום. רק עניני גיטין לא נעשו בהיבניב, כי לא ברור היה שמו המדוייק של הנהר שליד העיר, בעוד שההלכה אומרת שיש לכתוב בגט, בתוספת לשם העיר, את שם הנהר העובר לידו; על כן, אם דרוש היה לסדר גט, נעשה הדבר ברווה רוסקה.

בית מטבחיים ושוחטים לבהמות גסות ודקות וכן לעופות — היו במקום. עד הפעלתו של חוק הימום הבהמות לפני השחיטה, אף היו שולחים משחיטת המקום, לעיר המטרופולין: למברג, כי באיזור היבניב היו בעלי חיים רבים יותר מן הדרוש למקום. ברם, לאחר הפעלת חוק הימום הבהמות, הוגבל מספר הראשים אותם הותר לשחוט על פי ההלכה היהודית. על כן הופסק יצוא הבקר ללמברג. את הבהמות הטרפות היו הגוים קונים מן היהודים.

כמו כן היו: ״חברה קדישא״ ובית עלמין מקומיים. הנהלת הקהלה דאגה לסיפוקם ולניהולם התקין של השירותים הדתיים, ובעיקר לתשלום משכורתם של המשרתים בקודש; רבנים, דיינים, שוחטים וכדומה.

ההכנסות, מהן כוסו משכורות אלה, היו התשלומים שנתקבלו תמורת קבלת השירותים השונים; בעיקר דמי שחיטה (הכנסה זו באה גם מחוץ למקום בעת ששווק משחיטת המקום, גם לאיזורים אחרים) והכנסות בית העלמין. פרנסת הרב היתה גם מדמי מכירת חמץ, וכן דמי אתרוג, כי בהיבניב, כבמקומות אחרים בגליציה, לא היתה אפשרות לכל אחד לקנות אתרוג. ולאחר החג היו נותנים לרב, דמי שימוש באתרוג של הרב.

ועד הקהלה היהודית בהיבניב נתמנה לראשונה ב־1893 כאשר נתקבל בגליציה חוק, לפיו על כל הקהלות היהודיות, לתקן תקנות אשר ישקפו את מטרותיהן ודרך פעולותיהן וצורתן, וכן לבחור ועד אשר ינהל אותן. בהתאם לכך נבחר ועד שבעת טובי העיר. כראש הקהלה נבחר ר׳ מיכל שפריצער. חברי הועד האחרים היו: ר׳ יוסף דוד קלאג (סגן יו״ר), ר׳ ליביש זיגל, ר׳ ישכר בער ז׳ק, ר׳ מאיר אורטנר, ר׳ ברוך גוטליב, ור׳ יוסף בער. למרא דאתרא, רב המקום, היתה זכות וטו על החלטות הקהלה.

ר׳ מיכל שפריצר

ר׳ מאיר אורטנר

לאחר ר׳ מיכל שפריצער, כיהנו כראשי הקהלה: ר׳ ישכר בער ז׳ק, ר׳ שמואל דוד האנדלסמאן, אליעזר רייכלר. יו״ר הקהלה האחרון שכיהן בתפקידו עד יומה המר של הקהלה בשואה, היה ר׳ אהרן חיים מורגנשטרן הי״ד.

ברבות הזמן גדל מספר חברי הועד משבעה לתשעה. רוב השנים נתמנה ועד הקהלה לא על ידי בחירות, אלא בעיקר ע״י רב המקום. רק ב־1932, לאחר לחצים מבחוץ (מושל המחוז) ומבפנים (חלק מצעירי המקום), נערכו בחירות לועד הקהלה, על כל סממניהן.

ר׳ דוב בריש אורטנר ז״ל / בתי הכנסת ו״מנינים״

1. **בית המדרש**. נבנה ע״י ר׳ דוב בריש אלבוים [סבו של ר׳ דוב בריש אורטנר] נכדו של הגה״ק המקובל ר׳ יעקב קאפיל זצ״ל מליקובא. בצד מערב של ביהמ״ד תלוי היה שלט ובו חרוט כי הוא בנאו. בית מדרש

זה נשרף בשנת תרפ״ה (1925). יהודי העיר שיקמו את הריסותיו, ולאחר שנים ספורות הקימו על תלו בית מדרש אחר. כ״ק מרן האדמו״ר רבי אהרן זצ״ל מבעלזא הניח בשנת תרפ״ו במו ידיו הק׳ את היסוד לארון הקֹודש. גם לחנוכת ביהמ״ד, בא כ״ק מוהר״א במיוחד להיבניב, לשבת בה התקיימה חנוכת הבית.

בבית המדרש התפללו הבעלי־בתים החשובים יותר.

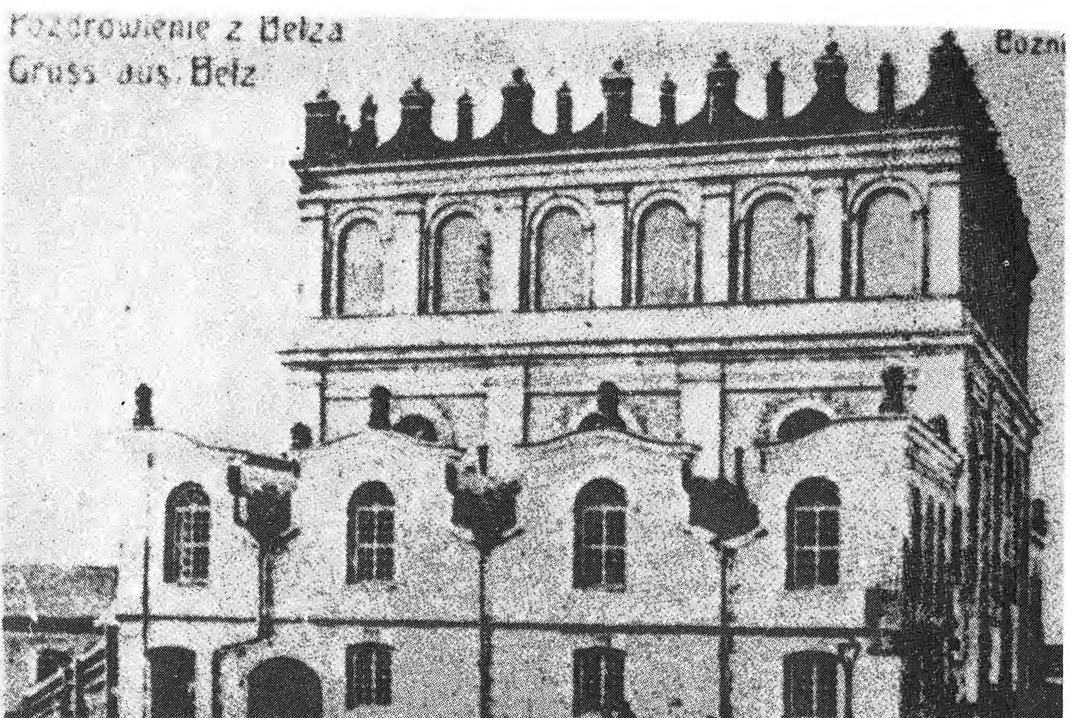
במשך כל שעות היום ישבו שם אברכים ובחורים מבוגרים ולמדו תורה. גם היהודים בעלי המלאכה, התכנסו בשעות הבוקר המוקדמות ובשעות אחר הצהרים והערב בבית המדרש ללמוד בצוותא.

2. **בית כנסת** גדול ומפואר. ארון הקודש שבו היה מעשה אומן להפליא. עד כי אמרו עליו כי הינו המפואר ביותר בגליציה. גבהו היה 14 מטר ועליו עיבודי אמנות יפים. הכל היה מוזהב ומוכסף. הגישה לארון הקודש היתה באמצעות מדרגות רבות. המדרגות היו מעובדות ממתכת. זו היתה עבודה אמנותית, דבר שהוסיף צורה יפה לארון הקודש. גם סביב הבימה עליה קראו בתורה, היה עיבוד אמנותי ממתכת. מראה יפה מאד נראה בחג השבועות כשהעמידו סביב ארון הקודש והבימה עצים שלמים ומיני ירק. היו בו כ־200 ספרי־תורה, רובם פסולים, מהם ניתנו לבתי תפלה אחרים ל״הקפות״ בשמחת תורה.

תקופת בניתו של בית הכנסת, ארכה כ־100 שנה. צורתו הארכיטקטונית דומה היתה במתכונתה לבית הכנסת בבעלזא, אלא שגבהו כפול היה. באחד מבקוריו בביהכנ״ס בהיבניב אמר כ״ק מרן האדמו״ר רבי יהושע זצ״ל מבעלזא, כשחיוך נסוך על פניו: ״כשאומרים ״קדושה״ צריכים להסתכל כלפי שמים (ראה בטור ובשו״ע או״ח סי׳ קכה), והיות וחלונות ביהכ״נ גבוהים מאד — בעת אמירת ״קדושה״ צריך להחזיק את ה״ספאדיק״ שלא יפול בעת שיסתכלו כלפי שמים״.

התקופה הארוכה של בנין בית הכנסת נוצלה למכירת מקומות ישיבה בביהכ״נ, אשר תמורתם היתה מיועדת להמשך בנינו, למשך תקופה נוספת. מכירה זו התקיימה שנה שנה, עת כ״ק האדמו״ר רבי יהושע ואחריו כ״ק האדמו״ר רבי ישכר דוב זצ״ל מבעלזא היו באים להיבניב, כדרכם בקודש, לתקופה בת שבועיים. כל מי שנתן מיד חלק מהסכום, קיבל חתיכת עוגה (לקח) מידו הק׳ של האדמו״ר מבעלזא.

בעת אחד מבקוריו בבית הכנסת, אמר כ״ק האדמו״ר רבי יהושע זצ״ל מבעלזא: ״אבא זי״ע (כ״ק מוהר״ש זצ״ל מבעלזא) אמר ש־12 בתי כנסיות

בית הכנסת בבעלזא

כ״ק האדמו״ר ר׳ יהושע זצ״ל מבעלזא

יעמדו אצל בית המקדש שיבנה ב״ב והם ישמשו כמקום התבודדות למשיח צדקנו. בית הכנסת שלי מבעלזא יהיה גם אחד מהם. ואני אומר שגם בית הכנסת הזה (בהיבניב) יהיה מ־12 בתי כנסיות אלו״.

בהזדמנות אחרת כאשר שאלוהו מדוע מחיר ישיבה לנשים בביהכנ״ס בהיבניב הוא 400 ר״כ ולעומת זה מקום ישיבה לאנשים במזרח עולה 40 ר״כ בלבד, השיב בהלצה: ״האנשים הולכים בשבת בבוקר למקוה. ואם שחק מזלם והמדרגות עדיין חמות מיום ששי הרי הם יושבים שם זמן ממושך ומדברים פוליטיקה. וכאשר הם באים סו״ס לבית הכנסת להתפלל, הרי הנשים כבר פעלו כל טוב, ולהם אין כבר מה לבקש. לכן מחיר מושבם זול יותר״.

פעם בהיות כ״ק האדמו״ר רבי ישכר דוב זצ״ל מבעלזא בהיבניב בחודש חשון, ובנין בית הכנסת הגיע לשלבו האחרון אלא שחסרו בו עדיין כמה חלונות, אמר: ״את בית המקדש שיבנה ב״ב יחנכו בחודש חשון (ראה בספר בני ישככר, חשון מאמר א׳) וע״כ אני רוצה בשבוע הבעל״ט לחנוך את בית הכנסת אף שלא יהיו בו עדיין חלונות״. מיד נרתמו כל הבחורים לעבודות הגמר בקדחתנות רבה ובמלא המרץ. תוך ימים ספורים סיימו את כל העבודות הדרושות לגמר בנין בית הכנסת, חנוכת הבית התקיימה בנוכחות כ״ק מוהרי״ד מבעלזא ובהשתתפות קהל רב כמעט מכל ערי גליציה ומערים רבות באונגריה ומכל כפרי הסביבה. קשה לתאר את השמחה שהיתה נסוכה על כלם והביאה להתרוממות הנפש. בין היתר אמר מרן זצ״ל את המזמורים הבאים: מזמור לדוד הבו לה׳ מזמור שיר חנוכת הבית, מזמור לתודה, השמים מספרים ועוד.

בבית כנסת זה התפללו בעלי מלאכה ו״בעלי בתים״ הפחות חשובים. הוא נחשב כמודרני יותר, לפי מושגי העבר.

3. **הקלויז** הבלזאי החסידי, בו התפללו אלה אשר בלטו יותר בחסידותם, אם כי כל יהודי העיירה, היו חסידי בעלזא. הקלויז היה נעול בימים הנוראים ובחג השבועות, כי כל מתפלליו נסעו לבעלזא, להסתופף בצל כ״ק האדמו״ר זצ״ל.

4. בתקופה האחרונה נפתח בתוך בנין בית הכנסת — בית כנסת מיוחד לבעלי מלאכה. אך גם שם רטן הגבאי כאשר דברו בעת תפלה.

5. ״מנין״ התקיים אצל הה״צ ר׳ אברהם פרנקל ז״ל, מחותנו של כ״ק האדמו״ר מוהר״א מבעלזא (בנו, הרה״צ ר׳ שמואל הי״ד, היה חתן מרן זצ״ל). אצלו היו מתאספים החסידים, בעיקר כאשר הגיע אחד ה״יושבים״ מבעלזא.

6. תקופה מסוימת גם היה ״מנין״ אצל וולף זייגערמאכער (פרלמוטר).

כ״ק האדמו״ר ר׳ ישכר דוב זצ״ל מבעלזא

רבני היבניב

קהלה יהודית בראשותו של מרא דאתרא — רב המקום — כבר היתה בהיבניב לפני כשלש מאות וחמשים שנה לפחות. כי על ראשית תקופה זו (שנת שפ״ט 1629) כבר ידוע לנו על ישוב יהודי במקום. וכן ישנם — בנוגע לתקופה זו — מקורות ובהם שמות רבניה. אך ניתן להניח שהקהלה הינה עתיקה יותר. אחד מיוצאי היבניב, יהושע אורטנר, מעיד כי לפני מלחמת העולם השניה, ראה בבית העלמין בדיבניב מצבה על קברו של רב מפורסם — שאת שמו אינו זוכר — אשר נפטר ארבע מאות שנה קודם לכן.

בקהלת היבניב שימשו כרבנים, גדולי תורה מפורסמים. לעתים בקשו קהלות גדולות יותר כאשר התפנה אצלן כס הרבנות — את רבני היבניב, כמרא דאתרא בתחומן. וכך מוצאים אנו רבני קהלות אחרות, אשר שמשו בעבר כרבנים בהיבניב. עובדה זו מעידה כי קהלה זו, זכתה ברבנים ידועי שם, אשר קהלות גדולות יותר התאוו להם.

אין בידינו רשימה מלאה של כל רבני היבניב, אשר כיהנו בה כאב״ד, מני יסודה של הרבנות במקום. הננו מביאים להלן את שמות אותם הרבנים אשר הצלחנו למצאם במקורות השונים. ברור כי ככל שהתקופה קרובה יותר לימינו (כ־150 שנה), הרשימה והתאריכים מלאים ומדויקים יותר, בעוד בנוגע לתקופות קודמות יותר, לוקה הרשימה בחסר ואולי גם באי דיוקים מסוימים. אם כי יתכן והיא מכסה במילואה את תקופת שלש מאות וחמשים שנה האחרונות.

1. רבי יונה זצ״ל

אב״ד הראשון של היבניב, הידוע לנו, הוא רבי יונה זצ״ל. בספר ״דעת קדושים״ (עמ׳ 141), מובא (**בדור עשירי למשפחת רפפורט**): ״מרת בילא אשת הנגיד מ׳ מרדכי, נין ונכד להרב מ׳ מרדכי **בהגאון מ׳ יונה אבד״ק הובנאב**, ולהה״ג הקדוש מ׳ **יחיאל** מיכל אבד״ק נעמרוב שנהרג בשנת ת״ח״. מן התואר ״הגאון״ הצמוד לרבי יונה ולא לרבי מרדכי, מוכח כי רבי יונה הוא זה שהיה אב״ד היבניב.

כנראה שרבי יונה כיהן במשרה זו לפני שנת ת״ח, לערך. כי בנו מ׳ מרדכי — לאור הנ״ל — חי במקביל למ׳ יחיאל מיכל אבד״ק נעמרוב שנהרג בשנת ת״ח. וכן מוזכר שם שבן דודה של מרת בילה, נתקבל לרב בשנת תע״ח. ומאחר שבעלה הוא גם נכד לבן רבי יונה, נראה גם מזה כי זמנו היה לערך לפני שנת ת״ח.

2. רבי אהרן זצ״ל

רבי אהרן אבד״ק היבניב, אבי רבי יצחק אב״ד פסווערסק שנפטר ט׳ חשון תנ״ח (״דור דור ודורשיו״). יש להניח שרבי אהרן עצמו נפטר כ־30 שנה לפני בנו, דהיינו, בשנת ת״ל, לערך. הרי שהוא כיהן כאב״ד היבניב בשנות ת״ח־ת״ט ולאחריהן. נראה, איפוא, שהוא היה רב המקום לאחר רבי יונה.

3. רבי אלכסנדר שור זצ״ל בעל ״תבואות שור״

כמובא להלן עלה על כס הרבנות בהיבניב בעודו צעיר, לאחר חתונתו ושימש בכהונה זו עד שנת תס״ד. ומאחר ואביו נפטר בשנת תל״ד, נראה כי עלה על כס הרבנות שם, לפני שנת ת״ל, לאחר רבי אהרן. (כי בתולדותיו המובאים להלן בהרחבה, לא מוזכר שאביו נפטר בטרם שנשא אשה).

בספר ״אהל אברהם״ (לודז תרעא), מובא: ״הגאון בעל פני יהושע הושיב את הגאון בעל תבואות שור על כסא הרבנות בק״ק היבניב והעיר היתה תחת גליל בעלזא״.

ח.ד. פרידברג בספר תולדות משפחת שור (תרס״ח פרנקפורט 1901), כותב על בעל ״תבואות שור״;

אביו: הרב מ׳ אפרים שור (נפטר ד׳ אייר תל״ד). אלכסנדר סענדר שור, בעודנו צעיר לימים לקחו הרב הפרנס דד״א מ׳ מרדכי ר׳ ליבוש׳ס מזאלקווא לחתן ויתן לו את בתו מ׳ וויטל לאשה, ונתעטר אז בעטרת הרבנות מקהלת היבניב בגליל בעלזא, וישב שם על מדין. אכן התעשת אחרי כן שלא לעשות תורתו קרדום לחפור בה ולהשתמש בתגא, ויעזוב את כסא הרבנות ויתקע אהלו עירה זאלקווא, ויגר שם בתור איש פרטי, מערך שנת תס״ד.

בשנת תצ״ג הדפיס בעיר הזאת ספרו ״שמלה חדשה״ עם באור ״תבואות שור״ על דיני שו״ב ו״בכור שור״ על חדושי הש״ס. ובתחלתו הדפיס הסכמות רבני דורו המפורסמים. הרב מ׳ יצחק לנדא, האבד״ק זאלקווא, יאמר בהסכמתו (מיום א׳ ר״ח אלול תצ״א) על המחבר ש״הוא חד מבני עליי״. הרב מ׳ יעקב יושע האבד״ק לבוב (מיום ג׳ כ״א חשון תצ״ב) יכתוב: ״שהרביץ תורה בכמה קהלות, וכבר יצא לו מוניטין בעולם **כחד מן קמאי** ושל כת הקודמין... שמעתא מבדרן בעלמא, נהירין ליה שבילי דכולא תלמודא״. גם הרב מ׳ אלעזר מקראקא האבד״ק בראד, יעיד: (מיום ב׳ ט׳ אלול תצ״א) כי ״הראה חריפותו ובקיאותו בפוסקים ראשונים וגם אחרונים, ידיו רב לו בפלפולו חריפתא״, וכמו כן יאמר הרב מ׳ יהודה לייב איטינגא, ר״מ דק״ק לבוב, כי ״רבים הולכים להוראתו אשר הורה, אליו ידרשו גדולי המורים לרוות צמאונם, ומאתו תצא הוראה לכל צביונם״.

בהקדמת ספרו יאמר הרב מ׳ אלכסנדר סענדר מה ראה על ככה ומה הגיע אליו להוציא לאור ספרו זה, וכה דבריו: ״ראיתי שעל הרוב סומכים על הקיצורים וליכא האידנא דידע למיחלט ע״פ הפוסקים אשר בית ישראל נשען עליהם, דלית בקי בר יומיה, ואם בקי לעיין במקור הדין ירוץ בו ריהטא דחקלאי ושקיל וטרי ולא דייק, ואין מעיינין במקום שמכריעין, ולכן חשך האור לפני הדורשין והחוקרין, ויש צולל במים אדירים ומעלה בידו חדודי חרס ומעשה חידודים... וסומך להלכה ולמעשה, לכן ערבה לבי לגשת לחבר ספר שמלה חדשה מפני שהוא דרך הרב בעל הלבושים ז״ל... וכה משפטו לכתוב כל הדינים השייכים לאותו סימן מראשונים ואחרונים ז״ל, וטעם הדבר, ולכתוב בצדו מראה מקום מוצא כל דין, וכל טעם וכל דין או טעם אשר לא נתבאר בצדי מראה

מקומו, סתמו בפירושו שאותו דין מבואר בש״ע ובהגהת הרמ״א ז״ל, ואותו הטעם מבואר בספר הלבוש, וכל זה בדינים המוסכמים הנלענ״ד שאין לדקדק ולפלפל עליהם, אמנם הדינים שיש לעיין ולפלפל עליהם מדוע כבה יסדתי, רשמתי עליהם ס״ק דרך א׳ ב׳, לעיין עליהם בספר תבואות שור שחברתי בס״ד הנ״ל, ובו בארתי בס״ד כל הצורך טעמו ונמוקו ולא חברתים לגדולי הערך, גם לא עלתה על דעתי לומר מי שלא ערב לבו לגשת לתוך קשרי המלחמה יבא ויסמוך על שלי, כי ידעתי מיעוט השגתי, רק אמרתי אגלה אזן תלמידי ישמעו ויוסיפו לקח. עוד חברתי בס״ד ספר על סדר הש״ס והוא חדושי גפ״ת ולפעמים חדושי אגדה ותוכחת מוסר... והנה בגד בי הזמן ולא עלה בידי כ״א סנסן אחר נטוע... והנה בא לידי ס׳ פרי חדש על יו״ד... ועם היות שנראה מחבורו שהיה גדול בתורה, חריף ומקשה, מ״מ נראה שלא חברו בחוט של מתון... לכן נחלק על רבותינו האחרונים ולפעמים גם על הקדמונים, ומיקל נגדם שלא כדין, והרואה בספרו בוחר בדבריו כי מצינו בכל מקום מכשיר למעלה, לכן אומר אני אל ישיא אתכם חזקיה הוא ניהו הרב הגדול הנזכר להקל נגד רבותנו המפורסמים, כי ימצא בחבור זה בסייעתא דשמיא תשובה על רוב השגותיו שעל דברי הפוסקים ומהם יבין על השאר״.

הספר ״שמלה חדשה״ הופיע עד שנת תרס״א (1901) בעשר מהדורות. במהדורות האחרונות הוסיפו לו זר תפארה הס׳ לבוש שרד וס׳ גידולי קודש מהרב מ׳ שרגא פייבל האב״ד בראדשין, לבאר דבריו ולהוסיף הדינים המחודשים בזמן האחרון. [ומאז ועד היום הופיעו מהדורות נוספות של ספרו זה נ.א.].

אומרים כי הרב אלכסנדר סענדר פירנס עצמו ממלאכות משרפות יין שרף (מצבת קדש ח״ג) וימת בשנת תצ״ז בזאלקווא. (קריה נשגבה סי׳ כ״ח).

נוסח מצבתו:

מצבת אבן יקרה, קרנא דתורה קבורה, מחבר ספר שמלה חדשה
חיה היא וגם פרושה, ספר תבואות שור ובכור שור, הגאון מו״ה
אלכסנדר סענדר שור בה״ר מו״ה אפרים קלמן שור
נפטר ביום ג׳ כ״ז שבט תצ״ז לפ״ק
ת.נ.צ.ב.ה.

(מעלות היוחסין 44, חמדה גנוזה ס׳ ז׳ מצבי מיזלש.)

הערה: ראה בספר "מליצי אש" ח"ג, חודש שבט, אות ער"ב, שלא דייק, לגבי תולדות רבי אלכסנדר שור, בכתבו: "שמיאן מימיו לקבל שום רבנות, הגם שהפצירו בו כמה קהלות גדולות ונכבדות". ולא הזכיר שלפני עזיבתו את שטח הרבנות, כיהן כאב"ד היבניב.

בספר "אהל אברהם" מובאת הגירסה הבאה בדבר סיבת עזיבתו את היבניב:

פעם התקיים דין תורה גדול אצל בעל ה"תבואות שור" בעת כהונתו כאב"ד היבניב, והאיש אשר יצא חייב בדינו, רגז מאד על פסק הדין ונסע לאב"ד בעלזא. בעת ההיא, הגאון ר' משה הכהן זצ"ל — בעמ"ס קרן אור — והתלונן בפניו על אב"ד היבניב. בשמעו את הדבר, חרה אף הרה"ג ר' משה על אשר בעל ה"תבואות שור" לא שאל את פיו ולא התיעץ עמו בנוגע למשפט גדול וקשה כזה. ויתן צו לאנשי עיר היבניב להסירו ממשרת הרבנות. אנשי העיר מלאו אחר פקודתו ובעל ה"תבואות שור" חזר לעיר זאלקווא, מקום שם היה אהלו תחלה.

כאשר נודע הדבר לבעל ה"פני־יהושע" הצטער מאד על כך ושלח מכתב לאנשי זאלקווא שישגיחו על הרב בעינא פקיחא להיות לו אחיעזר ואחיסמך ולספק לו את הוצאות צרכי ביתו. אולם הרב הנ"ל בגודל צדקתו, לא חפץ ליהנות מכתרה של תורה והתפרנס מעשיית יי"ש. ובחרות אפו על הרב ר' משה, שגר לו מכתב תוכחה ובתוך הדברים פלט מפיו הקדוש את הדברים האלה: "תמיהני אם יוציא את שנתו". וזה היה כשגגה היוצאת מלפני השליט, והרב ר' משה ואשתו נפטרו באותה שנה.

4. רבי אהרן הלוי זצ"ל

רבי אהרן הלוי, אב"ד היבניב, בהג"מ יצחק סג"ל אבד"ק דאבארמיל. נפטר כ"ח שבט תק"מ ("דבר יום ביומו"). ובכתבי הגאונים דף ו', כותב המו"ל: כי בין כתבי אחיו, רבי שאול סג"ל אב"ד האג (נולד תע"ד), שנמצאו תחת ידו, נמצא הספד שנשא על אחיו רבי אהרן הלוי אב"ד היבניב. (אביהם ר' יצחק, היה חתן פרנס הדור של ועד ארבע ארצות, ישכר בריש בן הרבי ר' העשיל, ובנו של ר' שמואל אב"ד רישא ב"ר אברהם הלוי, חתן רבי יהושע בעל מגיני שלמה ושו"ת פני יהושע).

בשנת תקי"ד הוא נזכר כאב"ד היבניב, בין החותמים על כרוז לטובת

ר״י איבשיץ, בכנס ועד ארבע ארצות בירוסלב (פנקס ועד ארבע ארצות, י. הלפרין עמ׳ 347, וב״עדות ליעקב״).

מכיון ששנת פטירתו היתה בשנת תק״מ, יש להניח שכיהן כאב״ד היבניב לפחות משנת ת״ק לערך. ואולי אף קודם לכן. יתכן שמשנת תס״ד (בה עזב בעל ״תבואות שור״ את העיירה) ועד לשנת בואו של רבי אהרן, עוד שימש רב אחר כאב״ד. (ואולי לפי הגירסה שגרשוהו, לא רצו רבנים אחרים לעלות על כס רבנותו בימי חייו ואיש לא שימש כאב״ד המקום עד פטירת בעל ״תבואות שור״ בשנת תצ״ז. ואז נבחר רבי אהרן).

5. רבי ישראל אשכנזי זצ״ל

רבי ישראל אשכנזי, בהג״מ אשר אנשיל אב״ד לאנצט. ב״דור דור ודורשיו״: הגאון ר׳ ישראל אשכנזי אבד״ק אוהנוב, נפטר תקצ״ו. (ב״מליצי אש״ אות רסו מובא: נפטר ד׳ טבת תר״א). בשנת תקס״ד מופיע שמו כאב״ד היבניב, בין החותמים על ספר יראים (זאלקווא). ובשנת תקס״ז, נמצא בין החותמים על הסכמה ל״נתיבות עולם״ על הסמ״ג (לבוב): נאום הק׳ ישראל אשכנזי בא״א המאה״ג המנוח מוהר״ר אשר אנשיל זלה״ה החפ״ק אוהנוב יצ״ו.

אך הוא לא כיהן כאב״ד היבניב עד פטירתו (תרצ״ו או תר״א). לאחר היבניב שימש כאב״ד טימנסיץ. באנציקלופדיה חכמי גליציה מובאת חתימתו כאב״ד טיסמניץ בשנת תקע״ב.

בספר ״תולדות שלמה״, ביוגרפיה על ר׳ שלמה קלוגר זצ״ל מאת נכדו י.א. קלוגר, מובא מספר ״חכמת שלמה״ לרבי שלמה: ״ובילדותי ממש, בהיותי בן כ״ב שנים בק״ק ראווה, הייתי בורר בעסק גדול עם הרב הגאון אב״ד דק״ק אוהנוב ועם הרב אריה אבי הרב הגאון ר׳ צבי העליר, והמה היו אז קשישים באו בימים״. זה היה בשנת תקס״ח, כי לפי המובא שם, בשנת תקס״א היה בן ט״ו שנה.

6. רבי אברהם יעקב הורשובסקי זצ״ל

רבי אברהם יעקב הורשובסקי, מקודם אב״ד יוזפוף. לפי שיובהר להלן הוא כיהן כאב״ד היבניב עד שנת תקע״ח. כלומר, היה אב״ד היבניב

לאחר רבי ישראל אשכנזי אשר היה רב המקום לפחות עד שנת תקס״ז. מהיבניב עבר רבי אברהם יעקב לכהן כאב״ד דרוהביטש עד לפטירתו בכ״ז טבת תר״א ושם מנוחתו כבוד.

בספר זכרון לקהלת דרוהביטש (עמ׳ 27) כתוב כדלהלן על רבי אברהם יעקב:

״כרבנים כיהנו הרב ר׳ יוסף צבי הירש בשנים 22—1825 ואחריו ר׳ אברהם יעקב בן פייבל הורשובסקי עד מותו בכ״ז טבת תקכ״א (צ״ל: תר״א — נ.א.) (1841). הרב הורשובסקי שהיה מקודם רב ביוזפוב ואוהניב ומשנת 1825 בדרוהוביץ, תרם תרומה רוחנית גדולה לעצוב הקהלה ומוסדותיה והצטיין בגישתו האנושית ויחסו הנאה לבני קהלתו שהעריצו אותו. השנים בהן התחילו בקהלות גליציה מלחמות קשות בין המתנגדים והחסידים מזה, ולבין המשכילים מזה, עברו בדרוהוביץ הודות להשפעתו של הרב הורשובסקי בשקט ובלי זעזועים פנימיים כפי שראינו אותם בקהלות אחרות״.

אמנם לפי זה עבר רבי אברהם יעקב לדרוהביטש רק בשנת תקפ״ה. אבל הקביעה להלן כי עבר לדרוהביטש בשנת תקע״ח מבוססת על דברי נכדו שאביו — רבי אליהו — בנו של רבי אברהם יעקב — כיהן כרב 68 שנה בשתי קהלות אלו (היבניב ודרוהביטש) ועל מה שנדפס בעתון מקומי מיד לאחר פטירתו של רבי אליהו. ועל פי זה היה רבי אליהו אב״ד היבניב כבר משנת תקע״ח. ומקורות אלה עדיפים על המובא בספר הנ״ל.

וכן אינו מדוייק המובא בספר תולדות מהר״ץ חיות למ. הרשקוביץ, עמ׳ פ״ה, לפיו היה בין מקבלי פניו של המהר״ץ חיות בבואו לזאלקווא בשנת תקפ״ט — גם רבי שאול הכהן אב״ד היבניב. באותה שנה היה אב״ד היבניב רבי אליהו, בנו של רבי אברהם יעקב, כפי שמובהר כאן. ולא ידוע כלל מי זה רבי שאול הכהן.

נכדו של רבי אברהם יעקב, רבי אריה ליביש הורשובסקי, כותב בהקדמתו לספר ״אזור אליהו״, של אביו רבי אליהו: ״והשי״ת יזכיני להוציא לאור במהרה החיבור על רוב סוגיות הש״ס ומה שנמצא אצלי על השו״ע ושו״ת. ולקיים בקשת אאומו״ר הגאון ז״ל שידפיסו חיבור לטהור גם מחידושי אביו הוא אא״ז הרב הגאון מו״ה אברהם יעקב ז״ל האבד״ק דראהביטש״. אך מכיון שלא הצליח להדפיס ספרים נוספים מחידושי אביו, גם לא נדפסו שום חידושים מרבי אברהם יעקב הורשובסקי.

7. רבי אליהו הורשובסקי זצ"ל בעל "אזור אליהו"

רבי אליהו נולד בשנת תקס"א. על כס הרבנות בהיבניב עלה בשנת תקע"ח, לאחר שאביו עבר לכהן כאב"ד דרוהביטש.

גדולי ישראל רבים היו בקרב יהדות גליציה, במאות השנים האחרונות. שמם נשאר חרות ותורתם משמשת נר לרגלי רבים, עד ימינו. אבל גם היו גדולי ישראל לא מעטים, אשר מסִבות שונות נשכח זכרם, ובדורנו אף לא יודעים כי ארזי לבנון אלה חיו, בעבר הלא רחוק. אחד מאלה היה רבי אליהו הורשובסקי.

היה גאון בתורה ובענוה. את גדלותו בהוראה ציינו גדולי דורו. אך בענותנותו הצליח להסתירה מעיני רבים. עוד בימי נעוריו הראשונים כאשר ישב באהלה של תורה בעיר זאלקווא, יצאו לו מוניטין בקרב גדולי ישראל שהכירוהו. בגיל י"א כבר היה תלמיד מובהק של הגאון ר' יוסף יוזפא שטרן זצ"ל אב"ד דזולקווא, בעל "יד יוסף". בעת זקנתו, לא ענה לשואליו תשובה בהלכה, לפני שמסרה לעיונו של רבי אליהו, על מנת שיחווה דעתו עליה. הוא היה אומר עליו כי כוחו בהוראה כחד מקמאי. בהקדמה לספרו "יד יוסף" מודה לתלמידו על שסייע לו לסדרו לדפוס. בנו העיד כי גם הגאון רבי יוסף שאול נתנזון, אב"ד לבוב, בעל "שואל ומשיב", הפליג מאד בפניו, בשבח גדולת אביו בהוראה. בגיל י"ג קרא לו בעל ה"ישועות יעקב": "האברך החריף המופלג" בחלק "אבן העזר". וגם טיפל בהדפסת ספריו בזולקווא. נכדו ר' ישראל בהרב ר' אריה ליביש, כותב בהקדמה ל"אזור אליהו", מאת זקנו רבי אליהו: "... ומה גם אם להרבות בשבחו המחבר על מי יקום אוריהו ופוק חזי מאן גברא מסהיד עליו; הרב הצדיק הקדוש מבעלזא שאביו הרב הקדוש זי"ע [מוהר"ש] חלק לו כבוד יותר מכל גדולי הרבנים אשר היו בזמנו". וב"מליצי אש" (ח"ב, חשון, רפא) בערכו: "היה גאון אדיר צדיק וחסיד מפורסם".

בכל ימי נעוריו העלה על הכתב את חידושיו של הש"ס אשר חידש בלימודו, אך נמנע מהבאתם לדפוס. מחד גיסא, השתוקק שהצבור יתענג מחידושיו ופלפוליו. אך מאידך גיסא, מרוב ענותנותו נמנע מהדפסתם, כי לא רצה להתפאר ולהתגאות בעובדה שחיבר והדפיס ספר בהלכה.

כאשר בימיו עמדו להדפיס בלמברג את שולחן ערוך חלק "חושן משפט", פנה אליו המדפיס — בהסכמת הגאון רבי יעקב אורנשטין, אב"ד לבוב, בעל "ישועות יעקב" — בבקשה לכתוב הגהות ל"חושן

משפט" והוא ידפיסן על חשבונו. הוא החל לכתוב חידושים על כל סימן וסימן לפי סדר השו"ע ואף הגיע עד הלכות הלואה. אך מרוב ענותנותו לא רצה להראותן למדפיס ולא נתנן להדפסה.

וסיפר בנו כי כאשר עבר לכהן כאב"ד דרוהביטש ונגנבו ממנו כמעט כל חידושיו שהעלה על הכתב, געה בבכיה והתחרט על אשר לא הוציא לאור את חידושיו בעבר. לאחר השתדלויות רבות, הצליח לקבל חזרה מן הגנב יותר ממאה דפים מחידושיו על רוב סוגיות הש"ס. ברם, את חיבורו בכתב על שולחן ערוך, חלק "יורה דעה", אשר כולל גם חידושים הלכתיים, לא החזיר הגנב. רק העתקה ראשונה מחידושיו אלה, על הל' טריפות ונדה, נשארה בבית רבי אליהו. נוסף לחידושיו על ש"ס ושולחן ערוך, היו בבית רבי אליהו תשובות בהלכה שהשיב לשואליו, חידושים רבים באגדה על פרשיות השבוע ומועדים וכדומה, וכן דרשות אשר רגיל היה לשאת בליל שבת ובשבת בעת "סעודה שלישית", בהן היה מורה לבני עדתו את הדרך אשר ילכו בה.

אך רובם הגדול של חידושיו לא ראו אור ולא יצאו מתחת מכבש הדפוס, גם לאחר פטירתו. כי צאצאיו לא יכלו לעמוד בנטל הוצאות הדפוס. רק חלק מצער מחדושיו נדפסו על ידם. בתחלה (בשנת תרמ"ה — שנה לאחר פטירתו) נדפס הספר "פני אליהו" ובו כמה מדרשותיו בשבת הגדול ובשבת שובה וקצת מחידושיו. לאחר מכן נדפס (בשנת תרמ"ט) הספר "אזור אליהו" על פרשיות התורה. צאצאיו מציינים בהקדמות לספרים אלה, כי הם החלו בהדפסת חידושיו באגדה, כי "בעתים הללו אזלי כולי עלמא בתר אגדה" (בהקדמה ל"אזור אליהו"). הם ציפו כי בזכות ההכנסות מספר זה, יוכלו להתחיל בהדפסת חידושיו בהלכה; על ש"ס, שו"ע ושו"ת. אך חפצם לא עלה בידם. מצבם הכספי היה כה דחוק, עד כי לא הדפיסו הסכמות מגדולי הדור שהיו תחת ידם, על ספרי רבי אליהו — מפאת הוצאות ההדפסה. גם שני הספרים הנ"ל נדפסו רק פעם אחת וכבר שנים רבות שהם אזלו לגמרי מן השוק. ועתה לאחר השואה נשארו מהם רק עותקים בודדים. ומעטים בלבד יודעים על עצם קיומם של ספרים אלה. כשבהקדמה ל"אזור אליהו", כותב נכדו: "בעוד אדוני א"ז הגאון בחיים חיותו, הרבה פעמים בקש ממני להשתדל להוציא לאור כ"ק להיות שפתותיו דובבות". כך זכה אותו צדיק להיות עניו לאחר פטירתו, כבחיים חיותו. למרות שהיה גאון בתורה וכתב חידושים רבים אשר רבים היו נהנים מהם ובזכותם עומדים על גדולתו —

נמנע הדבר בעטיה של העניות שהיתה מנת חלקה של יהדות גליציה. וזכרו של גאון גדול, דעך ושקע.

פעם התנהל דין תורה בין שני בני העיירה היבניב, בביתו של האב״ד הרב אליהו הורשובסקי. זיכה רבי אליהו את אחד המתדיינים וחייב את רעהו. זה שיצא חייב כעס ולא רצה לקיים את פסק הדין. ומאחר ואותו אדם היה מחסידיו של כ״ק מרן מהר״ש זצ״ל מבעלזא, בקשו רבי אליהו לחייב את החסיד לקיים את פסק הדין. כאשר נסע החסיד לבעלזא ושהה שם בשבת — לא אמר לו מרן מהר״ש דבר. והחסיד שב לביתו. כאשר נודע לרבי אליהו, כי לא זו בלבד שמרן מבעלזא לא אמר לחסיד דבר על חובתו, אלא עוד קרבו מאד, חלשה דעתו על כך, ובלילה נדדה שנתו. והוא קם ממיטתו, לקח גמרא בידו וישב ללמוד. אך כל מחשבותיו היו נתונות על אודות אותו חסיד ולא יכל להתרכז בלימודו. מאחר ועל השולחן שלפניו היה מונח פנקס העיר, התחיל רבי אליהו לדפדף בפנקס. לפתע מצא כתוב, כי סבו של החסיד אשר זוכה בדין, קנה בכוח, אחוזה שהיתה שייכת לסבו של זה אשר חויב בדין. וכשנקרא לדין תורה, לא רצה לקיים את פסק הדין. מיד אורו עיניו של רבי אליהו והבין שיש דברים בגו.

למחרת נסע רבי אליהו לבעלזא. וכשנכנס אל הקודש פנימה, אמר לו מרן: ״כאשר נתמניתי לרב בבעלזא לא הסכמתי למינוי, עד אשר נתנו לי כח לדעת כל שביל וגבול בין שני אנשים בכל הגליל שלי, כדי שאדע למי שייכת חלקת אדמה זו ולמי זו, וכן על כל צמח ביקשתי לדעת מי הוא בעל הבית שלו״. מיד נתחוור לו לרבי אליהו מה שנאמר בזוהר: ״ ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם — דא רזא דגלגוליא״, כי לפעמים מתחייב מאן דהוא בדין תורה לשלם, בעוד שלמעשה אין הוא מחוייב, אלא לפי שבגלגול קודם נתחייבו הוא או אבותיו לשלם ממון לפלוני, ועתה הם משלמים, כי אכן יש דין ויש דיין.

ספר

אזור אליהו

חדושים נחמדים על חמשה חומשי תורה

מאת הרב הגאון האמיתי הצדיק המפורסים כ"י ע"ה פפ"ח חסידא ופרישא קדישא מוה' **אליהו הארשאווסקי** זללה"ה אבד"ק **אוהניב** ואח"כ בק"ק **דראהביטש** בן הרב הגאון האמיתי וכו' מוה' **אברהם יעקב** זללה"ה אבד"ק **יוזעפאף** ואח"כ בשתי קהילות קדושות הנ"ל זכותם יגן עלינו ועל כל ישראל אמן :

הוצאתיו לאור אני הצעיר **ישראל הארשאווסקי** בן מאוה"ג וכו' מוה' **ארי' ליבש** שליט"א אבד"ק **אוהניב** יע"א בן הרב המחבר זצ"ל

לעמבערג

נדפס אצל ס"ס מוה' **יעקב משולם עהרינפריין** נ"י.

ע"י ר' **יעקב משולם ניק** נ"י

נאכדרוק פערבאטין

Eizer Eliuhi
Verlag Von J. Horschowski
Druck Von Jacob Ehrenpreis Lemberg 1889

רבי אליהו היה תלמיד מובהק של האדמו״ר רבי שלום זצ״ל מבעלזא. פעם אמר לו האדמו״ר כי ברצונו ללמדו כיצד לקרוא ״פתקאות״ (קויטליך), ולשם כך הציע לו שישב לידו בעת שהוא קורא את ה״פתקאות״, וכך ילמד. אחר תקופה מסוימת אמר רבי אליהו שהוא כבר יודע לקרוא ״פתקאות״. אך בעוד שהאדמו״ר מבעלזא השיב לו שעליו עוד ללמוד, עמד רבי אליהו על דעתו וחזר לביתו. רק לאחר שהחלו לבוא אליו אנשים עם ״פתקאות״, אמר שהאדמו״ר מבעלזא צדק, כי ״אמנם אני כבר יודע לקרוא ׳פתקאות׳, אך ׳פדיון נפש׳ עדיין אינני יכול לקבל״.

בכפר אחד סמוך להיבניב גרה אלמנה, אשר החזיקה בבית עסק, אותו שכרה מן הפריץ בעל הכפר. במרוצת הזמן בא אדם אחד ובהוסיפו על דמי השכירות שנתנה האלמנה, שכר אותו מן הפריץ. האלמנה תבעה את האיש ההוא לדין תורה לפני רבי אליהו. אך הלה סרב לציית ולא הופיע לדין תורה.

בלית ברירה בקשה ממנו שיתן לה מכתב לאדמו״ר רבי שלום מבעלזא, שיצוה על בעל דינה להופיע לדין תורה. אך מה גדול היה צערה, כאשר ראתה שאף לאחר מכן לא הופיע האיש לדין תורה. ותבא לפני רבי אליהו ותאמר לו שהשוכר החדש, מביא דורונות לאדמו״ר מבעלזא ועל כן לא מוכיחים אותו. רבי אליהו מרוב צדקותו ורחמיו על האלמנה, פלט מפיו — כשגגה היוצאת מלפני השליט — ואמר לה ״מה אני יכול לעשות לך, הביאי גם את דורונות לבעלזא, וישמעו את דבריך״. אך מיד התחרט על דבריו ונסע לבעלזא לבקש את סליחת האדמו״ר זצ״ל על דבריו אלו.

בבואו לבעלזא, אמר לו האדמו״ר: ״אין לך לחשוש משום דבר, ידע תדע כי אנכי לא נתתי ידי לפושעים ולא נשאתי פני איש, וחנף לפני לא יבא. אכן ידעתי כי הצדק עם השוכר החדש, על כן החרשתי. ומעשה שהיה כך היה. אבי זקנו של השוכר הזה היה בעל העסק. לימים בא אביו של בעל האלמנה הזו ובהוסיפו דמים על השכירות לקח את העסק לעצמו. אלא שברבות הימים נשתכח הדבר הזה. כי בעל העסק עבר לדור למקום אחר. ומה׳ כוננו מצעדי גבר, והשוכר הזה בא ולקח את העסק שהיה שייך לאבותיו והציל העושק מיד עושקו״. לאחר מכן חקר רבי אליהו את הדבר ונתברר לו שכל הפרטים נכונים עד תומם.

בדראהביטש

רבי אליהו מילא את מקום אביו כאב״ד היבניב ואח״כ כאב״ד דראהביטש. לפי המובא בספר שו״ת ״שואל ומשיב״ קמא, ח״ב, יט, רצו אנשי דראהביטש לקבל את רבי אליהו כאב״ד בעירם, מיד אחר פטירת אביו רבי אברהם יעקב הורשובסקי אב״ד דראהביטש, בשנת תר״א. אלא שלבסוף נבחר רבי אלעזר ניסן טיטלבוים זצ״ל, בנו של בעל ״ישמח משה״. אך גם לאחר פטירת רבי אלעזר ניסן (ט׳ תשרי תרט״ו), לא נבחר מיד רבי אליהו, אלא רבי שמואל בנו של רבי אלעזר ניסן. ורק לאחר שרבי שמואל לא עמד בהבטחתו לבוא במועד שנקבע, נבחר רבי אליהו. וזאת לאחר שהענין הובא בפני הגאון רבי יוסף שאול נתנזון זצ״ל, בעל שו״ת שואל ומשיב״, אשר פסק כי הרבנות מגיעה לרבי אליהו.

וז״ל השו״מ: ״... הגיעני מכתב בשנת (ת) רטז מק׳ דראהביטש והמעשה שהי׳ כך הי׳. שם הי׳ אב״ד לפני׳ הרב הגאון מו״ה אברהם יעקב שהי׳ מקודם אבד״ק היבניב ונתרצו בני העיר לקבל בנו הרב הגאון מוה׳ אליהו נ״י שהוא אבד״ק היבניב תחת אביו. ובפיתוי דברים וכדומה נתקבל שם הרב המנוח מו״ה אלעזר ניסן ז״ל בהגאון מוהר״מ טיטלבוים אבד״ק אוהעל. ואחרי מות הרב מו״ה אלעזר ניסן רצו לקחת את הרב מו״ה אליהו נ״י אבד״ק היבניב. אמנם מוהר״א הנ״ל השיב כי אין רצונו לבוא בריבו והוא איש מנוחה כי אחרי שהוכרח לשוב לביתו במות אביו ולא זכה לשבת על כסאו על כי נתפתו לקבל הרב מוהר״א ניסן, ע״כ אינו רוצה עתה לחרחר ריב. ונתיעצו יחדיו לקבל הרב מגארליץ בן של הרב מוהר״א ניסן הנ״ל לאב״ד ושלחו בכתב כי עשו קונסיס וחרות שם משפט הרב ומשכורתו וכו׳... והוא לא רצה וקבעו כמה פעמים זמן והוא לא בא. אח״כ אמו רצתה שהצעיר יהי׳... ואז קראו לרב מהיבניב והוא בא ודרש בשבת שובה. וגם בשנה הקודמת דרש בשבת שובה...״ ופסק שם השו״מ שהירושה שייכת לרב מהיבניב.

על בחירתו של רבי אליהו, כתוב בספר הזכרון לקהלת דראהביטש (עמ׳ 28): ״אם כי שנים מבניו (של ר׳ אליעזר ניסן טיטלבוים — אב״ד דרוהביטש — בנו של בעל ישמח משה) היו רבנים — ר׳ יהודה [צ״ל: יקותיאל] בסיגט ור׳ שמואל בגורליצה — בחרה הקהלה אחרי מותו, לרב הקהלה, את בנו של קודמו, ר׳ אליהו הורשובסקי (בעל ספר ״פני אליהו״), שלפני זה היה רב ביוזפוב ואוהנוב. המשכילים שמספרם גדל

בשנים הללו השפיעו בכוון זה על הנהלת הקהלה, נוכח העליה הכלכלית של העיר וסביבתה בקשר עם תגליות הנפט שבהן התענינו לקוחות מחוץ לארץ, לא היה רצוי רב חד צדדי. לעומת זאת הצטיין הרב אליהו הורשובסקי, כמו אביו, בגישה מציאותית לעניני הכלל והיה מקובל על כל בני קהלתו בגלל יחסיו האנושיים ואי מפלגתיותו. הוא נפטר כ״ג [צ״ל: ג׳] מרחשון תרמ״ד, אחרי שישב על כסא הרבנות בדרוהביטש 27 שנה״.

עליתו על כס הרבנות בדראהביטש ברורה: שנת תרט״ז. עד אז כיהן כאב״ד היבניב. על כס הרבנות בהיבניב עלה, כנראה, בשנת תקע״ח, בהיותו בן יז. כי בשער הספרים שלו ״פני אליהו״ ו״אזור אליהו״, נאמר ״אשר שימש בכתר הרבנות ס״ח שנים בק״ק היבניב ובק״ק דראהביטש, בן הרב הגאון האמיתי וכו׳ מוה׳ אברהם יעקב זצלל״ה שהי׳ אבד״ק יוזעפאף ואח״כ ג״כ קהלות הנ״ל״. וכן כותב בנו בהקדמה ל״פני אליהו״ (שנדפס שנה לאחר פטירתו): ״הוא הי׳ רועה צאן קדשים עדת עיר היבניב ועיר דראהביטש ס״ח שנים, בשתי קהלות הקודש מלא מקום אביו״ ...אלא שבספר ״פני אליהו״ מודפס ״דרוש שדרש בק״ק היבניב, כשנתקבל שם לרב אב״ד בשנת **תקצדיק** ואביו הגאון ז״ל ששמש שם בכתר הרבנות ונתקבל לק״ק דראהביטש, השאיר בנו תחתיו. דרש הבן בפני אביו זי״ע״. מזה מוכח לכאורה שרק בשנת תק״צ נתמנה לאב״ד היבניב. אך נראה שהיתה כאן שגגת קולמוס של המו״ל. כי בשילהי ספר זה, כותב המו״ל, נכדו ר׳ ישראל: ״יען כי בדעתי אם יהי׳ אלקים עמדי להדפיס גם סוגיות הש״ס אשר חידש... אמרתי אציגה נא איזהו סוגיא במליאה וטיבה כאשר נמצא כי״ק בין אמתחת כתביו. ויען כי בדרשות האלה נדפס אשר דהש ברבים בעת שנתקבל לישב על כסא הרבנות בק׳ היבניב, גם סוגיא דרביצה אז הכינה וגם חקרה ודרשה אז ברבים, לכן אמרתי לה משפט הבכורה להדפיסה ראשונה...״ ובתחלת דבריו כ׳ ר״א: ב״ה א׳ דברים תק״ץ לפ״ק. ובסוף המערכה כתב: ״אברך לד׳ הגומר עלי ואקוה לו שינחני בדרך האמת. נגמר א׳ עקב תק״ץ לפ״ק היבניב״. בעת סדור החדו״ת לדפוס, כנראה הסיק מזה נכדו, כי את הדרשה בעת שנתקבל לאב״ד, דרש בשנת תק״ץ, כי יחד עמה אמר אותם חידושים, בהם כתוב תאריך זה. אך אין זה כך. את עצם החידושים ודאי אמר בעת שנתקבל כאב״ד לא בשנת תק״צ), אלא שהשלים את הנושא והעלה אותו על הכתב רק בשנת תק״צ. ותחלת הכתיבה היתה בא׳ דברים. וסיומה בא׳

זה השער לה׳   ספר   צדיקים יבואו בו

פני אליהו

חלק ראשון

והוא ענף מהדרשות שדרש ברבים בשבת הגדול ובשבת תשובה בפלפול ובאגדה מאת הרב הגאון האמיתי הצדיק המפורסים נ"י ע"ה. פה"ח חסידא ופרישא קדישא מוה' אלי' זללה"ה אשר שמש בכתר הרבנות ס"ח שנים בק"ק אוהניב ופה ק"ק דראהאביטש יע"א בן הרב הגאון האמית' וכו' מוה' אברהם יעקב זללה"ה שהי' אבד"ק יוזעפאף ואח"כ נ"ב קאלוש הנ"ל זכותם יגן עלינו ועכי"א.

והוא ענף מחידושיו שיבואו בעזהש"י בדפוס על חד"ת ועל רוב סוגיות הש"ס ושו"ת על שו"ע :

ואקוה אשר כל מי שידבנו לבו לקחת ספר הנוכחי אשר יקר ערכו מאוד בודאי הה"ק המחבר זי"ע ימליץ טוב בעדו :

הוצאתיו לאור אני הצעיר ישראל הארשאווסקי בן הרב המאוה"ג וכו' מוה' **ארי' ליבוש** נ"י אבד"ק **אוהניב** בן הרב המחבר הנ"ל :

שנת **תרמ"ה** לפ"ק

בדפוס המשובח והמפואר של ה"ר אהרן צבי זופניק פה דראהאביטש.

PNEI ELJUHI

Verlag von Israel Horschowski 1885, Nachdruck vorbehalten.

Druck von A. H. Żupnik in Drohobycz.

עקב, כמ״ש שם בשילהי דבריו: נגמר א׳ עקב... (**כשם שיש שגגת קולמוס** אחרת: אחר חידושי תורה, **המתחילים**: כה שבט **תקצ״ה** — מסתיימים באותו סיום הנ״ל נגמר א׳ עקב **תק״ץ**...)

גם בכתב עת ״דראהביטשער צייטונג״, שהקדיש שני עמודים לזכרו, עם תום ה״שבעה״ (ט׳ חשון תרמ״ד), נדפס: ״משנת תקע״ח — בהיותו בן י״ז — היה אב״ד היבניב ומשנת תרט״ז — אב״ד דראהביטש״.

8. רבי אריה ליביש הורשובסקי זצ״ל

את מקום רבי אליהו, אשר עזב את היבניב בשנת תרט״ז, מילא בנו רבי אריה ליביש הורשובסקי, אשר כיהן מני אז כאב״ד היבניב ועד לפטירתו בכ״ה אייר תר״ן.

אשתו הרבנית מרת רכילי בת ר׳ משה אילבוים מיאברוב, היתה נכדת המקובל ר׳ יעקב קאפל זצ״ל מליקובא.

הדיינים מו״צ בזמנו, היו: הרב נפתלי הערמאן ז״ל והרב מאיר דאריש קצנעלבויגן ז״ל.

בספר שו״ת מהרי״א הלוי ח״א להגאון ר׳ יצחק אהרן איטינגא זצ״ל, אב״ד לבוב, נמצאת תשובה (ס״ט) אל רבי אריה לייביש, שנשלחה אליו בער״ח סיון תרל״ב ובה הוא כותב:

״הנני נותן את בריתי שלום לכבוד ש״ב ידיד נפשי ולבי הרב המאוה״ג החריף ובקי המפורסים ביראתו ובענות צדקתו, אשרי יולדתו והורתו כש״ת מו״ה ארי׳ ליבש נ״י האבד״ק אוהנוב״.

דבריו היחידים אשר ראו אור הם הקדמותיו לספרי אביו: ״אזור אליהו״ ו״פני אליהו״.

9. רבי אלעזר רוקח זצ״ל

לאחר פטירת רבי אריה לייב הורשובסקי זצ״ל, אב״ד היבניב, עלה על כס הרבנות כממלא מקומו, חתנו רבי אלעזר רוקח, בן הרה״צ ר׳ משולם רוקח אב״ד בוריסלב. מינוי זה נעשה על פי הוראת האדמו״ר רבי יהושע זצ״ל מבעלזא.

עם הבחרו זכתה שוב קהלת היבניב ברב גדול בתורה והוראה כקודמיו. לדרכו בהוראה יצאו מוניטין. זו היתה שלובה ביראת שמים נעלה ובהקפדה עקבית על קיום הפסוק "לא תגורו מפני איש", החייב להוות נר לרגלי דיין בישראל. בד בבד היה אהוב על הבריות ופסקיו והוראותיו נתקבלו כצו עליון, שאין להרהר אחריו. תקופת כהונתו היוותה דוגמה לשלטון מלא ונאות של רב בקהלתו.

פעם הובא לפניו דין תורה אשר אחד מגאוני גליציה באותם ימים, כבר חיווה את דעתו בנידון, אלא שהוצאת פסק הדין היתה בסמכותו של רבי אלעזר, כאב"ד המקום. פסק הדין, כפי שניתן על ידו, נגד את דעתו של אותו גדול בתורה. בתחלה חרה לו הדבר קמעא. אך בסופו של דבר הודה אותו גאון בתורה, כי טעה בשיקול דעתו ואכן צדק רבי אלעזר בפסק דינו.

אלא שהוא תמה על עוז רוחו של רבי אלעזר ושאלו: "מנין שאבת כוח ואזרת עוז בנפשך לפסוק כשם שפסקת, למרות שהנני ידוע כגדול בתורה ושמעת את דעתי בנידון?"

השיב לו רבי אלעזר: "כוחי טמון בכך, שלפני גשתי לדין תורה, אני מתפלל לה' ומבקשו שיעזור לי שלא אכשל ולא אכשיל את זולתי. ואני מסתמך על אבותי הקדושים שכך יהיה. בכוח זה אני פוסק".

פעם לקח אחד מן הצדדים שהתדיינו לפניו, כטוען לזכותו, את אחד הלמדנים החריפים בעיירה, ר' יושע לאסער, שהיה לאחר מכן ראש ישיבה בקרקוב. כאשר הלה ניצל את חריפותו ולמדנותו על מנת להוכיח את צדקת שולחו, אמר לו רבי אלעזר:

"אתם חושבים שאם אדם יודע ללמוד, אזי מותר לנצל זאת על מנת לזכות אדם באמצעות דברים שאינם נכונים. אצלי אתה לא תהיה 'טוען'." והלה נאלץ לעזוב את תפקידו באותו "דין תורה".

גדולתו, ישרותו וכנותו, שבו את לב יהודי קהלתו. הם ידעו כי אם הרב פסק; מותר או אסור, אין להרהר אחריו. גם אם ציוה לסגור אטליז לתקופה מסוימת, בגלל עבירה בעניני כשרות, לא ההין הקצב לפצות את פיו. למרות שהקצבים במקומות השונים, היו אנשים שלא נכנעו בקלות לכל מאן דהוא.

מעורב היה בין הבריות. דאג להן ועמד על המשמר למענן, באמצעים שברשותו ובסמכותו. אנשים שנלקחו יחד עמו בשבי הרוסים, כבני ערובה, בעת מלחמת העולם הראשונה, סיפרו רבות על אותה תקופה,

בקשר לרבם. בהיותם שם נקלעו לעתים למצבים קשים, כשהאפשרות היחידה שעמדה בפניהם היתה לרכוש רק אוכל אשר לגביו היו חששות מבחינת הכשרות. באותן תקופות אמר לאנשי קהלתו שהיו שם, כי עליהם לאכול את אשר לפניהם. כאשר היו שהיססו, פנה אליהם באמרו: "אני מרא דאתרא שלכם ומצוה עליכם לאכול". ברם, בראותם שהוא עצמו, שהיה אדם חלוש ומלא יסורים, אינו טועם מן המאכלים, שאלוהו: "מדוע אם כן, אין הרב עצמו אוכל?"

ויען להם: "אתם יכולים לאכול כי המרא דאתרא שלכם נמצא פה והתיר לכם. אבל המרא דאתרא שלי איננו פה. ואין מי שיתיר לי"...

פעם חלה ר' אשר חזקאל'ס זייף בדלקת ריאות. כאשר קרב יום כפור, ציוה עליו רבי אלעזר לאכול ביום זה. אך בחששו שמא יהסס ולא ישמע בקולו, הלך אליו בעיצומו של יום וצוה עליו לטעום. כאשר הסס באמרו: "הרי יום כפור היום" — פנה אליו באמרו: "במצות מרא דאתרא, אני גוזר עליך לאכול". בראותו כי עדיין הינו ממאן ומתמהמה — אמר לו רבי אלעזר:

"אם לא תטעם וברצונך כי אף אני אטעם עמך, אזי אטעם גם אני, נמזוג שתי כוסיות יי"ש ונשתה לחיים".

רק בשמעו זאת, מיהר ר' אשר חזקאל'ס לאכול, בידעו כי אחרת הרב יעשה מיד כדבריו.

עד כמה חרד היה לכבודם של אנשים וחודר לנבכי נפשם, תעיד גם העובדה הבאה, אותה מספר מר אשר קליינשפיז:

ביום הכנסו בעול המצוות, שאלו רבי אלעזר מספר שאלות משולחן ערוך, בעניני תפילין. הדו שיח של ה"שאלות ותשובות" ביניהם, התנהל בקול נמוך, כשזקנו של הילד אשר, מנסה להטות אוזן ולקלוט את הדברים. לבסוף שאלו הרב שאלה פשוטה, אשר הילד, כנראה, מרוב התרגשות שכח את התשובה ולא ידע לענות עליה לאלתר. רבי אלעזר אשר ידע כי אם ישמעו הוריו וזקנו על כשלון זה, ינזפו בו, בעוד שהם ירוו נחת כאשר ישמעו על הצלחתו — לא זו בלבד שלא ציין את אי ידיעתו, אלא צבט את לחי הילד מתוך חיבה, בציינו בקול, לעיני בני משפחתו, את התפעלותו מן הידע הרב והיפה של הילד, בהוסיפו: "ועוד איך הוא יודע!" כך, בחכמתו, הציל את כבודו של הנער לבל ינזפו בו וגרם לשמחת הסב וההורים.

עד כמה חדורה היתה בו מידת האמת, ניתן לראות מדבריו בחזרו

משבי הרוסים, לאחר מלחמת העולם הראשונה. בהיותו אדם חלש, קשה היה .עליו, לעתים, לעלות על העגלות אשר בהן הובל ברחבי רוסיה. במקרים כאלה ארע פעמים מספר שסטודנטים יהודים, שלא היו שומרי מצוות, כופפו את גבם ועשו עצמם כגשר ומדרס לרבי אלעזר ובזכות עלותו על גבם, הצליח לעלות על העגלה.

עקב עובדות אלה ואחרות, בהן ראה את מסירות נפשם של יהודים שאינם שומרי מצוות, למען אחיהם — אמר בחזרו משבי הרוסים:

"רגילים לדבר סרה על יהודים הסוטים מן הדרך. ישנם יהודים פשוטים שהם קדושים וערליכע יודין, העוזרים לזולתם במסירות נפש. ויש להיזהר מדבורים שליליים על יהודים".

דבריו אלה היו כה בוטים, עד שהיו שחשבו כי שינה קמעא את דרכו העקבית והתקיפה.

תקופת היותו בשבי השפיעה על בריאותו, אשר בלאו הכי לא היתה תקינה. אך למרות היותו גדוש יסורים, המשיך להקדיש לילות כימים ללימוד תורה.

הוא עמד בקשרי ידידות עם גדולי גליציה, אשר העריכוהו והעריצוהו.

אחת התשובות בשו"ת "חבצלת השרון" להגאון מטרנופול זצ"ל (שו"ע אה"ע סי' ג'), מופנית לרבי אלעזר. וזו תחלתה: "רב שלום וכט"ס לכבוד ידידי הרב הה"ג החריף ובקי משנתו. זך ונקי שושילתא דיחוסא מוכתר במעלות ומדות טובות וו"ח מפורסם לשבח ולתהלה מאד נעלה כש"ת מו"ה אלעזר רוקח נ"י אבד"ק הובניב יצ"ו".

ובשו"ת "אמרי דוד", לרבי דוד הלוי הורביץ, אב"ד סטניסלאב, בתשובה משנת תרפ"ד: "לכבוד אהובי ידידי הרב הה"ג החריף ובקי ומפורסם וכו' כש"ת מו"ה אלעזר רוקח האבד"ק היבניב יע"א".

רבי אלעזר נפטר באסרו חג סוכות תרפ"ו.

פעם ניסה מאן דהוא לאיים עליו כי הוא "מוסר" ועלול להלשין ולגרום לו צרות. אך הוא לא נרתע והשיב לו: "כל בריה מתגאה בדבר מסויים שיש לה ואין לזולתה: כגון; שור גאה בכוחו הרב, ראם — בקרניו. במה מתפאר החזיר, שכולו מונח בלכלוך? בסרחון שלו"...

ר' יוסף בזרוטשניק [מחוסר יד] קבל פעם תרנגול הודו לפסח, מן הפריץ אצלו עבד. כאשר התעוררה אצלו שאלה בדבר כשרותו, בא אל רבי אלעזר. המרא דאתרא בנסיונו להקל לגביו משום "הפסד מרובה" —

שאלו: "יש לך 'הודו' אחר לפסח?" ענה ר' יוסף: "זה לא אכפת לרב. אלא אם זה כשר — אז זה כשר. ואם לא — אז הוא טרף". "אם כן — — — אמר לו רבי אלעזר — אין לך 'הודו' לפסח".

10. רבי אברהם יעקב רוקח הי"ד

היה רבה האחרון של היבניב. להלכה נבחר כאב"ד לאחר פטירת אביו, בשנת תרפ"ו. אבל למעשה שימש כרב העיר גם בתקופה קדומה יותר, בעת מלחמת העולם הראשונה, כאשר אביו הוגלה לרוסיה. הוא נהרג על קדוש ה' עם אשתו הרבנית הצדקת מרת דינה פלאם. וכל בני עירו בה' חנוכה תש"ג.

בשו"ת "צור יעקב" להגאון מפרוביזנא זצ"ל (סי' ק"ג), מובאת תשובה אליו: "לידידי ש"ב הה"ג וכו' מו"ה אברהם יעקב רוקח נ"י אבד"ק הובניב" — העוסקת בטרגדיה, פרי מלחמת העולם הראשונה: "בדבר שאלתו אודות העגונה מ' חנה מכפר הסמוך לעירו שבעלה הלך למלחמה בשנת תרע"ד ונעלם זכרו משנת תרע"ו והלאה ונגבה עדות מר' דוד קליג שהי' עמו בתחלת קיץ המלחמה שהי' אצל נהר פראט סמוך לטשערנאוויץ וראה שעלה ר' הירש מיללער בעל העגונה על הגשר עם עוד אנשי חיל והגשר הי' מינירט אין עס האט עקספלידירט ונפל להפראט וראה שנפל בהפראט בעומק גם ירו מכל הרוחות בכלי תותח קאנאנן ולא יכלו להמתין רק לערך רבע שעה ואח"כ נשבו ע"י חיל הרוסים ושמע מאנשי החיל שהר' הירש מיללער נטבע בהפראט..."

גם בשו"ת חבצלת השרון, ישנה תשובה בענין זה (סי' מ"ה): המופנית לרבי א.י. רוקח: "שלום אשיב לכבוד ידידי הרב הה"ג החו"ב מופלא ומופלג בתו"י מגזע תפארה כש"ת מו"ה אברהם יעקב נ"י אבד"ק הובניב יצ"ו".

בנו, הרב דוד רוקח ז"ל, נפטר בארצות הברית בי"א סיון תשל"א: הוא היה חתן רבי דוד פלאם ב"ר שלמה ב"ר דב בעריש ב"ר שלמה מסקאהל, מתלמידי המגיד ממזריטש.

כ"ק האדמו"ר ר' אהרן זצ"ל מבעלזא עם הרב דוד רוקח

הרה״ק ר׳ פייביש מהיבניב זצוק״ל

היה תלמיד ה״חוזה מלובלין״ זצ״ל. וכן הסתופף בצל האדמו״ר רבי שלום מבעלזא, הרה״ק ר׳ נפתלי מרופשיץ והרה״ק בעל ״אוהב ישראל״ מאפטא זצ״ל. ב״דובר שלום״ דף פ״ד, מובא כרוז בענין בדיקת הרואה, עליו חתום רבי פייביש יחד עם גדולי הדור וביניהם: רבי יעקב אורנשטיין, אב״ד לבוב, רבי אפרים זלמן מרגליות מבראד, האדמו״ר רבי שלום מבעלזא ועוד.

ספר הרה״ג החסיד המפורסם ר׳ יעקב מרדכי זצ״ל אבד״ק בילגוריי ששמע מהרב הצדיק ר׳ קלמן זצ״ל מפריצק בן בנו של רבינו הקדוש מלובלין זצ״ל, שהוא היה פעם אחת ביו״ט בבית המדרש של זקינו הרבי זי״ע בעת שהתפלל תלמידו הרבה״ק ר׳ פייביש מעיר היבניב זצ״ל לפני העמוד. ודרכו בקודש בעת תפלתו בביתו, היה בבחינת התנא רבי עקיבא בהתלהבות גדולה. כשאדם מניחו בזוית זו מצאו בזו וכו׳. אמנם כשהתפלל אצל הרבי מלובלין היה דרכו להתאפק בכל יכלתו מדרך עבודה זו מפני אימת רבו הקדוש, הגם שלבו היה בוער באש ונפשו כמעט יצאה בדברו, מ״מ התאפק בכל מאמצי כחו. אך כאשר בא לתיבות כולם אהובים כולם ברורים... התחיל לזמר בניגון של יו״ט ומיד נתמלא בהתלהבות ודביקות נפלאה להשי״ת עד ששכח שעומד לפני רבינו מלובלין והתלהב בתפלתו הקדושה כמו בביתו והלך מן העמוד ורץ לכל זויות ביהמ״ד וזמר. כל החבריא קדישא הביטו בתמהון עליו, אך הרה״ק ר׳ פייביש לא ראה מרוב דביקותו שמביטים עליו עד שגמר לזמר. כ״ק רבינו שעמד מכוסה בטלית על פניו, הגביה הטלית מעל פניו והביט עליו וגם זאת לא הרגיש הרבי ר׳ פייביש כלום, עד שגמר ועמד בעצמו חזרה לפני העמוד.

כשישב רבינו הקדוש להשולחן בסעודת יו״ט וכל החבריא קדישא עמדו סביבו פתח רבינו ואמר: בעת שהרב ר׳ פייביש מהיבניב זימר כולם

אהובים... אמר השי״ת לפמליא של מעלה: ״לכו למטה וראו יכולת בשר־ודם ותתביישו בעצמכם״. ואמנם התביישו באמת. וסיים הרה״צ ר׳ קלמן הנ״ל שמזה מובן מדוע הגביה רבינו הטלית מעל פניו והביט בפניו, כי הוא הרגיש תחת הטלית כיצד הפמליא של מעלה באו לביהמ״ד.

(לפי הספר ״נפלאות הרבי״)

כאשר התחיל האדמו״ר רבי שלום זצ״ל מבעלזא לנהל את הרבנות, היה הה״צ ר׳ פייביש זי״ע מהיבניב שהיה זקן מופלג בא בימים — מתלמידי החוזה מלובלין זי״ע. פעם אָמר לאחד מגדולי אנשי חסידיו כי רצונו ליסע לבעלזא ולראות את תואר האדמו״ר רבי שלום בתוך הצעיף (בל״א: איך וויל איהם זעהן אין שלייער) ונסעו לבעלזא. רבי שלום כיבד אותם שיאכלו אצלו. הרבי ר׳ שלום ישב אצל השולחן ואצלו הרבי ר׳ פייביש. מאחורי ר׳ פייביש ישב איש סודו שנסע עמו לבעלזא. והנה נכנסה הרבנית הביאה את המפה והציעה השולחן ונתנה להם בעצמה לאכול את כל הסעודה. כראות איש סודו של רבי פייביש את הנעשה, חרה לו הדבר ולא מצא חן בעיניו שהקלו בכבוד רבו הרב ר׳ פייביש בזה, אשר הרבנית בעצמה הגישה את הסעודה ולא ע״י משמש בקודש. אבל בראותו שרבו לא דיבר מאומה, לכן החריש גם הוא. ואחר האכילה הלך הרבי ר׳ שלום אתם אל החדר השני אשר שם ישבה הרבנית עם אמו של הרבי ר׳ שלום. הרבנית אמרה להרבי מבעלזא, קח נא מעט בשר מחלקי ותראה מה טוב טעמו. הרבי ר׳ שלום לקח את הבשר ואכל. וכאשר ראה החסיד של ר׳ פייביש את כל זאת, כבר לא יכול הי׳ יותר להתאפק ואמר לרבו: ״תראו את ההתנהגות של המנהיגים החדשים״. השיב לו הרבי ר׳ פייביש: ״הס ושתוק! אל תדבר מאומה ותבין את אשר לפניך. כי כל מעשיו הם לשם שמים, וכל התנהגותו עם הרבנית היא כמו שהתנהגו אדם וחוה קודם החטא״.

(לפי הספרים ״בארות מים״ ו״דובר שלום״)

הרבי ר׳ פייביש מהיבניב נסע ג״כ להרה״ק מרופשיץ. פ״א בעת שהרבי ר׳ פייביש ישן בלילה על ספסל בביהמ״ד, פנה הרה״ק אל החסידים באמרו: ״בואו ונלך לביהמ״ד ואראה לכם דבר פלא״. בבואם לשם, הוציא הרה״ק מרופשיץ את שעונו מכיסו, ופנה אליהם ואמר: ״תראו כי בעת אשר המחוג יגיע לשעה 12, יתעורר ר׳ פייביש משנתו״. וכן היה. בשעה 12 בדיוק, נפל ר׳ פייביש מן הספסל על הארץ, קרע את צוארונו בצעקו בקול גדול ״מאמי, איך ווער פערברענט״ (אני נשרף).

לאחר שנסע מתחלה להרה״ק מרופשיץ, החל להסתופף בצל הרה״ק מאפטא. על דבר זה הצטער מאד הצדיק מרופשיץ ואמר: ״יודע אני כי אין זה לטובתו של הרבי ר׳ פייביש שיסע לרבי מאפטא, יען כי ר׳ פייביש הוא אש לוהטת ואני התאמצתי בכל עוז לצנן אותו מעט ולהשקיט את האש. והרבי מאפטא הוא העולה על מוקדה על מזבח לבבו״. ואמנם כן היה שבהיותו אצלו בשעת התפלה, יצאה נשמתו הטהורה מחמת האש הגדולה אשר תוקד בו לא תכבה. ומנוחתו כבוד בעיר מעזביז.

(לפי ״אהל נפתלי״)

המגיד מקוזניץ זצ״ל נפטר בערב סוכות תקע״ה. בסוכות, באותה שנה, כאשר הרה״ק ר׳ פייביש ישב בסוכתו יחד עם חסידיו, פנה לפתע אל היושבים עמו, באמרו: ״עתה מובילים את המגיד מקוזניץ לארץ־ישראל, בואו נצא, ונלווה אותו״. בהיותם בחוץ, שמעו כי שרים נגון אחד, אשר אותו שרו אחר־כך בחזרם לסוכת ר׳ פייביש.

בספר ״אזור אליהו״ מהרה״ג ר׳ אליהו הורשובסקי זצ״ל אבד״ק היבניב, בפ׳ נשא (עמ׳ קל״ה, דפוס למברג 1809) וז״ל... דהנה שמעתי בשם הרב הצדיק ר׳ פייביש מהיבניב זלה״ה שאמר לפרש דברי הזוהר דהקב״ה מזמין נחש לאיילתא שרחמה צר וא״י להוליד. הקב״ה מזמין נחש ונשיך ליה בערייתא וע״י זה יש כח בידה להוליד וע״ז אמר ר״ש שאסור לנסות ה׳ בזה, ע״כ. ואמר הוא ז״ל שזה מרמז דכמו שאמרו חז״ל לא היו ישראל

ראוים לאותה מעשה אלא כדי להורות תשובה. וכן אמרו לא הי׳ דוד ראוי לאותה מעשה אלא כדי להורות תשובה. כ״כ גבי כל אדם שהוא מגושם ועושה עבירות הרבה ר״ל ואינו מרגיש כלל שעושה עבירות מחמת שהחומר שלו עב ביותר וכך הקב״ה מרחם עליו ומזמין לפניו עבירה גדולה עד למאד וע״י אותה עבירה הוא מתחיל להיות בעל תשובה. וזהו הפירוש אילה שרחמה צר וא״י להוליד הכוונה כשהגוף הוא מגושם ועי״ז א״י להוליד מעשים טובים הקב״ה מזמין נחש שנושך בערייתא היינו שמזמין לו עבירה גדולה שהוא בבחינת נחש ועי״ז הוא מוליד מעשים טובים ע״כ ודפח״ח.

רבי נפתלי מרופשיץ ורבי פייביש מהיבניב

א

— — — פתח רבי נפתלי מרופשיץ את עיניו וראה את השלשלת היורדת מלמעלה למטה, כלומר, מהתם להכא ממקום שרואים למקום שאין רואים, ראה כיצד חוליה משתלבת בחברתה, והזוהר אינו מועם כלל מדור לדור. אף שהדורות אינם מגיעים זה לזה, בכל זאת זוהר הדור הבא, מחמת שהוא עבד את ד׳ בכל יכולתו, וכל שעה מסר הדור הזה את נפשו, כשם שהדור הקודם מסר את נפשו, ועשירית האיפה מתקבלת באותו רצון כמו שור גדול.

הסתכל רבי נפתלי כיצד משתלשלת השלשלת מלמעלה למטה והנה היא מגיעה עד אליו, כלומר, עד לנפתלי. והוא, נפתלי, מהוה חוליה אחת, בדור הזה. גם הוא...

אתמהה!

למעלה בקודש, שמונה עשרה דורות, כולם רכב ישראל היו ופרשיו, כולם התדפקו על שערי גן העדן התחתון וכולם זוהרים כזוהר השמש בצהרים עד היום הזה. והרי הם מציצים אליו מתוך השלשלת שהוא קשור אליה, והוא מוסיף להתפלא, הפלא ופלא, פלאי פלאים: גם אני...

פעמים היה בוכה על כך, אבל מיד היה מתישב עם עצמו: וכי בכי זה לשם מה? בכאן הבכי לא יעזור (כשם שלא יעזור לננס להיהפך לענק אף אם יוציא עיניו מחמת בכי). אלא מאי? אם כל אבותיו מסתכלים בו

מלמעלה למטה משמע שדברים בגו, שהוא חייב להידמות להם, לפחות מבחינת הרצון העמוק בפנימיות הנפש.

כי איך זה, היה רבי נפתלי אומר לעצמו, לא תתבייש לבוא לעולם העליון ולעמוד בפני פמליא של מעלה, ושם ישאלו: מי הוא הפלוני הזה ששמו נפתלי?

והוא יאמר: אני נפתלי בנו של הגאון פלוני, בן בנו של הקדוש פלוני, נינו של — — —

ואז ודאי יצא הקול מסוף העולם ועד סופו: ראו נפתלי זה שאינו מתבייש להיתלות בגדולים. אמנם כן, כולם יושבים כעת תחת חופתם ונהנים מזיו השכינה, אבל האיך לא תבוש, אתם בנם ונכדם ונינם של אלה ואתה מי — — —

מ — — י? מתגלגל הקול על פני כל העולמות. ונפתלי זה... איז — — ו בושה. בנם של גדולים והוא עצמו, סתם נפתלי, הרי זה מחייב!

וכל אימת שהיה נפתלי משוחח עם עצמו על כך, היה מקדַש עצמו עוד יותר, מנתק את גופו מנשמתו עד שאחד לא הכיר את השני, והיו ליליו וימיו שווים בעבודת ד׳, והיה פושט את ידיו ומתחנן בזכות אבותיו; לרחם על נפתלי הקטן ולהחיות בו את החיות ההיולית של האדם כפי שראוי לו להיות.

והיתה עבודתו זו נסתרה מעין כל. פרט ליחידים עמם השתעשע בתורה ובחסידות. ופרט לד׳ אמותיו שרק הן ידעו היכן מוצב הסולם של רבי נפתלי עליו הוא מטפס יום־יום, נופל ועולה, עולה ונופל, וכך התעלה מדרגא לדרגא עד שהשלשלת האירה את פניו והוא נתחבר לה כחוליא נוספת.

ב

ורבי פייביש חברו של רבי נפתלי היה אצלו באותה שעה. למדו בחברותא, התפללו עד כלות הנפש, הסתכלו בראי של עצמם וידעו להבדיל בין נימא לנימא בכוחות הנפש של כל אחד לפי דרכו. והיו שניהם קמים בחצות, עורכים בבכי ובלהט תקון רחל ותקון לאה, מפשפשים במעשיהם בכל שעה מן היום ומן הלילה, ואף של השינה, כי חלומות באים מן ההרהורים של היום, כידוע. אחר כך היו לומדים גפ״ת בהתמדה, בקול ובהמית הלב, אחר כך היו נוטלים את עצמם, את כל עצמם וטובלים במקום לקראת ההתקרבות לבורא העולמים, היינו — התפילה.

(כי ידוע שיש כמה וכמה אנשים הטובלים אמנם את כל גופם לכאורה, אבל לכשתדייקו תמצאו כי את הלב השאירו מחוץ לטבילה, או לפעמים את העיניים או לפעמים את המוח וכדומה) לפיכך נטלו רבי נפתלי ורבי פייביש את כל עצמם וטבלו במקוה, כדי להיטהר לקראת עבודת הקודש לפני מי שאמר והיה העולם. ולאחר התפילה — — —

כי התפילה של רבי נפתלי ורבי פייביש היתה הקרבת קרבן, וכשם שמיכאל עומד ומקריב על גבי המזבח את נשמותיהם של הצדיקים, כך הצדיקים מקריבים את נשמותיהם בעצמם על המזבח כל יום בשעת התפילה, וכשאומרים "שמע ישראל" הם מקדשים שם שמים בפועל ממש, וכשהם אומרים קדושת היום, — — —

— אבל אין בפי מלים לספר לכם כהאי גוונא — — —

והם התפללו, כפי שלמדו להתפלל אצל רבותיהם, וכפי שכל אחד קיבל בתחינותיו ובדמעותיו כיצד לעמוד לפני יוצרו ובוראו.

והיתה הזיעה נוטפת מהם. וזוהי זיעת השרפים שממנה מתהווה נהר די נור. הדברים עתיקים.

ורבי פייביש, הנקרא רבי פייביש היבנובר, כלומר מהעיירה היבניב, לא היה חוליה נוספת בשרשרת, הוריו אנשים פשוטים היו, יהודים תמימים, יראי שמים, אבל חכמתם לא קדמה ליראתם, נמצא שרבי פייביש, שזכה להיות חברו של רבי נפתלי, היה עצמו החוליה הראשונה שכבר התגלגלה עד לפרגוד, שאלמלא כן לא היה זוכה להיות חברו של רבי נפתלי מרופשיץ, וזה פשוט.

אחרי עבודת ד׳ — זו תפלה, היו שניהם טועמים משהו להחיות את נפשם ולהכשיר את הגוף להמשיך העבודה, כי הכל לשם שמים, וכשהגוף הוא קרבן, גם השולחן, וגם פת הלחם וגם טעימת היי"ש, הכל קרבן עולה לד׳.

עם סיומה של הטעימה, להחיות את הגוף, היו שני הצדיקים ממשיכים בדרכם הקדושה, לעלות במסילה העולה בית א—ל.

ג.

רחימאי אהובי — הציג פעם אחת ר׳ פייביש שאלה נוקבת לר׳ נפתלי — הואל נא להסביר לי את הדבר המנקר במוחי ולא נותן לי מנוח, הלא ענף עץ אבות הנך, ושרשך גבוה מעל גבוה, מדוע אם כן, זקוק אתה שהנך קדוש מרחם, לעמול, להזיע ולהתיגע בכוחות על טבעיים, כדי לעבוד

אותו יתברך. הסבר נא לי ידידי, מה אם כן, התועלת במושג הנעלה המכונה יחוס, לעניני עבודת ה׳??

שאלת כענין, ר׳ פייביש אחי, הבה ואמחיש לך את הפתרון. ור׳ נפתלי פותח פיו והמלים קולחות מפיו כדולה פנינים וכמונה מעות:

הבט נא ידידי כשאתה, ר׳ פייביש מסיים תפילת שחרית וניגש לטעום בכדי להחיות הגוף, עולים וקופצים הרהורים לראשך: פייביש!, פייביש! האם ראוי הנך למזון שיכנס עכשיו לגופך? האם כבר דאגת גם למזון לנפשך?!

ואז אתה מתחיל לעשות חשבון נפשך...קמתי בחצות הלילה, קוננתי על גלות השכינה וחורבן בית המקדש, נאנחתי ושפכתי דמעות על עם ה׳ שנפלו בחרב ונתפזרו ככבשה בין שבעים זאבים, לאחר מכן עסקתי בתורה, תפילה ויחודים ובהכנות לקראת עבודת היום...

כאן הנך נעצר ומתחיל לנפות בי״ג כברות כוונותיך ומחשבותיך בעת העבודות. האם אמנם רצויות כולן לפניו יתברך? האם אין פסול חלילה בכוונותיך? כלום חלילה ציפית לתגמול עבור כל זאת, או שמא באמת לשם שמים נתכוונת? מכיון שברוב ענוותנותך אתה בכל זאת מוצא משהו פגום, מקבל אתה על עצמך מיד לתקן מהיום והלאה את מחשבותיך, לזכך רצונך ולשפר מעשיך.

וכשאתה הולך לאכול, פייביש חביבי, אם כי אינך מרוצה ממש מעצמך ומעבודתך, אך מכיון שהדורות שקדמוך יהודים פשוטים היו הרי שביחס אליהם מילאת חובותיך כלפי אביך שבשמים, על כן יערב המאכל לחיכך.

אבל אני, השפל, אפילו כשהיצר מנסה להעלים ממני חסרונותי ומשתדל להסתיר מעיני המצב לאשורו ורוצה לעטפני בשלוה בל אדאג ואוכל בשמחה את לחמי, אזי אני מסתכל אחורנית, מביט בדורות שקדמו לפני ומתחלחל... כולם אהובים, כולם ברורים כולם קדושים, אנה אני בא ביניהם? מה חשובה עבודתי אל מול עבודתם? הלא בקרבתם שווה אני כקליפת השום...

ואם מחשבה תנצנץ במוחי: שמא גם עבודתי רצויה אצל בורא העולם, מיד אני מהרהר במעשיהם על פני הארץ. הלא כל חייהם היתה מסכת של קדושה וטהרה. מהותם וישותם כולה רוחנית. היתכן שלא ירשתי כלום מאוצרותיהם הרוחניים הבלתי נדלים?? ואם ירשתי, מי יודע אם לא גרעתי מירושה זו... נמצא עוד שהנני בעל חוב גדול לאבותי גדולי

העולם... ואז נשבר לבי בקרבי, בהתבוננו במצבי השפל, ומאכלי מר לחיכי. ובמר נפשי אני מזדעק: מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי?!

הקמטים הרוחניים בעיניו של רבי נפתלי נתפזרו על פני דמות דיוקנו הקדוש.

ובדממת החדר הדהדה התשובה:

זוהי, איפוא, התועלת הגדולה של יחוס אבות, שברון הלב והכמיהה התמידית להגיע לדרגתם..

הרב דוד זריצקי

רבי יעקב משה זצ״ל

ר׳ יעקב משה זצ״ל. בנו של הרה״צ ר׳ פייביש זצ״ל מהיבניב, נסע אחר פטירת האדמו״ר רבי שלום זצ״ל מבעלזא, להרה״ק מהרי״א זצ״ל מזידיטשוב. פ״א ספר להרבי מזידיטשוב דבר שקרה לו אצל רבו רבי שלום זצ״ל מבעלזא. פעם עבר ליד פתח חדרו של האדמו״ר מבעלזא במוש״ק, בדרכו למטבח לקחת לו שם דבר מאכל לסעודת מלוה מלכה. דלת חדרו של הרבי היתה פתוחה והוא הלך בחדרו הלוך ושוב תפוס ברוב שרעפיו. ויהי כראותו כי עבר מישהו לפני חדרו, לקח נר מעל שולחנו והלך אל הפתח וקרא בקול גדול: ״מי זה הולך פה?״ נבהל ר׳ יעקב משה וענה ״אני הלכתי פה״. גער בו הרב ואמר: ״יעקב משה איך אין אתה מפחד לעבור לפני פתחי בשעה שאין נפש חיה עוברת פה. ברח לך מזה״. הבין ר׳ יעקב משה מגערת רבו זו כי בשעה זו עסוק הוא בתקוני נפשות המתים. וינס החוצה.

(לפי ״פאר יצחק״)

ר׳ יעקב משה רגיל היה לנסוע לכ״ק האדמ״ר רבי יהושע זצ״ל מבעלזא — מלבד בימים טובים — גם בכל ״שבת מברכין״.

פעם בימות החורף, בדרכו לבעלזא לשבת מברכין, נתך גשם עז ארצה

וכל הדרכים מלאות היו בוץ ורפש. בחשכת הליל הגיע לעיירה אחת. הוא פנה לפונדק המקומי שהיה בבעלותו של יהודי והחל דופק על דלתותיו למען יפתחו לו, ברצותו לנוח שם עד אור הבוקר. בעל הפונדק שקע בתרדמה עמוקה לאחר יום עבודה קשה ומפרך, ולכן לא שמע את הדפיקות. בלית ברירה נאלץ ר׳ יעקב משה להמשיך בדרכו באפלת הלילה חרף הגשם העז. לאחר השבת בדרכו חזרה לביתו, סר לאותה עיירה, נכנס לפריץ הכפר ושאלו בכמה חוכר אצלו היהודי את הפונדק לשנה. בשמעו את המחיר, הוסיף עליו עוד 25 ר׳ וחכר את הפונדק על שמו למשך שנה תמימה. ידיעה זו עשתה לה כנפים במהירות עצומה. היא הכתה בתדהמה את כל שומעיה. היתכן — תמהו כולם — שר׳ יעקב משה יקח מיהודי פרנסתו בחשכו ע״י כך ממנו את לחמו? בעל הפונדק אץ מיד לבעלזא והסיח את לבו לפני האדמו״ר ובקש את התערבותו בענין. האדמו״ר השיב לו שבעוד שלשה שבועות יבוא ר׳ יעקב משה אליו לשבת. ״בא גם אתה לשבת זו, ואז נשמע מפיו את פרטי הענין ואת טענותיו״.

כאשר בשבת מברכין הבא הופיע ר׳ יעקב משה בבעלזא, נשאל ע״י האדמו״ר על נמוקיו לעשית הצעד הזה. ״בעצם — השיב — אסור ליהודי לדור בכפר. עליו לגור דוקא בעיר. כי יהודי צריך להתפלל במנין, לטבול במקוה וללמוד בבית המדרש. דברים אלו אינם בנמצא בכפר בודד. אלא שחכמים תקנו שבכל כפר יגור יהודי אחד שיהיה בעל הפונדק כדי שעוברי אורח יהודיים יוכלו לסור אליו, ללון שם, להתפלל במקום, לסעוד את לבם בארוחה כשרה כדת וכדין וכו׳ אבל אם יהודי גר בכפר ואינו מאפשר לעובר אורח יהודי להכנס לביתו באמצע הלילה, מה יש לי מזה שהוא גר בכפר. שידור בעיר. על כן לקחתי ממנו את פרנסתו כדי לאלצו ע״י כך להעתיק את דירתו לעיר״.

כמובן שבעל הפונדק התנצל על המקרה, ולאחר הבטיחו נאמנה שלהבא יראה שלא יישנה מקרה דומה, בטל ר׳ יעקב משה את חכירת הפונדק על שמו תוך תשלום ההפסד לפריץ.

לר׳ יעקב משה היו **בנות** בלבד. פעם בהיותו בבעלזא, אמר לו האדמו״ר רבי שלום זצ״ל: ״אם תתן חבית ״מעד״ (מי דבש) יהיה לך בן

זכר״. וכאשר ר׳ יעקב משה השיב ״ואם לא אתן, לא יהיה לי?״, הפטיר מרן ואמר: ״הפסדת״!

ר׳ דוב בריש אורטנר ז״ל סיפר שר׳ יעקב משה הקדיש את ביתו בהיבניב — לקלויז. ובו היו שרים ב״שלש סעודות״, נוסף לזמירות שנאמרו לפי נוסח בעלזא, גם את הנוסח שלו, דהיינו: ״ידיד נפש״, ״אל מסתתר״, וכן ״נשמת כל חי״ פסוק בפסוק. ר׳ ירוחם רייטער ז״ל, היה שר שם. פעם שבת בהיבניב, האדמו״ר רבי שמואל זצ״ל מסקאהל (בנו של כ״ק מהר״י זצ״ל מבעלזא). ובשמעו שרים ״**אלה** המדה לבי״ — צעק ואמר: חס וחלילה! **א-לי** חמדה לבי״.

הרב ר׳ שמלקא רוקח זצ״ל

מאת **זאב זוהר**

נולד בפינסק אשר ברוסיה, לאביו ר׳ שלום שאול רוקח, בנו של העסקן והחכם הנודע ר׳ יהושע השיל רוקח, חתנו של ר׳ שלמה אייגר ונכדו של הגאון האמיתי וגדול הדור רבי עקיבא אייגר מפוזנא.

מגדולי היחס משני הצדדים ירש ר׳ שמלקא תורה ויראת שמים לאין שיעור, דרך ארץ ונימוס אצילים, אהבת ישראל ומידות טובות, ואם כי הוא בא ממשפחת מתנגדים והוא נכדו של ר׳ אלעזר רוקח המפורסם, הרי עם עברו ללבוב, ספג לתוכו את תורת החסידות, למד חקר וחי אתם, ונהפך לחסיד מובהק של הרבי מצ׳ורטקוב זצ״ל.

אישיות גדולה ומפורסמת. דמות פטריארכאלית ממש. לבושו קו ונקי, בלי רבב, צילינדר לראשו, בגדי משי נקיים ומגוהצים להפליא בכל ימות השנה. משקפי זהב לעיניו. זקנו הלבן והארוך מסודר כראוי. הליכתו אטית ותקיפה, כל אלה אמרו כבוד לאיש, ובעברו ברחוב — נעמדו איש ואשה דקות מספר והביטו עליו בהשתוממות, ושאלו מי הוא האיש האריסטוקרטי הזה.

תלמיד חכם גדול ומובהק. ישב על התורה והעבודה. שעות קבועות

וקצובות היו לו לעסקיו, והיתר היה קודש לתורה ולעסקנות ציבורית.

ר׳ שמלקל׳ה רוקח היה גם בעל השכלה גבוה, שבתקופתו היה זה דבר נדיר. קורא תמידי של ה״נייע פרייע פרעסע״ הוינאי וכן קרא ולמד ספרות חקלאית מקצועית.

יהודי עתיר נכסים היה האיש. בעל החווה הגדולה בגליציה **רעטשיצה** על יד אוהנוב (היבניב). שלושת אלפים וחמש מאות מארג ולמעלה. ידע מה מתהווה בתוך משקו הגדול והמסועף, ומתוך עיון תיאורטי בספרות המקצועית החקלאית כיון והורה לממונים על המשק הוראות מעשיות. בביתו קבל כל יום שעה אחת המעונינים בעניני המשק ורוב חדשי הקיץ בילה בחווה.

הרב שמלקא רוקח

ברעטשיצה — חוותו הושיב דיין מיוחד וכמה פקידים גדולי תורה בעלי מרץ שינהלו את עסקיו. ביניהם את ר׳ בעריל ווייס הפנקסן, תלמיד חכם עצום וידוע ממקורבי הרבי מבעלזא, אשר למד אתו שיעורים קבועים יום יום בהיותו ברטשיצה. כירא שמים גדול דקדק על מצוה קלה כבחמורה, על מנהג ונוהג חסידי. הרבה עמל השקיע בעצמו בכנות וזריזות מופלאה להכין חטה ל״מצות שמורה״ בקפדנות ובהשגחה יתירה.

כגדול בתורה היתה שקדנותו מופלאה. חיבר ספר גדול על הרמב״ם אשר השאיר בכתובים ונאבד בימי המלחמה הראשונה. ר׳ שמלקא רוקח עסק גם בתורת הנסתר, ובהיותו בימי מלחמת העולם הראשונה בברלין חבר ספר ״קטורת רוקח״ בשני חלקים בתורת הקבלה על ה״משנת חסידים״, כתב יד זה נמצא ברשות נכדו הרב ד״ר שאול מונק בתל־אביב.

פרשה מיוחדת תופסת עסקנותו הציבורית. מראשי הקהלה בעיר לבוב בזמנו ופעיליה. עמד בראש הצבור החרדי בלבוב שרחש לו אימון מלא ולחם את מלחמתו בעיר לבוב שכבר אז היתה ידועה כמתקדמת ביותר ושלטו בה מתבוללים ופורקי עול. בימיו עמד בראש הקהלה גיסו שמלקא פון הורביץ, אשר צדד לליברליות יתר מהמדה ואתו ניהל מלחמה וריב בעזרת הצבור החרדי בלבוב.

ר׳ שמלקא רוקח עמד בראש אגודת ישראל בגליציה ושימש נשיאה הראשון. השתתף ביסודה כציר היהדות החרדית בקאטוביץ ועזר בהרבה ביסודה של אגודת ישראל העולמית.

ניהל את הועידה הראשונה של אגודת ישראל הגליצאית בלבוב ביחד עם הרב הגאון ר׳ גדליהו שמלקיש ז״ל.

ביתו היה בית ועד לחכמים, פתוח לרווחה לכל מר לב ונפש. פזרן לצדקה רב מדות. זכורים עוד התורים בימי הפורים בביתו ברחוב קופרניקא 26 — עד שהחצרן הגוי התחצף וסגר את שער הבית בסרבו לתת לכל כך הרבה יהודים לעבור על מפתן הבית.

ממניחי היסוד לבתי החנוך החרדים בלבוב, תלמודי־תורה וישיבות אשר תמך בהם מאונו והונו. תקיף בדעתו היה האיש, עקבי לרעיונותיו אשר לחם עבורם בכל כחו. עזרו לו בעסקנות בני משפחתו ובראשם חתנו הרב ד״ר מאיר מונק ז״ל.

עם פרוץ המלחמה הראשונה בשנת 1914 ברח ר׳ שמלקא רוקח מפני הרוסים בהשאירו את כל רכושו הפקר. נדודיו הביאוהו עד ברלין. מקודם לבית מחותנו הרב ד״ר מונק. מסבל התלאות נשבר כולו וסבל בהרבה

ממצבו החומרי, בבואו בחוסר כל וחי חיי צמצום. אולם התנהג בחסידות ובפרישות מיוחדת ישב על התורה והעבודה וחבר את ספרו בתורת הקבלה על ה״משנת חסידים״.

אחרי שחרור לבוב מידי הרוסים חזר ללבוב שבור ורצוץ. המשק נחרב כמעט כולו ומצבו היה קשה מנשוא ובשנת 1920 נפטר באחוזתו רעטשיצה בטרם מלאו לו שבעים שנה. הובא ללבוב ונקבר בקבר משפחתו.

בשנת 1923 בליתי ביחד עם קבוצת ההכשרה של חלוצי אגודת ישראל ברעטשיצה קיץ שלם. ועוד הספקנו להכיר שרידים מתקופת ר׳ שמלקא רוקח בחוה זו. את בתי הכנסת ובתי המדרש את הסידורים השונים לשבת ומועדים ור׳ בריל ויס עוד ספר לנו מגדולתו של האיש הגדול ועל לבו החם והער לכל דבר טוב ועל גדולתו בתורה ויראת שמים.

בני משפחתו ובמיוחד חתנו השני ד״ר לאנדאו, בנו של הרב מולוטשוב ז״ל בעל החוה בימים ההם הספיק גם הוא לספר גדולות ונצורות על חיי האיש המורם מעם וזכות מיוחדת היתה לו לאכסן ברטשיצה את הקבוצה הראשונה של חלוצי אגודת ישראל בגליציה ולעזור להם לעלייתם ארצה.

מספר אשר קליינשפיז:

ר׳ שמלקא רוקח אמר פעם לכ״ק האדמו״ר רבי ישכר דוב זצ״ל מבעלזא: אינני מקנא בך, על שהנך לומד — כי גם אני לומד כמוך; לא על נתינת צדקה שלך — כי אף אני עושה כן; גם לא על מה שאתה מכלכל את ה״יושבים״ בחצרך — כי גם אני מפרנס את הפקידים והעובדים באחוזתי. אך אם יש לי במה לקנא בך — הרי בעובדה שהנך אומר בליל ב׳ של ראש השנה, בסעודת החג, ב־2 אחר חצות את הפרק ״לדוד מזמור״ ואלפי איש עונים אחריך. כח כזה אין לי. דבר זה אינני יכול לעשות.

היה רגיל לנסוע בכרכרה רתומה ל־4 סוסים.

ד״ר לנדאו, חתנו של ר׳ שמלקא רוקח, לא היה סוחר. בגלל זה גרם להפסד רב של רכושו, לאחר פטירת ר׳ שמלקא. כאשר העירו על הדבר לבתו — אשת ד״ר לנדאו — כי אלה הם נכסיה והם הולכים לאיבוד וראוי שתעיר לבעלה על כך, אמרה: ״אבי ז״ל למדני, ״איזו אשה כשרה שעושה רצון בעלה״. על כן לא אומר לו מאומה.

הרב ד״ר מאיר מונק זצ״ל

מאת **זאב זוהר**

עובר לו ברחובות בירת גליציה, לבוב המודרנית ברחובותיה המודרניים, יהודי לבוש צורה מודרנית עם פראק מודרני, קומתו כפופה מבלי להרים עינים, פניו אצילים בעלי קוים עדינים ומצדדים בולטים ציציותיו הארוכות מטליתו הקטן — עוברים ושבים מביטים אחריו במבטי פליאה, מי הוא האיש הנפלא הזה?

הוא נולד בשנת 1869 בעיר אלטונא המהוללה שבאשכנז לאביו הגדול הרב ר׳ אליהו ז״ל, הרב בקלויז שבאלטונא ולאמו הצדקנית — אחותו של הרב ר׳ עזריאל ד״ר הילדסהיימר ז״ל, מיסד הסמינריון החרדי המפורסם לרבנים בברלין.

היה הוא הצעיר מבין אחיו הכשרוניים, שאחד מהם היה הרב החכם הירא ושלם רבי עזרא ד״ר מונק ז״ל, רבה הנערץ של קהלת ״עדת ישראל״ בברלין.

ר׳ מאיר חונך ולמד תורה אצל אביו הגדול ר׳ אליהו ז״ל וקבל חנוך כללי בבית הספר הכללי התיכוני, השתלם באוניברסיטה וקבל תואר ד״ר לפילוסופיה וכן השתלם במיוחד בלימודי היהדות על טהרת הקודש.

בקי גדול, מלומד גדול — והכל בהסתר גמור. אציל הרוח ועדין הנפש. טיפוס מיוחד במינו היה האיש הגדול הזה. צנוע וענותן להפליא. עמקן, טוב לב מאין כמוהו וגם את זה עשה בהסתר ובצניעות. אהבתו לזולת ועזרתו למרי נפש ולנצרכים, על אף ההסתר היו למופת.

נשא לאשה את בתו של רבי שמלקא רוקח ז״ל מלבוב ועבר לגור בלבוב. התנהג בחסידות ובפרישות ועלה במדרגתו ביראת שמים טהורה כ״חד מקדמאי״. יום יום טבל במקוה טהרה. למד כמה וכמה שיעורים ליום וכמה מהם עם ראש ישיבת לבוב ר׳ משה יודא זידער. שם לילות

כימים ללימוד התורה ועסק גם בתורת הקבלה. קבל עליו גם הרבה ממנהגי חסידות.

ענין מיוחד תפס אצלו אמירת תהילים בכל יום בנגינה מיוחדת ועצומה וגם את זה נהג להגיד בהסתר גמור גם לסביבתו, כמעשה ה״תהלים איד״. כל אלה הקרובים לו בעיקר בני משפחתו אינם יכולים בשום פנים לשכוח את ניגוני התהילים הערבים והמתוקים שלו אשר השפיעו עליהם השפעה ענקית והתרשמותם רבה עד היום.

ר׳ מאיר הוציא ספר בגרמנית בשם **״זה אלי ואנוהו״**, בו מפרש ומסביר את תורת הקבלה, וכן ביאור מעמיק על היופי שביהדות והחובה של יראת שמים בשיטה פילוסופית־מדעית.

הרב ד״ר מאיר מונק

מאמין גדול ועצום היה האיש ויראתו קדמה לחכמתו. עמד לימין חותנו הרב ר׳ שמלקא רוקח בפעולתו הציבורית ובמיוחד ביסוד הסתדרות אגודת ישראל בגליציה, והיה מראשי מרכז אגודת ישראל שמושבו היה בלבוב ופעולתו היתה ניכרת למדי. עמד בקשר עם גדולי הרבנים בגליציה שהוקירו אותו מאד.

ר׳ מאיר מונק לא הסתפק בזה. דאגתו היתה גדולה לצעירי ישראל בלבוב, אשר טרודים בפרנסתם ופרנסת משפחתם כעובדים בחנויות (האנדלס אנגעשטעלטע) ופועלים, ומגיעים לבורות בעניני היהדות, ולכן יזם ויסד את החברה **״מחזיקי לימוד״** לשם הסדרת שיעורי ערב לפועלים ולעובדי בתי־המסחר בתורה וביהדות. שכר ושלם מכיסו בזמנים הראשונים למורים ומגידי שיעור והוא בעצמו היה אחד המרצים על הנושא: **״יהדות״**, מלבד מרצים שהביא לכל שבת ומועד וראה הצלחה בעמלו והרבה שנים נשא בעול המוסד היפה הזה. יהודי לבוב זוכרים עדיין את האולם היפה בחומת **״סקארביק״**, את השיעורים והרצאות, שאליהם באו לא רק פועלים, אלא גם בעלי בתים חשובים לשמוע את הדברים הערבים ור׳ מאיר מונק מתענג בצנעא מחדות יצירתו והצלחת המוסד היקר הזה.

ר׳ מאיר ניסה את מזלו גם במסחר ובהיקף גדול ולא הצליח. נראה כי לאחרת נוצר ולא למסחר. הוא חי באטמוספירה עילאית של חיים רוחניים מלאים. הסתפק במועט ושימש מופת לבתי העשירים והיחסנים בעיר.

את רוב חדשי הקיץ בילה בכפר, בחוות חותנו ר׳ שמלקא רוקח וגם שם ישב על התורה והעבודה ביחד עם חותנו ועם ר׳ בריל וויס, פנקסן החווה, שהיה תלמיד חכם גדול וחסיד מפורסם. גם הוא כחותנו עמל ועסק בהכנה מרובה וביגיעה רבה בהכנת חיטה למצות שמורה.

לפני מלחמת העולם הראשונה חזר לגרמניה. כמה שנים שימש כמורה בסמינר למורים בעיר קלן, ואח״כ בברלין. בשנותיו האחרונות שימש כרב בחברת ש״ס בברלין.

את בניו שלח לארץ הקודש, אחד היה ר׳ אליהו הכהן מונק ז״ל מחלוצי אגודת ישראל הראשונים ומתישבי **״מחנה ישראל״** בשנת 25 — 1924 ואח״כ מראשי אגו״י ואגודת החרדים בפתח־תקוה, חבר הועה״פ הראשון של פא״י בא״י, הנהלת ״קרן הישוב״, וסגן ראש עירית פ״ת. ובנו השני הרב ד״ר שאול מונק ז״ל ששימש כרב בקהלת **״איחוד שיבת ציון״**

בתל־אביב. וחתנו העסקן הנכבד מנהל ״שערי צדק״ בירושלים, ד״ר פלק שלזינגר ז״ל. בשנת תרפ״ט בא ר׳ מאיר הכהן מונק ז״ל לביקור לארץ ישראל וספג לתוכו את קדושת הארץ ואוירת ארץ הקודש. התפעל ושמח בבנין הישוב וכל רגע היתה יקרה לו. בסך הכל היה כאן שבעה עשר יום ונפטר ירושלים ביום כ״ח בחשון באופן פתאומי.

מספר אשר קליינשפיז:

עד ראיה (משה מורגנשטרן) אשר ישן סמוך לחדרו, העיד כי פעם שמע באמצע הלילה את ד״ר מונק יורד ממטתו. וכאשר פתח בזהירות את הדלת על מנת להציץ ולראות מה הוא עושה — מצאו מהלך בחדרו, שעה ארוכה, הלוך ושוב ואומר ״לבי ובשרי ירננו אל א־ל חי״

ר׳ אהרן חיים מורגנשטרן נכנס פעם לד״ר מונק ומצאו בדביקות, כשהוא מנותק מעלמא הדין, כעשרים דקות ורק אח״כ הרגיש בבואו ואמר לו: שלום עליכם ר׳ אהרן חיים.

בבקוריו אצל הרב מהיבניב, היה בוחן את הילדים הכשרוניים.

בעלותו ארצה, נגש ל״כותל המערבי״, נשען עליו ואמר: ״אשרי האיש שרואה מבעד לאבנים את עצם הקדושה שבתוכן״.

ר׳ ישראל היבנווער

אחד האישים הבולטים בהיבניב, היה החסיד המובהק מראשי ה״יושבים״ ב״חצר״ בעלזא ר׳ ישראל היבניווער (אורטנר). שמעו הגיע לכל רחבי גליציה ואונגריה. יותר משפירסמה היבניב אותו, פירסם הוא את עירו. גם כיום ישנם רבים, שלא היו מעולם בהיבניב ושם עיירה זו ידועה להם, רק בגין הידיעה כי היתה אישיות מקורית ונעלה בשם ״ישראל היבניוועה״.

לא כיהן ברבנות. אך היה תלמיד חכם מופלג אשר התאים לאיצטלה זו, מכל הבחינות. לא שימש כאדמו״ר, אך היה אחד מחבורה מצומצמת, עליה העיד כ״ק האדמו״ר רבי אהרן זצ״ל מבעלזא, כי אנשיה ראויים היו לנהל עדה בישראל ולקחת ״קויטלאך״ (פתקאות). ביראתו שקדמה

לחכמתו ובמדותיו הנעלות, היווה דוגמה מאלפת לדרגה רוחנית ומוסרית, אליה יכול להעפיל בן ברית קרוץ מחומר.

על מעלותיו העידו מצוקי ארץ, כ״ק האדמורים רבי ישכר דוב ורבי אהרן זצ״ל מבעלזא, בצלם הסתופף. הללו מיעטו בתוארים וקימצו בשבחים. ואם חרגו מנוהגם והרבו לדבר בשבחו של ר׳ ישראל, מדברות המלים בעד עצמן ואומרות אף יותר ממה שהן מבטאות.

פעם פנה האדמו״ר ר׳ ישכר דוב לבנו של ר׳ ישראל ואמר לו: ״דע, כי אביך הוא תלמיד חכם וגדול בישראל. והוא מקיים מצות ׳והגית בו יומם ולילה׳ בלב ובנפש. לו לא הייתי רבם של חסידים, הייתי עושה כמוהו. אך מה אני יכול לעשות, כשכל אותם יהודים מתדפקים על דלתי להשיח דאגותיהם הרבות ואיני יכול לסרב, השי״ת יזכם בישועות ונחמות״.

כאשר לעת זקנתו של מהרי״ד מבעלזא, שלח אליו אחד מחשובי הרבנים בפולין את ספרו בהלכה שהוציא לאור, קרא אליו מהרי״ד את ר׳ ישראל ואמר לו: ״דברים רבים ישנם בספר שאפשר להפריכם. בגלל זקנתי קשה עלי הדבר. על כן עשה זאת אתה״. נטל ר׳ ישראל את הספר ויחד עם חבר נוסף מבין ה״יושבים״ הפריכו חידושים רבים בספר זה.

ר׳ ישראל למד עם בני משפחת האדמורים מבעלזא. נוהגו של מהרי״ד היה לחלק בחדרו, לאחר סעודת שבת, פירות שבת לנכדיו. פעם כאשר נפתחה הדלת לכניסת הנכדים ובנו של ר׳ ישראל עמד מולה, קרא לו הרבי באומרו: ״בא הנה פייבלי, גם לך מגיעים פירות שבת, שכן רוב בני ונכדי הם תלמידי אביך. ומכיון שחז״ל אמרו שתלמידים הרי הם כבנים, א״כ אחים אתם ומדוע יגרע חלקך?״ נתן לו מהרי״ד מלוא חפניו פירות, באמרו לו לומר ברכה בקול רם. כאשר מרוב התרגשות לא יכל הנער להוציא הגה מפיו, קם מהרי״ד, נטל את יד הנער ואמר לו: ״אביך עובר לפני התיבה בכל חודש אלול. כאשר אמרו ״תהלים״ לאחר התפלה, כנהוג, היה מתבלבל מאימת הצבור, בעת אמירת הקדיש שלאחר אמירת ״תהלים״. פעם התרגש ונבהל, עד כי ממש ״דא לדא נקשן״. אזי נטלתי את ידו ואמרתי עמו קדיש מילה במילה. מאז חדל להתבלבל. אך בפני אמירת תהלים כזו, נפתחים שערי שמים והיא מביאה את שומעיה להרהורי תשובה שלמה. אם תהיה פה בחודש אלול, תשמע את אביך אומר בעת עוברו לפני התיבה ״ולא יצטרכו עמך בית ישראל זה לזה ולא לעם אחר״.

מדי שנה בשנה, בעת אמירת ״כל נדרי״ בבעלזא, היה ר׳ ישראל

מתעלף. לעומת זאת, בעת תפילת נעילה היה נראה חזק לחלוטין, עד כי היה עומד בשורה הקדמית ובגופו עוצר בעד הקהל העצום, מלהדחף לעבר כסאו של הרבי. אמר על כך מהרי״ד: ״ר׳ ישראל מתעלף בעת ׳כל נדרי׳ מפני אימת הדין האופפת אותו, עם כניסת יום הדין. לעומת זאת בנעילה, כאשר היום יפנה, סרה מעליו אימה זו״.

טרם היה רבי אהרן מבעלזא לאדמו״ר, נהג לשלוח, מדי שנה, ״משלוח מנות״ לר׳ ישראל, אשר כלל סעודה שלימה, אותה קנה מכספו במסעדה. פעם קרא אליו את בנו של ר׳ ישראל, נתן לו כסף ושלחו אל קלמן הירש פויגל, בעל המסעדה בבלז — לקנות לו לצורך משלוח מנות; בשר, דגים ועוד.

בפנותו לעבר הדלת, אמר לו רבי אהרן:

— מתפלאים מדוע בחרתי לתת ״משלוח מנות״ דוקא לר׳ ישראל. יש לי מספר טעמים לכך. אך הטעם העיקרי הוא — ובפנותו למשמשו נחמן הירש שהיה בחדר, אמר: נחמן הירש, אתה שומע; הטעם העיקרי הוא לראות איך ר׳ ישראל אוכל. רבות כתוב בספרים הקדושים על ענין האכילה. הרבי ר׳ מאירל מפרמישלן אמר כי האדם השלם מכניע את כל תאוותיו הגשמיות ואוכל רק כדי שיוכל לעבוד את הש״י. והצדיק באכילתו מעלה הנצוצין דקדושה ומחזירן לשרשן בכוונותיו ויחודיו. ר׳ ישראל יודע איך לאכול... וזהו הטעם העיקרי בגללו הנני שולח אליו משלוח מנות״.

פעם בטיילו במרחבי הטבע שמחוץ לעיר עם בנו, עם דמדומי החמה, אמר לאחר דומיה ארוכה: ״הכסילים הללו אומרים כי כל הבריאה, העצים המלבלבים, הדשא המוריק, קני הסוף שעל גדות הנהר, שירת הצפורים וקרקור הצפרדעים, כל הדברים הנפלאים הללו, הינם פרי בריאה עיוורת של הטבע, מבלי שיד ההשגחה העליונה תהיה בדבר, ח״ו. ואני אומר לך: מי שזוכה לכך, יכול לשמוע את משק כנפי השכינה המרחפת מעל היקום. ואין כל מקריות בעולם, אלא הכל נעשה ע״י מסובב הסיבות. זמי שאינו חש ומבין זאת, הינו בבחינת שאינו מרגיש״.

אחד מכישוריו הגדולים האופיניים לו, אשר יצאו לו מוניטין, היה אמירת ״חרוזים״ (גראמען) בעת חתונות ב״חצר״ בעלזא ובהזדמנויות אחרות. יצירה מיוחדת במינה היתה ״מגלת אסתר״ שלו, אותה השמיע בפורים בניגון המגילה. לפי סדר המגילה, תירגם את הפסוקים בשילוב מדרשי חז״ל המתאימים להם, בחרוזים ובצורה היתולית, גם יחד. כאשר

מהרי״ד שמע לראשונה ״חרוזים״ מפיו של ר׳ ישראל — בעת חתונת נכדו ר׳ ישעי׳ זושא — ציוה להביא לו ול״כלי זמר״, לשתות ״לחיים״, באמרו: ״היום מגיעה להם שתית ׳לחיים׳״. ובפנותו לרבנית, אמר אילו היית שומעת את חרוזיו של ר׳ ישראל, היית מבינה תענוג מהו״.

את חרוזיו באותה חתונה, החל בהקדמה זו:

התיצבו בחיל ובמורא
לפני גאון שר התורה
באספקלריא המאירה
בוצינא דנהורא
וקודם שאתחיל בדברים
לפני המחותנים היקרים
אתפלל תחילה
למצא חן בכל מלה ומלה

חרוזיו היו מפיחים רוח חיים ושמחה ומחדירים אמונה ובטחון בלב שומעיהם. מעלה זו הדגיש ברבים האדמו״ר רבי אהרן זצ״ל מבעלזא, עם עלותו ארצה מגיא התופת בשנת תש״ד, בנוכחות בנו: ״האם אתם יודעים מי היה אביו? האם אתם יודעים מי היה ר׳ ישראל שלי? אצל הגרמנים, כאשר ה״עולם״ כבר היה מועט [כי רבים כבר נהרגו], בכל זאת כשהגיע פורים, אמר ר׳ ישראל שלי חרוזים ושימח יהודים ויהודים שמחו. זה היה ר׳ ישראל שלי״.

חכם ושנון היה. למרות היותו חסיד בכל רמ״ח איבריו, חריף ובקי היה בעניני העולם. בזכות ידיעותיו אלה, השתדל להוכיח כי אין לעוסק בלימודי חול, יתרון על ההוגה בתורה בלבד. כאשר בנו הרגיש פעם כי הינו יודע פולנית, שאלו למקור ידיעתו. ״משלטי החנויות למדתי פולנית...״ השיב.

היה לו חוש מיוחד לעמוד על קנקנו של בחור חסידי, אשר היה עתיד לסטות מדרכי בעלזא. ובמילתא דבדיחותא שנונה, היה מרעיף עליו הטפת מוסר עוקצנית.

על ישרו והגינותו, תעיד העובדה הבא: לאחר פטירת חותנו, נשארה בידי חותנתו האלמנה, חנות ממנה התפרנסה. לאחר תקופה מסוימת רכש יהודי אחד, שורה של בתים, כולל זה בו שכנה החנות. בעל הבית החדש החל לפנות את דירות הבתים שקנה, תמורת פיצויים. בבואו

לאלמנה ושאלה כמה מבוקשה, השיבה: "הנני אלמנה, תן לי סכום כזה שיהיה לי ממנו מקור פרנסה". כאשר הלה סירב, קראה אותו לדין תורה. מכיון שחתנה ר' ישראל היה מקורב אצל הרבי מבעלזא, בקשה אותו לנסוע לבעלזא ולבקש מן הרבי מכתב שיתחשבו בה בגין היותה אלמנה. ויען לה חתנה: "ראשית, עלי לעיין היטב בשולחן ערוך "חושן משפט" ואראה אם את בכלל צודקת בטענתך". לאחר מכן סרב ללכת לבעלזא בטענו כי הוא אינה צודקת בסכום תביעתה, מאחר שהסכום שהלה מציע לתתו, הינו הוגן ומתאים. על כן נשלח בנו פייביל לבעלזא והביא את המכתב המיוחל. סופו של ה"דין תורה" היה שהאלמנה זכתה בו.

יוסף הרש קליגר ואשתו ביילה חנה

גומלי חסדים

היהודים היו מסתפקים במועט. אך למרות זאת, היו לא מעטים מביניהם, מחוסרי יכולת ועניים. חלקם היו מעוטי יכולת. גם מי שמזלם שפר עליהם, היה להם למחיה בינונית בלבד וחיו בצמצום. מי שהיה להם למחיה ברווח, כבר נקראו נגידים. ואילו עשירים ממש, כמעט ולא היו. היו גם כאלה שבערב יום כפור איחלו איש לרעהו: "יעזור ה' שנוכל לסבול את הצרות". על אושר ממש, לא חשבו כלל.

אך פער רציני מעשי לא נוצר בין העניים לבין האחרים.

כי אחת התכונות האופיניות של יהודי היבניב, היתה מידת החסד. אהבת הזולת והדאגה למילוי מחסורו, היוו את גולת הכותרת של מעשי יהודיה. כל אחד הרגיש חובה אלמנטרית להפריש לזולת, אף אם לחמו היה צר. אנשים שבקושי הרויחו את פת לחמם, דאגו לבל תיווצר שכבה תת תזונתית, עניה ורעבה. לא היתה לשכת סעד עירונית או קהלתית שדאגה לנזקקים. יהודי העיר מלאו תפקיד זה בהתנדבות ובספונטניות בכל עת שפעולה זו היתה דרושה. ללא צוים והוראות, ללא מסי חובה מיוחדים, אלא כתכונתם של ישראל שהם נתבעים ונותנים.

מצבים וסיבות שונים הביאו לסיטואציות בהן זקוקים היו יהודים בעיירה, להגיע לידי מתח רעיהם ועזרתם. היו שעצם פרנסתם דחוקה היתה ומעולם לא הספיקה להזנת בני משפחותיהם. יש ובעקבות מלחמה, פוגרום, שריפה או חורף עז, נותרו משפחות שונות ללא מחיה מינימלית. לכל אלה — במידה והדבר נודע למאן דהוא — נמצאו דואגים מתאימים ומסורים. אף עוברים ושבים דלים שפקדו את המקום, בימות החול ובשבתות, לא נשארו רעבים.

דאגה זו אשר באה בהתנדבות, נבעה מעומק הלב ועל כן היתה רפודה בחמימות, רוך ואהבה. חז"ל אומרים (בבא בתרא ט:) "כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות". ישנם בני אדם אשר בטבעם בושים הם לקבל מתת מן הזולת. אך בושה זו נעלמת כאשר הינם מרגישים כי הנותן עושה כן מתוך רצון מלא, דבר המתבטא בתוספת דברי עדוד וניחומים, תוך כדי הגשת העזרה. על כן המפייס בדברים את העני — מעלתו גדולה יותר. וכך נהגו יהודי היבניב בבואם לעמוד לימין אחיהם.

הכל דאגו כי לא יחסרו למעוטי היכולת, הדברים הבסיסיים. וזה ניתן

בגלוי או בסתר, לפי צורך האדם או השעה. ילדיהם של מחוסרי יכולת, למדו ב״חדר״ כשאר הילדים, כשאחיהם אוספים כסף בעבורם ונותנים אותו למלמדים, כשכר לימוד. כאשר הורים לא יכלו להשיא את בתם, דאגו קרוביהם להעביר את הדבר בין יהודי המקום וכך אספו סכום מתאים שהועמד לרשות ההורים בסתר, בדרך מכובדת.

מספר יהודים היו הדואגים בקביעות לנזקקים, כשהם עושים מעשיהם באישון ליל ובסתר.

ריזל ודודל, בני לנה אדלר, נכדי יעקב ובריינה אדלר

ר׳ **יעקב אדלר** היה אופה. לעתים ראו אותו בשעות הקטנות של הלילה כשהוא עושה דרכו בסמטאות העיירה וחבילה על גבו. אלה שעקבו אחריו, ראוהו נוקש על דלת אחת הדירות, וכשהיא נפתחה הכניט לתוכה חבילת עצים להסקת הדירה ושק עם מצרכי אוכל.

ידע האיש כי עניים דייריה ואין באפשרותם לקנות את הדרוש לחמום הדירה בחורף העז ששרר בגליציה.

ביום חמישי בערב היה רגיל לאסוף כסף מתושבי המקום על מנת לחלקם לנצרכים לשבת. וזאת למרות שהיה עליו לעבוד לאחר מכן במאפיה, במשך כל הלילה ולמחרת ביום ששי עד סמוך לכניסת השבת, לאפית חלות והכנת הצ׳ולנט.

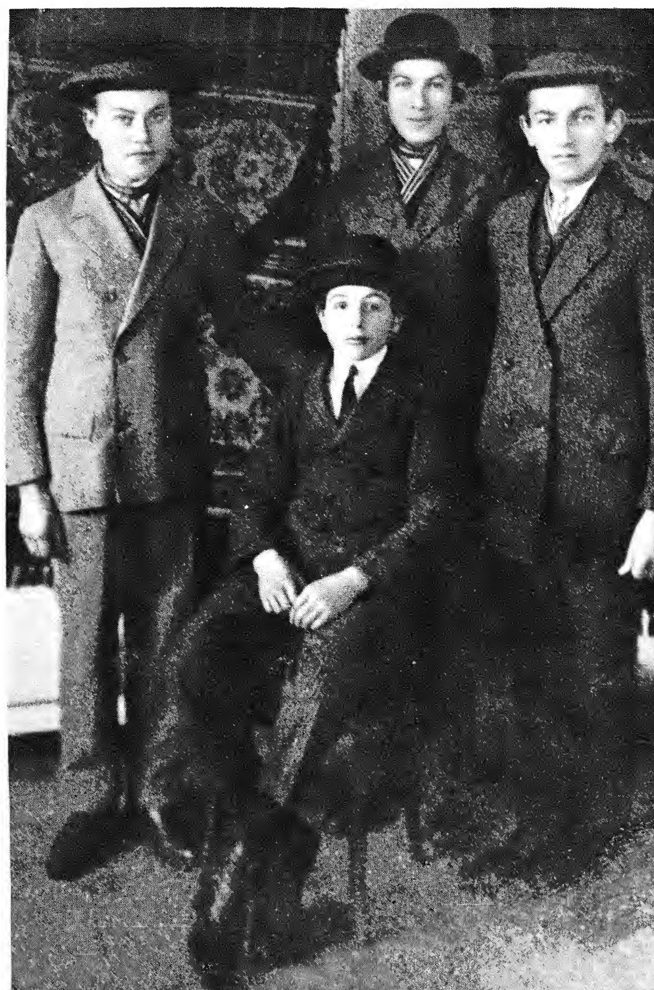
יש לציין את מסירותה של **אשתו בריינדל**, אשר למרות חולשתה הגופנית, היתה נשארת לבדה במאפיה ומאפשרת לבעלה לבצע את המעשים הטובים הללו.

בערב שבת היו מעוטי יכולת שהלכו לבתים למשפחות שונות, ולקחו מעט אוכל לשבת. **חוה, אשת מאיר יודנברג**, לא הגישה אוכל לשבת, אם לא ידעה שנתנה כבר למשפחה אחת לשבת. אם לא היה לה כדי נתינה לאחרים, לקחה מן החלה שבעלה נתן לה לשבת.

בשנת 1935 עבר חורף קשה על גליציה. הדבר פגע בכלכלת המדינה ובמיוחד ביהודים שרובם, בלאו הכי, היו מרודים. כאשר התברר כי המצב התדרדר עד שבהיבניב נותרו משפחות רבות ללא אפשרות לקנות פת לחם ולחמם את דירותיהם, התכנסו כמה מיהודי המקום לטכס עצה כיצד ניתן לעמוד לימין הנזקקים לעזרה. הללו היו: **אברהם אנגלברג, הרש קרטנר, לייביש זיגל ופייבל אורטנר**. לאחר התיעצות קצרה רתמו את עצמם להחלץ לפעולות מידיות. פייבל שהיה מורה של בן קצב, בקש מתלמידו להביא מאביו, סוס עם מזחלה. עמה עברו מבית לבית ובקשו תרומות עצים להסקה, על מנת לאפשר לנזקקים לחמם את בתיהם. תוך זמן קצר מלאו את המזחלה על גדותיה בעצים וחלקום לנצרכים.

היענותם של הצבור לעזרה, עודדה את העסקנים להרחבת פעילותם. והם נגשו להקמת בית תמחוי בו יוכל כל דיכפין ודיצרך לסעוד את לבו. ומי שלא ינעם לו לאכול שם, יוכל לקחת את ארוחתו לביתו. וזאת תמורת תשלום סמלי של פרוטות מעטות. שוב הלכו מבית לבית ורבים נתנו מצרכי אוכל שונים למטרה זו וכך נוסד בית התמחוי. כאשר נפתחו שעריו והנצרכים לו החלו באים לתוכו, התברר כי מספר המשפחות

הזקוקות רב יותר מאשר חשבו בתחלה. על כן אי אפשר היה להסתפק באיסוף אוכל וחלוקתו, אלא נחוץ היה לבשל עבור צבור הנזקקים

עומדים מימין: אריה זיגל, הרש קרטנר ואברהם קלוגהופט
יושב: ברל נוימן

הגדול. עם קבלת ההחלטה, התנדבה לבשל ביום הראשון, ארוסתו של פייבל ולאחריה עשו כן, בימים הבאים, נשים רבות אחרות. הגברים אספו, איפוא, דברי מאכל לבישול והנשים בשלו והכינו את האוכל.

בדרך שאדם רוצה לילך — מוליכים אותו. העוסקים במלאכת מצוה זו, זכו גם להצלחות שונות ממקורות בלתי צפויים. לפתע בא יהודי שבתו עמדה לנסוע ללבוב בהיותה מקשה ללדת ותרם לעסקנים מאה זהובים, באמרו כאשר בתי תלד בעז״ה אוסיף לכם עוד ממתת ידי. אף יהודי פריץ בעל אחוזה גדולה שהיה ידוע כמתרחק מאחיו ונמנע מתמיכה בהם, פנה בנדיבות לעסקנים, באמרו: מה אתם רוצים? עצים, תפוחי אדמה, חטה? הכל תקבלו ממני.

פעולה זו נמשכה כארבעה חדשים עד פרוס חג הפסח, כשכל אחד מן הנצרכים מקבל מדי יום ביומו, רבע לחם ולעתים אף בשר.

כך היו יהודי היבניב. כאשר נתבעו — נתנו, למרות שגם פרנסת עצמם דחוקה היתה.

אהרן קליינשפיז, אשתו קריינדל וילדיהם

בשילהי מלחמת העולם הראשונה, חלו רבים בדבר. כמה מיהודי העיירה: **ר׳ אהרן קליינשפיז, ר׳ אביש קליינשפיז, ר׳ יעקב אדלר, ר׳ וולף פרלמוטר** (המכונה זייגערמאכער) **ור׳ עקיבא ריטעל**, הלכו לבקרם בתדירות ודאגו להם, במסירות נפש. על אף שהמדובר היה במחלה מדבקת ולא חששו על עצמם ועל משפחותיהם. ואכן הללו לא נדבקו כלל, כמאמר חז״ל ״שלוחי מצוה אינם ניזוקים״.

ר׳ אהרן קליינשפיז היה ממתין להיות מן האחרונים, בליל שבת בבית המדרש, כדי להזמין אורח לביתו. כאשר אמר לו בנו: ״אתה עייף מעבודת כל ימות החול וכן האמא והילדים. קח מיד אורח ואל תמתין זמן כה רב״ — השיב לו: ״הנני מחכה בלקיחת אורח, כי אולי יזמין את האורח עשיר כדוגמת דוד פוילישער קאצבאך. אצלו יהיה יותר אוכל. אצלי לא יהיה לו בקבוק ברונפען (יי״ש) על השולחן ודברים אחרים שאני לא יכול להרשות לי לקנותם. רק כאשר אני רואה אורח, שעשיר כזה לא הזמינו והלה צריך אוכל, הנני מזמינו אלי. כי אוכל יש גם אצלי. הוא לא יצא רעב מביתי״.

ר׳ לוי וישראל מילער [בנאי]

מנהלי חברת ״לינת הצדק״

דאגתם של יהודי היבניב לא היתה נתונה רק לאחיהם במקום. אמנם לפי הלכות צדקה עניי עירך קודמים, אבל **קודמים** בלבד. ואילו לדאוג צריך גם לעניי ערים אחרות. וכך נפסק בהלכות צדקה כי גם לעני העובר ממקום למקום, יש לספק את צרכיו כל זמן היותו במקום; אכילה, שתיה ולינה (אש״ל). ויהודי היבניב אשר תדיר דאגו לנזקקים לעזרה, גם קיימו הלכה זו בכל כוחותיהם ואף למעלה מזה.

כי היו יהודים נצרכים מן החוץ, אשר רגילים היו לכתת רגליהם מעיר לעיר לאסוף נדבות. בדרכם היו סרים גם להיבניב ונשארים בשבתות או מספר ימים בימות החול. רבים פתחו בתיהם לאירוחם. מספר בתים היו ידועים במקומות בהם יכול הזקוק לכך, לסעוד את לבו.

הטיפול בשטח זה, היה בידי חברת "לינת הצדק", אשר מנהליה ופעיליה היו שני האחים: ר' לוי ור' ישראל. הללו עבדו כבנאים. בתור שכאלה לא עבדו במרוצת השנה יותר מבמחציתה, כי בעונת החורף נבצר מהם לעבוד במקצוע זה מפאת מזג האויר. על כן נאלצו לפרנס את משפחותיהם במשך כל השנה מעבודת מחצית שנה. ברור, איפוא, כי מצבם הכלכלי היה ירוד. אך סיטואציה זו לא מנעה מהם את הדאגה לעניים מן החוץ, שנזדמנו להיבניב. והללו שבאו כמעט מדי יום ביומו, לנו בביתו של ישראל, היה מספרם כאשר היה. כאשר מספר המטות לא הספיק, נפרסו מזרונים על הקרקע או הוכנו מצעים מקש, על מנת שלא יישאר אדם ללא לינה מתאימה. ובבוקר לא עזב איש את הבית ללא לגימת כוס קפה חם וטעימה קלה.

בליל שבת דאגו כי כל אורח כזה יסעד בבית אחד מיהודי המקום.

בליל שבת התפלל אחד מהם בבית המדרש והשני בקלויז החסידי והם לא עזבו את מקום התפלה, עד אשר נוכחו לדעת כי לא נותר אורח ללא מארח לסעודת השבת. עם גמר התפלה עמדו בפתח ובקשו מן המתפללים לקחת אורח אחד לביתם לסעודת השבת. כאשר נותרו אורחים שלא מצאו להם מארחים, לקחום הם לבתיהם.

בעוד את הבאים לשבת, היה הגבאי מפנה למשפחות השונות, שרצו ויכלו לאכסן אורחים, בימות השבוע היו תדיר שני בחורים — שהתחלפו מדי פעם — אשר דאגו לאורחים ולהכוונתם לבתים השונים. ברור שמוקד הפעילות, היה בבית המדרש, אשר היווה למעשה את מרכז החיים היהודיים בעיירה.

רבקה, אשת ר' גרשון קצב (ליכטר), נתנה סיר עם אוכל, בכל עת שבאו אליה לבקש בשביל נזקקים, אף אם המדובר היה בשעה מאוחרת בלילה.

גם **מר' לייבל טפר ור' יהושע שוחט**, קבלו מצרכי אוכל לעוברי אורח ואחרים במדה הדרושה. מה שהללו נתנו, היה מן האוכל שלהם. ר' וולף יודנברג, גם נמנה עם אלה אשר ביתו היה פתוח לכל דיכפין וממכניסי האורחים הקבועים בשבת. הוא נתן לאורחיו מזון ביד כה רחבה ונדיבה, עד כי חששו לבוא אליו מסיבה זו. רגיל היה לומר על אורחיו: "אם הוא יכול לקום וללכת בכוחות עצמו לאכסניה, פירושו של דבר שהוא עדיין רעב".

גרשון ליכטר ומשפחתו

חברת "בקור חולים"

ר' עזריאל אופטאק מנהל חברת "בקור חולים"

(ע"פ רשימותיו של דב רמון וספוריהם של אחרים)

בעית החולים היתה מן החמורות ביותר, בהן נתקלו יהודי היבניב. מיותר לציין כי לא היו במקום שירותי רפואה ממשלתיים או עירוניים. אף לא מוסד כדוגמת "קופת חולים" בימינו. על כן קשה מנשוא היה מצבן של משפחות רבות אשר רמת חייהן היתה ירודה — בעידן חליו של אחד מהן. התרופות עלו כספים שלא היו ברשותן. החולה דרש טפול והשגחה קבועה, אותם לא יכלו הקרובים לספק. אנשים אשר עמלו קשות למחיתם, כרעו תחת נטל המעמסה במקרים כאלה. כי כיצד יכלו להיות ערים ליד מיטת חולה ומיד בבוקר לצאת לעבודה לא קלה, להבאת מזון ומחיה למשפחה?

אך יהודי היבניב אשר דאגו בכל עת לאחיהם וחסכו מפתם לטובת זולתם, נרתמו למציאת פתרון לבעיה מעיקה זו, באמצעים הדלים שהיו ברשותם. באונם ובממונם עזרו ועמדו לימין הנזקקים.

למטרה זו הוקמה חברת "בקור חולים", אשר שמה מעיד על מהותה ותכליתה. המנהל, המזכיר, הגבאי, הגובה והפעיל העיקרי בחברה זו, היה ר' עזריאל אופטאק. ולמעשה היה הדואג היחידי לכל עניניה. הוא עצמו היה מלמד תינוקות. ובדומה למעמדם הכלכלי הירוד של המלמדים באותם ימים, היה אף הוא אדם עני. ברם, למרות דאגותיו לפרנסת ביתו, הקדיש את כל עתותיו הפנויות לטיפול בחולים ודאגה למילוי צרכיהם. כבכל הליכותיו, כך גם במישור זה, פעל בצניעות.

בשמעו על מקרה חולי, דאג לשליחת רופא לבית החולה. כאשר המדובר היה במעוטי יכולת אשר המשפחה לא יכלה לכסות את שכר הרופא או לשלם את התרופות, דאג הוא לכיסוי התשלומים. כמו כן דאג לרכישת מכשירים שונים שהושאלו לחולים לפי הצורך. המקור הכספי למטרה זו, היה: דמי חבר פעוטים אותם אסף בעצמו מיהודי המקום. כמו כן פנה לבחורים צעירים וביקשם ללון בבתיהם של חולים, על מנת להקל על סבלם של הבריאים, אשר קרסו תחתם, מעול הטיפול בעבודתם היומיומית גם יחד. כל בחור אליו פנה ר' עזריאל, נאות לבקשתו. כך שלא נותר חולה אחד ללא טיפול מתאים, מחוסר אמצעים. לא אחת פגשוהו

מהלך בין הבתים, להשיג מיני מרקחת עבור חולים. ר׳ עזריאל גם היה מספק חלב מעזים שהיו ברשותו, לחולים שהיו זקוקים לזה.

ידו היתה גם בארגון משפחות שהתנדבו להכין ארוחות בשר (יאכליך) בשביל נצרכים נסתרים, כשבחורי בית המדרש היו השליחים הנאמנים להביאן לחולים אשר ר׳ עזריאל מסר את כתובתם. וכך נעשתה פעולת עזרה לדך מסועפת, על ידי איש אחד, ללא רעש וללא פרסומת.

הוא נפטר לפני מלחמת העולם השניה.

ר׳ אשר חזקאל׳ס זייף יהודי תלמיד חכם, שהיה מלמד, ידע רבות ברפואה והיה הולך לחולים ועוזר ומטפל בהם.

גם הינדה דעם רופא׳ס, היתה בעלת ידע ברפואה והלכה לחולים לעמוד לימינם.

ר׳ שמואל כץ ז״ל סיפר כי אמו — על אף היותה נשואה ואם לילדים — היתה לנה, לעתים, בבתי חולים עניים.

רופאי העיירה

ד״ר זורובסקי, לא יהודי, מחסידי אומות העולם. אדם הומאני וטוב לב. במיוחד אהב ילדים. יומיים בשבוע היו לו שעות קבלה לעניים, ללא תמורה. היה מבקר אצל חולים ומטפל בהם מבלי לחשוב על התמורה הכספית. ממחוסרי אמצעים לא היה לוקח כסף כלל. במשך עשרות שנים לא נראה כעס על פניו.

ד״ר קיביץ, היה רופא העיירה. רופא טוב ויהודי טוב. עשה את מלאכתו באמונה ובמסירות. היה אדם מופנם ולא התערב בחיים היומיומיים של המקום.

כך דאג איש לרעהו במעש ולא באומר. במקום נאומים דרשות על פער ועל הצורך לדאוג לעזרה — נרתמו היהודים לעזור בגופם ובמאודם, לעתים מעל ומעבר ליכלתם. הרגשת האחוה, באה לידי ביטוי מעשי בכל המישורים, כאילו כולם היו משפחה ענפה אחת.

סופרים ומשוררים

המשורר יעקב שודריך

המשורר יעקב שודריך נולד ב־1905 בהיבניב. הוא היה המשורר החמישי בעיירה הזו. הראשון היה משה פריזאמענט; בדחן, משורר עממי אמיתי.

השני — מרדכי גוטפריד — מחבר פואמות עברי ובעל סגנון יפה.

השלישי — אביגדור שפריצער, משורר ומחבר מחזות.

ולבסוף — שני תלמידי שפריצר:

יצחק אריה ברגר — משורר עברי אידישאי ויעקב שודריך.

אביו של יעקב שודריך עסק בעשית פרוות. עבד 15 שעות ביום ובכל זאת לא הצליח להרויח די מחית ילדיו. אמו — הניקה ילדי עשירים.

אנשים תמימים וישרים כדוגמתם, היו נדירים אף בתקופה ההיא.

העיירה היבניב היתה במרחק 20 ק״מ בלבד מבעלזא. ואפילו הבעלי מלאכה שלא נסעו לרבי מבעלזא, גם עשו מאמצים עילאיים שילדיהם ילמדו תורה.

יעקב שודריך למד חומש עם רש״י וגם קצת גמרא. כתיבת אידיש למד בבית הספר היהודי, אותו יסד אביגדור שפריצר בעיירה. הוא היה קרוב למורו, עד עזבו את העיירה. ב־1930 עבר שודריך ללמברג, שם נשאר עד יום מותו.

בלמברג התפתח כמשורר והדפיס שירים בבמות שונות, בפולין ומחוצה לה.

ב־1937 הוציא לאור את ספר שיריו הראשון ״די ערד רירט״, אשר הוצא לאור בשניה ב־1953 בארגנטינה, ע״י יורשי אביגדור שפריצר.

פערל שפריצר (בהקדמה לספר ״די ערט רירט״ 1953)

בקרב הסופרים הצעירים בגליציה, לא היה אחד אשר עבר דרך קשה, כדוגמת יעקב שודריך, הן במאבקו למחיתו והן בנסיונו למצוא מסגרת להבעת ביטויו האמנותי המיוחד.

נמוך צנום, כמעט תמיד עם שפתיים יבשות ולעתים קרובות משתעל עם חום — הוא להט מתוך נכונות להביא קרבן למען השירה ולמען רעיונותיו.

הוא נולד להיות ליריקר טוב, לשיר את שירת הבודד והחולם. אך החיים הכניסוהו למאבק קשה. הוא נולד לגור בין שדות, יערות, הרים ונהרות. אך ישב כל ימיו במקומות צרים וחשוכים ליד עורות מעופשים.

חולם ולוחם, מציאות יומיומית אמיתית ודמיון, שהתכחשו ביניהם בתוכו — פגעו בגופו ומנעו ממנו להגיע להרמוניה לירית ושלימות.

בפרסמו פואמה נפלאה בכתב העת "צושטייער": (א.נ.ד.) "בארטאן הוליאן", הוא משך אליו מיד תשומת לב. שם תיאר את הטבע והאדם, כמו אחד מכוחות הטבע. סיים בפואמה גדולה: "דער בעל שם און דאבאש". פואמה זו היתה היפה והמושלמת, אליה הגיע שודריך בימי חייו. בה הצליח להביע מוטיבים עממיים, בצורה לירית עמוקה. בה הצביע על האור הטבעי בהרי הקרפטים, ביניהם גבהו שני הרִים גבוהים נוספים; הבעל שם והדאבאש.

למרות סבלו הקשה בחיים ואכזבות רבות שהיו מנת חלקו — לא נטש עד הרגע האחרון את אמונתו בבני אדם. במכתב שכתב בגטו "ביד רועדת מרוב חולשה, אחר טבח איום שעשו חבורת הגרמנים הפשיסטים המשוגעים ביהודים" הוא עודנו מאמין כי בודאי עוד יהיה עתיד, אחר, עשרת מונים טוב יותר".

הוא היה חלש, ממש חולה כל ימיו. ובכל זאת חלם על קרב, קרב פיזי פשוט, נגד הרוצחים הגרמנים. הוא כותב במכתב ההוא: "כל הזמן חלמתי להלחם לכל הפחות שכם אחד עם פרטיזנים אי שם ביערות. אע"פ שמעולם לא החזקתי קנה רובה בידי, בכל זאת הייתי רוצה ללמוד מלאכה זו והייתי מוכן לעשות את המסוכן ביותר. לצערי לא שיחק לי מזלי..."

והוא באמת ניסה להגשים את חלומו זה. בפברואר 1943, נתארגנה קבוצת צעירים יהודים, ובתוכם שודריך, אשר שיחדו נהג פולני על מנת שיוציאם מן הגיטו, ליערות, שם יוכלו להצטרף לפרטיזנים. אך הלה במקום להובילם ליערות, הביאם לגסטפו, שם נהרגו.

שודריך יצר מעט. ואף ממעט זה, לא הכל נשאר. מן הפואמה שלו

״בארטאן הוליאן״ נותר התוכן בלבד. הפואמה שלו ״דער בעל שם און דאבאש״ אבדה כולה. הנני מזכיר את הפואמה ״בארטאן הוליאן״ משום שהיא היתה פתיחה יפה לפואמה ״דער בעל שם און דאבאש״, מכיון שזו היתה חזרה להתחלה, שכבר היה לצערנו, גם הסוף.

שודריך היה משורר. אבל יכל להיות משורר מפורסם בפואמה על היהודים בפולין; צרכיהם, חלומותיהם והשמדתם הטרגית.

ישראל אשענדארף

(בספר ״די ערד רירט״ 1953)

בימי הכיבוש הרוסי היוו הסופרים יהודיים בלבוב מחלקת מיוחדת בתוך אגודת הסופרים הכללית אשר בלבוב. מזכיר המחלקה היה המשורר האידי הצעיר יעקב יאנקל שודריך.

ר׳ יעקב שודריך כתב שירים על דברי הבעש״ט והגזלן האוקראיני דובוש (לפי האגדה העממית קוימו יחסי ידידות בין הבעש״ט לדובוש). במכתב אחד שניצל מתאר שודריך את מצב רוחו ואת עבודתו הספרותית בשנת 1942:

״אני משאיר את השירים האלה כשהם בלתי מהוקצעים, במצב גלמי, ללא שיפור וליטוש כל שהם. רואה אני כי השמדת עמי עובדה היא. והנה יוותרו לפחות שירים אחדים אלה לעדות כי חייתי ויצרתי גם בשעה שהחליף נטוי על צוארי...״

(ד״ר פרידמן, אנציקלופדיה של גלויות — לבוב: עמ׳ 683).

המשורר אביגדור שפריצר

אביגדור שפריצר נולד ב־1898 בהיבניב, למד ב״חדר״ ובבית המדרש בהיבניב. אחר כך עבר לנמירוב, רווה רוסקה, וטרעמבאווליע, שם התוודע לספרות כללית, אידישאית ועברית חדשה. בעת מלחמת העולם הראשונה היה במשך תקופה קצרה מורה בבי״ס לאינולידים בוינה.

את עבודתו הספרותית החל בשירים. אח״כ כתב אנקדוטות ולאחר

מכן את הפואמה ״איוב״. אחר כך חזר לעירו היבניב וניהל שם את ביה״ס האידיש־עברי. כמו כן אירגן תיאטרון והיה פעיל בחוגים ציוניים.

ב־1926 הגיע לארגנטינה. בתחלה היה מורה בבי״ס איק״א במאזעווילי ולאחר מכן בביה״ס האידישאי בבואנס איירס. כתב סיפורים, שירים

אביגדור שפריצר

חומש
אין מעשהלעך פאר קינדער
פון
אביגדור שפּריצער
בוענאָס איירעס ה'תש"ח

ופואמות לילדים וכן השתתף בעתונות האידישאית בארגנטינה וכן ב״די אידישע צייטונג״ ו״די פרעסע״, שם ערך במשך שנים את המדור לילד. בין היתר פירסם את הפואמה ״רות״ ו״יידישע פידאלע״ — סיפורי ילדים. ו״דער גאלדענער פאדים״ המכיל ספור מענין. וכן הוציא לאור חומש בצורת ״מעשהלעך פאר קינדר״.

המשורר יצחק אריה ברגר

נולד בהיבניב, בכ״ט שבט תרס״ה 13.2.1907, עסק בהוראה. פירסם משיריו ב״הכוכב״ (תרפ״ד), ״הסולל״, ״דבר״ ועוד. זכה בפרס ספרותי מטעם השבועון ״בדרך״. (גנזים, 364).

הסופר ברגר הוציא לאור ספר שירים בשנת תרצ״ד בלבוב, בשם ״תבל גוועת״.

בפתח דבר לספר זה כותב יעקב נתנאלי:

גליציה הצעירה, היוצרת, זו שעברית היא נשמת נשמתה ובטוי מכאובות הדור הכרח טבעי ותהומי לעצמיותה, קובעת פרק חדש לעצמה בדורנו. פרק זה הולך ונרשם בעמל ויגיע אין קץ זה מזמן לא כביר, מיום שקבוצת הסופרים העברים "הסולל" התותה לעצמה קו־פעולה של "דוקא כן!"

על אף כל הצנה של הסביבה הלבובית מנוזלת־האף וציוניותה נטולת חוט השדרה, ולמרות כל ה"לכאורה" "ואולי לא" של הבעלי־בתים

הקולטוריים, הסוללים פורצים דרך ליוצר ולחביונות נפשו. הריאליות של חיינו בשנות תרצ״ג—צ״ד, המלאה הרס ואבדון ומסובלת תוחלת אחרונה של ״באו מים עד נפש״, יש בה סם־מות וחיים כאחד. אנו, עדת היוצרים העברים במדינה זאת מאמינים בכל לב, כי כבר בעצם הבטוי האמנותי של יסורי־מות אלו יש סממני חיים לבאות. אנו, בהוציאנו בדפוס דברי יצירה חדשים, מאמינים באמונה שלמה, שיש בעובדה זו גופא תנחומים ותקוה טובה.

״תבל גוועת״ הוא ספר לבטוי ולשחרור מעקת המצוקה. שועת־דור נשמעת מתוכו, וחרוז לחרוז לוקט משברון נפשות.

אנו קובעים על כן: השנה — שנת תרצ״ד...

המקום: גליציה. ובהקף רחב יותר — פולניה.

המצב: דלות, ועניות ואביונות.

ופה אנו מוציאים לאור ספר שירה עברית. בפרוטות אחרונות מארוחות, שלא נאכלו ומנעלים, שלא תוקנו. לשם יחוד נפשנו הנהלאה, המצפה לאורם של ימות המשיח...

לבוב, ערב חנכה, תרצ״ד.

אחד מן השירים שבספר:

רק פעם בחיי

רק פעם בחיי היה לי קיץ טוב,
בטרם התעוררתי, טרם היותי לאיש:
האהבה, כבים סוער גלים, הציפה את לבי,
וכערפל לעת בקר נעלמה חיש.

הקיץ אז בי רגש כה חדש וזר,
ראיתי — לפני נפתחים שערים רחבים,
בלכתי בנתיבות לא ידועים בנפש צעירה —
וחלומי גז מהרה כקשת בעבים...

עתה ידעתי: הימים ההם היו מלאי שפע;
אך אני לריק פזרתים ודרסתים ברגלי.
עזבתי דירתי השקטה והורים מסכנים,
והלכתי לנוע אחרי שיר נעורי.

עכשיו — כל צעד חלין, כל מלה — חרבה הרוסה.
בספקות אני נודד מתבוסה לתבוסה — —

כותב דב רמון: תקופה מסוימת הוצא לאור בהיבניב בכתב יד שבועון באידיש־עברית בשם "אונזער גורל", בעריכת יצחק אריה ברגר (נכד ר' מרדכי הלבן בנו של הסנדלר יוסאלע). בין הכותבים הקבועים בו היה יעקב שודריך. השבועון שכאמור הופיע בכתב יד, עבר מיד ליד, עד שהופיע הגליון הבא. בשבועון זה הופיעו חדשות העיירה, הודעות שונות וכרוניקה. זכורני שאברהם הירש העמאן (בן בערישל שמש) תקף בזעם — בשבועון זה — את הבנות שהתארגנו באגודת בנות ציון, שנפגשו בהליכתן עם הטשולנט ודיברו פולנית (ולא עברית). כמובן שהתשובה לא איחרה לבוא וכל מי שכבוד אגודת בנות ציון היה יקר בעיניה, ענתה לכותב הויכוח נמשך תקופה ארוכה.

גם הבחורים בהיבניב שהציצו ונפגעו והתרחקו מבעלזא ומחסידות, התארגנו פעם לנסוע לבעלזא לאדמו"ר רבי ישכר דוב זצ"ל לשמוע את קריאת המגילה. למטרה זו הם שכרו עגלה מיוחדת. כאשר השמש שקעה, החל הקור להציק, במיוחד לאלה שלא היו לבושים כראוי. והנה שמו לב שיצחק ברגר קופא. מיד הפנו את בעל העגלה לזאסטאוויע. ובדרך נס ניצל. החבורה המשיכה בנסיעה לבעלזא והגיעה בעוד מועד לקריאת המגילה.

יצחק ברגר התחתן עם ריבאלע, הבת של לוזר קצב. הוא היה מורה לעברית בבי"ס בהורודנקה. גם אחותו חיה שרה ע"ה סיימה סמינר בלמברג והיתה גננת בהורודנקה. אחר כך יסדה גן ילדים בהיבניב, דבר שהיה בו מן החידוש באותה תקופה.

כשנולדה בת ליצחק ברגר, הוא החליט שהיא תדבר רק עברית, והיא לא ידעה אידיש.

מרדכי גוטפריד ז״ל / **בעיירתי היבניב**

נולד בשנת תרמ״ד בהיבניב.

משורר פילוסוף שחיבר כ־180 חוברות.

יהודי אוהנוב אינם הראשונים והאחרונים אשר הצורר ימ״ש כילם. כל היהדות באירופה מקום אשר דבר הצורר וכתתו הגיע הוגרה עד התהום ואין זכר לה. היהדות הפוריה והמלאה של גליציה — מאושוונצין עד סנאטן — והיהדות הגדולה בצבעיה וגווניה של אוקראינה — החל מברודי של ברדיצוב וקיוב והסביבה — אין זכר לה. והיהדות הלמדנית והמשכלת והרוחנית של ליטא — רחוב של הלכה עיר החכמה — איה? בן אדם קרוב אצל עצמו. שכל אלו הקהלות הגדולות והיפות יש זכרון מאנשי הקהלות — זכרון לברכה וליופי ולנצחיות. אני ציירתי וספרתי קצת מאוהנוב עיר מולדתי לפני ששים שנה — בפרוזה. וקינה על השואה אשר קרה לה בשנת תש״ג — תש״ד. הקינה חלה על כל הקהלות שנחרבו שנטבחו בידי הצורר הטמא ימ״ש — אך לעירתי נתתי שם והוקרה — כי היא קרובה ללבי בה נולדתי ובה חייתי משנת תרנ״ד — תרנ״ח ובה נהייתי לעלוי. ותודה ליהודית הנעלים, הנני מה שהנני — סופר ומשורר עברי.

קצת זכרונותי הפרטיים יהיו פה חקוקים בכתב הנצח למזכרת הכותב ורוחו. ידעו נא צאצאי זו העיר כי מעיר של תורה וחסידות יצאו. ואבותיהם היו בני אברהם יצחק ויעקב, מאמינים בני מאמינים, צדיקי יסודי עולם.

זכרונם לברכה!

מראות העיר והסביבה

ביתנו היה מחוץ לעיר. עמד על איזו גבעה קטנה והיתה לי ההזדמנות ללכת כל פעם הרחק מן העיר — רחוק מהמון ושאון אל הפלגים המשתרעים מעבר אחד — עד קריב ומעבר השני עד פודוביץ, בחורף היו הפלגים קפואים כל ימיו ותעלם שלג — וכאשר אך "החורף פנה לנו עורף", כבר ברחתי מן ה"חדר" של המלמד ומחדרנו הצר והסתתרתי בין ערבי נחל והבטתי אל טוהר הרקיע אל הכפה הכחולה וחייתי חיי טבע, שמעתי שריקת עדרים וזמרת צפרים. יש שרקתי כמוהם יש זמרתי כמוהם והייתי והייתי

"לא בן עיר רק בן השיר" (מאנה)

לא רחוק מביתנו היה מגרש קטן ובו נאות דשא וירק כמו הכין הטבע את המגרש הזה לשורים ולפרות גועות המובלים בידי רועים ורועות, ובבקר השכם, כבר הצפרים שרות ולוחשות תפלתן הזכה תפלת הבקר ולפנות ערב·תפלת ערבית. את חדרי הצר — עזבתי יום יום מימי האביב

השמש בוכיה זורחת
ובכנפיה צדקה ונחת
יופי והדר
ואני האשב ב"חדר"?
הכי מי סגר אותי בכלא
לבלי להביט את הפלא
פלא הבריאה?
לא! אצא ואפליא את הפליאה
המתוחה ברחבי הככר
המקיפה את אהלי האכר.

יש אשר עזבתי את הגמרא וכל "מפורשיה" עם המהרש"א וברחתי לחיק הטבע.

מיום שלפני ערב פסח עד ל"ג בעומר — במה ביליתי ימים ולילות? נער פראי ופזיז ושובב הייתי — המנוחה לא למעני נבראה — רק מה? התנועה! טפסתי על עצים גבוהים סביב העיר — פודוביץ — נשרתי התפוחים ואגסים שזיפים ויתר הפירות הגדלים שם. קרו מקרים —

שהאכרים בראותם את מלאכתי הבלתי ישרה, רדפו אחרי ומקלם בידם ואני קל כנשר הייתי ונמלטתי מידם. וכאשר נעלמו — עוד הפעם עשיתי מלאכתי זאת באמונה. נער שובב הייתי עלי חיק הטבע ישבתי. הטבע המלא תנועה אם היא פיזיקה או מטפיזיקה — הכל אחת — היא משפיעה על היושב בחיקה להתנועע בתנועות פזיזות ושבבות פיזיות ורוחניות.

אני רוקד ריקוד פראי
ולי מבט יותר עילאי
לספוג הדר הבריאה
ולהשתומם עלי הפליאה
המתרוח על הר וגבע
ועל כל ילדי הטבע.

מבטי כשמור חד
אל הנצחי והעד
לאופקים יותר רחבים
לשמי תכלת לירח וכוכבים
ואל כיפת הרקיע הרחבה
ממנה אל מול תורה נשגבה
תורה בכתב הנצח כתובה
כטל שחר היא רטובה.

בבית המדרש "עלוי" הייתי — מספרים בחורי בית המדרש מאז. שידעתי על פה כל המסכת נדרים על פה; הגמרא והר"ן השיטות וההגיון ועוד כמה ספרים ידעתי על פה. "העילוי" אם לא יתפתח, לא יצא מחוג צר זה לחוגים יותר רחבים, מה הוא? עם כל קטנותו והתפארותו טפוס דל הוא ואין כל אופק רחב לרוחו ולצייר אין כל הכשרה לציור.

אותם המראות — מראות אלקים מראות הטבע נשארו ללא חליפה וללא תמורה. איך אין זכר ליהודיה וחסידיה של העיר הזאת, ועובדי אלילים שם חיים במעוני ישראל.

״הכלבים נובחים
רשעי עולם שוחים
אין זכר ליהודים
כי נשחטו כעתודים!״

על המשורר בעל הכשרון לקונן קינה חדשה. מה היא קנת ״איכה״ לאותה הקינה של העיר אשר המשורר יקונן על חורבנה של כנסת ישראל באירופה — ועירי הובניב בת החורבן הנורא והכליון האיום ״בנפשי מתעוררות קינות חדשות בהמית הלבבות ובתוגת הנפשות!״

דב רמון / דמויות מאנשי עירנו

בדחילו ורחימו הנני נגש להעלות בעטי הדל אי אלו זכרונות על כמה מן החסידים הראשונים, בני עירנו, ענוי עולם, מצניעי לכת, צדיקים ותמימים, מסתפקים במועט, בבחינת רבי חנינא בן דוסא; בקב חרובים מערב שבת לערב שבת, כשאצל חלק מהם אף השבת בכלל זה.

ר׳ יוסאלע מנשה׳ס ז״ל

מראשוני חסידי בעלזא. עוד הסתופף בצלו של כ״ק האדמו״ר רבי יהושע זצוק״ל, האדמו״ר השני לשושלת בעלזא, המכונה האדמו״ר האמצעי.

את הספור הבא שמעתי מפיו של ר׳ יוסאלע מנשה׳ס ז״ל:

כאשר האדמו״ר רבי יהושע זצ״ל חזר מנסיעתו לוינה לצרכי ריפוי והגיע עם פמליתו לתחנת הרכבת בעירנו, ירד שלג עז אשר כיסה את הדרכים ומסילת הברזל בכלל, עד כי הרכבת לא יכלה להמשיך בדרכה לבעלזא. בלית ברירה נאלץ האדמו״ר להתעכב בהיבניב ללון.

ר׳ יוסלע מנשה׳ס

אך כדי שהרבנית — אשר נשארה בבעלזא — לא תהא מודאגת, בראותה כי אין הרכבת מגיעה, הוחלט לשלוח שליח לבעלזא, למסור דרישת שלום לרבנית מבעלה הרבי, וכי הוא נמצא עתה בהיבניב. שליחות זו הוטלה על ר׳ יוסאלע מנשה׳ס. שכרו למענו מזחלת שלג ועטפוהו בפרות חורף חמה (שופנפעלץ בלע״ז). בעמדו כבר מוכן ליציאה לדרך, עכבהו הרבי לרגע קט, באמרו לו: ״שאל גם בשלומו של הנער אהרלע״ (נכדו, מי שהיה אחר כך האדמו״ר מבעלזא, בתקופת השואה. נפטר בירושלים והובא שם לקבורה). הוא היה אז בן 8 שנים.

ר׳ יוסאלע שש למלא שליחות חשובה זו ומיהר לבצעה. בהגיעו לבעלזא מיהר אל הרבנית למסור לה על שלום בעלה הה״צ. אחר כך עלה לדירת בנו רבי ישכר דב זצ״ל, בכדי לראות את הנער אהרל׳ע, כפי שהוטל עליו. הדבר היה בשעות הערב המאוחרות. הנער כבר שכב במטתו, אך עדיין לא נרדם. נגש ר׳ יוסאלע מנשה׳ס אל הנער, דרש בשלומו בשם הסבא, ואגב זה גם שאלו מה למד היום ב״חדר״. הוא השיב כי היום למדו את סוגית ״כחל״, בפרק ״כל הבשר״, במסכת ״חולין״. ואגב שיחתו עמו, השמיע בפניו, בעל פה, את הסוגיה כולה, הידועה כאחת הקשות בש״ס.

עוד באותו לילה חזר ר׳ יוסאלע להיבניב. מיד עם שובו, נכנס לאדמו״ר על מנת למסור לו על הנשמע בביתו ובקרב משפחתו. כאשר סיפר לו על אודות הנער אהרל׳ע וכיצד אמר לפניו בהבנה את סוגית ״כחל״, נענה הרבי זצ״ל ואמר: ״ער וואקסט ב״ה א כלי״ (הוא גדל ויהיה בעז״ה כלי יקר).

ר׳ יוסאלע מנשה׳ס לא היתה תורתו אומנתו, אלא נהנה מיגיע כפיו. פרנסתו היתה ממסחר בתבואה, עד שנפגעה ראיתו. חרף הטיפול הרפואי שניתן לו, הן בעירו והן בוינה, לא חזרה אליו ראיתו ונשאר סגי נהור עד יומו האחרון.

במסגרת מסחרו היו גוים רבים חייבים לו כספים. כי הם היו רגילים, באותם ימים, לקנות תבואה מן היהודים בהקפה, על מנת לפרוע את המגיע לאחר צמיחת התבואה החדשה. בינתיים פרצה מלחמת העולם הראשונה ב־1914 והחובות הוקפאו ונשארו רשומים בפנקסו. כשם שדאגנו למכלול ענייניו, עם אבדן ראיתו, עזרנו לו גם בנסיונותיו לגבית חובותיו הישנים. סייענו לו בכתיבת תביעות כספיות נגד בעלי החובות. חלק מהם באו אליו והגיעו עמו לעמק השוה להחזר החובות. ואילו בנוגע לחלק אחר, הגשנו תביעות משפטיות לערכאות. ברוב המקרים היה זוכה בדין, אם רק לא נדרש להישבע כי תביעתו אמת.

חלק מבעלי החובות אשר ידעו זאת, נצלו את צדקותו ותמימותו של האיש ודרשו ממנו להישבע. והוא במקרים כאלה היה מעדיף להפסיד את כספו — אף כי היה זקוק לזה למחיתו — מאשר להישבע ולו שבועת אמת בלבד.

קבוצת בחורים מתלמידיו לשעבר, ביניהם: שיקה בן הרב, שלום פרנקל, משה לייזר פפרקורן, פסח מורגנשטרן וכותב שורות אלו, התארגנה על מנת לאפשר לו ללכת לבית המדרש לתפלה בצבור וללימוד דף גפ״ת. בתורנות היינו מביאים אותו מביתו לבית המדרש וחזור, בוקר וערב. גם היינו ישנים בביתו, בתורנות, עקב היותו גלמוד.

בבית הרויטער שמואל היו מכינים לו ארוחות תמורת תשלום ומביאים לו. לאחר מכן בושלו הארוחות בבית יחזקאל קצב. אכן ראוי להדגיש כי היחס אליו היה להפליא.

לא אחת עמדנו משתאים מול גודל כוח האמונה אשר קננה בו. על אף מצבו האומלל; ללא כושר ראיה, ללא דור המשך וללא משענת בחיים — מעולם לא התרעם על מר גורלו. אדרבה, תמיד היה שמח ומלא בטחון

בה׳. אצלו ניתן היה לראות כיצד מיישמים את ההלכה ״חייב אדם לברך על הרעה **כשם** שהוא מברך על הטובה״ (ברכות פ״ט מ״ה. ופירוש ר״ע מברטנורה שם: ״כשמברך דיין האמת על הרעה חייב לברך **בשמחה ובלב טוב** כשם שמברך בשמחה הטוב והמטיב על הטובה״).

יהי זכרו ברוך.

מוסיף לייביש בער:

ישרותו היתה לשם דבר אף בין הגויים. הללו היו מביאים לו תבואה ולא מסתכלים כיצד הוא מודד, בהאמינם שהוא לא ירמה אותם. לאחר שהתעוור, עבר בכפרי הסביבה, והגוים נתנו לו תבואה, מתוך הוקרה והערכה ומזה התפרנס.

היה תלמיד חכם והתפלל בשטיבל שבבית ווליניי זייגער־מאכער. בליל שבת אחר סעודת שבת, לימד שיעור בחומש עם פירוש ה״אלשיך״, בפני קהל קטן מפשוטי העם. לידו ישב בחור שהקריא לפניו כל קטע ור׳ יוסף מנש׳ס פירש אותו. את שיעורו אמר בטון יפה ובמתיקות.

ר׳ אברהמלע שוחט ובנו ר׳ שלומלע

ביתם היה פתוח לרווחה בכל שעות היום, לכל עובר אורח ונזקק. גם בלילות היו השולחנות מכוסים במפות, מוכנים להעמדת דברי מאכל ומשקה עבור עוברי אורח אשר יזדמנו למקום. מעולם לא נעדר מביתם קאשע וכדומה, כדי להנות את באי ביתם. והאורחים כבר ידעו כי הדברים נועדו עבורם והיו נהנים משרות עצמי...

ר׳ פייבישל היבניוער

ר׳ פייבישל הובניוער, בעלה של דובריש (אחות ר׳ יוסאלע מנשה׳ס) היה בנו של ר׳ אברהמלע שוחט ואחיו של ר׳ שלמהלע שוחט.

ר׳ פייביש נקרא על שם סבו ר׳ פייביש הובניוער, שגם כותב שורות אלה נמנה על צאצאיו.

פנחס רמר ואשתו סערל
עומדים מימין: ברל רמר (דב רמון), הנכד היתום לייבאלע שנקרא ע"ש אביו ונתגדל
בביתם ורחל רמר

דובריש רגילה היתה לספר כי על אף היותה כבר סבתא, טרם זכתה לשמוע סדר ליל פסח מפי בעלה, כי תמיד היה במחיצת האדמו״ר מבעלזא בחגים. לא רק בהיותו בבעלזא, אלא גם בתקופת שהותו של הרבי בהונגריה, בימי מלחמת העולם הראשונה. היה עקבי בחסידות. וקנאי לדרכה ללא גבול. זכורני דוגמה אופינית לדרכו זו. בהיבניב היינו רגילים ללכת לבתים לאסוף כסף לצרכי צדקה. כרגיל היינו הולכים בזוגות, כפי שאומרת ההלכה ״צדקה נגבית בשנים״. בן הזוג הקבוע שלי היה בן ציון קאנטשוקע (נכד הרב אלעזר רוקח). פעם, ביום חמישי אחד, יום השוק, שמנו פעמינו לדרך לאיסוף כספים. היה זה יום חרפי, בו שרר קור עז לא רגיל ולכן הלבשנו כפפות על הידיים. ר׳ פייבישל רגיל היה לשוב מבית הכנסת, בשעה 11 לפנה״צ. כאשר בדרכו ראה אותנו עם הכפפות על ידינו, התקרב אלינו, חסם בפנינו את הכניסה לבית אליו רצינו להכנס, וכשהוא מרים את מגבעתו, ברך אותנו בפולנית ״דשען־דוברי״ (בקר טוב). ובעוד אנו מרגישים צער גדול שנתפסנו בחטא ״חמור״ כזה, הוא ממשיך ואומר: ״בעוונותינו הרבים אתם חושבים שהנכם עוסקים במצווה, בעוד אתם גורמים לחלול השם גדול. כי אם בהיבניב בחורים כמותכם מרשים לעצמם ללבוש כפפות — בעיר ווינה מתנצר יהודי... בואו אתי לרב דמתא ונשמע מה יפסוק״. וכך הלכנו אחריו בבושת פנים, כגנבים שנתפסו בשעת גניבה. הגענו לבית הרב ומצאנוהו יושב ולומד. עמדנו ליד הדלת כשעינינו כבושות בקרקע. בשעה שפייבישל הטיח טענותיו נגדנו, הרב, רבי אלעזר רוקח ז״ל, במבטו האבהי, הרגיע אותו ובקשו שיסלח לנו. שכן לא התכוונו לרע, אלא עקב הקור השורר בחוץ הרשינו לעצמנו חטא כזה. וכי להבא לא נעשה יותר דבר כזה. וכך נגמר הענין בחסד.

מלמדים בהיבניב

המלמדים אשר הקנו תורה ודרך ארץ לתינוקות של בית רבן, לא כבלו עצמם לשעות עבודה. הם לא ידעו גבול לשעות התעסקותם בלמודים עם תלמידיהם. מתוך אהבה בלתי מוגבלת, השתדלו להקנות תורה לחניכיהם ועמלו לטעת בהם יראת שמים.

ר׳ דוד איטשאלעס:

אצלו כבר למדנו חומש וגם גמרא, פרק ״אלו מציאות״; ״המפקיד״, וכדומה.

בעיירה היו מספרים כי הוא סיים 3 פעמים את הש״ס כולו. אמנם כילדים לא יכולנו להעריך את גודל ההישג הזה. אבל ידענו להעריכו כאיש בעל מזג טוב. כבר בגיל רך הרגיל אותנו לתפלה בצבור. לפי התור היה ממנה אחד מן התלמידים לש״ץ ואמרנו ״קדושה״ ו״ברכו״.

בחדשי החורף למדנו בערב לאור מנורת נפט. עם גמר הלמודים היה מלוה אותנו הביתה (כדי שלא יפגעו בנו ה״שקצים״ של העיירה) ומזכיר לכל אחד לא לשכוח לקרוא קריאת שמע שעל המטה ולנשק את המזוזה לפני השינה.

ר׳ עזריאל אפטאק:

חתנו של ר׳ דוד איטשאלעס. היה סמל למסירות נפש ואהבת התלמידים. אמנם הפרנסה לא היתה מצויה בביתו, אבל מציאות זו לא פגמה ולא השפיעה על אופיו והתמסרותו לתלמידיו.

אשתו שרה היתה מקיימת ״ותעש בחפץ כפיה״ (משלי ל׳). היתה ניצבת עם דוכן קטן למכירת סידקית ברחוב די גאלדענע צאהל, בכדי להשלים את החסר לפרנסת הבית.

על פעילותו למען החולים, ראה במקום אחר, בספר זה.

ר׳ שלום פיני מינדלס:

הוא היה אולי המלמד היחידי, אשר לימד את תלמידיו טעמי המקרא. ביום ששי היינו עוברים יחד עמו על פרשת השבוע — שמו״ת; שנים מקרא ואחת תרגום. וקראנו בקול ובניגון גם את ההפטרה. הוא גם לימד אותנו כתיבה וחשבון. אך בעיקר אהבנו אותו בגלל אהבתו הרבה לתלמידיו. בחורף עם הפסקת למודי הערב, היה מכין סעודת גמר והיינו שרים בנצוחו שירים שונים והשמחה שררה במעונו.

פנחס׳ל מלמד או ״דער שווימער״:

היה רגיל ללכת עם תלמידיו להתרחץ בנהר לבל ילכו לבדם, כדי שלא ייפגעו ע״י ה״שקצים״ המתרוצצים בשטח. וכן שלא יגיעו ח״ו לידי סכנת טביעה. גם לימד את תלמידיו לשחות ומכאן כינויו ״דער-שווימער״... גם בביתו לא היתה הפרנסה מצויה ביותר. אך על אף מצבו הקשה ולמרות שבנותיו הגיעו לפרקן ונדוניה בעבורן לא היתה באמתחתו — לא התמרמר על מצבו. אדרבא, תמיד היה שמח, עליז וטוב לב. בבחינת ״איזהו עשיר — השמח בחלקו״. אם פעם נשמעה מפיו באופן ספונטני איזו שהיא משאלה, היתה זו אחת בלבד, אשר התיחסה לתלמידיו: שהם ילכו בדרכי התורה. מדי פעם היינו שומעים צעקת תחינה שהיתה פורצת ובוקעת מעומקא דליבא: ״רבונו דעלמא כולה, העלף מיר די קינדער זאלן קאנען לערנען״ (רבש״ע, עזור לי שהילדים ידעו ללמוד). גם היה המלמד של מרן האדמו״ר ר׳ אהרן זצ״ל מבעלזא, בילדותו.

לימים סיפר האדמו״ר: ״אני יודע שר׳ פנחס חושש להכנס אלי [כי כשנכנס אל האדמו״ר הוא היה קם לפניו כי היה ה׳רבי׳ שלו. וכשהוא קם, קמו כל הנוכחים. וזה לא היה נעים לו] אבל מה אעשה, הלא הוא היה ׳רבי׳ שלי ואני חייב בכבודו״.

לייביש בער מספר:

למלמד פנחס שוימר, קראו שוימר (שוחה באידיש) משום שהיה עושה בידיו בעת הליכתו, כאילו הוא שוחה. היה בעל ראש קשה. עמל והזיע עד שהבין, אבל לא נתן לרמות את עצמו. לאחר שהיה יורד לעומקו של דבר ומבינו, החל לומר לתלמידו: ״אעך האב דאס, מיין קעלבאלע״. (זה בידי, גדי שלי).

ר׳ מאיר ר׳ ישראל׳ס:

הוא כיהן כדיין בעיר. ובנוסף לתפקידו זה, גם לימד גמרא ו״יורה דעה״, בכדי להגדיל את הכנסתו הדלה, אף כי צרכיו לא היו מרובים, כי הסתפק במועט. מנהגו היה לקנות רגלי כבשים והיה מכינם בעצמו לכבוד שבת, כדוגמת התנאים ואמוראים בימי התלמוד: רב ספרא מחריך רישא

ורבא מלח שיבוטא, לכבוד שבת (קדושין מ״א). תמיד היתה דעתו בדוחה עליו. והיה רגיל לפזם לעצמו פזמונים שונים, עובדה שהיתה נוסכת עליזות גם בתלמידים. גם לימד אותנו מתמטיקה אותה ידע מן הגמרא. וכתיבת עברית מליצית ומכתבים שהיה מעטרם בראשם בתוארים, ניסוחים וציורים מיוחדים עם ב״ה ותאריך מפרשת השבוע עם פסוק מתאים לסדר...

דרכו היה להכין בעצמו את הדיו ועט מנוצת אווז אם מטעמי חסכון או מטעמים אחרים. על כל פנים חויה מיוחדת היתה לראותו עומד, מערבב את הדיו כשהוא מפזם בניגון מיוחד, את הפזמון הידוע:

אנסה את הדיו
אם היא שחורה או לא
אם היא שחורה
אכתוב עמה דברי תורה
אם אינה שחורה
אשפוך אותה הבורה
ואקרא לפניה ככה יעשה לדיו
אשר אינה שחורה...

הפזמון בשעת התקנת הנוצה:

אנסה את הנוצה
אם תלך במרוצה
אם במרוצה תלך
אכתוב עמה כתב הראוי לכך
אם לא תלך במרוצה
אשפוך אותה החוצה ואקרא לפניה ככה יעשה לנוצה
שלא תלך במרוצה...

את התלמידים שהתקרבו לגיל בר מצוה לימד הלכות תפילין וכן אורחות־חיים, דרשה (״פשטיל״) ל״בר מצוה״, וכן לעשות קשר של ראש וקשר של יד.

יום הבר־מצוה שלי חל בתוך תשעת ימי האבל, בחודש אב. מכיון שאין מסתפרים בימים אלה, ואילו הבר־מצוה לקראת יום הראשון

להנחת תפילין, רגיל להסתפר, העליתי את התלבטויותי לפניו. והוא ברוח ההומור שלו, גם עשה עצמו מתלבט, כביכול, בנושא זה כשבסופו של דבר לא מצא פתרון... ונאלץ לשלוח אותי אל הרב (ר׳ אלעזר רוקח ז״ל). קבלתי את עצתו בכל הרצינות והלכתי לרב. ויהי כשמוע הרב את שאלתי, אמר לי בליווית חיוך אבהי: ״מי הוא זה ששלח אותך אלי, אבא או הרבי? כאשר השבתי שהרבי ר׳ מאיר ר׳ ישראל׳ס שלחני, ענה לי: ״תסתפר לפני התחלת ״שלשת השבועות״ וזה יספיק גם ליום הבר־מצוה״, וכך חזרתי מרוצה ל׳חדר׳.

ביתו היה סמוך ל״קלויז״. רגיל היה ללמוד עד מאוחר ב״קלויז״ לאור נרות. להשגתם היה מלקט שאריות חלב של נרות ומחברן יחד כדי שיהיו לו נרות.

אופינית לגישתו המתונה בענינים שבין אדם לחברו, היא העובדה על אודותיה סיפר מר זלמן זייף ז״ל שעבד אצל דודו במחסני עצים, מחוץ לעיירה. פעם בחזרו ברכבת ב־12 בלילה, ראה אור ב״קלויז״. כשנכנס לראות מי שם, מצא את ר׳ מאיר ר׳ ישראל׳ס, יושב יחידי ליד התנור ולומד גמרא לאור נר. כשהרגיש כי מישהו נכנס (ראייתו כבר היתה לקויה), שאלו: ״מי אתה?״ — ״זלמן אשר חזקאל׳ס״, השיב. כשליטפו ר׳ מאיר ר׳ ישראל׳ס בלחייו וראה כי אינו מגדל זקן, למרות שהיה תלמידו, אמר לו: ״אתה יודע, זה דבר נפלא. צריך להתבונן בזה. היו דורות על דורות, בן אחר אב, אב אחר סבא. הפנים של אביך עוד היו כמו של אביו. אבל אתה כבר אחרת. אתה יודע, פה קרה משהו. זה ענין לענות בו. זה מראה שקרה פה משהו ועולם חדש עומד לבוא״.

ר׳ אברהם חיים לייב ה״סגי נהור״:

טיפוס מיוחד במינו היה ר׳ אברהם לייב שעל אף עוורונו המוחלט היה מקפיד על קלה כחמורה. ישב תמיד בקלויז ולמד מה שקראו לפניו.

הוא הגיע היבניב כשהוא כבר סגי נהור, לאחר פוגרום קישינוב ב־1903.

חן מיוחד היה נסוך על פניו בסעודה שלישית בעת רעוא דרעוא. בעת שהיה שר ״דרור יקרא״ בניגון עצוב, לא אחת נקוו לו דמעות בעיניו, בהשמיעו את המלים ״אות ישע עשה עמי, שעה שועת בני עמי״ וכו׳.

גדולה ביותר השמחה ביום "שמחת תורה". רבות תרם לכך ר' אברהם לייב. הוא אסף את כל הילדים, שילהב אותם ויצר מעגלי ריקודים ע"י הנגון המיוחד "ישמחו אדירים בשמחת מתן תורה גילה רינה דיצה חדוה בשמחת מתן תורה" וכו', כשהוא חוזר בחרוזים על כל האלפא־ביתא. אחר כך, לקול קריאותיו "צאן קדשים", צעקו הילדים בקול רם: מֶה, מֶה, מֶה... והשמחה הגיעה לשיאה. כך חגגו את יום שמחת תורה, בשירה. כאלה היו יקירינו שהלכו ללא זמן ואינם עוד.

מי יתן לנו תמורתם ומי ימלא מקומם?

ואפיזודה אישית: ליד רעטשיץ, יסדנו קבוץ הכשרה של "החלוץ המזרחי". בחוזה שנחתם ביני לבין בעלת האחוזה מרת מינה מעטאל, נכלל סעיף לפיו חייבים החלוצים לעבוד בכל סוגי העבודות, וביניהם למלא את מקום הרועים הגויים ביום ראשון (בו לא עבדו מפני החגא שלהם).

גם לי יצא, לעתים, לצאת למרעה כרועה בקר, יחד מספר חברים. כמובן שיצאנו כשכובע קש לראשנו, חליל רועים ביד אחת ושוט ארוך ביד שניה. ביום ראשון אחד בו יצאתי למרעה כרועה, שמעתי לפתע מי שהוא קורא בשמי. כאשר הסתובבתי ראיתי לפני את ר' אהרן חיים מורגנשטרן ז"ל יושב בעגלה. כי בימי ראשון היו סוחרי התבואה נוסעים לכפרים לגבות את החובות שלהם. הוא החל לנזוף בי קשות, באומרו: "בעראלה, בעראלע, זאת השגת מכל לימודיך? אביך חסך לחם מפיו ולקח עבורך את המלמדים הטובים ביותר, כדי שתהיה למדן והנה נשארת רועה בקר?"

נשארתי במבוכה ומיד אמרתי: "ר' אהרן חיים, מילא תפסתני בקלקלתי. אמנם בעיני זה לא פסול לרעות בקר. גם האבות שלנו עסקו בזה ואף משה רבנו ע"ה. אצלנו זה רק אמצעי על מנת להגיע למטרה הסופית שהיא: ארץ ישראל. על כן אבקשך מאד שהדבר לא יפורסם בעיר, כדי שלאמי (ז"ל) לא יוודע הדבר, כי היא בלאו הכי חולנית, ומי יודע מה עלול לקרות לה אם תשמע דבר זה.

ר' אהרן חיים הקשיב לדברי בסבלנות וענה לי: "עצם הדבר שאתה מסתמך על האבות, כבר מוכיח למה שהגעת. ובענין בקשתך, הנני מבטיחך שלא אספר את הדבר לאיש". ואכן הוא עמד בהבטחתו.

לייבאלע רמר, סערל רמר, ברל רמר, חי״ שרה רמר, בערל אורטנר, זלאטקא
מזעסטאוויע

לייביש בער, קנדה — מונטריאל / זכרונות על יהודי היבניב

ביהודי העיירה היבניב היה גלום פוטנציאל, מתוכו יכלו לצאת אנשי שם בשטחים רבים, אילו היו בידם האפשרויות לפתחם ולסייע להם.

לדוגמה: **לוי קארטנער**, למד בכוחות עצמו, ולאחר מכן נסע לוינה ונתקבל בה בבית ספר טכני גבוה. מאוחר יותר היה במחלקת הפטנטים. אחר כך נסע לארצות הברית.

שמואל רוטברגר (אביו: דער רויטער וולקע) שלח את בנו לוינה, ללימודים אוניברסיטאיים. שם למד פילוסופיה ובעת ובעונה אחת בסמינר של הרב פרופ׳ צ.ה. חיות. כשחזר לביתו בהיבניב עם תואר ד״ר, לא הצליח למצוא משרה אפילו בבי״ס יסודי. לבסוף נתקבל כמורה לעברית בבי״ס יסודי בעיירה פיאסק ליד לובלין.

אלעזר אדלר היה בחור עני, עוזר לבנאי, אבל הצטיין במשחקי שח. אי אפשר היה להטעותו. הוא ידע לכוין לכל אחד את המהלכים, גם כאשר קשרו את עיניו. פעם בא שחקן שח מהולל בשם גרוסמן. כאשר שאל מי יכול להתמודד עמו במשחק — הוצג בפניו אלעזר אדלר, אך הוא הפסיד. לאחר מכן אמר, שבעצם יכל לנצחו, והוא שיחזר את מהלכי המשחק והצביע על המקומות בהם יכל לנצחו, אלא שהוא נמנע מזה, באמרו: הוא בעל שם במשחק שח ואילו הייתי מנצחו, יגידו שאני — מי אני? — נצחתיו, אם כך טוב שילך בהרגשה שהוא ניצח. הוא היה זוכר את המהלכים גם לאחר מספר ימים.

שאול צוקר, בנו של יהושע שוחט, שעבר לגור ללמברג, לאחר שנתקבל שם כשו״ב. שאול היה עסקן אגודאי וציר בכנסיה הגדולה של אגודת ישראל בוינה. רכש השכלה כללית ועבר בחינות בגרות לאחר לימוד של שנה וחצי בלבד. בטרם עשה זאת, אמר: אחר עושה את זה בשמונה שנים. אני אעשה את זה בשנה וחצי. היה תלמיד חכם ונואם בחסד עליון.

משה הרש אברבנאל, סוחר בולוטה. אדם פקח ובקי בעניני חוק ומשפט.

בנו **מרדכי** מצא את מותו בצורה טרגית, באסון שארע במקום עבודתו

בביח״ר לשמן בפתח תקוה (ישראל). בהיבניב ראוהו תמיד הולך לבית המדרש בשלש לפנות בוקר, עם למטרן [פנס] ביד.

שמואל דוד הנדלסמאן, שימש כראש הקהל. יהודי מסור ונעים הליכות. פעם נסגרה המקוה עפ״י פקודת מושל המחוז. אך הוא פתח אותה מחדש, באמרו: יהודים צריכים מקוה.

בעלי צדקה

בכל יום ששי היו עוברות נשים בין הבתים, לוקחות חלות ועוגות ומחלקות אותן לאנשים נצרכים. דבר זה נעשה־ללא יוצא מן הכלל — בכל מזג אויר שהוא.

לפני פסח, כמובן אספו מעות חיטין.

וולף יודנברג, היה מכניס אורחים גדול. היה מרוגז אם לא סיפקו לו אורח לשבת. רגיל היה לומר: ״אצלי הוא יאכל בשר וכל מטעמים וישב לידי״. ואכן מי שנכנס אצלו כאורח, יצא שבע מביתו. אם האורח קם בעצמו מכסאו, היה קורא לאשתו ואומר: ״בלומה, יהודי זה עדיין רעב, אם הוא יכול לקום בעצמו״. הוא היה מעביר מצלחתו לצלחת האורח, על מנת להגדיל את מנתו. כשסיים האורח את ארוחתו, היה אוחזו בידו ומביאו לישראל יהודה מלמד׳ס, אצלו היו ישנים האורחים.

בני משפחת רייס, שהיתה משפחה עניפה, היו בעלי חוה ברעניסק וגם בקאריב. הם נחשבו כנגידים. לפני כל פסח, שלחו מספר רב של שקי חיטה ותפוחי אדמה על מנת לחלקם בין עניי העיירה. גם במשך כל ימות השנה, כאשר נזקקו לנדבה גדולה, נסעו אליהם ומצאו אצלם יד פתוחה ונדיבה. כשעברו אצלם עוברי אורח, שאפו לכבדם באוכל. וראש משפחתם אמר — כי זה ה״קדושה״ וה״ברכו״ של יהודי כפרי, שאינו יכול לקיים את זה מחוסר ״מנין״ ובמקום זה יש לו את המצוה של הכנסת אורחים וגמילות חסדים עם עוברי אורח. את אחד מבני המשפחה שניצל, ראיתי לאחר השואה, כשהוא עומד ומוכר סיגריות. לפני המלחמה, היה רגיל לנסוע כפריץ.

מר מעטאל, בעל חוה באזור היבניב (הובינעק), היה בעל צדקה. אחיו ד״ר מעטאל, היה עורך דין וגם בר אורין. בימי מלחמת העולם הראשונה היה נהר סוליקיה העובר בתוך היבניב, הגבול בין הגרמנים לרוסים. וד״ר

מעטאל היה בצד הגרמני. כשרצה להכנס לעיירה היבניב עצמה, דרשו ממנו הרוסים פספורט. אך הוא סירב להציג פספורט כזה. ועל כך היה העונש: גלות בסיביר. והרב א.י. רוקח, החביאו בביתו; הלבישו קולפיק ובעקעשע ולקח עגלה שתובילו ללמברג. אבל בדרך הצטנן, חלה בדלקת ריאות ומת. לאחר מכן נאלצה אשתו למכור את חפציו ומלבושיו, כדי שיהיה לה ממה לאכול.

העיירה עמדה על רמה גבוהה, יחסית, בידע תלמודי.

רבים מיהודי היבניב ידעו ללמוד היטב דף גמרא עם תוספות. על כן מי שידע זאת, לא נחשב לו הדבר כמעלה מיוחדת. כל מי שידע ללמוד, ישב ולמד בין מנחה למעריב.

רבים קמו לפנות בוקר ולמדו כמה שעות לפני התפלה. וכן היו רבים שלמדו מספר שעות בלילה. היו שלמדו במשך כל היום. כך שתמיד היו אנשים בבית המדרש.

לייביש קנר נקרא: לייביש תם. היה תלמיד חכם ובקי גדול. ולמד תמיד; כל היום.

דער פאטאלישר מלמד הורשובסקי שהיה מכונה דער פאטאלישר מלמד, לימד את הכתה הגבוהה ביותר. תלמידיו היו בני 17 — 16. הוא היה יותר ממלמד רגיל. היה תלמיד חכם גדול. לימד גם טור, יורה דעה, ש״ך ופוסקים. לכולם היה דרך ארץ בפניו. כל אלה שלמדו אצלו, יצאו ממנו כשהם בעלי ידיעות. **ישראל גערטל**, אחד משרידי תלמידיו, אשר עזב את היבניב בשנת 1920 בערך, מספר כי עוד היום הינו זוכר הרבה סוגיות מגמרות וכו׳, אשר למד אצל המלמד הזה.

הרב יוסף (יושע) לאסער עבר מבעלזא להיבניב לאחר שנשא לאשה את מרים ליברמן מהיבניב. היה תלמיד חכם גדול, בקי וחריף. אחר כך היה לראש ישיבה בקרקוב.

הרב הירשפרונג ממונטריאל מעיד: בכל אמריקה אין תלמיד חכם כמוהו.

בהיותו בהיבניב, נהג לתת שיעור בחומש בשבת, אליו באו גם פשוטי עם.

הרב ברוך צוקרמן, חתנו של הגאון ר׳ מאיר אריק, התגורר בסוף ימיו בהיבניב ונהרג בשואה. היה ת״ח ובקי גדול.

מצבם הגשמי הקשה של יהודי היבניב, בא לידי ביטוי באמירה שנונה

של ד"ר קיביץ: יהודי היבנאי אוכל תפוז, או כשהוא מתרקב או כשהתפוז מתרקב.

הפרנסה של יהודי היבניב היתה קשה. כי מסים גדולים הוטלו בעיקר על היהודים. לבעל חנות קטנה, קראו סוחר גדול, לצורך הערכת המס. מיעוט קטן נמנה על המעמד הבינוני. אבל רוב היהודים היו פחות מזה. גם היו כמה נגידים בעיר.

ר' אהרן גענזער היה יהודי עני ובעל משפחה גדולה, אשר התפרנס מגידול אווזים ומכירתם. היה בעל הסברה מצוינת. ולאחר תפלת מנחה וערבית, כשישב ללמוד בבית המדרש, הזדנב לידו תור של לומדים, על מנת שיסביר להם את הטעון ביאור. דמות שונה לחלוטין היתה לו בלילה. בעוד ביום הלך שחוח וכפוף מעול הפרנסה, בלילה כאשר ישב ולמד נראה כמלך. כדוגמת זאת היו רבים בעיירה.

בשבת שררה בחוצות העיירה, אוירה רוחנית של השבת, כשכל דאגות הפרנסה והמצוקה נשכחו. בשבת לא הכירו מיהו בעל עגלה ומיהו המרא דאתרא. כי כל אחד הלך כשהוא לבוש "בעקעשע" ועטור "שטריימל".

הצלת הזולת במסירות נפש

ראויים לציון כמה מיהודי העיירה, פשוטי העם, אשר חרפו נפשם ממש למען הצלת הזולת.

מדי שנה היתה נערכת בהיבניב התיצבות לכל ישובי האזור. כל יום — לכפר אחר. בזמנים אלה, היה חזיון נפוץ לראות 150 בחורים גוים שכורים, המתנפלים על יהודים ומכים אותם קשות. במקרים כאלה, יצאו פשוטי עם ובמסירות נפש הכו ב'שקצים', לעתים עד זוב דם.

נזכיר כמה מהם:

ישראל דיאבעל (הפירוש בפולנית: רוח, כלומר אדם מסוכן כמו השטן).

שרת ב־1914 בצבא האוסטרי בחיל הפרשים. כתוצאה מפציעתו במלחמה, צלע על רגלו האחת. אך בהיותו בעל שרירים וכוחו במתניו, כשיצא לשוק, שררה דממה במקום וכולם פחדו.

ישראל רויזעס, (קצב) וברוך באשקאלע.

אלה השניים היו מצמידים ברזלים עם מסמרים לאצבעותיהם (כדוגמת מתאגרפים) וכך מכים על ראשי המתפרעים. עם פרוס חג המולד היו יוצאים חמושים בצורה כזו, לרחובות העיירה.

וכן הערש לורברבוים ושבתי שפורען.

גם בעת "ירידים", כאשר התנפלו על היהודים, יצאו הללו להגן על הכבוד היהודי והכו את המתפרעים שוק על ירך.

בין בעלי הכוח שהגנו על היהודים מפני הגוים, היה וולף יודנברג. בעת פוגרום שהיה בהיבניב (בשנת 1903) עמד ברחוב עם גרזן בידו, באמרו: "מי שינפץ את חלונות דירתי, לא יצא חי מתחת ידי". ואכן הפורעים פחדו לגעת בו וברכושו (ראה לעיל באריכות על פוגרום זה).

ישראל דיאבעל, וולף יודנברג ושבתי שפורען, הצילו פעם את יהודי העיירה באחד מימי השוק — בשנת 1918 — כאשר הגוים רצו להתנפל עליהם. השלשה יצאו לקראתם והלמו בהם. כמו כן החלו להכות את סוסיהם, אשר החלו להתפרע ובכך שבשו את תכניותיהם הזדוניות.

בני משפחת וולף־יודנברג

שלמה אוסט / **חזנים ובעלי תפלה בעיירתנו**

נושא זה שאני כותב עליו, קרוב ללבי מאד. וחושבני כי כל בני עיירתנו יסכימו עמי, כי מצאתי את הנושא הנכון והמתאים לכתיבה על אודותיו. בתחלה ברצוני להעיר, כי חז״ל אמרו: מעשה אבות סימן לבנים. זאת אומרת שבנים דומים להוריהם. ומכיון שאבי ר׳ מרדכי צבי הערש אוסט ע״ה היה שוחט וחזן מעולה, עבר אלי הדבר בירושה. בענין כתיבת זכרונות על אבי ז״ל פניתי בשעתו לבנציון שפריצר, כי הוא היה חבר נאמן של אבי. והוא כתב לי זכרונות מענינים. (ראה להלן).

לאחר פטירת אבי, נותרנו 3 אחים; הבכור וולביש הנמצא עתה באורוגואי, כותב שורות אלו, ואח צעיר נוסף נחום הי״ד, אשר נהרג במלחמת העולם השניה ע״י הרוצחים האוקראינים ביער על יד סטניסלאב. בשורה מרה זו מסר לי אדם אחד שהייתי עמו בגרמניה, אחר המלחמה. האיש סיפר כי אחי נחום הי״ד, הלך לחפש מים לשתיה עבור אנשים במחנה בו היו. כאשר הבחינו בו מרצחים אוקראינים שרכבו על סוס, רדפו אחריו ותפסוהו. האיש סיפר לי כי השקיף על הנעשה, ממקום מחבואו וראה שלאחר שתפסוהו, קשרו אותו המרצחים בחבל אל הסוס וכך סחבוהו. במיתה אכזרית כזו, הוציא את נשמתו.

לאחי הצעיר הי״ד, היה קול טנור לירי נפלא. שר יפה. הוא שר אתי אצל חזן בימים הנוראים בלמברג. אך בחזנות, לא עסק במיוחד.

ועתה בנוגע לאחי הבכור וולביש, הגר באורוגווי עם אשתו. גם לו קול נעים יפה. יש לו רגש חזק למוסיקה. בעיקר הוא אוהב מוסיקה קלסית. בהיותו ילד נסע ללמברג ללמוד בישיבת ״מחזיקי הדת״. בענין זה הנני נזכר, כי כאשר אבי ע״ה נפטר, נשארה אמי עם 3 ילדים. בימים ההם חזר כ״ק האדמו״ר ר׳ ישכר דוב זצ״ל מבעלזא, מגלותו באונגריה והתגורר בהולשיץ. אמי צפורה ע״ה היתה אשה בעלת יראת שמים ומדקדקת מאד בקיום מצוות. ובדרך זו רצתה גם לחנך אותנו. היא הביאה אותי עם אחי וולביש אל הרבי ורצתה שנשאר שם ויקבלו אותנו לישיבה שהוקמה שם,

נחום אוסט

זה עתה. אחי נתקבל, אבל אותי — מאחר והייתי צעיר מדי — סרבו לקבל. כשהרבי חזר לבעלזא, נסע גם אחי לבעלזא ולמד שם תקופה מסוימת. ומבעלזא נסע ללמברג ללמוד בישיבת "מחזיקי הדת". אני נשארתי בבית. למדתי בכמה "חדרים". אבל אחי וולביש שהחל להתענין בי, ראה שאין עתיד עבורי בהיבניב. והוא דאג לי למקום עבודה בלמברג. שם היו לי חברים; שני אחים ששניהם היו חזנים. נדמה לי כי שם משפחתם היה ציגלהיים. כשקרבו הימים הנוראים, לקחוני לשיר עמם במקהלתם. באותה תקופה שר אתי גם אחי נחום ע"ה.

לאחר הימים הנוראים, פניתי לחזן העיר בלמברג, זישא הערער. הוא בחן את קולי ואמר לי לשיר משהו. על אף שכבר ידעתי, באותם ימים, כמה פרקי חזנות, בכל זאת דוקא מצא חן בעיני לשיר נגון שהרב מקאציק (חתן ר׳ אלעזר מהיבניב), נהג לשיר ל״א־ל אדון״ בעת התפלה בהיבניב. שרתי יפה מאד את הניגון הזה. ואכן מצאתי מאד חן בעיניו בשירה זו, והוא קבלני למקהלתו. אצל החזן צריכים היו לדעת תווים. ואני גם רציתי מאד ללמוד תווים. לכן שלמתי לחזן על מנת שיתן לי שיעורים מיוחדים בתווים. אצלו שרתי תקופה ארוכה. והנני נזכר באפיזודה, מתקופה זו. בשנת 1931 בערך, בא ללמברג החזן הנודע גרשון סירוטה ע״ה. בשבת עבר לפני התיבה וביום ראשון נתן קונצרט. סירוטה היה בידידות עם החזן הערער והוא בקשו שירשה לו שמקהלתו תופיע אתו. ברור שהוא הסכים. בשבילנו — חברי המקהלה — זה היה כבוד גדול להופיע עם החזן הנודע סירוטה. הוא התפלל באולם ״יד חרוצים״ ברחוב ברנשטין. זה היה אולם גדול והוא היה מלא עד אפס מקום. אף בחוץ עמד קהל רב והמשטרה נאלצה לשמור על הסדר. כרטיסי כניסה כבר נמכרו מספר שבועות קודם לכן. כשסירוטה סיים בהצלחה, פנה למקהלה ואמר לחבריה שהוא מזמינם ל״קידוש״. הוא התאכסן במסעדה הכשרה ביותר, אצל החסיד הידוע ר׳ שאול גרינברג. שם הכינו בשבילו שולחן מלא כל טוב וכל מיני משקאות. סירוטה ישב בראש והמקהלה ישבה סביב השולחן ושתו ״לחיים״. אחרי ששתו לאט לאט את המשקה, החלו לשיר קטעי תפלות מיצירותיהם של חזנים שונים. כשסיימו את השירה, החלו להביע הערכות על חזנים. ותוך כדי כך, החלו לבקר חזנים; אחד אמר שפלוני חזן לא טוב, ושני אמר שאלמוני לא חזן.

וכך אמר כל אחד מה שרצה; כשסירוטה מקשיב כיצד ה״חברה״ מבקרים חזנים. לאחר מכן קם סירוטה מכסאו ואמר: ״חברה, היו בשקט. גם אני רוצה לומר לכם משהו. ראו, על השולחן הזה העמידו משקאות רבים; משקה אחד הוא בעל חוזק 95 ואחד רק בעל חוזק 45 ויש עוד יותר חלש. אבל הכל הוא ״משקה״. כך עם חזנים. יש חזן יותר טוב ויש יותר חלש, אבל דעו שהוא חזן. לא כל אחד יכול להיות יוסלה רוזנבלט או זישא הערער״. הוא לא יכל לסבול שמבקרים חזנים. שמור עמי קטע מעתון בו נאמר, כי כאשר שאלוהו על חזנים, השיב שהוא מוצא מעלות בכל חזן. גם לחזן החלש ביותר, יש מעלות משלו; שומעים ממנו סלסול יפה או רעיון חזני יפה. וכאשר שאלוהו: האם אתה אומר זאת בגלל ענוה

או משום גאוה, ענה: "אני מחפש רק את המעלות, מפני שאתם מחפשים רק את החסרונות ואתם מוסיפים על זה כמה שאפשר יותר".

יחד אתי שר במקהלה של זישא הערער, באותה תקופה, בחור מהיבניב ושמו: טולשה ליכטר (גר כיום בוינה). אני התידדתי אתו מאוד היה לו קול אשר נדיר לשמוע דוגמתו. הוא היה כבר בחור בן 20, אך שר סולו סופרן כפי שיש עד גיל 13 — 12, כי אחרי זה מתחלף הקול ויש המקבל קול טנור או בריטון או בס. לי היה — בגיל צעיר — קול אלט. כשטולשה שר במקהלה, חשבו שאשה שרה, בזכות קול הסופרן שהיה לו. אצל זישא הערער שרו 16 משוררים. ואת טולשה עם קול הסופרן שלו, שמעו הטוב ביותר. הוא ידע טוב מוסיקה. כאשר התחלתי ללמוד חזנות, כתב בשבילי טולשה תוים ובהם כל יצירותיו של הערער. לצערי אבד הכל בעת המלחמה.

בהקשר אליו הנני זוכר את המקרה הבא: פעם ארע אי הבנה בין טולשה והחזן הערער. וטולשה קם וחזר להיבניב. זה ארע סמוך לימים הנוראים. החזן היה מאד מיואש, כתוצאה מזה, כי טולשה היה חוט השדרה במקהלתו. החזן פנה בבקשה לתיווך לגיסו של טולשה, אשר שמו היה לנדסמן, שנמנה גם הוא על המקהלה. הוא היה משורר טוב, בעל קול נעים, ואף יכול להיות חזן. הוא כתב לטולשה שהחזן צריך אותו. אך טולשה לא בא. כאשר ראה שהימים הנוראים ממשמשים ובאים, פנה אלי ואמר: "שלמה, הא לך הוצאות הנסיעה להיבניב ותביא את טולשה. רק אתה תוכל לשכנעו שיבוא וישיר במקהלתי, כי אני יודע שאתם מאד מיודדים, ואני רוצה לקוות שהוא יבוא אתך". מלאתי את בקשת החזן. נסעתי להיבניב, שוחחתי עם טולשה ושכנעתי אותו. טולשה חזר עמי ללמברג. כשבאתי עמו לבית החזן, הרגשתי כי החזן שבע רצון ומאושר מאד. עם טולשה שרתי עד פרוץ המלחמה. המלחמה הפרידה בינינו. ב"ה נפגשנו, לאחר שנים, כאן בישראל. (עתה הוא מתגורר באוסטריה). בהיותי בביתי בקשתי שישיר לי משהו, אך התפלאתי לראות שקולו השתנה לקול ברטון.

בן ציון שפריצר

הכרתי עיירות רבות כשעברתי בהן עם החזן להופעות. אבל בשום עיירה לא מצאתי כל כך הרבה חזנים טובים כמו בעיירתנו.

אבי מרדכי הרש שקראו לו שפיבאק (זמר בפולנית), היה חזן מפורסם, תלמיד בית ספר לחזנות. כשנפגשתי עם בנציון שפריצר, הוא היה מספר לי איזה אמן אמיתי היה. פעם אמר לי: "שלמה, אם אביך היה חי היום, הוא היה חזן עולמי". היה לו קול נפלא ומפותח מאד. היה מאד מוסיקלי. שפריצר היה מאד מיודד עמו. גם ליבוש, בן הרב, היה מיודד עמו. הם היו שלשה חברים נאמנים ביותר. זכורני מילדותי כי בכל שבת אחר הצהרים, סמוך לעת סעודה שלישית, היה בא בנציון (בענטשעלע — קראו לו) מחוץ לעיר (שם גרו ע"י טחנת הקמח). כשהיה עובר ליד ביתנו, כבר המתין לו אבי והם נכנסו דרך דלת אחורית לפונדק של מאטאלה חיה מירל'ס) גם אותי ואת אחי לייבוש לקחו עמם. שם היו מתכנסים מנגנים כגון: חיים מורגנשטרן, יעקב לעמפל, משה אהרן חיימ'ס ולייבוש בן הרב, והיו שרים פרקי חזנות מחזנים שונים. לעתים היו אבי ע"ה משמיע בפניהם יצירות חזנות ונגונים שונים. השכנים שגרו קרוב למקום ויהודים רבים אחרים אשר ידעו שבשבת אחר הצהרים אפשר לשמוע אצל מאטאלה, פרקי חזנות, היו באים לשם. והקהל היה עומד ושומע עד שהיו הולכים לתפלת מנחה.

שפריצר ספר לי כי מיד אחר חתונתו, נתקבל כחזן בבית הכנסת "טורי זהב". שם התפלל בהצלחה גדולה. כי מאחר והיו לו קרובי משפחה בברזיל, הם לקחוהו לשם והיה לחזן מכובד בפורט־אלגרה, במשך שנים רבות. היה חזן מוסיקלי. תמיד התפלל עם מקהלה. היה אדם מכובד וחביב בעיר. אח"כ נטל חלק בעבודה צבורית. ביקר רבות בישראל, כי זה היה מקום חלומו מאז. מאד נהנה להפגש עם קרוביו וחבריו בארץ. מוצאו ממשפחה מאד מכובדת. אביו מיכל'ה איטשי לאנע'ס היה יהודי חסידי, אשר כיהן כראש הקהל, במשך שנים רבות. היה בעל 'שחרית' בימים הנוראים.

בנציון ואחיו הצעיר, היו מראשוני הציונים בעיירה. הם היו 4 ילדים: בנציון, לייביש, אביגדור ואחות לאה. בנציון השאיר משפחה ענפה: 3 בנים ובת. שנים מהם רופאים מפורסמים ואחד איש עסקים, פעילים בתנועה הציונית. בתו ובעלה גרים בישראל. שפריצר עצמו נפטר ביום העצמאות תשל"ד.

אברהם קצבך

זכורני שהיו בעיירתנו שני אברכים שהתכוננו להיות חזנים רשמיים; אברהם קצבך ע״ה ומשה אהרן חיימ׳ס מורגנשטרן ע״ה.

בנוגע לאברהם קצבך הנני נזכר כדלהלן: ביום ששי אחד, אחר הצהרים, כשעברתי בלמברג ליד בית כנסת ״קובע עתים״ ברח׳ שפיטלנא, ראיתי על קיר ביהכ״נ שהיום בליל שבת יתפלל שם ״קבלת שבת״, החזן הצעיר א. קצבך. ובשבת יתפלל שחרית ומוסף. מכיון שדוקא בשבת זו, לא התפלל החזן שלי, היתה לי ההזדמנות לשמוע את החזן מן העיירה שלי בליל שבת היו שם אנשים רבים. הוא התפלל טוב. קולו היה ברטוניש. תפלתו היתה של בעל תפלה ולא חזן. קטע אחד אמר בחזנות: ״ושמרו בני ישראל״ של יוסלה רוזנבלט. אבל כחזן לא קבלוהו, כי חסר לו הנסיון הדרוש להיות חזן. אחר התפלה נגשתי אליו והוא שמח לפגשני ושוחחנו על חזנות וחזנים שונים. בשבת בבוקר גם הלכתי לשמוע אותו. ונדברתי עמו כי אחר הצהרים נלך לבקר את החזן הערער. כשנכנסנו הצגתיו כחזן הצעיר של עירתנו. אמרתי לאַברהם לשיר קטע חזנות. כפי שנותר בזכרוני הוא שר ״רצה״ של סירוטה. הוא שר יפה. והערער אמר לו שהוא צריך עוד ללמוד כדי להיות חזן. כשהלכנו משם, אמר לי אברהם, שאם היה מקבל משרה כחזן, היה משלים את לימוד החזנות. מכיון שהיה עוד צעיר לימים, עמדו בפניו האפשרויות להגיע לרמת חזן גדול בעולם החזנות, אבל לצערי הרב, נהרג אברהם בחורבן הגדול ע״י הנאצים, יחד עם כל יקירינו מעיירתנו.

משה מורגנשטרן

משה מורגנשטרן, היה לו קול מאד יפה ונעים. קול טנור בריטון. היה נעים מאד לשמעו. הוא התפלל יותר כבעל תפלה, כשבד בבד הוא ניסה לשלב חזנות. אבל מכיון שלא למד חזנות, בא לו הדבר בקשיים. הוא היה מאד מיודד עמי, למרות שהיה מבוגר ממני. נפגשנו פעמים רבות. כשבאתי להיבניב לחופשה, היה התענוג הגדול ביותר שלי, לבלות בעיר מולדתי, בחוג המשפחה, חברים וידידים שגרו שם וליד הנהר שבעיירה, בו היו מתרחצים, כשלכל מקום רחצה היה שם לווי אחר (למשל, היה

מקום שקראו לו זיגלביימר). כשנודע למשה על בואי, מיד בא לבקרני והיינו נדברים היכן להפגש. בדרך בלל היינו הולכים ליד אסמי התבואה שבשדות, שם היינו שרים. אני שרתי בפניו פרקי חזנות. ומכיון שהיתה לו תפיסה טובה, קלט אותם מהר וידע לחזור עליהם יפה.

פעם, בעת טיול כזה, פנה אלי: "שלמה, אם אתה יכול לדאוג לי למקום תפלה לימים הנוראים, הייתי מאד אסיר תודה לך". לקחתי את בקשתו לתשומת לבי. וכשחזרתי ללמברג, התחלתי להתענין בנידון. הלכתי מבית־כנסת אחד לשני. זו לא היתה משימה קלה, כי לכל בית־כנסת היה חזן או בעל תפלה שלו. בשבת אחת הלכתי לרח׳ שפוטשולנע, שם היה בית־כנסת קטן. כאשר שאלתי מי הגבאי, התברר כי במקרה הוא יהודי מהיבניב. שמו היה ישראל בלאנקהמר. ספרתי לו במה המדובר. הוא קבלני בצורה יפה מאד, באמרו שהוא מכיר אותו ואת אביו וכן את כל יהודי היבניב. כן הכיר היטב את אבי ע"ה. בהמשך דבריו אמר שההחלטה אינה תלויה רק בו והוא בקשני לבוא שנית בעוד מספר ימים, לקבלת תשובה. כעבור כמה ימים כשנגשתי אליו לקבלת התשובה, השיב לי בשביעות רצון גדולה שאכתוב לו שהוא התקבל והינו מוזמן להתפלל שם בימים הנוראים. משה הגיע ללמברג בערב ראש השנה. אצלו זו היתה הפעם הראשונה בה יצא להתפלל בעיר גדולה. זו היתה אצלו חוויה גדולה. הוא הודה לי מאד על מה שעשיתי בעבורו.

מכיון שהייתי מאד מעונין לשמוע את תפלתו, הלכתי לשמוע אותו. כאשר משה התפלל מוסף, היתה הפסקה בבית הכנסת הגדול בו שרתי. ומכיון שבית הכנסת בו התפלל לא היה רחוק משם, הלכתי לשמוע אותו. גם טולשה הלך עמי. כשנכנסנו לבית הכנסת פגשנו שם חייל היבנאי (בצבא הפולני) ושמו אריה שטעכער. שמענו את תפלתו היפה. הוא התפלל ברגש רב, בצורה של בעל תפלה בנוסח של אביו אהרן חיים מורגנשטרן ע"ה. קולו היה מרוכז וצלצל יפה. כפי שהרגשתי — היו המתפללים מאד נלהבים מתפלתו היפה. זה נתן לי ספוק רב, שלא אכזבתי את הגבאים והמתפללים של בית הכנסת. אחר הימים הנוראים, נפגשתי עמו והוא ספר לי כי מאחר והם היו שבעי רצון מתפלתו, הם נתנו לו יותר כסף מאשר הובטח לו בזמנו. וכן הבטיחו לו לקבלו שוב בשנה הבאה. זה היה בשבילו סיפוק גדול מאד. הוא היה מאד מעונין לקבל משרה בלמברג ולהשאר שם, בהסבירו לי שבהיבניב אין לו עתיד, ומצבו הכלכלי היה קשה מאד. אך הסברתי לו כי קבלת משרה בשבילו כחזן,

בלתי אפשרית מכיון שאין לו הידע הדרוש לחזן. לויתיו לכל מקום שהלך שם וגם בהפרדו מהגבאי. הם נפרדו בלבביות ומתוך צפיה להפגש שוב. הוא הודה לי שנית על עזרתי לבואו ללמברג.

אבל לצערנו הדבר לא התגשם. כי הוא, עם עוד יהודי מהיבניב, צלם בשם קנר, שלחו יד בנפשם, בעת השואה. אחר המלחמה פגשתי את סנדר הלפרין והוא סיפר לי שכאשר המרצחים הגרמנים נכנסו להיבניב, הם ייסדו את ה״יודען ראט״ ומינו את משה והצלם קנר כראשי ה״יודען ראט״. הנאצים נתנו להם הוראות להוציא את כל יהודי היבניב לרוה רוסקה, שם שרפו אותם חיים. חלק מן היהודים הוצאו אל חוץ לעיר, על מגרש החול — כפי שקראו לזה — ושם ירו בהם. כשהגיע תורו של המשלוח האחרון, שהיו צריכים להעביר לרוה רוסקה, לא יכלו משה והצלם, לשאת יותר את הכאב הגדול הזה, לראות מה שהנאצים המנוולים עושים בצורה אכזרית כזו לאנשי העיירה שלנו. והם הלכו לאחורי בנין בית המשפט, שליד בית הקברות ושלחו יד בנפשם. כך נגדע בחורבן הגדול, אדם כשרוני צעיר שהיתה לו האפשרות להגשים את שאיפתו להיות חזן מוכשר. בגן עדן תהא מנוחתו וינוח על משכבו בשלום אמן.

אהרן חיים מורגנשטרן

אני ממשיך בכתיבת זכרונות על חזני העיירה, שאחד מהם, היה טוב יותר מן השני. אתחיל מאביו אהרן חיים מורגנשטרן ע״ה. עד כמה שאני יכול להביע דעה והערכה בנושא זה, באפשרותי לומר כי בעל תפלה כר׳ אהרן, היה נדיר מאד. שמעתי בעלי תפלה רבים, אבל בעל תפלה כדוגמתו, לא שמעתי אף פעם. ראשית, נדיר לשמוע קול כפי שהיה לו. זה היה קול בריטון חזק נפלא. בחוזק הקול הייתי משוה אותו לקולו של סירוטה, שהיה לו קול טנור חזק ואילו לאהרן היה קול ברוטון חזק. כששמעתיו מתפלל, חשבתי שאם אדם זה היה מוסיקלי ולומד חזנות, הוא יכל להיות חזן גדול בעולם החזנות. אם היה חזן, יכלה להיות לו גם מקהלה משלו. היו לו כמה בנים שהיו להם קולות נדירים מאד טובים והם שרו יפה. על בנו הבכור משה, כבר כתבתי למעלה. הוא כבר היה בעל תפלה בפני עצמו בלמברג. בנו יוסף ובנו פסח גם יכלו לשיר. בנו הרביעי

ליפיש כבר לא דמה למשפחה במישור זה. בניו יוסף ופסח עזרו לו בעת שעבר לפני התיבה. בימים הנוראים היה בעל תפלה בבית הכנסת. מקום זה התאים לו מאד לפי קולו. לבית הכנסת היתה אקוסטיקה טובה, והיא החזירה הד חזק. אהרן חיים מורגנשטרן היה בנוי פיזית יפה כגבור, על כן לא חשש לקחת טונים מאד גבוהים. היו לו מיתרי קול חזקים ולא היה זקוק להשתמש בקמרטון (נותן הטון). את תפלותיו אמר ברגש רב. ב״נתנה תוקף״, כשהיה אומר ״כי אתה הוא דין ומוכיח ויודע ועד״, היה נרמה שכתלי בית הכנסת רועדים. כל בעלי התפלה בעיירה היו אומרים את תפלת ״נתנה תוקף״, בנוסח שלו.

הרש לייב רייזנר

הרש לייבלה מונשר [סוחר קמח] רייזנר, היה בעל תפלה יפה שהתפלל ברגש רב. היה לו קול לירי טנור, יפה ונעים. הוא לא התפלל בטון גבוה. תמיד התפלל בטון בינוני. בעיקר היה כובש את הלבבות כשהיה אומר ״ונתנה תוקף״ בראש השנה

בזכות קולו בעל הטונים הרכים והלבביים, היה מביא להוזלת דמעות אצל המתפללים ובעזרת הנשים היה נשמע קול בכי. עזר לו בתפלה בנו דוד הרש לייבל׳ס. ר׳ הרש היה יהודי ירא שמים, זהיר בקלה כבחמורה. יש הרבה לכתוב עליו, אבל ברצוני להצטמצם כי בודאי יכתוב עליו בנו דוד, שהוא עצמו גם בעל תפלה טוב.

מוסיף בנו דוד רייזנר:

הנשים היו מתענינות בכל יום של ר״ה היכן יתפלל הרש לייב; בבית הכנסת או בבית המדרש. והן הלכו להתפלל לאותו מקום בו הוא עבר לפני התיבה. משוררים נוספים שעזרו בעת התפלה, היו: אברהם לאטנער, יעקב משה מנדל׳ס (חתן אהרן חיים מורגנשטרן).

בהיותי ילד לקחני אבי לכ״ק האדמו״ר רבי ישכר דוב זצ״ל מבעלזא, בהיותו בהולישיץ, לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה (עד הקמת ביתו בבעלזא שנהרס). לאחר שלקחתי ממנו ברכת ״שלום״, קראני האדמו״ר שנית, ושאלני: מהיכן אני ומי אבי? בשמעו את תשובתי — שאל אותי: האם אתה יודע לשיר כדוגמת אביך? האם אתה מסייע בשירה לאביך? כאשר השבתי בחיוב, אמר לי: בכך אתה מקיים שתי מצוות: א. מצות

כבוד אב ב. כאשר רואים שיהודי (מיטצעטשיך) סובל, צריכים לעזור לו.
בביתו גם היו נערכות סעודות "מלוה מלכה" וראש חודש וכן כאשר התאספו לרגל גבית "מעמדות" בשביל חצר בעלזא. בסעודות רעים אלו, היו יושבים שעות, מתוך אוירה רוחנית ולבבית. בהכנת הסעודות היו מסייעים אנשים שונים. חלקם הביאו מצרכים; ר' פייבישל היבניוועה, שהיה מנקר, הביא קצת בשר, שהיו נותנים לו הקצבים, בכספי העשירים היו קונים בשר ובירה וכו'.

יעקב לעמפעל

לעיירתנו היה עוד בעל תפלה בעל רגש ושמו יעקב לעמפעל. הוא עבר לפני התיבה בימים הנוראים. בבתי הכנסת אצלנו, התחלפו בעלי התפלה. יום א' התפלל האחד בבית הכנסת ולמחרת — בבית המדרש. וכך השני. היה לו קול נעים מאד. קולו היה נשמע לירי. הוא התפלל ברגש רב ובנוסח יפה מאד. עזרו לו בתפלה, שני בניו; פנחס (פיני) ויוסף (יושע). לפנחס היה קול לירי טנור יפה והוא שר ברגש רב. פעמים רבות שר ניגוני חזנים אותם למד מפטיפון. כשבאתי להיבניב, בקרתי תכופות בביתם. מכיון שהיתה להם מסעדה, היינו באים לשם עם חברים, להשיב את לבנו במאכלים דשנים וטובים, אותם הכינה נעמי לעמפעל כשבינתיים היינו שרים. קודם התחלנו בקול נמוך, עד שעברנו לטונים גבוהים מאד. במקהלה נטלו חלק יוקב, פיני, יושע. ולעתים קרובות היה נכנס לשם גם ישראל קלאג, שקראו לו ישראל דיאבעל (שד בפולנית). מדוע כינו אותו כך? זמן רב לא ידעתי, עד שנודע לי. כשפרצה מלחמת העולם הראשונה, באו לעיירתנו קוזקים והחלו לרצוח ולשדוד יהודים. בהיותו יהודי בעל כוח, אירגן התקוממות נגדם, נכנס לאלעזר קצב ותפס גרזן ובאמצעותו נתן להם מכות על ימין ועל שמאל. על יד אטליז זה, היה בור עמוק ולשם זרק את החברה. (וזה למרות שהיה חיגר כי נפצע במלחמה).
הוא שר יפה. קיבל חינוך מוסיקלי וידע חזנות. היה לו קול ברוטון טנור חזק. בתור בחור שר ברוה רוסקה כמשורר אצל חזן. זה היה חזן מוסיקלי, מאד מפורסם ותמיד התפלל עם מקהלה. קראו לו מייטשי דער חזן. בהיותי ילד קטן — זכורני — כי פעם בא מרוה רוסקה להיבניב לתת קונצרט. זה היה בימי ספירת העומר. וכשישראל קלאג שר, התאספו

הרבה יהודים לשיר. וכאשר אנחנו, חברי מקהלה, עזרנו לו, הוא הראה את כוחו האמיתי. פיני לעמפעל שר יצירות חזניות. ליושע — מכיון שהיה עוד ילד קטן — היה קול אלט. קולו נשמע יפה מאד וחזק. ליוקב לעמפעל היו בנות, שהיו דומות לו וידעו לשיר יפה, והן שרו כשהתאספו בביתם לשיר. מאד מענין היה לשמוע את ישראל קלאג כשהיה שר בביתו, בשבת לפנות ערב. הוא גר ליד חנה רמר (חנה מאטיליס), שם גר פעם יהודי מתבולל, עו"ד, בשם נייער. וכשקלאג החל לשיר, התאספו חובבי חזנות רבים ונעמדו סביב חלונו לשמוע אותו שר ברגש רב, פרקי חזנות של יוסף רוזנבלט וגרשון סירוטה. במוצאי שבת, היו נכנסים לביתו חובבי נגינה; פיני לעמפעל, ברל קלוגר, זלמן זייף משה אהרן חיימ'ס יוסף אהרן חיימ'ס. וקלאג השמיע להם תקליטים מחזנים שונים, כשהוא מלווה אותם, והיה לשומעים תענוג גדול. אני הייתי אז עדיין ילד צעיר. וכשרציתי לדעת מנין קולות אלה — התקרבתי וטפסתי על החלון, כי התביישתי להכנס. ואזי ראיתי לראשונה ארגז עם צנור, אשר דרכו נשמע הקול. חוץ ממנו — לא היה לאיש מכשיר כזה. הלכתי מהר הביתה ולקחתי עפרון ומחברת וסמנתי את הטונים. אף שלא ידעתי עדיין תוים, אבל הבנתי שגבוה צריך קו גבוה וכדומה. אני מבין שכבר אז היתה לי הבנה במוסיקה. אמנם מזה לא למדתי, אבל משמיעת התקליטים, למדתי עוד הרבה קטעי חזנות בע"פ.

היה יהודי בשם "מיכלי חזן". כך קראו לו, אם כי לא היה חזן. אף לא הבין מה זה. הוא היה יהודי ירא שמים, אשר שר לכבוד חתן וכלה תחת החופה. בעיירה היה מנהג, שאם אחד התחתן, העמידו חופה ליד בית הכנסת, וכל יהודי העיירה באו. והוא שר בקולו הצרוד. והשובבים חיקו את שירתו. זו היתה הצגה מיוחדת. אינני זוכר אם היה מתפלל אצלנו בימים הנוראים. גר מול הרב מהיבניב. הוא היה מלמד. וזכורני אפיזודה אחת. ביום קיץ חם ישבו הילדים סביב השולחן וה"רבי" בראש. מקל היה לו, כאורך השולחן. וכשהוא נרדם תוך כדי ישיבה, כשראשו על השולחן, לקח ילד כוס מים ושפך אותם ליד הזקן שלו וכשהרגיש שזה נרטב, הוא החל להכות על ימין ועל שמאל. הילדים התחילו לרוץ ולברוח, אחד דרך החלון ואחד דרך הדלת. הוא רדף אחרינו, אבל אנחנו רצנו יותר מהר, עד

שהבטיח שלא ירביץ לנו יותר. אח"כ אמרה לו אשתו שיפסיק להיות מלמד בבית, והוא עבר ללמד לעזרת נשים בבית הכנסת. בקיץ זה היה טוב אבל לא בחורף. כי המקום היה בנוי מקרשים והיה שם קר. ואז לימד בקלויז או בבית המדרש.

ליל כל נדרי

בערב יום כפור הלכו הנשים לבית הכנסת הגדול והכינו את הפתילים (קנויטין) בשביל נרות נשמה משעוה, אותם היו שמים בארגזי חול ומניחים בבית הכנסת, ובשביל נר חיים ובריאות (געזינט לעך) — לכל אחד בביתו. וסביב זה שמו שעוה. בעת הכנת החוטים אמרו קטעים מ"צאינה וראינה" כשקולות הבכי הגיעו עד הרקיע השביעי. ר' מאיר דער לעבט־ציער (לורנץ) בעל הזקן הלבן הגדול, היה שופך את השעוה סביב החוטים. כשגמרו תפלת מנחה בערב יום כפור, כבר היתה מוכנה כמות גדולה של קש. והמלמד מאיר גיטל'ס היכה מלקות בבית המדרש, עם רצועה. כל יהודי ביצאו, שכב על הקש והוא היכה מלקות. זאת עשה לשם מצוה. הוא היה מלמד ויהודי ירא שמים, מדקדק בקלה כבחמורה. והיהודי שקיבל ממנו מלקות ותחב לו משהו לתוך ידו, לא עשה עבירה. מדוע היהודים אצלנו היו צריכים לקבל מלקות ולהכות על חטא? האם היו אצלנו יהודים שחטאו? אלא מפני שנאמר "אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא". את זה עשו יהודי עירתנו, כדי להיות בטוחים שביום כפור הקב"ה באמת יכפר לכל אחד, ושיזכו לכל טוב.

פחד היה נופל על האנשים כשהקהל התכונן ללכת לבית הכנסת. לפני שהלכו, היו הנשים בוכות בקול רם בעת הדלקת הנרות. פחד תקף אותנו, הילדים, כשהנשים היו בוכות. אחר כך היו הולכים איש לרעהו לאחל שנה טובה. ואם מישהו פגע בזולתו, היה מבקש ממנו סליחה. האבות ברכו את הילדים. וזקני לבוש בקיטל לבן הניח ידיו עלינו, הנכדים, וברכנו. ואז בכה באמרו שזה על שלא זכה שאבינו, כתר הבית, יברך אותנו בעצמו. (בערב יום כפור נפטר אבינו). אחרי זה לקח אותי ואת נחום, כשהאח הבכור הלך לצדו השני — לבית הכנסת. בכל ימות השנה

התפלל זקני בבית המדרש. אבל בימים הנוראים — בבית הכנסת. שם היה לו מקום ישיבה מכובד בכותל המזרח. ואותנו הושיב לידו. בבית הכנסת היו שולחנות וספסלים גדולים. רבים הביאו עמם כסאות מהבית. על השולחן היו ארגזי חול ובתוכם הנרות שעוה. נוסף לזה תלתה נברשת של נרות מנחושת, על שרשרות עבות שתלו בתקרה. שם דלקו נרות רבים. וכל היהודים היו עטופים בטליתות ולבושים ב״קיטל״. על הרצפה היה הרבה קש שהניח כל אחד תחת רגליו, כי כולם התפללו בגרבים. גוים רבים באו לבית הכנסת לשמוע את הניגון של ״כל נדרי״, חלק מהם בא מתוך סקרנות. (גויים החלו לזרוע תבואה באותם ימים כי אמרו כשהיהודים מתפללים, סגולה שתהא שנה מבורכת). וכשהבעל תפלה, אהרן חיים, בקולו הברטוני החזק, התחיל לשיר ״אור זרוע לצדיק״ — עבר רעד בכל אבריו של כל אחד. המשוררים שלו וגם המלמד דוד ריטשל׳ס עמדו לצדו ליד העמוד. גם לעזור ב״כל נדרי״, היה אצלו ״חזקה״.

כשנגמרה התפלה, נשארו הרבה יהודים כדי לומר ״שיר היחוד״ ותהלים. וחלק התישבו ללמוד גמרא במשך כל הלילה. בעיקר היה עבורי תענוג כשגמרו ״מעריב״ והתאספו בבית הכנסת כל חובבי נגוני חזנות, ובעיקר בעלי קול נעים (יוסף אהרן חיימ׳ס ואחיו פסח, פיני לעמפעל ואחיו הצעיר יושעלע, זלמן זייף, דוד הרש לייבל׳ס, בערעלע קלוגער, ישראל קלאג, שלמה צביה דעם בעקערנס, יודלה משה אזיק׳ס ואני בתוכם). וכשכל המקהלה הזו שרה, חשבו שיש פה חזן עם מקהלה. החלו לשיר ״כל נדרי״ מהחזן הנודע סירוטה. וכן שרו מהחזן הנודע יוסף רוזנבלט, די ״יעלה׳ס״. ועוד תפלות ופרקי חזנות. כולנו שרנו ברגש גדול. זה הרשים והשפיע מאד. אפשר היה לחשוב שזו מקהלה מאומנת. הרבה יהודים ממקומות אחרים התאספו לשמוע אותנו בבית הכנסת.

ברצוני להזכיר בזכרונותי, שבעיירתי היו מנגנים טובים: האחים שטאלהמר. הם נגנו מתוים. אביהם היה מוסיקאי ידוע. כרגיל פעם בעיירות קטנות, היו מוסיקאים מנגנים מה ששמעו. ואצלנו רק מתוים. בין האחים שטאלהמר היה אחד שקראוהו; עזריאל וגר בקרקוב. היה כנר מפורסם שהופיע בקונצרטים. ועוד אח: אהרן שטאלהמר, אשר גר בוינה, וניגן באופרה המלכותית שם. נפל במלחמת העולם ה־1. וכן מוסיקאי: יאקעל פייפער׳ס ניגן מקלארנית. ניגן מתוים. כשלמדתי אצל אהרן

הרב אברהם יעקב רוקח, בעת אמירת "מי שברך" לקיסר פרנץ־יוזף, ע"י מרדכי הרש אוסט, בהשתתפות קציני צבא אוסטריים, בעת מלחמת העולם הראשונה.
מימין: בערל קאנער, הרב א.י. רוקח, מרדכי הרש אוסט והרב לייביש רוקח אב"ד וולינקא

מלמד, אשר גר בשכנות, הייתי מאזין לחזרות שלו. הוא ניגן בחלילו עם ידע מוסיקלי רב.

כשבאתי פעם בקיץ להיבניב, נכנסתי ליעקב שטאלהמר (יענקל קלעזמער — קראו לו), והתחיל לדבר עמי על עניני מוסיקה. תוך כדי כך הוציא לי ספר של תוים ובו קומפוזיציות, שאבי נתן לו פעם, כדי ללמוד. הוא ניגן לפני יצירה, שעשתה עלי רושם, אותה ניגן כאשר אבי עשה "מי שברך" לקיסר פרנץ יוסף ביום ההולדת שלו, בבית הכנסת. כשאבי גמר את ה"מי שברך" ועוד תפלות אחרות, צילמו תמונה, בה נראה אבי עומד עם פרחים שנתנו לו הקצינים בתודה על שיריו. התמונה צולמה בחוץ ליד בית הרב.

ברוב צער וכאב אני מסיים את הזכרונות שנשארו בזכרוני על חזנים בעלי תפלה ומנגנים ומוסיקאים היקרים שלנו, שהיו בעיירתנו, ושנספו באכזריות ע"י הנאצים. וברצוני להעיר לכל אנשי עיירתנו שיקראו את הזכרונות, כי אם ייתקלו כאי דיוקים — שידעו שאינני סופר וכתבתי מה שזכרתי.

אשר קלינשפיז / עוד על בעלי תפלה בעיירתנו

ר' אברהמ'לה שוחט

בעל תפלה בחסד, במלוא מובן המילה. בקולו הנעים, הרך והמלטף בלחן המסורת של תפילתו, תפלה שכולה תחנונים ובכי, הרעיד את לב שומעיו. הכל ראו שהיהודי הזה מרגיש את כל כובד האחריות הרובצת עליו כשליח צבור. בבחינת "עיני עמך בם תלויות ועיניהם לך מיחלות".

באחרית ימיו כאשר הרגיש כי כוחותיו הולכים וכלים, רצה לחדול מלעבור לפני התיבה. כמובן שצעד כזה — ככל דבר אחר — לא היה עושה ללא שאלת האדמו"ר רבי ישכר דוב זצ"ל מבעלזא. כאשר בא אליו והציג את שאלתו, השיב לו: "כל עוד עיניך פקוחות, אפילו אם הנך נאלץ לשבת על כסא, המשך להתפלל לפני העמוד".

היו עוד בעלי תפלה של "שחרית": כגון ר' יהושע שוחט. ואחרי שהוא עבר להיות שוחט בעיר "לבוב", בא במקומו ר' יעקב שלום, שוחט מעיר ריזלא. יהודים שכל זמנם הפנוי היה מוקדש לתורה ולתפלה בכל ימות השנה, וכשליחי צבור בימים הנוראים היו ממש בבחינת: "כל עצמותי

מימין: אברהם אנגלברג, עו״ד ברנהויט אמיל, צבי קארטנר ואריה זיגל

תאמרנה״. ספר לי חברי זיגל אשר מקום מושבו של אביו בקלויז היה על יד ר׳ יהושע שוחט, שעוד היום כאשר הוא נזכר ב״נשמת כל חי״ כפי שאמר ר׳ יהושע שוחט בתפילתו ביחידות, הוא רועד ומרגיש קור בעצמותיו.

בעלי התפלה כולם, בלי יוצא מן הכלל, היו יראים ושלימים, וראויים לתפקיד שליחות הקודש שלהם. ראוי לציין שאף אחד מהם לא עשה את שליחותו זו בעד תשלום כל שהוא. ולא כל אחד זכה שיטילו עליו את השליחות הנעלה הזאת. זו גם היתה ״חזקה״ לכל החיים. ומי שזכה להיות שליח צבור בימים הנוראים, לא עזב את שליחותו עד יומו האחרון.

סיפרו שר׳ אברהמ׳לה שוחט הנ״ל בימיו האחרונים, על מיטת חליו הביע את צערו על כך, שמרוב חולשתו נמנע ממנו להיות שליח הצבור ב״כל נדרי״. כרגיל היתה החזקה שלו להתפלל; כל נדרי, מוסף וגם נעילה. ובשנה ההיא התפלל רק מוסף ונעילה. ועל שלא התפלל כשליח הצבור גם את ״כל נדרי״, הצטער ברגעיו האחרונים, כאילו מעל ח״ו בתפקידו. מזה אפשר לראות בכמה דביקות ומסירות נפש ממש מילאו את תפקידם, שליחות הקודש.

יהי זכר כולם ברוך.

בנציון שפריצר / מרדכי הרש אוסט ז״ל

ר׳ אברהם שרקנהמר ע״ה, היה יהודי בן תורה, בעל בית מכובד, בעיירתו הפולנית. יהודִי נדיר היה. קראו לו אברהמי גראדיצקי. בשם זה הכירוהו לא רק בעיירתו, אלא גם בכל הסביבה. את שם הלואי קבל מפני שהיה עסוק בכתיבת בקשות לבית משפט העירוני היחידי בעיירה. ולעתים קרובות גם הופיע במשפטים (על שם השופט גרצקי).

מרדכי הרש אוסט

האיש היה מקובל כאדם מלומד, בימים ההם. היה לו ארון מלא ספרים (קודש וחול). אפילו ש"ס וילנא שעלה אז הון, נמצא אצלו. זכה לעבור פעמיים על הש"ס, ובכל פעם לעשות סיום. כאשר היה צריך לעשות שידוך עם בתו היחידה צפורה, הוא נהג כיהודים באותם ימים. נסע ללמברג, נכנס לישיבה, בחר לו את הבחור הטוב והמוצלח של הישיבה. מרדכי הרש נקרא הבחור. הוא היה אז בן 18, הזמן המתאים לנשואין. והוא אירס במז"ט את בתו צפורה למרדכי הרש זה. בשבת הראשונה לאחר שמרדכי הרש בא לבקור אצל משפחת כלתו בהיבניב עבר לפני התיבה, מקום בו חותנו לעתיד התפלל. חיש מהר עברה הידיעה בכל בתי הכנסת, שמתפלל חזן נפלא. כזה "כלי", עדיין לא שמעו אף פעם. ויהודים התחילו לנהור לבית הכנסת, אשר התמלא מפה אל פה. יותר יהודים כבר לא יכל להכיל. רבים עמדו בחוץ, צבאו על החלונות, הצטופפו ליד הדלתות, במטרה לשמוע את הצלילים הנפלאים מן הקול היפה והמרעיד של "חתנו" של אברהם. מוזיקאים ומבינים ששוחחו עמו לאחר מכן, לא חדלו מהתפעלותם: מנין נמצא אצל אברך צעיר כזה, ידע כָה רב במוסיקה וכל כך הרבה רגש עמוק לנגינה דתית.

חבריו הקרובים בעיר היו: הרב מהיבניב (הרב אברהם יעקב רוקח) אחיו הצעיר לייביש רוקח, שנתקבל, אחר חתונתו, לרב בבוריסלאו, וכותב שורות אלה.

מרדכי הרש היה יהודי בן תורה, ירא שמים ומדקדק בקלה כבחמורה אבל לא פנאטי. היה מקובל ונערץ הן אצל יהודים דתיים והן' אצל האחרים. אחר חתונתו עם צפורה, היה לחזן בעיירה והחזיק בזה במשך שנה. כשהיה אב לילדים, רצה לנסוע לאמריקה להתפלל שם בימים הנוראים והוא לא התאכזב מזה. היתה לו שם הצלחה גדולה. אבל לא רצה להשאר שם. חסרה לו שם האוירה היהודית של העיירה הפולנית. הוא התגעגע ליופי והחמימות של החיים היהודיים בפולין. הוא חזר הביתה עם כמות דולרים, והתחיל ללמוד שחיטה, במטרה להיות חזן ושוחט בדרוביהטש, משרה אותה קבל שם. אבל נראה שהגורל האכזרי של האיש רודף אחר קרבנו, והולך אחריו צעד אחר צעד, עד שהוא תופסו בידו ברשתו. מרדכי הרש, מאושר ושבע רצון מלא, אחר התקוות הכי יפות, אמוציאנאלי מסיכויי העתיד שראה לפניו — נסע להתפלל ביו"כ לביהכ"נ הגדול בדרוביהטש, שם עמד לקבל את משרתו החדשה. הוא מילא את תפקידו כש"ץ, בהצלחה גדולה. אבל הגורל רצה אחרת.

התפלה הזאת נסתיימה בצורה טרגית בשבילו. הוא יצא מביהכ״נ כשהינו מצונן. כמובן שנסע מיד הביתה. קראו אליו את טובי הרופאים, אשר מצאו אצלו דלקת ריאות קשה. שנה היה רתוק למטת חוליו. בערב יום כפור הבא — השיב את נשמתו לבוראה, כשמסביבו אשתו המסורה וילדיו הקטנים.

כך נגמרו חייו של יהודי צעיר מוכשר מאד, אשר חלם לכבוש את העולם היהודי בכשרונותיו. האסון העביר קו שחור על כל חלומותיו הורודים. קטף אותו בשיא שגשוגם של חייו הצעירים, מתוך בני משפחתו שאהבו אותו מאד. בניו מתאבלים עוד היום על פטירתו ללא עת של האיש הנפלא הזה ששמו היה מרדכי הרש.

דיוקנם של אנשים שונים בעיירה

הה״צ ר׳ שרגא פייבל ז״ק ז״ל.

מחותנו של כ״ק האדמו״ר רבי אהרן זצ״ל מבעלזא. נפטר בישראל.

ר׳ נחמן הרש זינגר הי״ד.

היה משמש בקודש אצל כ״ק האדמו״ר רבי אהרן זצ״ל מבעלזא.

ר׳ משה אזיק כץ.

בעל תפלה ובעל קורא אצל האדמו״ר מבעלזא. כ״ק האדמו״ר רבי אהרן זצ״ל מבעלזא מינה אותו ללמוד עם בניו הי״ד. בהיותו בהיבניב לימד את הרב שמואל פרנקל חתן מהר״א מבעלזא. היה תלמיד חכם גדול ואמר שעור בפני אברכים בהיבניב.

הרב הרצברג.

יסד ישיבה ב״קלויז״ והיה ראש הישיבה במשך שש שנים. דרשן

בחסד, שהיה עובר בעיירות ומשמיע מדברותיו. מקודם היה רב בפוסטן ונקרא: פוסטן רב.

רבי לייביש רוקח.

בנו של רבי אלעזר רוקח אב״ד היבניב — היה דיין בוואלינקא. אפיזודה מענינת על אודותיו, מספר אשר קליינשפיז: פעם כאשר בקר אצלו זלמן זייף כשישבו בארבע עינים פנה אליו בכינוי ״רב״, אמר לו: ״אל תעשה מזה עסק. בנוכחות אחרים צריך לקרוא לי ״רב״, אבל בינינו לבין עצמנו, אמור לי: דיא [אתה] לייביש בשמי ותו לא״.

הרב שמואל פרנקל.

חתנו של כ״ק האדמו״ר אהרן מבעלזא.

ר׳ אהרן חיים מורגנשטרן

שימש כראש הקהלה. סוחר תבואה ובעל צדקה.

אחד מיהודי היבניב, בערל מושעל׳ס, חזר ממלחמת העולם הראשונה, כשהוא משותק קמעא. הוא החל לסחור במכונות, אבל נכשל. וכשביקר בהיבניב האדמו״ר רבי אהרן זצ״ל מבעלזא, נכנס אליו בקובלנה ואמר: ״אני לא מבין, צריך ללכת לדין תורה עם הרבש״ע; לא בריאות, לא פרנסה וילדים קטנים״. השתיקו האדמו״ר באמרו: ״אסור לדבר כך״. ולאחר מכן שלח לקרוא לראש הקהלה ר׳ אהרן חיים. זה היה ב־2 בלילה בליל חמישי, כשלמחרת היה יום היריד. ר׳ אהרן חיים ירד מיד מן המטה, נטל ידיו, לבש בגדיו ונעל מגפיו ובא לאדמו״ר. בבואו אליו, אמר לו: ר׳ אהרן חיים, בשעה 6.00 בבוקר יוצאת רכבת לסקול. אני נותן לכם מכתב וסעו לסקול ואיספו כסף בשביל בערל, על מנת שיוכל לשקם מחדש את מקור פרנסתו. ר׳ אהרן חיים נסע כשהוא מוותר על ה״יריד״ וביום ששי חזר עם 1000 זלוטעס (סכום עצום באותם ימים).

הוא עמד בקשרי מסחר — בין היתר — עם ערל אחד, מכפר

הובעניק, בשם איואנץ, אשר ילדיו לא האריכו ימים ומתו בצעירותם. כאשר נותרה לו בת אחת, בקשו הערל לנסוע עמו לבעלזא לאדמו״ר רבי אהרן זצ״ל, על מנת לקבל את ברכתו. בהיותם בבעלזא, ור׳ אהרן חיים ספר לאדמו״ר על מטרת ביאתם, נענה האדמו״ר ואמר: ״ישנם גוים רבים בעולם, יהיה גוי נוסף״. ואכן בת זו האריכה ימים. ומני בקורו בבעלזא נהג הערל לשלוח להיבניב בכל שנה לקראת פסח, עגלה מלאה תפוחי אדמה לחלוקה לנצרכים.

ר׳ הרשל קצבך

אדם עשיר, בעל מחסני נפט מחוץ לעיירה וחנות לברזל. סבל רבות בימי חייו. במלחמת העולם הראשונה הופגזה העיירה ע״י הגרמנים לפני כניסתם אליה. הגרמנים שלחו פטרול כדי לוודא אם הרוסים כבר עזבו את המקום. והרוסים פגעו בהם. בעקבות זה חשבו הגרמנים כי במקום קיים בסיס רוסי גדול והם הפגיזו את המקום ע״י ארטילריה. אחד הפגזים פגע במרכז השוק ומן הרסיסים נפגעו שני בניו אורי ומרדכי, אשר יצאו לראות אם ביתם נפגע, בעוד יהודי המקום רצו לבית הכנסת למצוא מקום מחבוא. לאחר מכן נפטרה בתו עמליה (היתה נשואה). אחר כך נפטרה בתו דבורה ובנו שמעון. נותרו בחיים: בתו פעסיל, נישאה לשפירא מזולקוב וגרו בהיבניב והתפרנסו מחנות, ובתו פראדל.

ר׳ יעקב דער בית קברות איד.

גר במבנה בבית העלמין. ידע בע״פ את הימים בהם יחולו החגים, בשנים הבאות. וכן את ימי אידם. היה לו בן: יצחק דוד.

ר׳ אביש, כוהן גודל׳ה.

היה כהן, נמוך קומה. סבל רבות מילדיו שהיו חולים.

סופרי סת"ם בהיבניב

ר' זעליג פרידמן ובנו ר' יהודה לייב.

לאחריהם היה סופר סת"ם **ר' אברהם רמרז** מעיר נארול. ולאחריו **ר' אברהם קסלר**.

רבי הירש בלודובר.

תלמיד חכם וירא שמים. בהספד בהלויתו של אדמו"ר פלוני, הכריז חתנו כי "מי שחטא — יצא". ורבים יצאו. בינתיים הגיע למקום רבי הירש. כשאמרו לו: אתה יודע, הוכרז כאן כי "מי שחטא — לא ייכנס". הניף ידו ואמר: "כשם שכף היד נקיה משערות, כך אני נקי מחטא". למשמע דברים אלה הסיט חתנו את כובעו והסתכל בו ולאחר מכן, אמר: "בסדר, כנס פנימה".

ר' עזריאל גוטפריד

ר' עזריאל ב"ר ברוך גוטפריד. (דור ששי לר' ברוך גוטפריד מפשמישל שנולד בשנת תל"ב ונפטר בתקכ"ב). אביו ר' ברוך, היה תלמיד בעל "מלוא הרועים".

בצעירותו גר בוילקוטש אצל דודו הדומ"ץ ר' ישראל. אחר נשואיו גר בהיבניב ובה נולד לו בשנת תרמ"ד, בנו מרדכי גוטפריד. ידוע כי בשנת תרמ"ח היה שם מלמד תלמידים, לומד זוהר ועורך 'תיקון חצות'. בתרנ"ד כבר גר בלבוב, מחוץ לעיר, שם הוציא לאור בתרנ"ז את ספרו "חושבנא בעלמא" (נדפס בפרעמישלא) ושם גם קטע חרוזים שנכתב על ידי בנו מרדכי בגיל 10.

ספר

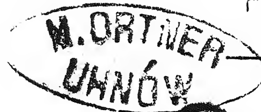
חושבנא בעלמא

הוא השבון הכולל על קביעות ומחזורים ושנים ור"ה ומועדות ופרשיות ותקופות ומולדות על כל ימות עולם ויתר ענינים ותועליות הרבה כאשר עיניכם תחזינה משרים בפנים. אשר קבצתי והברתי מספרי הפוסקים הרמב"ם וטור ולבוש ופר"ח ומעט מזעיר אשר חנן ד' אותי רשמתי לזכרון אני הק' **עזריאל ג"פ** מאהובניב.

בן לא"א הרב החריף מוה' ברוך ז"ל מפרעמישלא בן הרב הגדול והחריף שלום מוה' עזריאל זצ"ל (תלמיד מובהק להגאון מלא הרועים זצ"ל) בן הרב החסיד המפורסם ועובד ד' בשמחה מוה' צבי זצ"ל הנק' בפ"כ ר' הירש אסתרת [שהעיד עליו הצדיק הק' מהרצ"א מדינאב זי"ע שהי' נקי מחטא] ולמעלה בקודש עד הרמ"א ומהרש"א זי"ע:

ובסוף הס' יצא קונטרס **פרפראות לחכמה** והוא חידה נפלאה על הקביעות מס' עולם ועד ונק' ג"כ קונטרס העבורנות שחבר הרב הגאון המקובל מוה' אליעזר פישל מסטריזוב בעהמ"ח ס' מדרש לפרושים עם באורי על החדה הנ"ל הנקוב בשם עמק יזרעאל על שמי עזריאל אתוון דדין כאתוון דדין:

נדפס בפרעמישלא שנת תרנ"ז

Chischbene bealme

Verl. Esriel Gottfried Lemberg

Drück Zupnik Knoller & Wolf in Przemyśl 1896

איטשה פישלר

יהודי תלמיד חכם. כאשר בא דין תורה מסובך אצל רב העיירה, קרא לו להתיעצות. לעתים היה כה שקוע בלימודו, עד שיצא מבית המדרש מבלי להרגיש כי הוא עטוף בטלית ועטור בתפילין. ביום ששי אחד, ראהו איטשה רייכלר ושמעו מסתפק אם ללכת לרב או הביתה: אם אלך לרב — יתקרר ה״רוסל״ (מרק שבת שטעמו ממנו בצהרי יום ששי) ואם אלך הביתה — יכעס הרב.

לפני מותו המר, ציוו עליו הגרמנים לרקוד ותוך כדי מילוי פקודתם — ירו בו.

דוד ויניץ הי״ד.

בנו של יעקב יהושע. בהיותו ליד סטלינגרד — במלחמת העולם השניה — קפאו רגליו ונלקח לבית חולים. בינתיים הגיעו הגרמנים והרגוהו. ספרו עליו כי בכל תקופת המלחמה נזהר מאכילת טריפה ודברים אסורים אחרים.

ר׳ מאיר (מייטשי) אורטנר

נולד כ״ז אדר תרכ״ד. נפטר ט׳ ניסן תרפ״ח. נמנה על חשובי חסידי בעלזא. היה תלמיד חכם מופלג. בהיותו בחור, בגיל 18 שנה, כבר סיים את לימוד כל הש״ס. בעיירה היה אישיות בולטת וחשובה ביותר. פרנסתו התבססה על החזקתה של מסעדה. נוסף לזה היה ממונה מטעם הרשות הממשלתית על נהול רשום התושבים בעיר, לידות, נישואים וכדומה. כיהן כחבר ועד יהודי העיירה. בתפקידו זה פעל רבות לטובת הכלל והפרט. כמו כן שימש כנציגה המקומי של חברת הבטוח שמרכזה היה בפראג.

היה חכם גדול. אנשי העיר יהודים ולא יהודים באו אליו לשם התיעצות בנוגע לענינים שונים שעמדו על הפרק, כולל יעוץ משפטי. גם

עורכי דין היו מתיעצים עמו. לעתים היה שופט גוי מתיעץ עמו, בטרם הוציא פסק דין. רבים — ובתוכם גם גוים — פנו אליו בבקשה שיהיה לבורר ביניהם ופסק דינו יחייב אותם. היה בעל ידע רב בחוק הפולני, בעוד ש-AB החל ללמוד רק אחרי החתונה. עו״ד אוקראיני — בשם סערוצינסקי אמר עליו: ״אם אורטנר היה לומד בפקולטה למשפטים, היה כמו לנדאו או אף יותר ממנו״. (ד״ר לנדאו מפשמישל, היה העו״ד הגדול ביותר בפולין, בשטח הפלילי).

היה ממקורביו של כ״ק האדמורים מבעלזא זצ״ל, בצילם הסתופף. כ״ק מרן מהרי״ד זצ״ל מבעלזא, הטיל עליו תפקידים חשובים ושליחויות לשרי המדינה.

נחון היה בכשרון ביטוי פיוטי, מליצות וגימטריות.

אברהם לייב סגי נהור סיפר שמייטשי אורטנר פגש פעם באחד ממקומות המרפא את אחד מנכדי רבי חיים זצ״ל מצאנז, אשר אמר לו בשם זקנו: מרכבת אפשר ללמוד שרגע הוא יקר. כי אם אחרת רגע את הרכבת, הרכבת כבר נסעה. מטלגרם לומדים שמלה היא יקרה, כי כל מלה עולה הרבה כסף. והוסיף הנכד: ״ואני אומר כי מרכבת ניתן ללמוד שהיום אתה נמצא פה ומחר — שם. ומטלגרם ניתן ללמוד שאם מדברים פה — שומעים שם״.

ר׳ יצחק קליינשפיז

בימי מלחמת העולם הראשונה, הפגיזו הגרמנים את היבניב בטרם כניסתם אליה. ר׳ יצחק קליינשפיז הלך עם בנו אהרן לראות אם בית בנו נפגע. תוך כדי כך נפל פגז שעשה חור באדמה ורסיסיו שהתפזרו בסביבה פגעו בו. לר׳ יצחק שהלך כשידיו מאחוריו, נקטעו 3 אצבעות ביד ימין. בשעת מעשה לא הרגיש בכך והמשיך לרוץ יחד עם בנו ר׳ אהרן לביהכ״נ. בבואו לשם הרגיש למה רע לו — והתעלף. בינתיים נכנסו הגרמנים וחבשוהו. אחר ששבה אליו הכרתו, בקש לקרוא אליו את בנו אהרן. בבואו אליו אמר לו: ״הרם ידיך, הסתובב, הראה רגליך״. לאחר שעשה כבקשתו ואביו ראה כי לא ארע לו דבר — הרים ר׳ יצחק את ידיו כלפי מעלה ואמר: ״אני מודה לך רבש״ע, טוב שהכדור פגע בי, במקום בילדי״.

סמוך לפטירתו ביום ב׳ של ראש השנה, בקש כי יקראו לבנו אהרן. בבואו, נטל את ידי הבן והניחם בתוך ידיו, הזיל דמעה שנעצרה על לחיו והחזיר את נשמתו לבוראו. ויראו כי ידע שהגיעה שעתו והמתין בהחזרת נשמתו עד בוא בנו.

ר׳ שמואל ״סגי נהור״

פעמים מספר בשנה, היה מבקר את העיירה יהודי תלמיד חכם ״סגי נהור״, בשם: ר׳ שמואל. האיש היה לבוש בגדי משי כדרכם של רבנים. ומכובדי העיירה התיחסו אליו בכבוד מיוחד. אספו בשבילו את הדרוש לו, ואכסנו אותו אצל חשובי בעלי הבתים של העיירה.

פעם ארע לו שהאיש אצלו התאכסן, לא נהג בו, לפי דעתו, בכבוד הראוי, פנה ר׳ שמואל אליו בשאלה: ״יגיד לי כבודו, מדוע רבי שהיה עשיר מופלג כיבד את העשירים? אלא: הכוונה היא שרבי כמסדר המשנה כיבד את העשירים בזה: שלא הכניסם בין אלה שפגיעתן רעה, והם: חרש, שוטה וקטן, אותם הוא מונה במשנה. לפי היחס שלהם לאורחיהם היה מתאים להכניסם בין אלה שפגיעתן רעה. והוא רבי התיחס אליהם בכבוד ולא הכניסם במשנה.״

הרב דובריש צוקרמן
אב״ד באפפאלא, ארה״ב
בעל מחבר קונטרס ״בית אהרן״ ועוד /

אבי ר׳ אהרן צוקרמן ז״ל

אבי מו״ר ז״ל אם אמנם היה נגיד וטרוד בעסק, בכ״ז לא מש מאהלה של תוה״ק. בכל יום אחר שהיה חפשי מעסקיו ישב ללמוד עד שעה מאוחרת בלילה. דרך לימודו היה בעיון רב, למד ושנה הרבה. כ״פ שמעתיו אומר ״לולי תורתך שעשועי וגו׳״. כל שנות חייו המועטות (קרוב לנ״ד שנים), בימים הנוראים ר״ה ויוה״כ וחג השבועות וכמה שבתות וכל יומא דפגרא שבמשך כל השנה, היה מסתופף בצל הקודש אדמו״ר

בנו אלי׳ צוקרמן

הגה״ק מבעלזא זי״ע. אחר חתונתו ישב בקביעות כמה שנים בבעלזא בצל הקודש אדמו״ר הגה״ק מהר״י זי״ע, ואז שמע לקח מפ״ק של אדמו״ר הגה״ק מהרי״ד זי״ע שבחר בו לתלמידו ולמד עמו ביחוד שיעור עיוני תמיד.

בזכרוני שהיה רגיל הרבה בלימוד מס׳ עירובין ומס׳ פסחים, ודרך לימודו היה אשר אחר כל ענין, למד אותו ענין בטור וב״י וש״ע ונו״כ, כן היה רגיל ללמוד בס׳ נשים ביחוד במס׳ קידושין ובמס׳ כתובות, ועם הטור וב״י ונו״כ. ביחוד היה רגיל בס׳ דו״ז הגה״ק ההפלא״ה, כמו ס׳ כתובה, וס׳ המקנה, ובקונטרסו שבת אחים על הש״ע (הס׳ פנים יפות עה״ת כמעט היה שגור אצלו ע״פ.)

זכור אזכור ותשוח עלי נפשי אשר בלילה שלמחרתו נחלה ובעוה״ר לא קם עוד ממחלתו (למחרתו כשאמרו הרופאים שנצרך לנתוח, נסענו עמו לעיר לבוב, ואחר נתוחים ויסורים במשך ערך ב׳ חדשים נפטר שם

ליל ש״ק ז׳ ניסן תרפ״ז, ושם בלבוב מנו״כ.) בבואי באותו לילה מבהמ״ד כרגיל בערך שעה י״א, בקשני היות והוא עומד בענין מסובך במס׳ קידושין בסוגיא דהענקה עם המפרשים שאשתתף עמו לברר הענין. אחר שישבנו בעיון ערך שעתים והענין נתברר עמד ונשקני על ראשי ואמר: ״החייתני בני״.

טרם יציאת נפשו הטהורה, קרא אותי ואמר; ״בני, הנך יודע הדף בגמרא שאני עומד בו, אם אין עליך למשא נא לגמור המסכת״. כן ביקש אז ממני, אם יהיה באפשרותך תלמוד לטובת נשמתי פ׳ משניות ודף גמרא, ואח״כ ברכני.

ת.נ.צ.ב.ה.

ר׳ קלונימוס קלמן צוקרמן זצ״ל

בן דודי הגאון ר׳ קלונימוס קלמן צוקרמן — אב״ד יאבלאנאב בגליציה בעל מחבר שו״ת ״מנחת הקומץ״. נולד בשנת תרל״ו. אביו הרב החסיד והצדיק ר׳ ברוך בענדיט ז״ל, היה ידוע חולי ל״ע, וכאשר גברה עליו מחלתו הפציר בבני משפחתו להובילו לעיר בעלזא בכדי שיהיה במחיצת הקודש אדמו״ר הגה״ק זי״ע, ולא ארכו לו שם הימים ונפטר שם בדמי ימיו, ומנוחתו כבוד שם בבעלזא. בנו הגהמ״ח היה עודנו ילד צעיר לימים, בערך עשר שנים. אמו האלמנה שבה לבית אבותיה עיר רודניק, והוא הילד נשאר בבית דודו אחי אביו, הוא זקני אבי אבי הרה״ח המופלא ר׳ אריה ליבוש ז״ל בעיר היבניב. שמה בבהמ״ד למד בהתמדה נפרזה. עשה ממש לילות כימים, ובכשרונותיו הגדולים, עלה מעלה מעלה במעלות התורה ויר״ש.

בזכרוני מה ששמעתי מפי אבי מו״ר הה״ג החסיד המופלא מוה״ר אהרן ז״ל בן דודו וחברו של הגהמ״ח ולמדו שניהם בצוותא חדא, כי בעת אשר שב הגהמ״ח ז״ל לבית אמו בעיר רודניק, והיה אז בערך שנת הי״ד, כבר היה שגור על לשונו כמה מאות דפים מהש״ס עם הראשונים וכמה הלכות בחלקי השו״ע.

ר' אורי צוקר ז"ל

בקיץ תרפ"ה נוסד, בחדר צר, סניף "האגודה" בעיר (רוה רוסקה). ליו"ר נבחר ר' משה שמואל מרפעלד, לסגנו — ר' אורי צוקר... בעלז התנגדה, רגזה והפריעה. הבנין עמד להתפורר מיד עם הקמתו, לולא הבנתו הרחבה של ר' אורי. הוא בניגוד לכל הפעילים, הבין להסביר כי עיקרון היסודי בהתארגנות "האגודה" הוא בקבלת מרות גדולי התורה והחסידות, ואין טעם להילחם בזכות מרות מסוימת נגד מרות שאינה נופלת ממנה בערכה. הוא העדיף להיות מן "הנעלבים ואינם עולבים" ולפתח פעילות נאותה שתבלום את חיצי ההתנגדות.

ר' אורי, בנו של ר' יהושע שו"ב מהיבניב, שבצר לו ולבניו עבר ללבוב הגדולה, חתנו של ר' מרדכי גימפל האן היה. בצניעות נתן את שיעוריו באייזערנע קלויז ולא נמנה עם היהודים המכובדים דשם. עם היכנסו לפעולה ב"אגודה" הוא התגלה בכל כשרונותיו — כושר מנהיגות, מרצה מענין, נואם משכנע ומלהיב, ומעל לכל בעל קסם אישי רב. השפעתו ניכרת היתה בכל עניני העיר. שיעורו הקבוע ב"דף היומי" והרצאותיו ב"אגודה" משכו קהל רב. הרחבה שבין האייזערנע קלויז ובין ה"שיל", ששימשה תמיד לד"ר מנדל במה לנאומיו הפוליטיים במלחמת הבחירות השונות, נעשתה גם לבמתו של ר' אורי; שמשך קהל מקשיבים רב. בביתו, שאשתו פייגה קבלה בו בחביבות את החברים, הוא התגלה כחקיין אמן של גדולי הדרשנים והחזנים.

(מרדכי רינגל ז"ל בספר "רווה רוסקה" עמ' 144)

בתו של ר' מרדכי גימפל האן, פייגה, נישאה לר' אורי צוקר, שהיה חביב העיר בכשרונו וביושרו ניהל את האגודה בעיר מיום היווסדה עד יומה ויומו האחרונים.

(אשר האן, בספר הנ"ל עמ' 378)

ר׳ דוב בריש אורטנר ז״ל

בנו של ר׳ מאיר (מייטשי) אורטנר ז״ל, שהיה הממונה על רישום התושבים בעיירה. ב־1906 נתמנה ר׳ בריש כסגנו של אביו בתפקיד זה והוא היה לרושם הפנקסים הרשמי בפועל.

שנתיים לאחר חתונתו למד את מקצוע הדפוס באורח פרטי ורצה להקים בית דפוס עצמאי בהיבניב. אך הדבר היה בלתי אפשרי כי לפי החוק האוסטרי ששלט בימים ההם בגליציה, לא ניתן רשיון להקמת בית דפוס בעיר בה לא היה מושב מושל מחוז. גם תעודה לפיה למד את מקצוע הדפוס השיג רק לאחר התרוצצויות רבות ובזכות ברכת כ״ק האדמו״ר ר׳ ישכר דוב זצ״ל מבעלזא. לאחר מכן עברו שלש שנים עד שהשיג רשיון להקמת בית דפוס בהיבניב. וזאת לאחר שאביו עירב את ראשי השלטון בגליציה ובוינה בנידון ופעולות בהן נקט לאור הוראות האדמו״ר זצ״ל.

בעת פרוץ מלחמת העולם הראשונה עזב את גליציה ועבר לברלין שבגרמניה, עם משפחתו. ובשנת תרצ״ג (1933) עם עלות היטלר ימ״ש לשלטון בגרמניה, עלה לארץ ישראל, לאחר קבלת הסכמתו של כ״ק האדמו״ר ר׳ אהרן זצ״ל מבעלזא.

בגליציה, בגרמניה ובארץ ישראל, היה פעיל בחיים הצבוריים ופעל למען הכלל והפרט, דברים שעשאוהו מקובל ואהוד על הכל.

עם בואם ארצה של שרידי העיירה היבניב שהיו זקוקים לעזרה מידית לסדורם וקליטתם בארץ, יסד את ארגון יוצאי היבניב בו׳ כסלו תשי״ב (1951) שמטרתו ותפקידו היו לעמוד לימינם של העולים החדשים יוצאי היבניב. הוא ארגן את יוצאי העיירה שהיו בארץ והתקשר עם אלה המתגוררים בתפוצות בבקשו מהם להיות לעזר לאחיהם העולים החדשים. פעולתו הראשונה והעיקרית של הארגון היתה ייסודה של קופת גמ״ח למתן הלואות לנצרכים ללא רבית. הוא נבחר ליו״ר הארגון ומנהל קופת הגמ״ח. בתפקידים אלה שימש עד יומו האחרון, ב־יח טבת תשכ״א (6.1.61) בשנת ה־79 לחייו. בעשרה בטבת תשכ״ב בעת אספת אזכרה השנתית לזכר קדושי העיירה, הועלה זכרו של המנוח והוחלט לקרוא את קופת הגמ״ח של הארגון על שמו.

אשתו מרת חנה, נפטרה בר״ח ניסן תשכ״ב (5.4.62) בשנת ה־83 לחייה.

חנה אורטנר

ר׳ שלום אברבנאל

ר׳ שלום אברבנאל ז״ל היה ירא שמים. על כך קבל הסכמה מכ״ק האדמו״ר ר׳ יהושע זצ״ל מבעלזא. כי פעם בא יהודי לבעלזא וכתב ב״קויטל״ שהוא מבקש יראת שמים. ענה האדמו״ר: ״סע להיבניב לר׳ שלום, אצלו תמצא יראת שמים״.

לאחר שאשתו חיה נפטרה, המתין — בגלל הראגה לילדים — כשלש שנים, עד שיוכל להתחתן עם אחות אשתו. וכל אותה תקופה היה ישן עם כל בגדיו.

בתו שרה, נישאה לר׳ שלמה כץ, שוחט, הוא נפטר בתקופת המלחמה בשנת ת״ש, ורבי אברהם יעקב רוקח אב״ד היבניב — הספידו.

בתם חי׳ שיינדל כץ ו־3 ילדיהם: אליעזר, אסתר מלכה וחנה, ניספו בשואה (היתה נשואה ליבלחט״א ר׳ חיים שמואל באום).

ר׳ ישכר בער ז״ק

אחד מנכבדי המקום היה ר׳ ישכר בער ז״ק, נכדם של בעל ״אזור אליהו״ זצ״ל אב״ד היבניב, ורבי ישכר דוב זצ״ל אב״ד סקאהל (חותנו של כ״ק מרן ר׳ שלום זצ״ל מבעלזא). היה תלמיד חכם מופלג, ואף בשכבו על ערש דווי עת לא יכל ללמוד מתוך ספר, למד כשהוא משנן בעל פה, מאות דפי גמרא, כאילו למדם מן הכתוב. אך לא עשה את לימודו כקרדום לחפור בו. לא חתר בכיוון זה ואף נמנע מאפשרות פרנסה בשטח הרבנות. הוא הגשים למעשה את מאמר חז״ל ״אהב את המלאכה ושנא את הרבנות״ פשוטו כמשמעו. למרות שהיה בעל שדות, רגיל היה לעבד בעצמו במעדר חלקת אדמה, בה זרע מיני ירקות. תקופה מסוימת כיהן כראש הקהלה היהודית בהיבניב. זה היה תפקיד ייצוגי וביצועי שלא ע״מ לקבל פרס. כאדם ישר מחד גיסא ותקיף בדעתו מאידך גיסא, ניהל ברמה את עניני הקהילה. לא היה דבר אשר יכל להטותו מן הדרך הישרה. רק טובת הכלל עמדה לנגד עיניו במשרתו זו.

עד כמה גדולה היתה מידת ישרו, תעיד העובדה הבאה: לאחר מלחמת העולם הראשונה נוצר מצב כלכלי חמור בגליציה. בעיקר נקלעו למצוקה חמרית יהודי העיירות, שבלאו הכי לא שפר עליהם חלקם.

להקלת מצוקתם נרתם הג׳וינט אשר הגיש עזרה רבה ליהודי גליציה. הנהלת הג׳וינט חפשה בכל עיירה ומקום, אדם מתאים אשר יטפל באספקת המצרכים ליהודיה. בהיבניב נבחר ר׳ ישכר בער ז״ק לתפקיד זה. אכן הוא היה האדם המתאים במקום הנכון. רק אדם ישר כדוגמתו יכל לטפל בנאמנות בחלוקה זו. אך הקפדתו על אי עיוות, הביאה לידי כך שהוא דאג שילדי משפחתו לא יהנו ממשלוחי הג׳וינט. כאשר באותם ימים נולד לו נכד ואחד מבני משפחתו ניסה לקחת קופסת חלב בשביל הרך הנולד, נזף בו ר׳ ישכר בער ולקחה ממנו באמרו: מצרכים אלה נועדו לילדי עניים.

יושבים מימין: ר׳ יוסף זק, הסבתא טויבע זק אשת ר׳ ישכר דוב ואשתו מלכה
עומדים: ילדיהם: חיה, רוניה, פסח, דבורה ויעקב

יעקב ז״ק / בית אבא!

אבי ר׳ יוסף בן יששכר דוב ז״ק ז״ל, היה חסיד בלז נלהב. את רוב זמנו בילה בתלמוד תורה. בימות החגים ובמיוחד בימים הנוראים, נהג לשהות במחיצתם של האדמורי״ם בבלז. גם אותנו הבנים, את אחי פסח ומאוחר יותר גם אותי, לקח לבלז אתו. אמי מרים מלכה בת שבתאי יצחק לבית מילר, היתה אשה צדקנית שכל ישותה היתה מופנית למען הזולת.

ביתנו עמד בקצה העיר, והדרך בין רווה רוסקה לבלז עברה לידו. גם מוסדות הממשלה: בית המשפט, דואר, בית הסוהר והנוטריון — שכנו לידינו. עוברי אורח וכל מיני אורחי פרחי, שעברו בסמוך לביתנו, נכנסו רעבים ויצאו משם שבעים, אף על פי שהמצב הכלכלי לא היה משופר. בחורף ניתן היה תמיד למצוא בביתנו מחסה מפני הקור, ותמיד היה מוכן תבשיל חם או שתיה קרה בקיץ, עבור הנזקקים.

אנשים שהיו זקוקים למוסדות הרשמיים, יכלו תמיד למצוא שם אוזן קשבת ולקבל עצה טובה בעניניהם.

בפרוץ מלחמת העולם השניה, כאשר החלו פליטים לברוח ממערב פולין וממערב גליציה לכיוון מזרח, הועמדו כל חדרי הבית, עשרה במספר, לרשות הפליטים היהודיים, לשם לינה. כל בני הבית טרחו בהכנת תבשילים ושתיה, לפי האפשרויות שהיו בזמן ההוא.

כאשר נכנסו הגרמנים לעיירה בפעם הראשונה, בליל ראש השנה תרצ״ט 1939, מצאו הגייסות הגרמניים הראשונים, את אבי ז״ל לבוש בבגדי חג: בשטריימל וקפוטה, בדרכו הביתה מבית הכנסת. ראיתי את אבי מרחוק ופתאום שמעתי יריה. הייתי בטוח שבא קיצו. הבית שלנו היה מלא פליטים, וכמובן שלא יכלנו לעצום עין במשך כל הלילה. בבוקר ראינו פתאום את אבא שב הביתה. התברר שבדרך נס הוא הצליח לחמוק לביתו של גוי אחד ונשאר שם כל הלילה. כמובן שכולנו נשמנו לרווחה.

ממשפחתנו נותרו שלושה: אני, אחי פסח ואחותי רחל, הנמצאים כאן בארץ.

הבית שלנו — אף על פי שאבי ז״ל היה חסיד בלז נלהב — היה גם בית ציוני, ספוג באוירת חלום עליה לארץ. לפיכך מצאנו: אחי, אחיותי ואני, כל אחד בדרכו הוא, את התנועה הציונית.

אחי פסח ואחותי רחל, עלו ארצה לפני מלחמת העולם השניה. פסח — בשנת 1932, ורחל סמוך לפרוץ המלחמה ב־1939.

דרכי לארץ הובילה אותי דרך שרות בצבא הרוסי במלחמה נגד הנאצים, שהות של שנתיים במחנה בקפריסין, עד להגשמת החלום בינואר 1949.

אבי, אמי, אחותי דבורה ובעלה משה ושני הילדים, ואחותי בלהה חיה נספו בשואה. יהיה זכרם ברוך.

אריה זיגל / קורות משפחה אחת

בספר הזכרונות על עיירתנו היבניב לר׳ דוב בריש אורטנר ״דבר חן״ עמ׳ 146 כותב הנ״ל (הועתק גם בספר זה במאמר ״מוסדות הקהלה היהודית״): ״...בשנת 1893 הועבר בגליציה חוק לפיו על כל הקהלות היהודיות להתקין תקנות אשר ישקפו מטרותיהן ודרך פעולתן וצורתן״. כן נצטוו לבחור לעצמם ועד. בהתאם לכך נבחר ועד שבעת טובי העיר והם: ר׳ מיכל שפריצר, יו״ר, ר׳ יוסף דוד קלאג, סגן יו״ר, ר׳ לייביש זיגל, ר׳ בער ז״ק, ר׳ מאיר אורטנר, ר׳ ברוך גוטליב ור׳ יוסף צבי בער — חברי הועד.

ר׳ לייביש זיגל הוברח מרוסיה לקרוביו בגליציה, בתקופת ה״חטופים״ ״קאנטוניסטים״ בלע״ז, בכדי להמנע מגיוס לצבא הצאר ל־25 שנים תמימות.

במקומו החדש אצל קרוביו בהיבניב, אימץ לעצמו את שם משפחתם ״זיגל״. לפי המסורת שבידנו היה שמו הקודם: אהרליך או לרנר. נשא לאשה את קרובת משפחתו (רייזל) שושנה, שהאריכה ימים ונפטרה בגיל 96 שנה, בהיותי ילד קטן.

כנראה שר׳ לייביש זיגל הצליח בעסקיו. הוא היה נכנס ויוצא בין בעלי האחוזות בסביבה, ונבחר לועד ״שבעת טובי העיר״ יחד עם הסבא מצד האם, ר׳ יוסף צבי בער. לפי ספורי הסבתא רייזל היה חובש קולפיק — כובע של פרוות שועלים — בכל ימות השנה, כמו הרבנים של העיירות בימים ההם.

לר׳ לייביש נולדו שני ילדים: בן בשם פנחס, ובת בשם אראלה (רעלי). לאראלה שנישאה לבעל בשם המשפחה קלוגהופט, נולדו שני בנים: ר׳ משה ור׳ אליהו.

יושבים מימין: ביילה מילר, מלכה זק, דבורה זק, יעקב זק
עומדים: חיה זק, אסתר איגולניצר, פסיה מרגוליוס, דבורה פרידלנדר, רוניה זק

משה צבי קאנער ואשתו הניה
וילדיהם: לייביש, הניה, יהודה ומינדל

לר׳ משה קלוגהופט היו חמשה בנים והם: יהודה, אבא, פייבל, בערל ויעקב. הבן השלישי היה למדן מופלג, בקי וחריף וקבל סמיכות לרבנות מהרב מבריסק, שהיה ידוע כקפדן ומקפיד לסמוך את ידיו רק על בחור עילוי ממש. האח השני אליהו היגר לאורוגוואי ואחר־כך כשהסתדר קצת, עברו לשם גם אשתו חנה והילדים: רעכטשי, מינה, אברהם, לאה ושיינדל.

הסבא פנחס נשא לאשה את יהודית, שילדה לו שני ילדים: את אבי משה, ובת בשם דושקה שנישאה לישכר בער זנדבוך (שידוך של מיוחסים, ממשפחת הרבי מבעלזא). ונולדו להם 3 בנים: לייביש, יחיאל ויעקב. הם גרו בלבוב עד השואה.

משה זיגל נשא לאשה את עמליה בת ר׳ יוסף צבי בער הנ״ל. רק חמש שנים לאחר נישואיהם, אחרי בקורים רבים אצל הרבי מבעלזא וטיפולי רופאים גינוקולוגיים, נולד להם בן יחיד: כותב שורות אלה.

לר׳ יוסף צבי בער היו שתי בנות נוספות: חנה שנישאה לר׳ משה הירש קאנער, יהודי תלמיד חכם, שהיה לו הכינוי ״מיניסטר קאפ״. היו להם חמשה ילדים: פערל, לייביש, יודל, הניה ומינדל. לייביש היה למדן מופלג. מהמשפחה נותרו רק פערל ויודל שהיגרו לארגנטינה. פערל נישאה לסופר האידישאי אביגדור שפריצר בן ר׳ מיכל שפריצר הנ״ל. האח יהודה לא נשא אשה ונשאר אדם בודד.

הבת ליפשה נישאה למאיר בן מנדל ציגלר.

למרות היותי בן יחיד ועוזר לאביו במסחר התבואה, קראתי נכון את נאומיו של היטלר ימ״ש ועזבתי הכל. ובהזדמנות הראשונה כשטפלתי בעליה ב׳ עבור חברי הציונים, שלמתי עבור ״טיול בים התיכון״ ועליתי ארצה באופן בלתי ליגאלי על אף התנגדות הורי. לשמחתי הסכימה אמי לעלייתי, אחרי שכנוע מצדי ופרוש נכון של איומי היטלר. בתקופת המלחמה, בטרם השואה, עם הכבוש הסוביטי של גליציה, קבלתי מכתב מחברי צבי קארטנר, בו הוא מוסר שכתבו לו שאבי החל לבקר בלילות ששי לאחר הארוחה, בבית הקפה של ר׳ יעקב למפיל, שם היו מתאספים צעירי העיירה לכוס קפה, וסיפר להם בגאוה גלויה שקיבל ממני מברק מארץ ישראל, שהגעתי בשלום. בתקופה מאוחרת יותר במלחמת העולם השניה, היה ממש מאושר שהצלתי את עצמי, אם כי הגעתי ארצה בתקופת מאורעות הדמים של הכנופיות הערביות.

זכיתי יחד עם רעיתי רחל לבית וינברג, להקים בית בישראל ונולדו לנו שלשה ילדים ונכדים, כן ירבו. לצערי הרב לא זכו הורי לראות זאת, אלא ששנים משלשת ילדינו נקראים בשמות: עמליה ומשה, על שם הורי הי״ד.

רייזל טישלר / **תולדות משפחתי**

סבי ר׳ בערל וויס: 6 ק״מ מהעיירה היבניב, ליד כפר רטשציץ, היתה אחוזתו של רבי שמלקא רוקח ז״ל. סבי ר׳ בערל וויס (קראו לו ר׳ ברל רטשיצר) היה מנהל חשבונות שלו במשך שנים רבות. זו היתה אחוזה יפה מאד שהשתרעה על שטח של מאות דונמים. האדמה היתה מחולקת לפלחה, גנים ויערות. הבנין המרכזי היה בנוי דוגמת ארמון. לידו עמד בית הכנסת ומסביב היו הבתים בהם גרו העובדים היהודיים והוא היה מוקף עצי פרי, עצי סרק וגינות נוי. מאחורי חצר זו, היתה חלקת אדמה גדולה של עצי פרי. לידה זרם נחל ושמו זרטשציצה אשר הגיע עד לנחל סולוקיה, שעבר בהיבניב.

סבי ז״ל היה אדם מלומד ומופלג בתורה ובחכמה. קבל תוארים לרב ולדיין. הוא נולד בעיר סמבור והיה חסיד גדול של בית בעלזא. לאחר עבודתו היה עוסק בתורה. סבתי היתה אשתו הראשונה: רייזלה. ולאחר פטירתה התחתן עם אחותה מרים. היתה גם חכמה, מבית הלפרן, משפחה מכובדת.

היו להם 10 ילדים: 6 בנות ו־4 בנים.

אמי עדינה ז״ל היתה הבת הבכירה. קראו לה איידלה. היא נישאה לאבי מרדכי ז״ל ממשפחת גולדפרב מלשניצובקה, גם אחוזה ליד היבניב. אבי היה אדם מלומד וטוב לב. לאחר 5 שנים, בהיותי בת 4 חדשים — נפטר אבי.

בת שניה: אטה ז״ל. התחתנה עם שמואל ברטשר ז״ל מביסק ע״י לבוב. אדם דתי ומלומד. היתה לו מאפיה גדולה ממנה התפרנס. בערבים היה עוסק בתורה. היו להם 4 בנים: הרש, דוד, שלמה ואברהם ז״ל. כולם נספו ע״י הנאצים.

בת שלישית: ביילה ז״ל. יפת תואר בלונדינית. התחתנה עם ד״ר גבריאל מונלס ז״ל מפראג, צכוסלובקיה. היה שריד מן המשפחות

היהודיות הותיקות של פראג. תלמיד חכם ואיש מדע. אדם מיוחד במינו. דבורו היה בלחש ושפתו לשון הקודש, בסגנון תקופתו. הוא נשא על כתפו יחד עם מנין "מוהיקאנים אחרונים" את ירושת המהר"ל מפראג. הוא מסר לנו בשנת 1947 על תולדות הספרים והחפצים שניצלו מן השריפה הגדולה: 200.000 חפצי עתיקות 60.000 ספרים עבריים 40.000 תעודות מן הארכיונים היהודיים: ארכיוני הקהלות מבוהמיה ומורביה והארכיון היהודי המרכזי בפראג ו־1800 ספרי תורה שניצלו מן השריפה ששרפה יהדות עתיקה זו שנתנה גאוני תורה וחכמה לעם היהודי. כך ניצלה ההסטוריה שלהם במשך אלף שנה. ד"ר מונלס ז"ל הכין את ערימות הספרים הגדולות, למשלוח לירושלים. אבל הוא עצמו לא הצליח לבוא לירושלים. תאור מפורט זה לקחתי מתוך מאמרו של דוד גלעדי ב"ידיעות אחרונות" מיום י"ב תמוז תש"ז 20/6/47. הוא נשפט במשפט שלנסקי ל־20 שנות מאסר. לאחר 20 שנות מאסר אלו יצא כשהוא שבור וחולה ונפטר.

אִשתו — דודתי — ושני בניו שמואל שמלקא ודוד משה שהתכוננו לעלות ארצה במסגרת עלית הנוער, נשרפו יחד עם אמם בתאי הגזים.

דודי שמחה וויס ז"ל רטשיצר, כך קראו לו. חסיד גדול של בית בעלזא, היה סוחר תבואה וגר בהיבניב. היה תלמיד חכם ועסק בתורה. אשתו שיינדל קנר ז"ל. היו להם שני בנים מרדכי אהרן וגדלה ז"ל. גם הם לא הצליחו להמלט מצפרני הנאצים.

בת רביעית שיינדל וויס ז"ל. שחורה חיננית. התחתנה עם שלמה אלטמן ז"ל. גרו ברווה־רוסקה. היו להם ארבע בנות. גם הם ניספו.

בת חמישית רויזה שושנה וויס ז"ל. היתה מספר שנים בפראג אצל אחותה וגיסה מונלס. הוא רצה שתתחתן שם ותעלה ארצה. אך מאחר וסבי לא הסכים, היא חזרה בשנת 1938 לרטשיץ להורים. היא התחתנה עם צבי שפרלינג ז"ל. וגרו בלבוב. הוא היה שוחט ממשפחת חכמים וגאונים.

אחר פטירת בעל האחוזה, עזב אבי את עבודתו והתפרנס ממחלבה אותה שכר. לאחר מכן למד בבית בעלזא את חתנו של האדמו"ר: ר' שמואל, עד שנת 1939, לפני פרוץ המלחמה. בבית בעלזא התכוננו לעזוב את הארץ אבל כבר לא הצליחו. סבי עם בני ביתו עברו לגור בעיר לבוב.

אני גדלתי בבית ההורים של אבי שעברו לגור מלשניצובקה להיבניב. לאחר סיום בית הספר למדתי את מקצוע התפירה. הייתי חברה בתנועה

פראג, י"ב אלול תש"ז.

בת אחות אשתי היקרה!

מכתבך הגיע לכאן בעת שלא הייתי פה ועל כן משיב אני עליו זה עתה אחר חזרתי.
ותשובתי הראשונה על שאלתיך היא שנשארתי לבדי מכל משפחתי.
כי בני הבכור שמואל שמעלקא היה מן הראשונים שבאו לטרזין והיה שם כמעט ג' שנים מנובמבר 41 עד ספטמבר 44. אני באתי לטרזין עם אשתי ובני השני ביולי 43, ושם עסקתי עם רשם של ספרים שהובאו מגרמניה; ומפני שלא היה להם מומחה אחר במקצוע זו נשארתי שם גם כאשר גמרו העוזרים בעבודה זו את מלאכתם ושולחו מטרזין הלאה.
כאשר נגזרה על בני השני שנעשה בטרזין חולה הרא"ג לעזוב את טרזין הלכה אשתי י' מרצונה עמו כדי להיות לו לעזר, כי אז לא ידענו טרנספורטים הולכים. זאת שמעתי אך כעבור זה כאשר באו איזה מן הגולים משם, ב , וספרו מה שנעשה באושוויץ וכו'.
אשתי בודאי נשארה באושוויץ ובני אעפ"י שהיה חולה בא משם לקויפרינג שעל ב... והיו שם עוד איזה זמן ביחד ושם מתו ה' [illegible].

ועכשיו נדבר אודך.
היה לי אמנם ידוע שבת אחות אשתי אידל הלכה לפני כמה שנים לא"י, אבל לא ידעתי לא את שמך ולא את מקום דירתך. ע"כ שמחתי על מכתבך כאשר את הקרובה הי' מצד משפחת אשתי.
ועתה בקשתי אליך שתכתוב לי בפרוטרוט איך באת לא"י, מה פרנסתך ופרנסת אישך, אם יש לך בנים וכו'. וגם מה ששמעת בשנים האחרונות לפני המלחמה מבני משפחת אמך, כי הזמן שרוזה חזרה ממנו לפולניה, וזה היה בשנת 33 לא שמעתי כמעט כלום מעניניהם ומצבם. וידועה תהיה שתעשה עמי חסד גדול אם תודיעני כל מה שאת יודעת
בדרישת שלומכם הטוב

דודך
גבריאל מונלס

מכתבו של ד"ר גבריאל מונלס מפראג בשנת תש"ז

הציונית. עברתי הכשרה ובשנת 1939 עליתי ארצה בצורה בלתי חוקית כי שעריה היו נעולים. עד פרוץ המלחמה הייתי מקבלת מכתבים מאמא וסבא וסבתא מלבוב. יתר הילדים עוד היו רווקים. כאשר ברחו לזבורוב הם מצאו את מותם על ידי הרוצחים הנאצים במקום בלתי ידוע. שמותיהם: זאב, פיגה דוד וצבי.

אסתר רייזנר / קורות משפחתי ומקום מגורם

אבי יוסף גולדפרב ז״ל או כפי שכנוהו כל אנשי העיר יוסלה ״לשניציבקר״ על שם המקום שבו גרנו, היה יליד העיר היבניב ששכנה על גדות הנהר סוליקיה אשר הקיפה סביב. במרחק 1 ק״מ מהעיר היתה תחנת רכבת. להגיע אליה היו צריכים לעבור שני גשרים. ליד הגדול שבהם היתה תחנת קמח בבנין בעל כמה קומות. ברצוני לציין שבעיירתנו היו רוב הבתים בני קומה אחת. רק הבנינים של טחנת קמח, בתי המשפט ובתי הדאר, היו גדולים ואפשר היה להבחין בהם ממרחק רב.

לא רחוק מהגשר הגדול, היה גשר קטן. ולעתים קרובות, בעת הפשרת השלגים באביב, כשהמים עלו וגאו, הם נשאו את הגשר. ואז היתה הגישה לתחנת הרכבת, בלתי אפשרית, והיו נאלצים להשתמש בדרך אחרת: לנסוע בכרכרה לעיר הקרובה, רווה־רוסקה, ומשם הלאה.

לא הרחק מתחנת הרכבת גרנו אנחנו במקום הנקרא ״לשניצובקה״ שהיה חלק מחוות אוליקוב ומגדלנקה שהיו שייכות לפריץ פולני בשם סקולימובסקי. אבי ז״ל היה מנהל החוות האלה, במשך תקופה של ארבעים שנה.

סביבה זו היתה מאוכלסת גויים בלבד. ואנו היינו המשפחה היהודית היחידה בה. יחסינו אתם היו טובים. גם היחסים עם הפריץ ומשפחתו היו טובים. הם גם רחשו כבוד להורי. אבי ז״ל היה בעל השכלה רחבה: ידע תורה ותלמוד וכן גם מתמטיקה. באופן קבוע התאספו בבתינו אנשים שונים שבאו ללמוד או לבקש עצה. גם בעלי חוות מכל הסביבה לא היו קונים או מוכרים שטחי קרקע או יערות עד אשר אבי היה מודדם. למרות עבודתו הרבה, היה לו פנאי לכל דבר. גם את חינוכנו לא זנח. היה נוהג לבדוק את שעורינו מדי יום ביומו ומבקש לדעת על מעשינו בכל יום. גם היה רגיל ללמוד דף גמרא יום יום, לפני השינה.

אמי לאה ז״ל היתה ילידת קורניע, ליד רווה־רוסקה. היתה אשה פקחית ומשתפת עצמה בכל שמחה ובכל צרה, כן היו משפחות שאמי דאגה להם וספקה להם כל צרכיהם. ביתנו היה תמיד מלא אורחים מכל השכבות, הן סוחרים ועוברי דרך והן עניים. הבית עמד ליד דרך שהובילה ממספר כפרים — העירה. ומסיבה זו היה תמיד הומה אנשים.

הורי ז״ל היו דתיים מאד, מחסידי בעלזא. אבל יחד עם זה גם ציונים. הודות לחנוך שקבלתי מהם מצאתי את דרכי לארץ ישראל עוד לפני מלחמת העולם השניה ולא שניתי השקפתי זו עד היום. יתכן שאוירת הבית השפיעה עלי וכתוצאה מכך אוהבת אני אורחים וחברה.

בשנת 1924 סיים אבי ז״ל את תקופת עבודתו בחווה לאחר ארבעים שנות עבודה, בהגיעו לגיל פנסיה. אז החליטו הורי שישיבה בין הגויים אינה כדאית ועברנו העירה. אבי הצטרף לחברת ״לינת הצדק״. זאת היתה חברת עזרה לחולים, כי לא היה בית חולים בעיירתנו וגם לא אחיות. רק אנשים היו מתנדבים ללכת לחולה ולהגיש לו עזרה.

אבי היה שונה מיתר החסידים בזה שלא התנגד לציונות והרשה לי להצטרף לתנועה הציונית, בעוד שרוב בני הנוער נאלצו לעשות זאת בסתר. דבר זה גרם לפריקת עול הדת, בעוד שאני הצלחתי למזג את הדת עם הציונות.

אבי היה ממתפללי ״הקלויז״ בו התפללו רק החסידים. ספר לי אחד מבני עיירתנו מקרה שקרה. החסידים רצו לגרש מן הקלויז את הבחורים שהשתיכו לתנועה הציונית ואבי קם להגן עליהם, כשטענתו היתה שע״י כך יגרמו לניתוקם מקיום המצוות. וכדי לחזק אותם הבחורים, היה יושב ומקדיש מזמנו ללמדם גמרא. מאחר והחסידים רחשו כבוד לאבי, הפסיקו מלחמתם נגד הבחורים האלה.

ברצוני לספר משהו מקורות העיר ואנשיה, למרות שאפשר היה לספר הרבה מאד. אך זאת אשאיר לאחרים מבני עיירתנו הזוכרים בודאי יותר טוב ממני ואף חזו במאורעות השונים שקרו. את מה שאספר להלן שמעתי מפי אמי ז״ל. היו אלה שני מקרי נסים. הראשון: בעיירתנו פרצו דליקות לעתים קרובות, מכיון שרוב הבתים היו בנויים מעץ. מרבית השריפות פרצו מגיצים שעפו מארובות. באחת השריפות הגדולות, בה נשרפו רוב הבתים בעיירה, ארע נס: בעיר גר חיט, איש דתי וירא שמים, אשר נפטר מספר שנים לפני השריפה הזו. הלה השאיר אחריו בת. בזמן השריפה לא היתה הבת בבית, משהבחינה בשריפה רצה לביתה וכל

הדרך צעקה שבזכות אביה הקדוש יינצל הבית מן האש. בעת זעקותיה אלה, חשבוה כולם למטורפת. אבל קרה נס וכל הבתים סביב ביתה נשרפו, כשרק ביתה נשאר על תילו והאש לא פגעה בו.

נס שני קרה בשנת 1914 בזמן מלחמת עולם הראשונה. כשהרוסים כבשו את גליציה, הם הגיעו עד ללשניצובקה המקום בו אנו גרנו מרחק קילומטר וחצי מהעיירה היבניב, ושם נהרג מצביאם הגדול שהיה ממשפחת הצארים בשם ניקולאי מקולאוביץ. ומדוע נחשב אותו מקרה לנס? כי זו היתה פלוגת קוזקים אשר לו היו כובשים את העיירה היו עורכים טבח ביהודים, כמו שקרה במקומות רבים אחרים. ועל ידי זה ניצלנו מידי הרוצחים

אנו היינו במשפחה: בן ושלוש בנות. הבן נפטר בגיל 24 והשאיר אחריו בת הנמצאת עתה בישראל ושמה רייזל טישלר. אחותי הבכורה בלומה ז״ל היתה נשואה לאברהם יעקב ניימן ז״ל שהיה אדם דתי וקנאי כאחד. היו להם ארבעה בנים בשם עזריאל, פנחס־צבי, יששכר־דוב ושמואל־מרדכי. לאחות אלה ז״ל ולבעלה ישראל צווייג ז״ל היו שני ילדים: בן ושמו משה ובת בשם רחל שרה, שנקראה על שם סבתנו היקרה מצר אמי. גיסי היה חקלאי איש חביב וטוב לב. כולם ניספו בשואה שבאה על עמנו במלחמת העולם השניה. הם נרצחו על ידי הנאצים ימ״ש, בלי לדעת באיזה אופן ובאיזה מקום קרה הדבר. לא נותר מהם איש. יהיה זכרם ברוך.

חיה שטהל (טנא) / לזכרם של קרובים וידידים

אפילו אין מיניטן/ פין גור שווערע צייטן
וויל איך דיך גערענקען / מיין שטעטל פון ווייטען
איך וועל דיך גערענקען / איך וועל דיך בעזינגען
אפילו ווען איך וויל הערן דעם מיתה גלוק קלינגען
יעקב שודריך

כמה קשה לכתוב עליך עיירתי ״היבניב״ היקרה! כמה קשה להעלות על הניר את אשר קבור שם בלב עמוק עמוק, ולצייר ולהזכיר מקומות ודמויות שאינם קיימים עוד והלכו לעולמם.

צריך לסגת אחורה 30 — 20 שנה כדי להחיות זכרונות מזמנים עברו, שלא ישובו עוד לעולם, לעולם!!

הרבה כאבתי את חורבנך עיירתנו ובכיתי את מות יהודיך הטהורים. נפשי יוצאת מגעגועים עת נזכרתי בך ובאותם המקומות בהם נולדתי, ובאותם הזמנים שגדלתי ונעורי עברו שם. תמיד אזכרך בכאב ולא אשכחך, כי עמוק מדי הצער על אובדן יקירנו אשר חיו בך.

כשאני מתחילה לכתוב, עולים נגד עיני כסרט נע כל אותם היהודים אשר חיו בהיבניב. יהודים פשוטים, טהורים, גבורים של "ספורי עם" של פרץ. ויהודים "זיידענע אטליסדיגע" תלמידי חכמים. וסתם יהודים אשר כל השנה אצו רצו; אשר עול הפרנסה העיקה עליהם. אבל כולם יהודים טובים היו. את כולם אזכור בחיבה ובכאב.

והנוער היהודי בהיבניב. במה בילה את זמנו? לא היה בעיירתנו לא בית ספר תיכון, לא מקצועי, לא בתי בידור, אפילו חשמל לא היה. אבל בכל זאת אף פעם לא השתעממנו, כי על הספר עבר זמננו, שם מצא הנוער ענין ובידור. לבד, בכוחות עצמו. למד, קרא, חיטט, חפש פתרונות לשאלות כאובות ובעיות סתומות. זו לא אשמתו שלא חי חיים פרודוקטיביים, אבל הוא חי חיים עשירים פנימיים רוחניים, אשר נתנו לו ספוק רב ומלאו באושר את כל ישותו.

ראשית אזכיר בצער את הורי היקרים; אהרן יצחק ופיני, אשר מותם היה כה טראגי.

לאבי הטוב היה קצת אף עקום. כשהייתי קטנה, ספר לי אבא — כששאלתיו על אפו — שפעם יצאו בהיבניב הגויים להרביץ ביהודים. כרגיל היהודים מאז היו נרדפים, נפחדים ומבוהלים והתחבאו. אבי היה גבר חזק. הוא הסתכל החוצה מבעד לסדק וראה שגוי תפש יהודי ומכה אותו עד מוות. אבא לא יכול היה להתאפק, פרץ החוצה לעזרת היהודי ואז נפצע בפנים. למחרת, בהיותו עם יתר הפצועים בבית החולים, נודע לו כי אפו נשבר. מאז נשאר לו סימן. אחרי שנים הייתי מאד גאה על המעלה הזו.

אזכור לברכה את אמי הקדושה. ענוה היתה. אשה אוהבת. כמה סבלה בגלל ילדיה. רצתה לתת להם את הכל, אבל לא יכלה לספק להם כלום. אך זה לא מנע ממנה לעזור לנצרכים. למי בחתיכה בשר, למי בכמה פרוטות ולמי סתם לעזור במה שיכלה.

גיסי היה לייזער הירש. אזכור אותו באהבה לטובה. היה 'אומן'

במקצועו, עדין באופיו. תמיד עמד בדבורו ובהבטחתו. אם הבטיח לגמור את הרהיטים לתאריך מסויים, יכל לעמוד כל הלילה ולעבוד כדי לקיים את אשר הבטיח. ישר היה. לא רימה בתוצרתו, ולא זייף. לכן עבודתו היתה תמיד משובחת מאד.

אזכור את אחותי מאלי, ואת ילדיהם הרכים שלא הספיקו עוד לחיות והלכו לעולמם כה צעירים. את בתם חנהל'ה הירש. יעלת חן, הרזה הענוגה. את בנם דודל ואת בנותיהם מונטשעלע, לייטשעלע ושרל'ה.

בכאב ובצער רב אבכה את אחי וואלוויש שטהל, עם אשתו הצעירה מלה קרמר, אשר עזר לי הרבה בסדור חַיי. וגם קיים "כבוד אב". עזר להורים עד סוף חייהם. רק התחיל לסדר את חייו הוא וכבר גמר אותם. יהיה זכרם ברוך.

וולף זאב שטאהל

אזכיר את דודי אברהם סופר. אח של אמי היה. עניו, טוב לב, ישר, חסיד נלהב. ובעל אמונה עמוקה מאד. היה מסור לרבי מבעלזא בכל רמח אבריו.

קשה לכתוב על חברתי ידידתי היקרה בריינטשע מלכה. היפיפיה הפקחית, החכמה, בעלת כשרונות ומח פתוח, בת שיחה נפלאה, חברה מסורה וטובת לב. כמה נעים ומענין היה בחברתה. הוריה חיים יודה ומאלי, תמיד קבלו את כלם בסבר פנים יפות.

היה בהיבניב רחוב שקראו לו דאס ״שול געסל״, כי שם עמד בית הכנסת. באותו רחוב גדלתי. כמה פסיעות משם השתרעו השדות. ולא הרחק — הנחל. שם בסביבה הזאת עברו עלי השנים היפות ביותר בחיי.

היה לנו שכן ״דער פוטליטשער מלמד״. איש תלמיד חכם היה. התפרנס מן המלמדות. אהבתי מאד את הנגון שיצא מביתו. תמיד נכנסתי שמה, כי בנותיו היו חברותי הקרובות. כל היום ישב ולמד עם תלמידיו. לפנות ערב היה יוצא אתם מחוץ לעיר לשדות — כדי להתאוורר. איזה אידיליה שררה אצלם בבית בינו ואשתו חוה. כמה אהבתי את בתם רעכטשעלע הורשובסקי, יפת התואר. תוססת חיים היתה רעכטשעלע

מימין: אבא קליגהופט, יצחק אריה ברגר ואשתו, יהודה כץ ואשתו, ברל קליגר ובת דודו רעכטשע קליגהופט

הטובה והיפה. לא פעם הלכתי להוריה לתווך ולהמליץ על מישהו למענה.

עוד שכן היה לנו ממול. חייט "וואלף מאנעסעס". הייתי אצלם בת בית, כי בתו גם כן היתה ידידתי. "שרהרקה וועטער". עדינה ופקחית היתה שורקה המסכנה, שהלכה לעולמה בדמי ימיה והשאירה שתי יתומות קטנות לבעלה זישע, שכל כך אהב אותה והתאבל עליה מאד מאד.

קשה לי לפסוח על ברל קליגער, שבגלל מסירותו לאמו, הפסיד את חייו. פעם ויתר על אהובת נעורים, כי לא רצה להשאיר את אמו הזקנה. ופעם השניה ויתר על העליה לארץ כי לא רצה לעזבה. הוא בחור מנומס. התיחס לכל אחד בדרך ארץ ובכבוד. הוא שנתן לי את הדחיפה לנסוע להכשרה. "תסעי ועלי ארצה!" — אמר לי — אבל הוא לא זכה.

אברהמל'ה קלוגהויפט גדל וחי יחד אתי, באותו בית. כאח היה. אהבתיו מאד. יתום מסכן היה. לפני היה שופך את מר לבו. טוב לב היה, אך ביש מזל. לא הצליח להתחבב על משפחתו, אבל בהצלחה התחבב על חבריו ומקורביו.

חיים כץ חבר טוב היה לי. בעל מלאכה. כל ימיו ישב ועבד. בערבים ישב על הספרים. בקיץ טרם הלך לעבודתו, השכים קום ויצא לשדה הקרוב והתמסר לקריאה. לא פעם נפגשנו יחד. שיחותינו היו מענינות מאד.

יסלחו לי כל אלו שלא כתבתי עליהם. את כולם אזכור לטובה ולברכה ולא אשכחם לעולם, לעולם!!

יהי זכרם ברוך!

חיה שרייבר / **משפחת רבהון**

מעשה בר' דוב בעריש אורטנר זצ"ל אשר הודות לו, ניצלתי מהגורל המר והטראגי שהיה מנת חלקם של הורי, אחיותי וכל יתר קרובי אשר נספו בשואה הנוראה שאת זכרם אני רוצה להנציח בספר זה.

בשנת 1933 הייתי פעילה מאד בתנועת נוער ציונית ואף התכוננתי לעלות ארצה. וכל זה בסתר ובצנעא מהורי אשר מאד התנגדו לצעד זה שלי, כמו רוב ההורים בעיירה שלנו דאז. וכאשר הוקצב לי סופית סרטיפיקט ועמדתי להגשים את החלטתי קמה סערה בבית ואבי ז״ל אף איים עלי שימנע ממני בכח מלעשות את הצעד הזה. באותו יום הופיע בביתנו ר׳ בריש, ידיד נפש של אבי ושאל על מה הויכוח והצעקות. וכשאבי סיפר לו על הפשע הגדול והנורא שאני עומדת לבצע: בחורה צעירה תסע לבדה לפלסטינה ר״ל — הרגיע אותו ר׳ בריש אורטנר ואמר: ״שמע ידידי, אני הגעתי השבוע מברלין ואני בא עכשיו מבלז ונטלתי ברכת הדרך מהרבי ומכאן אני נוסע לארץ־ישראל להקים שם בית למשפחתי. ובכן תן ברכת דרך לבתך ואם יהיה צורך אני אשמור עליה. אמנם אני בטוח שאתה יכול לסמוך עליה״. עד היום הזה מצלצלים באזני המילים הללו של ר׳ בריש ז״ל, חכם שראה את הנולד.

גולת הכותרת של משפחתנו היתה הסבתא חנה רחלה אשר זכתה להגיע לקבר ישראל לפני השואה. ברצוני לספר אפיזודה מחייה: בהגיעה לשיבה טובה היתה מאחלת לעצמה שביום פטירתה יבואו ללויה שלה בשטרימלך. ואכן היא נפטרה בלילה לאחר תענית אסתר והובאה לקבורה למחרת בחג פורים וקהל רב לבוש חג ושטרימלך ליוה אותה בדרכה האחרונה.

אך לא לכך זכו הורי אחיותי קרובי ועוד רבים ואולי אלפים מבני העיירה שלנו היבניב, אנשים טובים תמימים ואומללים. חבל על דאבדין ולא משתכחין, בצרור החיים תהי נחמתנו. זאת היא לפי דעתי כל הפילוסופיה של החיים.

הנחמה שלי היא שהם לא הצליחו לעקור את משפחתי עם השורש. ושני הענפים הקטנים אני ואחי יושי רבהון אשר נצלנו מכל המשפחה שלנו, הצלחנו להכות שורשים מחדש באדמתנו בארצנו להניב פירות — דורות חדשים ונמשכת השרשרת.

עוד אות לנצח הנצחים של עמנו.

פעשי רבהון

נפתלי הרץ רבהון

משה זיגל
חבר ועד הקהלה ומועצת העיריה

אשר קליינשפיז / זכרונות שאינם נשכחים

בליל החמישה עשר באב, בו מתחילים כידוע ללמוד גם בערבים, קשה היה למצוא מקום ישיבה בבית המדרש ובקלויז. אחרי תפלת מעריב התישבו מסביב לשולחנות הרבים, איש איש וספרו בידו, איש איש ונרו (חשמל לא היה שם על כן למדו לאור הנר). השמש ר׳ בעריש נתן נר לכל דורש. היה זה מראה מרהיב עין, לראות עיירה שלימה מקיימת מצות ״והגית בה יומם ולילה״. כמובן שלא כולם התמידו בלימודיהם כל הלילות. כי לרבים היו דאגות וטרדות למכביר. רובם השיגו את פרנסתם בקושי רב. והיו גם כאלה שנזקקו לעזרת הזולת לצרכיהם המינימליים. אוכל ממש ולא מותרות, ״צרכי שבת״, קראו לזה. בלילי יום ה׳ הלכו זוגות-זוגות בחורים, מלומדי בית המדרש, וגם מבוגרים, לאסוף נדבות למטרה זו, בין באי בתי הכנסת. נגשו לכל אחד ואמרו: צריך-בשביל יהודי לשבת. וכל אחד נתן כפי נדבת לבו. הם ניצלו את ההפסקה בין מנחה ומעריב ואז אספו את הכסף. אחרי התפלה הביאו את הכסף לנצרכים והללו ממש ברגע האחרון הלכו וקנו את הקמח שהיה העיקר, ויתר מצרכי השבת. כי הנוהג שם היה שכל אחד אפה לעצמו לחם וחלות ויתר מיני מאפה. נשות ישראל היו ערות ברובן בלילי חמישי והכינו את כל המצרכים הנ״ל לכל השבוע.

ביום ששי בצהרים הלכו כל הגברים צעירים וזקנים, לבית מרחץ והזיעה ולמקוה (אמבטיות בבית לא היו). אגב היה ערב שבת אחד בשנה בו לא היה מרחץ זיעה; בערב שבת חזון. לזכר חורבן הבית מעטו בתענוגים ואז היה רק ״מקוה״.

לפנות ערב אחרי הדלקת נרות שבת, הלכו כולם ל״קבלת שבת״ בבתי הכנסת, כל הגבדים עם ילדיהם הזכרים לצדם. כלם פניהם זוהרים, כשהדאגה מהם והלאה. ״באה שבת באה מנוחה״. ראית בחוש ממש שנשמה יתירה נתוספה בם ״ונר ה׳ נשמת אדם״ לכן הכל זהרו. בטוחני שלילי התקדש שבת וחג השאירו רושם בל ימחה וגעגועים עמוקים בלב כולנו, כל בני העיירה.

בהקשר זה רצוי לדעתי להזכיר מה ששמעתי מפי פרופ׳ השל ז״ל מישיבת אוניברסיטה בניו יארק. בעת הרצאתו בבית סוקולוב בת״א, בקשו ממנו הגדרה: ״מיהו יהודי? (בעיה שהיו לה בשעתו מהלכים בצבור) והוא ענה: ״יהודי הוא זה שבימי ששי, עת מתקרבת השבת הוא

מאיר ליכטר וילדו

מרגיש שינוי, מרגיש את עצמו אחר" (הפרופ׳ הנ"ל מוצאו כידוע מגזע הרבי מאפט זצ"ל. בעל מחבר ספר "אוהב ישראל").

מעשה ביהודי מאחד מכפרי הסביבה שמכר רכושו על מנת לנסות את מזלו בעיסוק אחר. זה היה באמצע החורף. הוא ניסה לקנות ממשה מאטיאליס (רמר), בית חרושת קטן לגזוז שהיה בבעלותו, אך השנים לא השתוו ביניהם והעיסקה לא יצאה לפועל. משם פנה הכפרי ל"מקוה". שם פגש את אהרן קליינשפיז כשפניו מועדות לבית הכנסת. והוא בקש ממנו לשמור על ארנקו עד אשר יחזור מן ה"מקוה". כמובן שנענה לו. לאחר מכן בא הכפרי לבית הכנסת וכשאהרן היה באמצע התפלה, בקש את ארנקו חזרה. הוא הוציא את הארנק כמות שהוא ונתנו לו. לאחר זמן קצר

חזר הכפרי בבהלה ובזעקה כי חסר לו מטבע כסף של 50 רייניש (באותה תקופה יכל יהודי להתפרנס במשך שבוע מרייניש **אחד**!). אהרן טען כי מה שקבל — החזיר: לא מנה את הכסף בקחתו אותו ולא בהחזירו אותו. הכפרי אמר שאמנם הוא אינו חושד באהרן, אבל עובדה היא שהמטבע חסר לו.

הלכו שניהם לרב העיר רבי אלעזר. לאחר ששמע את טענת שני הצדדים, אמר לאהרן לתת תקיעת כף שהוא לא לקח את המטבע. והוא עשה כן.

השמועה עשתה לה כנפיים בעיירה. אלה מאמינים לאהרן ואלה מפקפקים. (ברבות הימים אמר אהרן לבנו אשר: אילו היה לי באותם ימים מטבע של 50 רייניש, הייתי נותן לו, אלא פשוט לא היה לי).

לפני פסח כאשר — כבכל בית יהודי — עשו נקיון יסודי בבית משה מאטיאליס, בהחליפו את כיסויי המזרונים מצא שם מטבע של 50 רייניש. מיד הבין כי זה המטבע שנפל מאותו כפרי כאשר רצה להראות כי ברשותו די כסף לרכוש את הבית חרושת אותו רצה לקנות. והוא רץ בשמחה לרבי אלעזר והביא לו את המטבע בהודיעו לו כי ודאי זה המטבע שנעלם בשעתו מן הארנק. וכך ירד החשד מעל אהרן קליינשפיז.

זו דוגמה אופינית לישרותם של יהודי היבניב.

הריקנים שבהם

תופעה אחת, שלא היתה אופיינית דוקא לקהלת היבניב, ראויה לסקירה. תופעה אשר בתקופתנו קשה קמעא לעכלה. קשה לראותה כטלית שכולה שלילה, אלא יש להבחין גם בקרני אור בודדות המפציעות ממנה. אם סוקרים את אורח חייהם של היהודים במזרח אירופה, בתקופה שלפני השואה, ללא כחל וללא הגזמה, אי אפשר שלא לגעת בתופעה זו.

אמנם יהודי היבניב היו שומרי מצוות ונמנו על החסידים. בתי הכנסת היו מלאים יום יום, אף בתפלת מנחה וערבית. אבל גם היו כאלה אשר עליהם כבר אמרו חז״ל ״גם ריקנים שבהם מלאים מצוות כרימון״. בודדים היו. אבל היו. גם בקהלות כדוגמת היבניב, נמצאו מספר יהודים שלא כל אורחותיהם היו ישרים. יש שהיו עליהם פגמים מוסריים מסויימים. אך כאשר משוים פגמים אלה להידרדרות המוסרית לה אנו עדים בתוככי עם

ישראל, בתקופתנו אנו, נראים הבדלים בשני מישורים. האחד — איכות הפגמים. ברצח, אלימות וכדומה, לא שלח יהודי את ידו. רק ניתן היה למצוא יהודים בודדים העוסקים בגניבה. השני — גם אלה שסטו קמעא מדרך המוסר, היה להם סולם ערכים מסויים. הם לא הסירו מעליהם לחלוטין את צלם האלקים. היו נקודות לא מעטות אשר בזכותן לא נותקו לחלוטין מן החברה היהודית. שני הצדדים ידעו מהו הגבול אותו לא יעברו אף אלה אשר סטו. גם מי שנטה מן הדרך הרגיש באיזו נקודה שהיא — אם כי רחוקה למדי — כי פוגם הינו במעשיו. על כן לא הקיאה החברה היהודית סוטים אלה. הדדיות מסוימת שררה בתוכה. לעתים אף נוצרו פרדוכסים, הנראים באספקלרית חיינו ובבואתה — כמגוחכים.

מעשה ביהודי היבניבאי שהיה ידוע ככייס, אשר נהג, לעתים, ללוות מפלוני מעות לצרכי שבת, בהבטיחו כי ביום חמישי כאשר "ירויח" — ביום היריד — יחזיר את חובו. בהוסיפו: אתה יודע כי אינני גונב מיהודים. הוא עמד בהבטחתו. לא אחת חזר על מעשהו זה.

ויתרה מזאת. בערוב ימיו, בראותו כי לא יוכל להמשיך ב"עבודתו", רצה לעבור ללבוב (למברג) בה גר בנו. אך לא היה בידו די כסף לשכור לעצמו חדר. פעם באחד מימות השבוע, בין מנחה לערבית, ניצב בדלת בית המדרש במקום ופנה אל באיו באמרו: "אצבעותי התעבו ואינם ראויים יותר למלאכתם. על כן ברצוני לעבור ללמברג, אבל אין בידי כסף לשכירת דירה. לא אתן לכם לעזוב את המקום עד אשר תאספו למעני את הסכום הדרוש".

בצורה מאולתרת נאסף הכסף, כשכל הנוכחים נותנים כל אחד כמידת יכלתו.

דוגמת עזרה כזו לברנש שנמנה על מה שמכונה בימינו "העולם התחתון", תובן יותר, על ידי סיפור אחר, הקשור אף הוא ליהודי היבניב. הרב מהיבניב עמד להשיא את בתו. באותו יום עברה בת הרב סרקע אשת הרב מקאנצוגאה — אחות הכלה — ברווה רוסקה, כשידה אוחזת במזודת עור ובה שמלתה ותכשיטיה לחתונת אחותה. לפתע חלף לידה ברנש אחד, חתך את ידית העור, חטף את המזוודה, כשבידה נשארה הידית בלבד. כמי שעולמה חשך בעדה, חזרה להיבניב, מספר שעות לפני החתונה, כשהבשורה המרה בפיה.

מיד פנו אל בן הרב, אשר ידעו כי הינו מכיר ברווה רוסקה, יהודי היבניבאי לשעבר, המקורב לחבורת הגנבים שם. הלה נסע אליו מיד

וסיפר לו את המקרה. בשמעו את מה שארע, הבטיח לטפל מיד בנושא. תוך שעה הגיע לביתו בחור גוי כשהמזודה על כתפו. ה״מתווך״ אמר לשליח מהיבניב שיבדוק אם לא חסר מאומה: ״כי יש לך עסק עם גנבים״... ואמנם לא חסרה אף נימה אחת... יש גם היודעים לספר כיצד ברנשים יהודיים כאלה וכדוגמתם, הגנו על אחיהם מפני בריונים ומתפרעים גויים.

אין בזה כל לימוד זכות, על מעשה מכוער כלשהוא. אלא תיאור מציאות.

שמחת חתונה בהיבניב

שמחה אמיתית הנובעת מאחוה ורעות ששררו בין היהודים — נראתה בעת שמחת חתונה בעיירה. איש לא חס על זמן ועל כוח, אלא הכל נטלו חלק במצוה לשמח את החתן והכלה ומשפחותיהם. שמחה כזו היתה מתחילה ב־7 בערב ומסתיימת עם אור הבוקר.

חתונת בתו של פרל וידהורן
למעלה ע״י החץ (בצד שמאל): שמעון אדלר, ראש העיריה בהיבניב ב־1941

כמעט לכל יהודי העיירה היו נשלחות הזמנות לכל חתונה. נוסף לכך היו שולחים ביום החתונה את שמש בית הכנסת להזמין אישית כל אחד מן הגברים, ואשה אחת נשלחה — תמורת תשלום — להזמין את כל אחת מן הנשים בבתיהם. זו היתה הזמנה אישית, אשר בלעדיה לא היה המוזמן מופיע לחתונה.

בשבת ה"עליה לתורה" (אופרוף), בבוקר, הלך השמש לכל הבתים, לבקש את הגברים לבא ללוות את החתן לבית הכנסת ("פירען דעם חתן").

לפני החופה, שהו הבחורים בבית החתן והבנות אצל הכלה שעה ארוכה, מתוך שירה וריקודים. אם החתן היה מחוץ למקום, היו קרובי הכלה יוצאים לתחנת הרכבת לקבל פני החתן, בלוית תזמורת. וכך הובילוהו עד לבית בו נשאר עד החופה.

לא היה אולם לחתונות בעיירה. סעודת החתונה נערכה בבית הכלה. אך החופה עצמה נערכה — בכל פעם בקיץ ובחורף — בחצר בית הכנסת. והקהל היה מלווה את החתן בלוית תזמורת לבית הכנסת ואח"כ את הכלה, בצורה דומה. גם מן החופה אל הסעודה היו מלוים את החתן והכלה בלוית תזמורת. כשהנשים רוקדות לפניהן כשבידיהן חלות קלועות ונרות. לאחר השהיה בחדר היחוד, היו החתן והכלה באים ל"אולם" החתונה, והסעודה החלה. במקרים רבים חולקו המנות בכמה משמרות, כי לא היה מקום יחד לכל המסובים.

בהמשך הסעודה היה משמח את הנוכחים — בדחן מוצלח. לאחר מכן היה מכריז את שמות נותני "מתנות הדרשה" ותוכנן — מצד החתן. ואח"כ את אלה מצד הכלה. דבר זה בלבד ארך כשעתיים. ברור כי בסיום החתונה נערך מצוה טענצעל "ריקוד של מצוה", ורק עם הפצעת אור הבוקר הסתיימה השמחה.

בשבת "שבע ברכות" היו שולחים את השמש להזמנת הגברים לבא ללוות את החתן לבית הכנסת וכן אשה להזמנת הנשים לבא ללוות את הכלה לבית הכנסת. לאחר התפלה, היו הכל מסובים לקידוש ביד רחבה, בבית הכלה וכן לסעודה שלישית.

תנועות צבוריות בהיבניב

במהות התנועות הצבוריות וצורת פעילותן בהיבניב, היתה נקודה אופיינית מענינת. רובם המכריע של יהודי המקום נמנו על חסידי בעלזא. בודאי היו דרגות באיכות חסידותם של אותם יהודים. אך זו היא חזות שכיחה בחסידות, על החיוב והשלילה שבה. ישנם חסידים "חריפים" יותר, ויש — חריפים פחות. ויש — פחות יותר. ואלה מסתכלים על אלה, לעתים, בזלזול מסויים מבחינת הדבקת התו החסידי המקורי. על כל פנים חסידים אשר נסעו לאדמו"רים אחרים, לא היו ביניהם. בודאי שלא נמצאו מתנגדים מושבעים.

שנים מועטות לאחר סיום מלחמת העולם הראשונה, נוצרו בהיבניב סניפים של התנועות היהודיות הצבוריות השונות, אשר היו ברחוב היהודי בפולניה וגליציה, באותם ימים. בעיקר אמורים הדברים כלפי התנועות הציוניות השונות, אליהן החל להצטרף הנוער היהודי בהיבניב, עד שסמוך למלחמת העולם השניה, נמנה עליהן חלקו הגדול.

האופיני שבתופעה זו היה שהצטרפות צעיר יהודי מהיבניב לתנועה ציונית מסוימת — אף לא דתית במהותה — לא היתה כרוכה בפריקת עול מצוות, כבמקרים רבים אחרים, ואף לא בניתוק מתנועת החסידות. אלה מן הצעירים שהצטרפו לאותן תנועות, כל ימי היותם בהיבניב, ניהלו אורח חיים דתי רגיל. חלק ניכר מהם, אף המשיך לנסוע לבעלזא להסתופף בצל כ"ק האדמו"ר זצ"ל. נחטא לאמת אם נאמר כי דרכם זו של צעירים אלה, נתקבלה בבעלזא בצורה חיובית. בודאי שלא. אך לא טרקו בפניהם את הדלת, כפי שעשו במקרים אחרים דוקא לאלה שהצטרפו לתנועת אגודת ישראל. כדי להבין את רקעה של גישה זו, עלינו להכיר את נתוני התקופה ומימצאיה. לעתים קרובות נראית גישה זו או אחרת, בתקופה מסוימת, כבלתי מציאותית או אף כבלתי הגיונית, לכאורה. אבל לאחר הכרת נתוניה של אותה תקופה ואותו מקום, השונים מאלה בהם חי הבוחן אותם, מקבלת גישה זו, הארה שונה. וגם אם לא מזדהים עמה לחלוטין, גם אי אפשר לדחותה ולהפריכה כליל.

שיטת בעלזא באותה תקופה, בהיותה עקבית, שללה הן את צורת ההתארגנות באגודת ישראל והן את זו שבתנועה הציונית. המכנה המשותף שבהתנגדות זו היה: החשש של סטיה, ולו כמלוא נימה, מדרך החסידות הצרופה כפי שבעלזא דגלה בה. אלא דוקא משום שאגודת

ישראל היתה תנועה חרדית, החשש שצעירים חסידיים יצטרפו אליה, היה גדול יותר מאשר זה של הצטרפות לתנועה ציונית כלשהיא. ובמקרים לא מעטים, הצטרפות כזו היתה ראש גשר לפניה שמאלה יותר. כי בעצם ההצטרפות היתה סטיה מסוימת, יחסית לדרכה של בעלזא. על כן נהגו כלפי מצטרפים לאגו״י, ביתר תקיפות. לעומת זאת אלה שהצטרפו לתנועה ציונית, לא היוו סכנה חמורה, לפי שיטתה של בעלזא. כי אלה שכבר הצטרפו לא ישנו דעתם, בעטיה של תקיפות נגדם ואילו להשפעה על זולתם, לא חששו כל כך. על כן, אדרבה, בשב ואל תעשה נמנעה הידרדרותם שמאלה יותר.

דברים אלה באו לידי ביטוי באפיזודה מענינת שאירעה לצעיר היבנאי אחד, בבואו פעם לבעלזא, לקראת הימים הנוראים. הלה שנמנה על אחת התנועות הציוניות, כבר נראה היה שונה קמעא בצורתו החיצונית, מבחור בלזאי חסידי רגיל. נגש אליו אחד מן ה״יושבים״ החשובים בחצר בעלזא, אשר חשבו לחבר באגו״י ואמר לו: ״שמעתי מפי קדשו [של האדמו״ר] כי הוא אינו חפץ שאנשי חבורה זו יסתובבו כאן״. הצעיר שידע את רקע הדברים, לא איבד את עשתונותיו ומיניה וביה השיב: ״אינני מן האגודיסטים. הנני מן הציוניסטים״. בזכות תשובתו זו, הרפה ממנו אותו חסיד ותיק, באמרו:

״על אודות חבורה זו לא שמעתי מאומה״...

ואלה התנועות הצבוריות להן היו חברים בהיבניב:

1. ב־1920 נוסד סניף לתנועת ״המזרחי״ לשלוחותיה; צעירי מזרחי, חלוץ המזרחי, בני עקיבא, בו היו עשרות חברים מבני הנוער במקום. ברבות השנים עלו מהם מספר חלוצים לארץ ישראל. בשבתות גם היה להם מנין משלהם.
   מספר שנים לאחר מכן נוסדו התנועות הבאות: (החל מתקופת הצהרת בלפור):
2. ״אחוה״, של תנועת הציונים הכלליים. עליה נמנו עשרות בני נוער. גם מהם עלו מספר חלוצים לא״י.
3. ״גורדוניה״, של ״פועלי ציון״, בה היו חברים עשרות צעירים מקומיים, כשכמה מהם עלו לארץ כחלוצים. פעיליה גם יסדו ספריה מקומית לנוער, אשר שימש גם נוער שמחוץ לשורותיהם.
4. ״פרחי אגודת ישראל״. בעיירה היבניב עצמה, נפתח סניף של פרחי אגודת ישראל רק בשנת 1935, בהנהלת הרב משה רוקח, בנו של אב״ד המקום. במסגרת זו הוקם תלמוד תורה נאה, בו נלמד שעור,

יום יום, בפני למעלה מעשרים וחמשה בני נוער, בגילאי 15. הללו למדו בהתמדה ובשקידה רבה. אך תלמוד תורה זה נסגר לאחר כשנתיים, לאחר שמסבות שונות נפסקה פעילות סניף "פרחי אגו"י" בהיבניב.

אך אזור היבניב שימש כמקום פעולות לחלוצי אגודת ישראל, עוד בשנת 1923. באותה שנה הגיעה לכפר רעטשיצה, באיזור היבניב, קבוצת ההכשרה הראשונה של חלוצי אגו"י. הם בילו קיץ שלם בחוותו של הרב שמעלקא רוקח ז"ל, לקראת עליתם לא"י.

5. התנועה הרביזיוניסטית. מספר שנים לפני מלחמת העולם השניה, נפתח גם סניף לתנועה הרביזיוניסטית.

6. "מחזיקי הדת". ברור כי בהיבניב היה סניף לתנועת "מחזיקי הדת" אשר נוסדה, בשעתו, ע"י כ"ק האדמו"ר רבי יהושע זצ"ל מבעלזא.

בכתב עת "מחזיקי הדת" כ"ו אייר תר"מ, 7.5.1880, פורסם כדלהלן

ב"ה יום ה' ל"ג בעומר תר"מ לפ"ק אוהנוב.

הנה עת בשורה אשר בעה"י הי' פה"ק הבחירה על מנהלי ענף ח"ק "מחזיקי הדת". ואלו אשר נבחרו עפ"י רוב דעות מהח"ק:

לנשיא: ה"ה הרב הגביר המופלג החסיד מ' יצחק בריא.

משנה: המופלג החסיד מ' אלקנא הארשאאווסקא והמופלג החסיד מ' אברהם באכניר צווייטער שטעלל פערטרעטער.

למזכיר: המופלג מ' יואל האבערמאן.

לסוכן: המופלג הירא מ' חיים ליב דעגין.

לרואה חשבון: המופלג מ' משה ליפא קאצבאך.

לעומד על המשמר פנקסאות: המופלג מ' ישראל צוקערמאן.

לפקידים: המופלג הנגיד ר' ליבש צוקערמן, החריף מ' אלעזר רוקח, החריף מ' שמעון הארשאאווסקא, הנגיד המופלג מ' משה לוי מרגליות, הנגיד המופלג יודא יוסף קאניר, הישיש המופלג מ' רפאל פרידמן, המופלג הנגיד מ' יעקב אורטנר, המופלג הנגיד מ' יוגיל בריא, המופלג החסיד מ' בעריש פעלדהארין, הנגיד מ' בעריל רעמיר.

ערזאצמעננער: המופלג הנגיד מ' נתן בריא, החריף מ' ישכר בער זאק, המופלג החסיד מ' יעקב קליגהויפט, החריף מ' ליבש יאגאלניצער, המופלג הנגיד מ' שמעון דיאמנט.

וי"ר שנזכה לילך במהרה עם כל החבורות יחד בשמחה לקבל פני הגואל צדק שיבא ב"ב.

א"ב המשתחוה לעבדי השי"ת הדו"ש באהבה

ה"ק ארי' ליבש חופ"ק

חברי המזרחי בהיבניב

חברי "צעירי המזרחי"
יושבים מימין: יונה בער, אריה אופטאק, ברל רמר, שלמה לעווינקראן, יחזקאל שפריצר, שמואל כץ.
עומדים: צבי קלאג ואברהם אנגלברג

חברי סניף גורדוניה בהיבניב

חברי סניף אחוה בהיבניב

חברי צעירי אחוה בהיבניב

חברי סניף ביתר בהיבניב

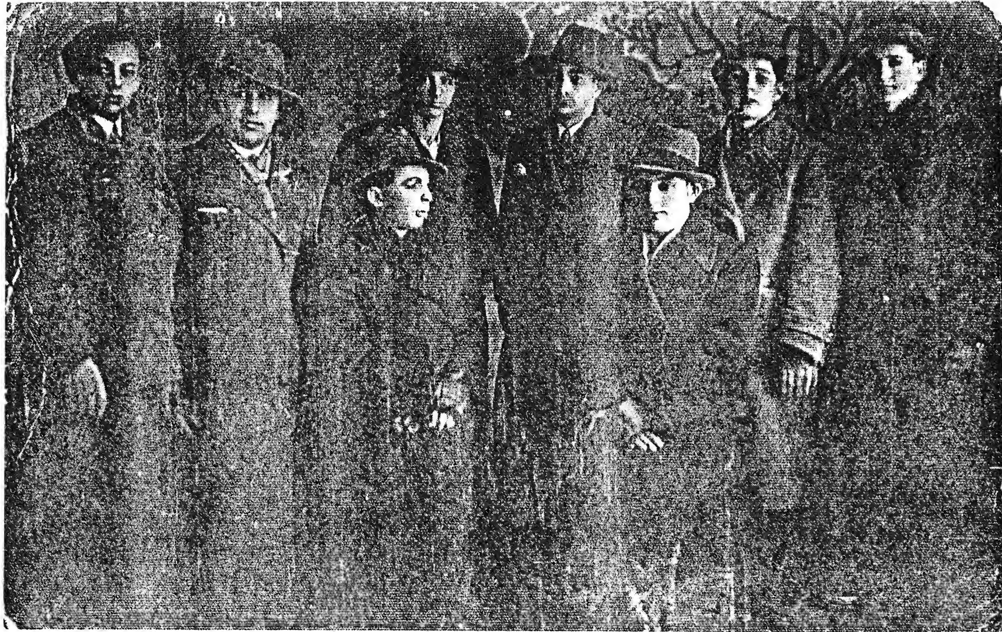

נוער ציוני בהיבניב

צעירים בהיבניב

אשר קליינשפיז / מן הפולקלור המקומי

מעשה בר׳ פייבוש בהיבניב, שיצא לשוק וביקש לקנות דבר מה מידי אכר. אמר האכר: — מחירו כך וכך.

השיב ר׳ פייבוש:

— הריני פוחת לך כך וכך.

אמר האכר, כמנהג האכרים המבקשים דרך פשרה במחיר:

— פאפראווטישא (תשביח עצמך).

הלך ר׳ פייבוש לבית הכנסת, פתח בבכיות ותחנונים לפני המקום, שאמר בלבו:

— אם הוא, האכר, אומר לה לנפשי כך, ודאי שאני חייב לומר לה לנפשי כך.

מעשה בר׳ משה היבנובר, שדרש בדחנות בחתונה ואחד המחותנים, שוטה מופלג, התגרה בו. אמר ר׳ משה:

— ימחול המחותן בטובה וירשני לתלות בו מאמר הבריות על ראשי תיבות **ש׳מן מ׳שחת ק׳דש** בנקודות של ודוק.

השיב לו אותו שוטה:

— ושמא להיפך?

אמר ר׳ משה:

— אם כבודו רוצה להיפך, אומר לו ראשי תיבות: **ק׳רבן מ׳וסף ש׳בת** בהיפך סדר האותיות, ובנקודות של ודוק.

חזר והשיב אותו שוטה:

— ושמא להיפך?

אמר ר׳ משה:

— אם כבודו רוצה להיפך, אומר לו סופי תיבות: **תדוש׳ הרים׳ ותדוק׳** בנקודות של ודוק.

נתכעס אותו שוטה וחבט בו בר׳ משה וצעק:

— אני אתן לך ראשי תיבות וסופי תיבות.

כשחילצו האורחים את ר׳ משה מחובטו, אמר:

— עתה ראיתי, כי הדין עם כבודו; באמת לא ראשי תיבות ולא סופי תיבות, אלא אמצען: **רש״ע למ״ה תכ״ה** וגם אלה בנקודות של ודוק.

מומי שטיגליץ ורחל למפל

מעשה בר׳ משה היבנובר, שמצא לו להדיוט אחד שתמה על שום מה פרשת מטות ופרשת מסעי כפרשה אחת. וכך שאל אותו הדיוט:

— מה ראה ר׳ מאטיס, שהוא נכבד, שנטפל למשא שלאחריו, שהוא כבד. הרי נוח היה לו שיתלווה לר׳ פנחס שלפניו, שגם הוא נכבד, והיו גם הם וגם העולם שמחים בזיווגם. השיב לו ר׳ משה׳לה:

— אין לך צרה קשה כצרת הנכדים, שמתוך שהם נכדים הם באים עליך משמם של זקניהם נוחי עדן ותובעים את הממון שבכיסך, את התבשיל שבקדרתך, את הכר שלמראשותיך ואתה נותן, שהרי נכדים הם. והנה גם אותו ר׳ פנחס היה נכד, שנאמר: פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. אמר ר׳ מאטיס בלבו: מוטב שאשא בכבדו של משא ולא אשא בכיבודו של נכד...

מעשה באחד מאנשי היבניב, שהיה מהלך מסואב ומזוהם, בגדיו סרוחים וסורחים, והכל סולדים ממנו. היה שם נחתום, מליצני העיר, אמר:

— אם אתם נותנים לי חמשה זהובים, הריני עושה אותו וביתו בריאה חדשה. שאלו:

— בדמים קטנים כל כך אתה עושה נס גדול, כל כך, כיצד? השיב:

— בחמשה זהובים אלה אני קונה לו מגבעת נאה והדורה ואני כופה אותו לחבוש אותה, ודרכו של אדם שמגבעת נאה והדורה חבושה לראשו, שהוא בוש במכנסיו הסאובים והקרועים, והריהו טורח כל הטרחות ללבוש מכנסיים נקיים ושלמים. ודרכו של אדם הלובש מכנסיים נקיים ושלמים, שהוא בוש במעילו המלוכלך והמרופט והריהו טורח כל הטרחות ללבוש מעיל מנוקה ומתוקן. ודרכו של אדם הלובש מעיל מנוקה ומתוקן, שהוא בוש בכתונתו המעוכה והמטונפת, והריהו טורח כל הטרחות ללבוש כתונת גהוצה ומבריקה. ודרכו של אדם, הלובש כתונת גהוצה ומבריקה, שהוא בוש בנעליו הצחונים והמרופשים, והריהו טורח כל הטרחות לנעול מנעלים צחים ומצוחצחים. ודרכו של אדם, הנועל מנעלים צחים ומצוחצחים, שהוא בוש בזקנו המסוכסך והרוחש כנים, והריהו טורח כל הטרחות לעשות זקנו סדור וחפוף ויורד תלתלים ודרכו

של אדם, שזקנו סדור וחפוף תלתלים, שהוא בוש בכל מיני סיאוב וכדומה לו, והוא טורח כל הטרחות להסיר כל רבב מעל גופו ובגדו ומנהגו. ודרכו של אדם, המסיר כל רבב מעל גופו ובגדו ומנהגו, שהוא בוש בדירתו, שהיא כמאורת כלבים מצורעים, הוא טורח כל הטרחות לעשות דירתו נאה וכליה נאים, ודרכו של אדם, שדירתו נאה וכליה נאים, שהוא בוש באשתו, שהטיט אינו סר משולי שמלתה והוא טורח כל הטרחות לגרשה, או שהוא טורח טירחה אחת קטנה והוא נוטל חמשה זהובים וקונה לה מגבעת נאה והדורה, ומה שנתקיים בו מתקיים בה ונמצא איש וביתו כבריאה חדשה.

מבנות היבניב

מַעשה באחד שהיה ידוע ככייס, שמצא ארנקו של אחד מיהודי היבניב, שאבדו ברחוב. כאשר ראה הכייס את בעל הארנק מחפש את אבדתו, מיהר והשיבו לו. כאות תודה הזמינו בעל הארנק לשתיה בבית המרזח. תוך כדי ישיבתם שם, הוציא הכייס את הארנק ממעיל בעליו. כאשר רצה הלה לשלם וראה שארנקו נעלם, הבין מיד מי לקחו. ויפנה אל הכייס בטרוניה:

מדוע עשית לי כך?

אמר לו ההוא:

— מה אתה מתרעם עלי — מקודם היה כספך מציאה בידי, והריני יהודי ככל היהודים וחייב בהשבת אבידה. אבל עתה כספך גנבה בידי, והריני בעל אומנות כשאר בעלי אמניות ומה הם מתפרנסים על שלהם אני מתפרנס על שלי.

מעשה בר׳ וולף השען בהיבניב שאמר:

— כך דרכו של גביר בנתינת נדבה: הוא מכניס שלש פעמים את ידו בכיסו ובפעם הרביעית הוא מוציאה ריקה...

הוא שהיה אומר:

— מת אויבך אפשר ואין מותו לך נקמה, אך ודאי הוא לך נוחיות, ששוב אינך רואה אותו לנגד עיניך...

מעשה בחסיד מחסידי היבניב, כשהיה מורח פתו בחמאה, היה מורחה פנים ואחור. שאלו לו:

— מה טעם?

השיב דרך שאלה:

— והשיניים שלמטה אינן קרויות שיניים?

מעשה במרדכי גוטפריד שבא מעיר מולדתו היבניב לבעלזא, כולו הידור, לבוש מגבעת סאמיט וקפוטת משי, ומתגדל בהשכלתו ודיבורו העברי. נתכנסו סביבו בחורים ובתולות וסיפרו בעניני משוררים ושירים. אמרה נערה אחת:

— ואני קראתי הפעמון של שילר.

השיב לה:

— ודאי שמעת הפעמון מצלצל, אך לא קראת אותו.

מעשה במרדכי גוטפריד שנכנס, בימי מלחמת העולם הקודמת, למסעדה למהדרין מן המהדרין ברחוב הארוך שבפראג, וסעד סעודה של בשר תרנגולת, וכשביקש לשלם, מדדו לו סכום מרובה, שאפילו מחציתו לא היתה בכיסו. גער בפונדקית ואמר:

— ובשביל שאת מבקשת, לאחר מאה ועשרים שנה, לישב בעולם הבא בגן עדן על שום שאת מאכילתנו מאכלות כשרות, אני חייב גם בעולם הזה לפטמך בממונו של קורח?

הראשון משמאל: יואל קליינשפיז, שבוי בגרמניה הנאצית

מעשה במרדכי גוטפריד, שפירש דעתו על משטר המונרכיה, אמר:
— הקטרוג על בית המלכות אינו נראה בעיני, כי מה איכפת לי אם הקיסרית יש לה עוד ענק לגרגרותיה, ושעל כן אומר אני כי בזה הקומוניזם אין דינו עמו: אבל הקטרוג על בית הכבוד הצבורי נראה בעיני, כי איכפת לי, אם תובעים ממני שכר כניסה ואין, שעל כן אני אומר, כי בזה הקומוניזם דינו עמו.

מעשה בעני בהיבניב, שהיה אומר:
— שלשה דרכים בבעלי בתים: יש הנותן לי נדבה והריני נפטר ממנו; יש שאינו נותן לי נדבה והריני נפטר ממנו; אך יש האומר: תבוא אחר כך — זו מכה שאינה כתובה בתורה.

ושוב מעשה בעני בהיבניב, שהיה אומר:
— הריני מחזר על הפתחים וקובץ על יד מלוא צרכי, ובלבד שלא אצטרך לבריות.

מעשה ביהודי שבא מהיבניב ללבוב, ראה בסימטה של הרחוב הרחב, סיעה של נשים מפורכסות ומתגנדרות, ונטפלות לעוברי דרכים. שאל מיודעו מבני־לבוב:
— ואלו מי?
השיבו המיודע:
— אלו מן הפרוסטיטוציה.
אמר אותו יהודי:
— אילולא שמעתי זאת מפיך, הייתי אומר, כי יצאניות הן. ואף־על־פי־כן, מי יתננו שנים מרובות כל כך, כמה יצאניות יש ביניהן...

מעשה בר׳ יעקב שלום שו״ב בהיבניב, שאמר:

— הבריות אומרים: פלוני עבירה היא לתת לו פרוסת לחם, וכן הם אומרים: אלמוני מצוה היא לעקור אותו מן השורש; ואני אומר: עבירה זו אני מקבל עלי ומצוה זו אני מניח לאחרים.

מעשה בד״ר מאיר מונק, (חתנו של ר׳ שמלקי רוקח) שנסע בעגלה, היה בעל העגלה, שלגם קודם לגימה גדולה, מפטם מלים עד לזרא. שאל לו הנוסע:

— מה דיבורך מופלג כל כך?

השיב בעל העגלה:

— העולם אומרים: שבולת שועל מהלכת, יין שרוף מדבר.

אמר ד״ר מאיר מונק:

— עתה ניתרצה לי הקושיה באתונו של בלעם, ודאי לגמה קודם לגימה גדולה ונפתח פיה...

עומדים מימין: אבא קליגהופט, טובה לַמפל, יוסף מורגנשטרן, אשר קליינשפיז, לייביש זיגל, ברל קליגר, ביילה קליינשפיז, פייבל קליגהופט
יושבים: מאלי קרמר, פרידה רוזנפלד, ישראל מלר, גיטל מלר, מלכה שפירא

מעשה במלמד בהיבניב שהיה אומר:

— כל קולר שבעולם תולים אותו במלמד ומרומז הענין בדברי התהלים: "להגיד כי ישר ד' צורי ולא עולתה בו", דהיינו: **להגיד** — לעולם יש מה להגיד על המלמד, **כי ישר** — אם תלמידו ישר וכשר, **ד' צורי** — אומרים טבע הוא בו ומאת ד' היתה זאת; **ולא** — אך אם התלמיד אינו כך, **עולתה בו** — תולים כל העוולה בו, במלמד.

מעשה בר' אהרון, שמש בית הכנסת בהיבניב, שאמר:

— חז"ל אומרים: ודע מה שתשיב לאפיקורס. והשאלה היא: מה באמת תשיב? והתשובה לשאלה היא: תשיב מה שמשיב כל אדם המבקש לדחות מי שמטריד עליו. ומה הוא משיב? הוא מגרשו מעל פניו בגערה: "געה צו אכציק שווארצע יאהר" ותרגומו: לך לך לשמונים שנים שחורות. ובאמת תיבה: "ודע" — מנינה שמונים.

מעשה בר' משה פריזאמנט שנקרא ר' משהלי היבנובר, ראש בדחני גליציה שנקרא לחתונה בלבוב, אמר לו אבי הכלה:

— ר' משה, קצת אורחי החתונה שלי ממשכילי הדור הם, ושעל כן אבקשכם שלא תפגע בנימוסיהם, נימוסי נאורים.

שאל:

— דהיינו?

השיב: דהיינו, שלא תתגרד וכיוצא באלו.

עמד ר' משה ודרש דרשות ברוב בדיחות כדרכו והיו הכל צוחקים, ואפילו אותם משכילים שאנסו עצמם תחילה מן הצחוק, לא יכלו לעמוד באנסם, וצחקו יותר על האחרים. עשה עצמו ר' משה כמיצר ודואג, וכדרכו של מיצר ודואג התגרד בראשו יפה יפה ואמר:

אוי, אוי, רבותי הנאורים, אם אתם צוחקים כשאר ישראל מה יהא בסופכם?

רמז לו אבי הכלה, שלא יתגרד, עד ששאל:

רבי מחותן, צא וראה כמה אכזר אתה — ראשי מורד עלי בלבוב, ואתה רוצה שאגרדו בהיבניב?

סח ר׳ שלמה בקר, מיהודי היבניב:

— בחורף ראיתי שנים מעוטי יכולת בעיירה, שקנו עורות מן הציידים. סיפר האחד: קניתי עור והרוחתי 50 זלוטעס. וכך סיפר גם השני. לאחר מכן הייתי עד שמיעה לשיחה בין שני גבירים, בה סיפר כל אחד לחברו, כמה ממון הפסיד בעסקיו. הרהרתי בלבי: אם כן, עתה יהיה עולם הפוך. העניים מרויחים, והעשירים — מפסידים. ומעתה לפני פסח יהיו העניים — הנותנים ואילו העשירים — המקבלים.

כשהגיע פסח וראה את אותם העשירים חובשים לראשם שטריימל חדש ואילו שני העניים מסתפקים תמיד בישן — אמר:

— זו היא העניות של העשירים והעשירות של העניים.

עומדים מימין: מחלה לדר, אטל שטינבך, חיה כץ, בריינה פישלר,
אנשל כץ, ביילה אסתר איגולניצר, ביילה קליינשפיז

ה״שמשות״ בבית המדרש עברה בירושה. מנהגו של השמש היה לקבץ כסף מ״בעלי הבתים״ בראש חודש.

מעשה וסח ר׳ בריש ״שמש״ לאחד מן ה״בעלי בתים״ בעיירה, אשר מתת ידו בראש חודש אחד, לא השביעה אותו:

אֲני יכול להעביר אותך ממעמדך כ״בעל בית״, על ידי שלא אבוא אליך ליטול ממך כסף. אבל אתה לא תוכל לקחת ממני את ה״שמשות״ שלי.

אמרו על אחד מיהודי העיירה ושמו אלתר חיים, שהיה טרגר.

— בכל ראש השנה מאחלים: לאלתר חיים, ובכל זאת נשאר טרגר.

ר׳ יהודה מלמד ראה בתו של פלוני משוחחת עם בחור. סח לאבי הנערה:

— לך מגיע ״שלישי״ בעליה לתורה. כי רש״י (בבמדבר כה, טו) אומר על הפסוק: ״ושם האשה המוכה המדינית כזבי בת צור, ראש אומות בית אב במדין הוא״, וזה לשונו: אחד מחמשת מלכי מדין, את אוי ואת רקם ואת צור וגו׳ והוא היה חשוב מכולם, שנאמר ראש אומות, ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו, מנאו **שלישי**.

מעשה ואמר רופא לר׳ שמאי קהת המלמד: שיקצ׳ניק.

השיב לו ר׳ שמאי:

שוואנץ מלמד.

רטן הרופא:

— הכל יודעים שאיני מלמד.

השיב לו ר׳ שמאי:

— נכון, אך מאחר ואמרת לי מה אתה, אמרתי לך מה אני.

רבי הרש בלודובר, כשהיה מעיר בבוקר השכם את חברו, היה אומר לו:

"קום, בא אורח שאף פעם לא היה ואף פעם לא יהיה יותר: זהו היום החדש.

מעשה באחד שלוה מר' משה הרש אברבנאל סכום כסף. לאחר כמה ימים פרע את חובו. כעבור שבוע בא אליו שנית בבקשה לקבל ממנו הלואה.

סרב ר' משה הרש להענות לו, באמרו:

— לא אתן לך לרמות אותי פעמיים. פעם ראשונה רמיתני כי חשבתי שלא תפרע לי, וכן פרעת. ועתה ברצונך לרמותני בשניה, כי הנך חפץ שאחשוב כי גם הפעם תפרע לי. ואתה הרי בודאי לא תעשה כן.

סח מרדכי, בנו של ר' יעקב שלום שוחט, לאחד שהטיף לו מוסר:

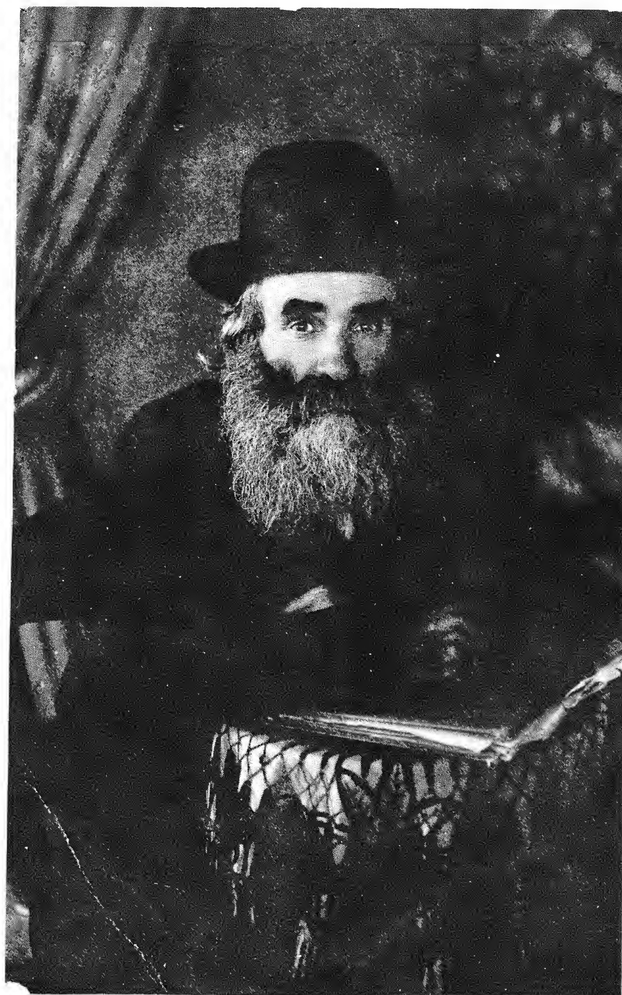
— יש העושה עבירות בימי חייו אלא שבערוב ימיו אין יותר בכוחו לעשות עבירות. ואזי את העבירות הוא מוחל לעצמו וכך נשאר א ערליכר יוד, ומרשה לעצמו להטיף מוסר לזולתו.

מעשה באחד שתבע את חבירו לבית המשפט בטענה שהוא ירה עליו. כאשר נשאל בעת המשפט ע"י השופט: "במה ירה עליך" — השיב: "הוא אמר לי כאילו היה יורה עלי. הוא אמר לי: "יעקב פארעך" (מוכה שחין)...

מעשה בשני אנשים תקיפים בעיירה שלשניהם היה יארצייט באותו יום. כאשר אחד מהם ירד לפני העמוד להתפלל — נעמד השני ליד העמוד, וברגע שהרב סיים את תפלת שמונה עשרה, החל השני לומר את חזרת הש"ץ בקול רם והראשון נשאר עומד פעור פה.

ר׳ אהרן רמר,
אביו של אלי

עומדים מימין: יודל רמר, אסתר רמר (בת דודה), אלי רמר, צביה רמר, שלמה בן ברוך, חיה בת שמחה נדל

יושבים: בנימין בן ישעיה רמר, פרידע (אשת ישעיה), עזריאל ואחותו סלקה קלר

עומדים מימין: מוטי בן פרל, פרל, מר רמר, מרת רמר ע״ה, יודל רמר, צביה ובעלה יוסף, בנימין בן ישעיה

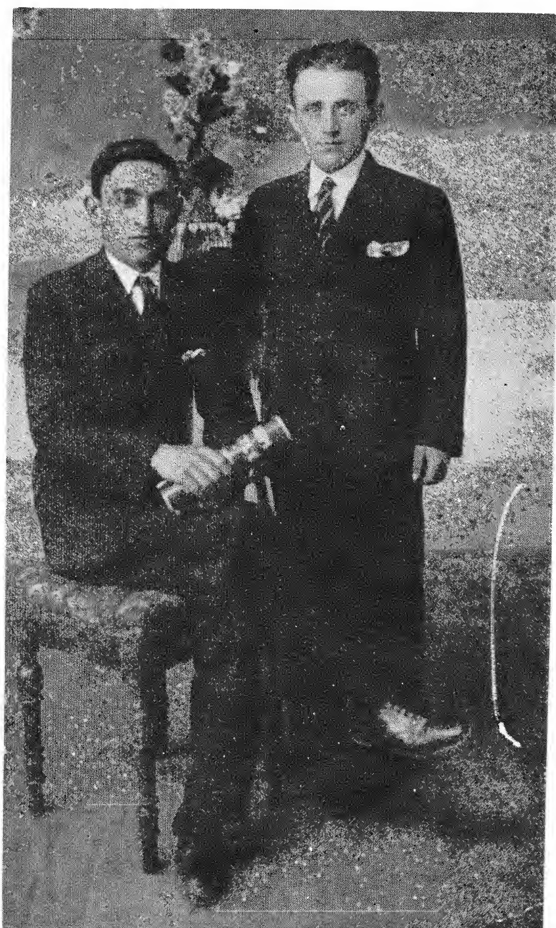
יושבים: אברהם קלר, סלקה קלר, ישעיה רמר, פרידע, ילדי משפחת קלר, רחל בת ישעיה

חיים מילר ואשתו

משפחת חיים מילר

פנחס ויודל רמר

יוסף מילר (קנדה)

שמחה נדל ואשתו חנה
ובנותיהם: גליקל, חיה, אונצע

משפחת רמר
מימין: גליקל, ליבע בת השוחט, לאה, אסתר בת חיים עזריאל

עומדים מימין: אלי ויהודה רמר. יושב משמאל: מר מילר

וולף ומשפחתו

יוצאי היבניב במסיבה במלון סבוי בת"א שנערכה ע"י משפחת רמר

ספורי אודים מוצלים מאש

סנדר הלפרין / גירושנו מהיבניב ונסי הצלתי

רשימה זו נכתבה באידיש והיא נמצאת
בארכיון "יד ושם" בירושלים, ממנו קבלנוה.

האוכלוסיה היהודית בעיירה מנתה לפני המלחמה [מלחמת העולם השניה] 3000 איש. כאשר הגרמנים נכנסו ב־1941 לעיר, הוצא צו המחייב את היהודים להתאסף בשלשה מקומות ריכוז: בבית הכנסת הגדול (לשם נכנסו 2000) בקלויז ובבית המדרש. היהודים שהתאספו הוחזקו שם במעצר במשך שלשה שבועות.רק הנשים הורשו לצאת לשעה אחת ביום. בזמן הזה היו מבשלות משהו בבית ומביאות אותו. לאחר מכן היו מוחזרות למעצר. (אנו שכבנו בבית המדרש, על הרצפה, ולא ידענו מה מצפה לנו.)

לאחר שהיינו שבוע בבית הכנסת, הופיעו אנשי גסטפו, עם רשימה. הם קראו את שמותיהם של שבעה אנשים ואשה אחת, עליהם היתה מסירה של אוקראינים, שהם היו ב־N.K.W.D [הבולשת הרוסית, כלומר, שיתפו פעולה עם הרוסים] וירו בהם. במשך שלשת השבועות בהם הוחזקנו מאחורי מנעול ובריח, חלו רבים והתפשטה מגפת טיפוס.

כאשר הוחזרנו לבתים הורו הגרמנים ליסד "יודען ראט". [מועצה יהודית מיעצת. גוף אותו יסדו הגרמנים בכל מקום. הוא היווה את הנציגות היהודית בעיני הנאצים]. ה"יודען ראט" היה חייב לספק אנשים לעבודה (גם תבעו שיהודי העיירה, יספקו לגסטפו; פרוות, כסף וזהב.) רבים עבדו בהטענת נשק, במוסדות נוצריים ובעבודות מקומיות. נשים עבדו כמשרתות אצל אוקראינים.

גירוש 40 איש לרווה רוסקה

ב־11.41 באה פקודה מהגרמנים שהעיירה צריכה להעמיד לרשותם 80 איש אשר יסעו לרווה רוסקה (עיר המחוז) לעבודה (17 ק"מ מן העיר). צעירים רבים התחבאו מחוץ לעיר. אני עבדתי בחווה, 3 ק"מ מחוץ לעיר, באוליקוב, בעבודה חקלאית. בעבודה זו היו מועסקים 120 איש. בכל ערב היינו חוזרים הביתה. בשבת בערב (ליל שבת) כאשר חזרתי לבית ברגל, הלכתי מיד לישון. עדיין לא הגיעה לידי הידיעה החדשה לפיה חייבים למסור 80 איש.

באמצע הלילה נכנסו לבית 2 שוטרים אוקראיניים עם נשיא ה"יודען ראט" ואמרו לי להתלבש מהר וללכת. לשאלתי לאן מובילים אותי — ענו לי שאין זה עניני. הובילו אותי לנקודת ריכוז בעיר ועצרוני. שם היו כבר עצורים 20 בחורים מן העיר (במעצר של ה"יודען ראט"). התבוננתי וראיתי שבינינו נמצאים בעיקר מן השכבות העניות. אף אחד מן השכבות האמידות לא נמצא שם. החזיקונו עצורים במשך יומיים. במשך הזמן הזה הובאו 20 בחורים נוספים. ביום השלישי כאשר התכוננו לשלחנו לדרך, שאלתי את איש ה"יודען ראט", מדוע דוקא אותנו ולא את בניו שלח ולא את העשירים יותר לקח? אז קרא לאיש הגסטפו שהכני עד שאיבדתי את הכרתי. לאחר מכן טפלו בי והכרתי חזרה אלי. הביאונו לרווה רוסקה (אספו רק 40 בחורים כי הבחורים האחרים בעיר, עזבו בשבת את העיר והתחבאו). ברווה רוסקה הועברנו לידי הגסטפו. העלו אותנו על שתי מכוניות והעבירונו ללמברג, לזמיסטינובסקא, והכניסונו לבית ספר, בו היה מקום ריכוז. פה נמצאו יהודים שהובאו מכל רחבי מזרח גליציה. כ־5000 צעירים מן האזור, (כאן החזיקונו ארבעה ימים). את היהודים שהובאו למקום הריכוז, היו שולחים למחנות שונים. למקום הגיעו

שטורם־פירר ראשיים ממחנות שונים (באזור האוקראיני), בהם כבר היו יהודים. הללו היו בוחרים כאן צעירים בכמות שהיתה דרושה להם.

במחנה ליד זלוצ׳וב

בקבוצה שלנו בת 40 האנשים, הבחין השטורם־פירר נובקוף, הוא נגש אלינו והתבונן בנו. ובראותו כי כולנו בחורים בעלי כוח ובריאים, מצאנו חן בעיניו, לקחנו עמו ללצקי־וילקי, ליד זלוצ׳וב. במחנה הזה היו 1500 יהודים מלמברג. כל יהודי המחנה היו חולים בטיפוס בהרות. הם היו מיועדים לשריפה יחד עם עצם המחנה. רק הודות לעובדה שהביאו לשם אנשים בריאים חדשים, לא חיסלו אותם. נוסף לקבוצתנו בת 40 האנשים, הגיעו יהודים נוספים ממחנות אחרים. מספרם היה 2000 גברים בריאים (חדשים שהובאו). אנחנו הגענו למחנה במכוניות. שרר כפור של 30 [מתחת לאפס]. נצטוינו להתייצב למעצר ולקחו מעמנו את כל מה שעוד נותר לנו. אנחנו — אלה שבאו עתה — כבר היינו צריכים לעבוד במחצבות ובסלילת כבישים. (בקיץ עבדו בעבודה חקלאית). החולים שכבו בנפרד. במחצבות היתה העבודה קשה מאד. היו צריכים לחצוב אבנים מן ההרים ולחלק אותן. רבים עבדו בגריפת השלג מן הכבישים, כדי שהצבא יוכל לנסוע עליהם.

לאחר תקופה של ששה שבועות נותרו מ־40 הבחורים שלנו מהיבניב, 14 איש בלבד. (במחנה זה אפשרי היה להחזיק מעמד לכל היותר שבועיים). רבים חלו בטיפוס. בכל יום מתו 35 — 30 איש. אני הייתי חולה טיפוס הקשה ביותר. הודות למאמץ הגדול אותו השקיע ד״ר יולק מזלוצ׳וב, ניצלו בודדים.

שילהי 1942. בעת שהגרמנים ספגו מפלה אחת אחרי השניה והיו מובילים מן החזית חיילים קפואים ופצועים (רכבות מלאות), נהיה המצב חמור יותר. מפקד המחנה יוזוף נהג לקיים בכל יום מסדר, בו היה מוציא כל עשירי מן השורה ואת כל אלה היו הורגים ביריות. (זאת עשה כמעשה נקמה על החללים הגרמניים). בכל מסדר נפלו 50 קרבנות. ולפעמים אף יותר מזה. לי יצא 3 פעמים להיות ה־10 בשורה, רק הודות לעובדה שהייתי חזק מן האחרים, החליפוני באחר שהיה חולה.

השמירה במחנה היתה מופקדת בידי מפקד משטרה אוקראיני, מפקד

פלוגה, מפקד המחנה איש הגסטפו ומשטרה יהודית. המחנה היה מגודר בשני גדרות תייל. (בין שני הגדרות היו מתוחים חוטי תייל נוספים בצורה זיגזאגית).

בזלוצ׳וב

בדצמבר 42 בא שטורם־פירר פורקוף למחנה וערך מסדר, בו הודיע כי על בעלי מקצוע להתיצב על מנת לנסוע לזלוצ׳וב לעבודה. התיצבו בעלי מקצוע שונים, בתוכם גם אני. הביאו אותנו לזלוצ׳וב. שם היו בתי מלאכה לגברים: אלקטרו־מכניקה. אני עבדתי בבתי מלאכה אלו. היינו 120 בעלי מקצוע (חלק גדול מזלוצ׳וב עצמה). כאן היה המצב טוב יותר. הרגשנו את עצמנו הרבה יותר חפשיים, כי לא היתה עלינו כל שמירה. (בזלוצ׳וב עדיין לא הוקם גיטו באותם ימים. חיו שם 16 אלף יהודים). כל אחד מבינינו אשר היו לו מכירים בזלוצ׳וב, יכל ללכת לישון אצלם באורח פרטי. מי שלא היה לו מכיר בעיר, קבל מקום לינה ליד בית המלאכה. עבדנו בשביל הוורמאכט. האינג׳ינר של בית המלאכה היה האוסטרי ויקביק.

הגיטו בזלוצ׳וב

בתחלת 1943 הוקם גיטו בזלוצ׳וב. בשביל עובדי בתי המלאכה, הוקם מחנה מחוץ לעיר, בקסרקטין [מחנה צבאי] הצבא הפולני (לשעבר). המחנה היה מגודר בחוטי תייל. היינו מובאים לעבודה ומוחזרים לפנות ערב למחנה. חוץ מעובדי בתי המלאכה, היו במחנה גם עובדים יהודיים מטעם חברות גרמניות שונות. מספרנו הגיע ל־3000 איש. (במשך כל היום עבדנו כולנו).

ביום 2.3.43 בוצעה בגיטו האקציה הראשונה. אנשי ה־ס.ס. דרשו מן ה״יודען ראט״ לתת להם מכסה של 2000 איש, בצירוף איום על ה״יודען ראט״ כי הם ישלמו בחייהם אם לא יעמידו לרשותם מספר זה. מכיון שבחלקם הגדול התחבאו היהודים, נאלצו ה״יודען ראט״, לפרוץ את בתי היהודים (עם גרזנים) ולהריץ את האנשים לחצר ה״יודען ראט״. בחצר

נאספו 2500 איש. את הזקנים המיתו מיד אנשי ה־ס.ס. ביריות את הצעירים שלחו לבלזיץ. לאחר תקופה מסויימת בוצעה האקציה השניה.

חיסול המחנה

גם אחרי חיסול הגיטו, עוד המשכנו לעבוד בבתי המלאכה. כך זה החזיק מעמד עד שהגרמנים ספגו את המפלה ליד סטלינגרד. שמענו שהגרמנים מחסלים את המחנות בגבול הפולני־הרוסי. כך חוסלו ברודי, הולעסקי ובורר. את היהודים המיתו ביריות מחוץ לעיר וזרקום לתוך בורות שהוכנו לכך. הבינונו שמגיע גם תורנו, כשם ששאר הערים והעיירות באזור כבר היו ריקים מיהודים וכדוגמת המחנות בסביבה אשר כבר חוסלו.

ביום אחד בעבדנו בבית המלאכה, נתקבלה הידיעה כי הוזמנו מאות מכוניות עבורנו, וכי חושבים לפנות את המחנה שלנו.

אנשים רבים מבתי המלאכה רצו להתחבא ולא לחזור למחנה. אך המשטרה היהודית אספה את כולם והביאה אותם לשינה במחנה. בבואנו למחנה שמענו מוסיקה. האנשים נצטוו לרקוד עם הנשים. (במחנה היו 500 נשים, הללו עבדו בבתי מלאכה לחייטות). הבינונו שהסוף שלנו הגיע. זה היה ב־1943 אחרי סוכות. אז הריצו אותנו לתוך בלוקים ונצטווינו לשכב ולא להסתובב. המבנים היו בעלי שלש קומות. שכבנו על מדפי המטות הצמודים לקירות, אך איש לא התפשט, כאילו כולם הבינו שהלילה עומד להתחולל משהו. באמצע הלילה כאשר אחד יצא לסידור צרכיו האישיים (בחצר) נפתחה עליו אש. בחירוף נפש הצליח להתחמק חזרה לבלוק, כל עוד נפשו בו, בלוית צעקה כי הולכים לחסלנו. נוצרה פניקה גדולה. החלו להשמיע צעקות ובכיות, אנשים קבלו החלטה לא לתת להיות מולכים שולל על ידי הגרמנים, והוחלט לצאת מהקסרקטינים, לחתוך את גדרות התייל ולהימלט. (אם נהרג — שזה יהיה לפחות מות של גבורה, ליפול כגבורים).

100 האנשים הראשונים יצאו לחצר ופנו לעבר הגדר. הואיל והיה חשוך, הם לא הבחינו באנשי ה־ס.ס. אשר שכבו כשהם מסתתרים. אנשי ה־ס.ס. פתחו באש ותוך דקות ספורות נפלו כולם כשהם מתים. ומכיון שצעקותיהם של האנשים בבלוקים היו גדולות, ירו אנשי ה־ס.ס. דרך

החלונות ורבים נהרגו ונפצעו. הרגשתי כי רע מאד. והתחלתי לחשוב כיצד להינצל. אני יחד עם בחור בן 18 בשם אברהם שפירא מברודי, עלינו לעליה [בוידעם] והחילונו לחפש מקום להתחבא. נסינו לנקוב חור בארובה המרכזית ושם להתחבא. אבל זה לא היה בר ביצוע, מכיון שהארובה היתה עשויה מבטון (לבנים עם מלט). בדקנו כל פנה. אך כל מקום מחבוא עבורנו, לא נמצא. גם אחרים ניסו לחפש דרכים להציל נפשם, אך מיד ירדו. אני חשבתי כל כך הרבה זמן, עד שעלה ברעיוני שאנו נחתוך בסכין (זה היה בלילה) חתיכת קרש מתקרת העליה ולנסות להידחק פנימה. דרך החור יכל להכנס רק אחד. כך שאני זחלתי לפנים (כשהנני לבוש בחולצה בלבד. כל השאר נאלצתי להפשיט). הבחור עשה במקום אחר פרצה דומה וגם נכנס. שם שכבנו עד הבוקר.

למחנה הגיעו (במכוניות) אנשי ה־ס.ס.; שטורם־פירר יורקוף, שטורם־פירר זימק ושטורם־פירר ראשי מילר (מטרנופול). הם ציוו על היהודים לצאת מן הבלוקים ולהסתדר בחצר. אנשי ה־ס.ס. בחרו 300 בחורים, הטכנאים הטובים ביותר ושלחום ללמברג למחנה בינובסקה. מן האנשים והנשים הנותרים לקחו הכל. הפשיטו מהם את הדברים הטובים ביותר, העלום על מכוניות והבילום אל מחוץ לעיר, מקום בו היו בורות מוכנים. ציוו עליהם להתפשט ערומים ואח״כ המיתום ביריות (בדיוק 2700 איש).

אנחנו שכבנו בעליה ושמענו את המתחולל במחנה. ב־10 בבוקר היה המחנה כמו בית קברות. אנשי ה־ס.ס. עלו לעליה לחפש אחר מתחבאים. הם עברו על ידינו, אך לא הבחינו בנו (הם האירו בפנסי כיס). נשמתי לרוחה, כאשר שמעתי אותם אומרים ״איש אינו נמצא״.

הבריחה

אני והבחור שכבנו מסתתרים עד לפנות ערב. אזי החלטנו לצאת מן החור ולברוח. המחנה נשמר ע״י שוטרים אוקראיניים כדי שלא יכנסו נוצרים (אוקראינים ופולנים) לשדוד. כי בקסקריטני המחנה היה רכוש יהודי מגיטאות מחוסלים. גם בקומת הקרקע של הקסרקטינים נמצא משמר אוקראיני. ירדנו לקומה הראשונה והתחלנו לחפש בחדרים חלון דרכו אפשר לקפוץ לחוץ למחנה. רצנו בכל החדרים ומצאנו שכל החלונות מכוסים סורגים. בחדר אחד הבחנו בחלון שהיה קרוב מאד

לחוטי התייל. פתחנו אותו וקפצנו החוצה דרך החלון (הבחור אחרי), למחנה קרוב של שבויים גרוזיניים.

אז הגענו לחוטי התייל אשר היוו חיץ בין הגרוזינים לעיר. עם מספריים חותכי פח, חתכנו את חוטי התייל. כאשר כבר רצנו לכיווז העיר, הבחינה בנו המשטרה האוקראינית. הם החלו לי רות ולאותת סימנים להחשת תגבורת. בכל זאת עלה בידינו (לפני שהגיעו שוטרים נוספים) להימלט. ברחנו לבית העלמין בזלוצ׳וב, מקום בו היו בורות מוכנים, בשביל לירות ביהודים שייתפסו. השלכנו עצמנו לאחד הבורות ושכבנו כאילו היינו מתים. (השוטרים האוקראינים לא ידעו להיכן נעלמנו).

כאשר שמענו כי שקט מוחלט שורר מסביב, התחלנו לשים פעמינו לעבר העיר. בדרכנו עברנו ליד תחנת חשמל, מקום שם עמדו 2 שוטרים. כאשר הם הבחינו בי (הלכתי ראשון והבחור אחרי) הם תבעו שאני אראה להם את הנירות שבידי כדי להזדהות. בינתיים הצליח חברי להימלט. השוטרים לקחוני והביאוני לתחנת מעצר משטרתית, מקום בו ערכו בי חיפושים (הם הלכו מיד). הם מצאו את תעודתי מן המחנה, ואת הכף והמזלג שלי, העשויים מפח. למרות שדברתי פולנית, הכירו שאני יהודי. 2 שוטרי חרש אוקראיניים הכירוני מיד, הואיל והיו רגילים לבוא לבתי המלאכה (הם מחברת ויקליגי) הם אמרו לי: ״עכשיו כבר תמות עוד מעט״. אז שאלו את הבכיר שבהם: מה לעשות עמי? הבכיר ממשטרת בית הסוהר, הורה להובילני לגיטו על מנת לירות בי. (בגיטו היה קיר, לידו היו הורגים את היהודים שנלכדו. דם רב ניגר שם). 2 אוקראינים הובילוני לגיטו. בעודי מובל, תכננתי כיצד להימלט מידם. הם הובילוני לקיר עם הדם וציוו עלי להתפשט.

הרגשתי שרע והחילותי לבקשם לתת לי את חיי, תמורת כסף וזהב אשר הטמנתי בבונקר, אותו אתן להם כתמורה. בשמעם זאת, הוריד אחד האוקראינים את חגורתו, תלה אותה על צוארי (הוא הובילני ככלב) ואמר: ״טוב, בא הראה לי״. אמנם באמת לא היה לי כל זהב. אני רק רציתי להוביל את האוקראיני לבונקר חשוך של בית שרוף ואז אוכל לברוח. הגענו לרחוב בו רוב הבתים היו שרופים מהפצצות). הובלתי אותו לבית שרוף אחד ואמרתי: ״כאן יש מרתף בו קבור הזהב שלי״. ״טוב״ — אמר האוקראיני — עתה אני יודע היכן הזהב שלך. אנו

חוזרים. אני כבר אמצא גם לבדי היכן הנחת אותו". כך נכשלה תכניתי (בכך שהוא לא נכנס אתי).

בהיותי כבר לא רחוק מן הגיטו, פגש אותנו גרמני רכוב על אופנים, בלוית כלב. הוא חקר את האוקראיני לאן הוא מוביל אותי ואח"כ שיסה בי את הכלב. הכלב קרע ממני חתיכה ממכנסי עם חתיכת בשר מן הרגל. פצוע נכנסתי לגיטו. האוקראיני הובילני לקיר ואמר לי להתפשט. כבר הפשטתי את החולצה והנעליים וכבר הייתי צריך לשכב על האדמה עם הפנים לאדמה, כשהאוקראיני עומד עם אקדח טעון (עם כדורי דומדום). פתאום התרוממתי, נתתי מכה בנשק והתחלתי לרוץ. האוקראיני השני ירה אחרי, אך הכדור חלף לידי, ליד אוזן אחת. עלה בידי להתחמק מהר לאחד הרחובות. עברתי מעל לחוטי התייל ונכנסתי לשדה. המשכתי לרוץ עד הנהר סלוקבקה, בו נכנסתי. (הוא לא היה עמוק. מטר אחד עומק). במהירות מצאתי את עצמי בצדו השני של הנהר. שם במרעה היו מונחות ערמות קש. לתוך ערמה אחת כזו חדרתי והתחבאתי.

האוקראינים רדפו אחרי. אף הם חצו את הנהר. לא רחוק מן המרעה בו התחבאתי, פגשו גויה אחת אשר הוליכה שתי פרות מן המרעה. הם שאלוה אם לא ראתה יהודי ערום רץ. "כן" — ענתה הגויה — "הוא רץ ליער". ושני הרוצחים החלו לרוץ לכיוון היער וכך ניצלתי. כל הלילה שכבתי בתוך הקש. גשם שוטף ירד. לפנות בוקר יצאתי ממחבואי ורצתי עד מרחק של כ־2 ק"מ מן המרעה. הגעתי למקום מחבוא אשר עוד בעבר הוכן לכך. (עוד בעת עבודתי בבתי המלאכה מצאתי מקום מחבוא זה והבאתי לשם שק תפוחי אדמה, גחלי עץ כבויות וכלי מתאים לבישול). זה היה חור עמוק מתחת לאדמה (הבית היה הרוס, מחוץ לגיטו. במחבוא הזה ניצל יהודי מן האקציה). דרך צנור הביוב נכנס אויר לנשימה. במחבוא הזה מצאתי את הבחור אשר נמלט עמי (בשעתו נדבר עמי להפגש שמה) והתחמק מידי השוטרים.

במחבוא זה שכבנו 3 שבועות. פעם בא לכאן גוי אחד והחל להוציא לבנים. הוא חפר עד שהגיע למחבוא. אנחנו הצלחנו לצאת ממנו מצדו השני (היו לו שתי יציאות). ביום בהיר רצנו ליער. זו היתה דרך של 7 ק"מ. ביער פגשנו בחורה יהודיה עם ילד בן 14 (בן אחותה) מזלוצ׳וב. אנחנו ניזונו מקולורבי, אותו היינו מוצאים בשדות וגם ממלפפונים. כל התקופה בה שהינו ביער, שכבנו ביום כשהננו מוסתרים מאחורי שיחים (כי נוצרים היו באים לשם לקחת חתיכות עץ). בעת שהאכרים היו באים להוציא את

תפוחי האדמה מן השדה, חששנו להיראות והלכנו מן היער החדש ליער העתיק לאסוף פטריות. שם מצאנו 6 יהודים (ביחד כבר היינו עשרה). שבוע שלם היינו יחד. ביום אחד הודיע ראש מועצת הכפר לאוקראינים (ול־ס.ס.) שיהודים מסתובבים ביער. אז נראו ביער 60 שוטרים גרמנים ואוקראיניים. הם ערכו אחרינו מצוד. 4 מאתנו הצליחו להמלט (אני וחברי, הבחורה ובן אחותה). מחוץ ליער היו שדות מרעה. השלכנו עצמנו לתוך התעלות שליד שדות המרעה ושכבנו במים עם מלבושינו, כ־3/4 יום. כשהשתרר שקט, חזרנו ליער ונתגלה לפנינו המראה המחריד: כל 6 האנשים שכבו מתים. ירו בהם. ומן ההרוגים חלצו את מגפיהם ולקחו את חפציהם.

נוכחנו לדעת שיותר אין כל ענין להשאר ביער והלכנו לחפש מקום. בלילה הגענו לזלוצ׳וב. חפשנו מקום, בו אפשר להתחבא. כל בתי היהודים היו הרוסים. נגשנו לבית הרוס והבחנו במרתף שכוסה. גרפנו בידינו את העפר שעליו ועשינו חור דרכו אפשר ניתן להכנס למרתף. שם שכבנו 4 לילות. אני נגשתי לקבצן אחד, אצלו קבלתי חתיכות לחם ישנות. בבוקר הלכתי אליו שוב לבקש לחם. הקבצן גרשני וחזרתי בידים ריקות. עכשיו חששנו שנמות מרעב.

יום אחד הרגשתי במרתף ריח גריסים שרופים. ביום השני הורגש ריח של גריסים. זה היה מאד תמוה בעיני. ביום הרביעי, עלה בדעתי לבדוק את מקור הריח במרתף.

חדרתי לצנור הביוב. מדות הצנור היו 40 ס״מ רוחב ו־50 ס״מ גובה. שכבתי על הבטן וזחלתי (תחת האדמה) על הבטן לאורך הצנור (כ־1 1/2 ק״מ). תוך כדי זחילה פגעה ידי בדלת עץ. נסיתי לדחפה. אבל קשה היה לפתחה. (שמעתי שם משוחחים בשקט). מפקד הבונקר פתח את הדלת וכיוון אקדח מול ראשי. התחלתי להסביר שהנני יהודי ורוצה להציל את נפשי. הם הכניסוני. הייתי כולי סרוח ורטוב עד לשד עצמותי. את חפצי קברו בבור ונתנו לי לבנים נקיים ומכנסיים. הבונקר היה מואר ע״י מנורת נפט, אשר נתנה אור בהיר. פה נמצאו 23 יהודים, אנשים, נשים וילדים. הבונקר נמצא במרחק 1 1/2 ק״מ מן המרתף בו הייתי (עם הבחור, הבחורה ובן אחותה). באמצעות צנור הביוב (הריח בצנור) אשר מתחת לאדמה, היה להם אויר לנשימה. (וכאשר הם בשלו בבונקר, הריח מן הגריסים השרופים נכנס לצנור הביוב והגיע אלינו). הבונקר היה 6 מטר מתחת לאדמה. ארכו 30 מ׳ גובהו 2 מ׳ ורחבו 2 מטר. בבונקר היו מטות לשינה,

כלי מטה ואוכל לתקופה ארוכה (צנימים, קמח, גריסים ושעועית). בשלו על פרימוסים. היתה משאבה למים ובית שימוש מסודר. לאורך הבונקר — 30 מטר — נקבו ששה חורים בצנור הביוב, כדי שיהיה להם אויר לנשימה.

את הבונקר בנה יהודי חרשתן בשם שטרזלר. לפני המלחמה היה לו בית חרושת לשוקולד. השטורם־פירר ורקוף, החרים את בית החרושת מן היהודי ומאז צריך היה ליצור שוקולד בשביל הוורמאכט. בבית חרושת זה עבדו 23 איש (כל אלה שהיו בבונקר).

כאשר גרשו את היהודים מגיטו זלוצ׳וב, החלו 23 איש אלה, בבנית הבונקר. ששה חדשים עברו עד שבנו את הבונקר. (אני עבדתי באותה תקופה בבתי המלאכה). בנית הבונקר בוצע בצורה כזו: היהודים היסוו דלת של חדר אחד (חדר נסתר). דרך עלית הגג היו יורדים לחדר (מבית החרושת). ומשם החלו לחפור מנהרה (דרך הרצפה) לכיוון מטה. הבונקר היה במרחק מה מבית החרושת. את החול אשר הוציאו החוצה בעת החפירה, היו מוליכים תחת האדמה בעגלות לתוך הגיטו (בית החרושת היה ליד הגיטו) למרתפי הבתים המופצצים. היהודים עבדו בביח״ר עד ששמעו כי הולכים לחסל את כולם. אזי נכנסו לבונקר בעזבם בבית החרושת; דלתות פתוחות וחפצים מפוזרים, כדי שייראה כאילו נמלטו מן המקום.

ששה שבועות לאחר מכן, הגעתי אני לבונקר. כאשר נודע למפקד הבונקר כי במרתף ממנו באתי, ישנם עוד 3 אנשים, שלח אדם אחר להביאם. דרך אותו צנור הביאו אותם (זה ארע בעת שהתחוללו הקרבות ליד חרקוב). כך ישבנו עד החודש ה־12 ב־1943. אז החל להיווצר מחסור באוכל. והיה צורך ללכת לראות מהיכן אפשר להשיג אוכל. אני והבחורה (עמה באתי) יצאנו מהבונקר, דרך אותו צנור. לקחנו עמנו כסף רב לקנית מצרכי אוכל. הלכנו לבעל מחסן עץ, אשר עבד פעם בבית מרזח של הורי הבחורה, (הוא היה נוצרי עני). ונוצרי זה הביא לנו אוכל למרתף. הוא לא ידע מהבונקר. סיפרנו לו שהננו 6 איש. בכל לילה בשעה 12, היה מביא שקיות אוכל עד המרתף (גם עתונים). 9 חדשים הוא סיפק לנו אוכל. (נתנו לו די כסף). שנינו היינו סוחבים את האוכל דרך הצינור. (שקיות שהכילו 10 ק״ג). כל הלילה היינו עובדים בסחיבת השקיות המובאות. פעם תפסו את הגוי תוך כדי נשיאת האוכל. הכניסוהו לבית סוהר והחלו להכותו קשות על סרובו לגלות למי הוא מוביל אוכל באמצע הלילה ולאן הוא

מובילו. (הובן שהוא מביאו בשביל יהודים). 3 ימים לא בא אלינו הגוי (בן 70). הבנו שמשהו ארע עם הנוצרי. ביום הרביעי הגיע והביא עמו ככר לחם. הוא היה מוכה ומלא צלקות שחורות וכחולות על גופו ופניו. הוא סיפר כיצד עינוהו, אך הוא שתק. גם אחר מה שארע, המשיך הגוי להביא אוכל.

במרוצת הזמן ב־1944 תקף אותנו פחד גדול. (האוקראינים ידעו שבעיר יש בונקר בו מתחבא שטרולר. אבל לא יכלו למצוא את פתחו). ביום אחד שמענו כי חופרים מעלינו. הלמו מעל ראשנו. ביום זה צמנו כולנו ואחזנו פחד גדול. האוקראינים חפרו בעומק של 4 מטר ומשלא מצאו בונקר, סתמו בחזרה את החפירה והלכו. כך עברנו את מה שעמד להתרחש על ידי פחד בלבד.

בסוכות שוחררנו ע״י הרוסים. יצאנו מן הבונקר. והרוסים צלמו אותנו ואת הבונקר. אשת החרשתן נפטרה בבונקר מדלקת ריאות. וכן מתו שני ילדים, במרוצת הזמן. כל השאר יצאו בריאים ורעננים. בבונקר חיו חיים כמעט נורמליים; בשלו, כבסו והיה מקום טוב לשינה.

סוניה (יודנברג) ז׳צינסקי / כיצד ניצלתי?

הייתי בין שאר היהודים אשר נשלחו לעבודה באמצעות ה״יודען ראט״. מקום עבודתי האחרון, בו שהיתי שבעה שבועות, היה בחווה, באזור היבניב. במסגרת העברות אזרחים פולניים ממקום למקום והלאמת רכוש על ידי הגרמנים, הועבר גם פולני אחד מפוזן — יחד עם משפחתו — לאזור היבניב וחווה זו אשר היתה שייכת בעבר לאחד היהודים, ניתנה לו. בתחלה עבדתי בשדה. אך לאחר בריחתה של העוזרת הגויה, שעבדה בבית הפולני, הכניסוני במקומה כעוזרת במשק הבית. במסגרת עבודתי זו גם נאלצתי, בין היתר, להאכיל ולהשקות את החזירים שלהם. בעל הבית היה אדם נוח למדי, בעוד אשתו היתה אנטישמית מובהקת.

כאשר בנובמבר 1942 עמדו להעביר את כל יהודי היבניב ממקום מושבם, לגיטו ליד רווה רוסקה, ברור היה כי הוראה זו התיחסה גם אלי. והנה באותם ימים, באחת ההזדמנויות בעת הגשתי את הארוחה לשולחן, פנתה אלי בעלת הבית, באמרה: ״באמת חבל שגם את תשלחי לשם. את כל כך טובה״. לשאלת בעלה, כיצד ניתן לעזור לי, השיבה כי תהרהר

בנידון. לאחר זמן מסויים, אמרה: ״צץ במוחי רעיון מעשי. יש לך כסף?״ — שאלה אותי. ״כסף אין לי — השבתי — אך ישנה לי מלתחת בגדים נאה״. ״אם כן, שמעי נא — אמרה — לי היתה אחות. עוד בהיותה קטנה נמלט אבי עמה ועקבותיה נעלמו. איש אינו זוכר אותה. אני אלך לבומר להוציא בעבורה תעודת לידה, תמורת המלתחה שלך. תעודה זו אתן לך ואת תציגי עצמך כאחותי, כלומר, כגויה. וכך תוכלי להציל את נפשך. אי אפשר יהיה לגלות כי אינך אחותי, מאחר ואיש אינו זוכר את אחותי. רק בהיבניב עצמה עלולים לתפוס את הערמה, כי מכירים אותך, אך שם לא יחפשו כלל בענין זה, מאחר שאחותי אינה מהיבניב״.

בתקופה בה התגוררה משפחה זו באזור היבניב, שהתה בביתם פולניה אחת, אשר נעצרה והושמה בבית סוהר בפולין, לאחר שנתפסה בעת קנית מצרכי אוכל שלא באזור מגוריה, דבר שהיה בלתי חוקי באותם ימים. היא שוחררה בעזרת חבר של בעלת הבית שלי, אשר בקשתו לפעול בענין זה. על כן הגיעה לחווה זו, להודות על העזרה שניתנה לה. בטרם עזבה את המקום על מנת לשוב למקומה בפולין, אמרה לבעלת הבית: ״כהכרת טובה על עזרתכם, הנני מוכנה בעתיד לגמול לכם כל טובה אשר תיזקקו לה ואוכל למלאה״.

עתה, לאחר קבלת תעודת הלידה של אחותה, פנתה אלי בעלת הבית, באמרה: ״סעי אל הפולניה הזו, הציגי עצמך בפניה כאחותי ואמרי לה כי בקשתי שהיא תדאג לך״.

מיד קמתי ונסעתי לפולניה, עד למקום מגוריה בראדוש (ליד אוטבוצק) 6 ק״מ לפני וורשה. ברור כי מני אותו רגע ועד סיום מלחמת העולם, הופעתי כגויה. בדרך, בנסעי ברכבת, פגש אותי אחד מאנשי עיירתנו, אשר בודאי אף הוא נסע כגוי. כאשר ראיתי כי בכוונתו לפנות אלי, עשיתי תנועה מסוימת לפיה יבין כי עתה ״אינני״ יהודיה וכי הוא אינו מכירני... הרמז הובן וכל הדרך נסענו כאילו לא ידענו איש את רעהו מעולם.

בבואי אל אותה פולניה בראדוש, היא קבלה אותי הטילה עלי תפקיד משרתת בביתה. היא גרה בבית יחד עם אמה הזקנה. בביתה היו שתי דירות. אחת מהן הושכרה לאינג׳ינר אחד. היא העבידה אותי קשות. אבל מלאתי פי מים, כי כתמורה קבלתי את חיי. היה עלי לנקות היטב את שתי הדירות, המרתף, לשאוב ממנו את המים, לכבס בגדים, אף כאלה אותם מנקים רק במכבסה, לבשל וכו׳. גם עז היתה להן, בה טפלתי; האכלתיה

וטיילתי עמה בחוצות העיירה. עבודתי החלה השכם בבוקר והסתיימה בשעה מאוחרת בלילה. לפי היקף עבודתי, מלאתי את מקומם של מספר עובדים. זאת הרגשתי היטב בעצמותי בכל לילה, עת עליתי על יצועי. וכל זאת תמורת אוכל פשוט ומצומצם, בו הסתפקו השתיים.

הבת היתה אשה די נוחה, אך אמה היתה אשה קשה ורעת לב. פעם כמעט נמסרתי למשטרה בעטיה. הדבר ארע כאשר בתה נעדרה מן הבית, עקב נסיעתה מחוץ למקום, לרכישת מצרכי אוכל. לבתה היה מעיל פרוה, אותו פרמה ונתנה חתיכה מן הפרוה לעוזרת הגויה — אשר עבדה אצלה לפני כן — בשביל חלקת הצואר. כאשר העוזרת בקשה ממנה חתיכה נוספת והבת סירבה להיענות לה — לקחה לאחר מכן, בחשאי, חתיכה גדולה מן הפרוה. הבת גילתה את הגניבה, אך לא סיפרה על אודותיה לאמה. עתה כאשר לפתע גילתה כי כל גב המעיל חסר, החלה להתנפל עלי בצעקות כי אני גנבתיו. כל הכחשותי לא הועילו. "מה, מלאכים גנבו את זה?", רטנה ורצתה לגשת למשטרה. לשוא נסיתי להניא אותה מצעד זה, בבקשי ממנה לשגר מברק לבתה בו היא מתבקשת לשוב הביתה, כדי לשמוע את כל האמת. לאחר שראיתי כי הינה כבר מגיעה לדלת הדירה, על מנת ללכת למשטרה, אזרתי כוח בעצמי ומנעתיה מלצאת מן הבית. וכשהיא למזלי פרצה בהיסטריה, סתרתי על לחייה שתי סתירות מצלצלות וצויתי עליה להכנס מיד למטה. מתוך איבוד חושים, נשמעה לפקודתי. לאחר מכן הכרחתיה לכתוב מברק לבתה. ויחד עם מברק ממני — שגרתי את שניהם לאלתר. לאחר מספר ימים חזרה הבת הביתה. ספרתי לה את האשמה אשר אמה טפלה עלי. ואמנם הבת גילתה לאמה את האמת. אך למרות צדקתי והבנתה כי אמה שגתה — היתה בפיה טענה כלפי: "אבל מדוע הכית את אמי?"

ב־1943 בעת חיסול גיטו ורשה, עדיין שהיתי בראדוש. באחד מסיורי בחוצות העיירה, נפלו לידי חתיכות "שמות" שרופים של סידורים וכדומה. תוך כדי התבוננות לבל ירגישו במעשי, חפרתי גומא של עץ וגנזתי בתוכה את ה"שמות".

באותה תקופה דרשו הגרמנים כי לכל אדם תהיה תעודת זהות, אותה יקבל תמורת הצגת תעודת לידה. גם תעודת הלידה שלי הועברה למשרד המתאים, יחד עם תעודת האם והבת לשם קבלת תעודת זהות. אך לרוע מזלי נתקבלה תשובה — לאחר זמן מה — כי תעודות הלידה שלנו אבדו ועלינו להמציא אחרות תמורתן. מאחר שמקום מגורי — לפי התעודה

שבידי — לא היה כאן, לא יכולתי להוציא חדשה אצל הכומר המקומי. רק "אחותי" ליד היבניב יכלה להוציא תעודה על שמי, כשם שעשתה בפעם הראשונה. על כן שגרנו מכתב לבעלת החווה שליד היבניב ובו פירוט הבקשה. אך שבועות מספר עברו וכל תשובה לא נתקבלה ממנה. היא כבר לא מצאה לנכון לעזור לי עתה.

מציאות זו העמידה אותי בסכנה והייתי בוכה בלילות על מר גורלי. לאחר שבוששה התשובה לבוא והבת הבחינה בבכיותי בלילות, שאלה אותי לפשר הבכי. בלית ברירה נאלצתי — לאחר שהיה של חמשה חדשים במקום — לגלות לה את האמת כי הנני יהודיה. אף כי פרושו של דבר היה כי סיכנתי את חייה וחיי אמה, למרות שהם גמלו עמי טובה. כי מי שהסתיר יהודי, היה מוצא להורג. לאחר שגליתי לה עובדה זו, אמרתי לה: אם כן, עלי לעזוב את המקום.

להפתעתי השיבה לי כי הנני יכולה להישאר, בעוד היא תחפש דרכים להיות לי לעזר, מאחר ועשיתי לה טובה גדולה במוצאי — לאחר ניקוי יסודי במרתף — טבעת שנתן לה ארוסה אשר מת וזו היתה המזכרת היחידה שנותרה לה ממנו ואבדה לה. אמנם נראה היה כי הסיבה העיקרית לרצונה הטוב היתה ההכרה כי עבודתי תהא חסרה לה באם אעזוב את הבית, מאחר שעבודתי היתה שקולה כנגד מספר עובדים ועשיתי עבורה את כל עבודות הבית, ללא יוצא מן הכלל.

כאשר היא שאלה אותי: "יש לך כסף?" השבתי: "כן, 300 זלאטס יש ברשותי". היא לקחה ממני את הכסף ושלחה אותו ל"אחותי" הגויה, באזור היבניב, בצרוף מכתב בו היא מודה לה על ששלחה לה את "אחותה", עוזרת בית כה טובה. וכי היא מצרפת לה 300 זלאטס, כדי שתלך לכומר להוציא בעבורה תעודת לידה חדשה.

תוך 8 ימים הגיעה תשובה; אשר כללה את התעודה המבוקשת. בודאי היא חששה כי אם לא תסדר את הענין יתגלה שהיא שקרה, דבר העלול לסבך אותה ולהזיק לה קשות. על כן הסדירה במהירות את כל הדרוש.

עתה נשאר להסדיר בעיה נוספת. באותה תקופה נאסר לצרף תושב חדש למקום מגורים כלשהוא. רק בורשה היתה אפשרות להערים על חוק זה. כי בה היה בכל בית ממונה על רישום תושביו. וניתן היה להוסיף את שמו בין השורות של רשימה משנת 1940.

למטרה זו נסעה לורשה אל חברתה ובקשה אותה לשבצני בין דיירי ביתה, תמורת כסף (השארית שעדיין נותרה בידי). וכך הייתי רשומה

בורשה ומתגוררת בראדוש, דבר שאף הוא היה אסור לפי התקנות באותם הימים.

בינתיים למדה אותי הבת מספר תפלות גוייות בסיסיות, למקרה הצורך. כי כאשר חפשו וחקרו אחר חשודים בהעמדת פנים כגויים, היתה הבחינה העיקרית אם הללו יודעים תפלות גוייות שונות.

הפחד שמא יכירוני ויתגלה כי הנני יהודיה, רדף אחרי כצל ללא הפסק. כל תנועה או מבט חשוד הטיל עלי אימה. פעם בלכתי ברחוב עם העז, כשאני משננת בעל פה את התפלות הללו, הבחנתי מרחוק, מימין ומשמאל, באנשים המשקיפים עלי דרך משקפות. מיד התגנב ללבי פחד, כי הללו בודאי עוקבים אחרי וחושדים כי הנני יהודיה. נסיתי לשוב הביתה במהירות ללא שיבחינו כי הנני מנסה להתחמק. בהכנסי לבית, אמרתי לבת, כי עלי לעזוב את המקום מאחר שעוקבים אחרי. בשמעה זאת, שאלה אותי אם הללו היו גברים. כאשר תשובתי היתה חיובית, צחקה ואמרה; "הללו לא היו בלשים. הם הסתכלו עליך בגלל מראה פניך".

מקרה אחר אשר הפחידני באותם ימים, ארע לאחר משפט בעלת הבית נגד האינג'ינר הפולני אשר שכר מהן את אחת הדירות ולא שילם את שכר הדירה. לפי החוק באותה תקופה, ניתן להוציא דייר כזה מדירתו. הן זכו במשפט והפולני נאלץ לעזוב את הדירה. ברם, עם צאתו אמר להן: "עוד לא גמרתן עמי". ובהצביעו עלי, הוסיף: "אני יודע כי זו בעוד שהיא גרה כאן, הינה רשומה בורשה". לאחר שמעי זאת, אמרתי לבת, כי הינה רואה מהם הסיכונים העוטים אותי בשהותי כאן, על כן עלי לעזוב את המקום. עתה הודתה אף היא לדעתי. לאחר שהיה של 7 חדשים במקום זה, התחלתי לתור אחר מקום אחר, בורשה עצמה, כי בהיותה עיר גדולה, קל יותר להסתדר בה ולהתחמק מעין רואה.

שוב נחלצה הבת לפעולה. היא נסעה לורשה וסדרה לי מקום מתאים אצל משפחת מכר. בעל הבית — אלמן — היתה לו דירה רחבת ידים וזקוק היה לאחראית על משק הבית. לשם עברתי ב־1943 ונשארתי עד פרוץ המרד הפולני ב־1944. היחס אלי היה טוב. ועשיתי את עבודתי בנאמנות. זכרתי לבעלת הבית הקודמת את חסדה הגדול עמי ומדי פעם שלחתי לה מורשה, חבילות מזון ומתנות.

גם שם תקפו אותי, לפעמים, פחדים. בעיקר כאשר נדמה היה לי כי מאן דהוא עוקב אחרי ברחוב. במקרים אלה הייתי מקבלת חום גבוה עד

40. אך חרף כל זאת, הייתי ממשיכה בעבודתי כאילו לא ארע דבר. אך המצב התדרדר עד ליריקת דם. ואזי עזרה לי בתו של בעל הבית, להגיע באורח פרטי לרופא מכר, שיטפל בי. כי קיים היה חשש שהמצב הוא כזה, שהנני עלולה להדביק את הסובבים אותי ואזי הייתי נאלצת לעזוב את המקום. אך עד מהרה התברר כי אין המצב כה חמור. ולאחר טיפול מתאים, הוטב לי. באותה תקופה בה נסעתי לטפול רפואי, נסעתי לראשונה באוטובוס בעיר (כי שאר הסידורים הרגילים היו בסביבת מקום מגורי). מחוסר ידיעה לפיה ישנם מקומות שמורים לגרמנים בכירים, התישבתי באחד המקומות הללו כי ראיתים פנויים. ואז הרגשתי כי עיני הכל מופנות אלי ותקפני פחד שמא בולשים אחרי ויכירוני. לאחר שנודע לי פשר הדבר, נאמר לי כי בודאי הן הגרמנים והן הפולנים חשבו שהנני מרגלת מצדו השני של המתרס ועל כן התישבתי שם. על כל פנים, מני אותו מקרה לא נסעתי יותר בשרות צבורי בורשה, והלכתי רגלי אף מרחקים עצומים.

כאמור, כך היה עד פרוץ המרד הפולני. ביום החמישי למרד — לאחר שנכשל ודוכא — פרצו הגרמנים לדירה. הרימונו ידים והוציאונו החוצה יחד עם פולנים רבים אחרים. כאשר רציתי לקחת את המעיל, צעק לעברי אחד הגרמנים: אהרוג אותך. אך לא שעיתי לדבריו ולקחתיו, כי לא ידעתי לאן יוליכונו, אלא שהוא לא ירה.

כך אספו 15 אלף פולנים לשטח השוק הסיטונאי. במשך זמן מסויים ירו הגרמנים לתוך ההמון. רק בשעה 12 הגיעה פקודה להפסיק לירות. ובעל הבית שלי ואני, היינו בין הניצולים מן היריות. שם נשארנו חמישה ימים ולילות. באותו זמן הצלחנו, איך שהוא, להשיג מעט אוכל ומים להחיות את נפשנו. פעם כאשר נסיתי לקטוף מעט גזר, תפסני רוסי אחד. מצבי היה בכל רע. לפתע אמרתי לו: "דע כי יש לי מחלה אשר בעטיה אם רק תיגע בי תמות". "זה נכון? את לא משקרת?" — שאל, ועזבני לנפשי.

חמור ביותר היה מצבן של הנשים בלילות. הגרמנים תרו אחריהן בפנסי כיס. האינג׳ינר, בעל הבית שלי, הציע לי להתקפל בתוך המעיל והוא ישב עלי. וכאשר יעברו לידו יאמר כי זו חבילה. כך עשיתי ונצלתי. לאחר מכן סיפר לי כי רעדתי באותה שעה, עד כי הוא הוקפץ וחשש כי הגרמנים ירגישו כי אין זו חבילה דוממת...

לאחר חמשה ימים הובילונו בצעדה לאורך חמישה ק"מ, בחום כבד. הייתי כה תשושה, עד כי לא יכולתי להחזיק בידי את המעיל ורציתי

להשליכו ארצה. אך האינג׳ינר התנדב לשאתו בשארית כוחותיו, באמרו: ״מי יודע, אולי תיזקקי לו בעתיד״. הביאונו למקום בו היו שרוכים על האדמה פולנים רבים, אותם המיתו הגרמנים ביריות, כעונש על המרד. משם העלונו לרכבות (כדוגמת היהודים כאשר נשלחו למות) והסיעונו לשלזיה בגרמניה. בכל תחנה בגרמניה, נעצרה הרכבת והורידו ממנה 500 איש. אני הייתי בין אלו שהורדו במיטלברג. בכל יום באו מלשכת העבודה ולקחו מבינינו את מספר האנשים הדרוש להם, לעבודות שונות. למזלי לקחוני בתוך קבוצה של עשר נשים לאולידסבורג, לעבודה במטוויה, עבודה קלה יחסית. שם נשארתי עד השחרור.

במחנה ההוא היינו כ־650 נשים. כ״גויה״ הלכתי לכנסיה, ביום א׳. בעת התפלות שלהם, יכולתי להתרכז במחשבותי. אך צלב מעולם לא תליתי עלי. הוידוי אצל הכומר נעשה שם בצורה קיבוצית. אך כאשר נגשו אליו לקחת מן הלחם ה״קדוש״, נמנעתי מלהצטרף. כאשר נשאלתי על ידי נשים מדוע הנני עושה כן — השבתי: ״אני מאמינה בה׳ ויכולה לשיח עם ה׳ באופן ישיר ואינני זקוקה לעורך דין כמתווך. הכומר בנתנו את הלחם — משמש כמתווך עבורי. אינני זקוקה לכך״. ולאחת מהן אמרתי, כי בהזדמנות אחרת אומר לה יותר. לאחר השחרור גליתי לה את הנימוק הנכון, כי הנני יהודיה ואצלי דבר זה נראה מגוחך, ולא רציתי לצחוק בתוכי מדבר שהאחרות מתיחסות אליו ברצינות. דבר זה הדהים אותה, בהביעה את הערכתה על עמדתי זו. ״אחרת — אמרה — היתה לוקחת מן הלחם, ולו רק משום החשש שמא אי לקיחתה יעורר חשד בלב האחרים״.

בכל המקומות בהם שהיתי בקרב הפולנים, במסוה של גויה, קלטה אזני דיבורים מלאי שנאה וארס נגד היהודים. וכמובן שהיה עלי להבליג. בתו של האינג׳ינר אמרה פעם לאביה: ״הייתי מסוגלת לחנוק יהודי במו ידי״. אמנם אביה סלד מדברים אלה באמרו לה: ״אמנם אנו שונאים את היהודים. אך לא חינכתי אותך לומר דברים כאלה״. באותם ימים גם שמעתי כיצד הפולנים מספרים כי הפרטיזנים הפולנים יורים גם בפרטיזנים היהודים, למרות האויב המשותף. עד כדי כך היתה חדורה בפולנים שנאה ליהודים.

מראה פני שדמה לגויה, עזר לי למלט את נפשי ולא הכירוני בעת המלחמה. אך מציאות זו הפריעה לי קמעא, לאחר מכן. עם תום מלחמת השחרור עברתי לעבוד במשרדי הצלב האדום הפולני. בסמוך היה מחנה

של פליטים יהודים. כאשר פעם עברתי שם ושמעתי קול תפלה ונודע לי כי היום ראש השנה — נכנסתי לשם. ואזי נגרו מעיני דמעות, לאחר שהייתי קשוחה בשנים האחרונות. כאשר לאחר מכן אמרתי כי הנני יהודיה ורוצה להצטרף אליהם, נאמר לי לבוא למחרת. בהופיעי, כמדובר, בפני ועדת שלשה אנשים, לא רצו להאמין לי כי הנני יהודיה. רק לאחר שהתחלתי לשיר "רחם נא" — האמינו לי. גם בשלב מאוחר יותר נתקלתי במקרה דומה, בו סרבו יהודים להאמין לי כי הנני יהודיה. גם אמירתי כי הנני יודעת "מודה אני" — לא עזרה לי, באמרם: "מודה אני" כבר יודע כל גרמני. רק כאשר אמרתי כי הנני זוכרת את הברכות ל"עליה לתורה", אותן לימדה אמי את אחי הקטן, כדי שלא יתבלבל בעליתו לתורה בשמחת תורה, והצלחתי לאמרן לאלתר — האמינו לי כי אכן הנני יהודיה.

לייביש בער / קורותי במלחמה

שמי לייביש ע"ש אבי זקני. אשר קראוהו "דער בלינדער לייביש". כי היה עיוור על עין אחת. כפי שספרו זקנים שהכירוהו, הוא היה יהודי ירא שמים. הוא היה עשיר ועם פטירתו הניח בית לכל אחד מבניו.

בנו ר' מאיר, היה עשיר יותר, אשר חכר שדות רבות. הוא נפטר בסוף מלחמת העולם הראשונה, בטרם הגיע לגיל 60. שם בנו — הוא אבי — היה: שלום.

ב־1939 כאשר הרוסים נכנסו לעיירה היבניב, הם החלו — לאחר זמן מה — לגייס את כל הנערים בגיל 17 — 7, ובתוכם גם אני. גויסתי לצבא הרוסי. ב־1941 פרצה המלחמה בברית המועצות. בהיותי בשדה ליד סאלינסקי ברוסיה הלבנה — נפצעתי בידי. נפלתי ושכבתי כשדמי ניגר ארצה, ומסביבי בוץ. כאשר צעקתי למפקדי ליברמן, יהודי אודיסאי, כי נפצעתי, לא קבלתי תשובה. המשכתי לשכב כשראשי סחרחר עלי, עד אשר בא סניטר בלבן, חתך ענף מעץ והכין לי ממנו תחבושת. לאחר מכן לקחוני לבית חולים שדה, שם נתחוני וידי הונחה בגבס. אלא שהגבס הוצמד אלי חזק מדי. משם הובלתי ברכבת עד קאזן, בעומקה של רוסיה. לפתע ראיתי שנמלים יוצאות מן היד. נבהלתי מאד. כאשר בא אלי רופא, הוא פתח את הגבס ונתחוני שנית, כשיסורים גדולים הם מנת חלקי.

לאחר מכן הובילוני עד סיביר, עמוק יותר בעורף. כי המטוסים הגרמניים הגיעו עד עומקה של רוסיה. שם שכבתי בבית חולים וקבלתי טפול טוב. לא נראיתי כיהודי, לפי המבטא הפולני שלי בשפה הרוסית. 90 אחוז מן הצוות, כולל הרופאים, היו יהודים. היו גם שתי נשים יהודיות בין הרופאות, אשר אף שלא אמרו לי שהן יהודיות, הכרתי זאת על פניהן. הן התענינו בי מאד ורצו להשאירני בבית החולים, יותר ככל האפשר, כי מבית החולים יוצאים לחזית. אך עקב מספרם הגדל והולך של הפצועים הרוסיים, הגיע זמן עזיבתי את בית החולים.

לפתע קבלתי הודעה כי עלי לבוא למשרד. בתחלה נבהלתי מאד וחששתי כי עובדה זו ודאי אינה מבשרת טובות. כשנכנסתי למשרד מצאתי שם פוליטרוק (אף הוא יהודי מקיוב) ועוד מספר פקידים. הם פנו אלי ואמרו: ״חבר בער, יודעים אנו כי הנך יהודי פולני ואינך מתמצא כאן. על כן הננו נותנים לך כמה מאות רובלים כדי שתוכל להתחיל להסתדר כאן״. ובעוד שכל אחד קיבל זוג אחד לבנים — ניתנו לי שני זוגות. וכשכל אחד צויד באוכל ל־24 שעות — לי ניתן יותר. לאחר מכן קראו לאדם נוסף, יהודי רוסי. ובהצביעם עלי, אמרו לו: ״השגח ברכבת על איש זה וראה שלא ישדדוהו״. ואכן כך עשה. לאחר נסיעה של כמה אלפי ק״מ, הגעתי לטשקנט (ע״י בוכרה). כשהלכתי לבקש מקום עבודה, שאלוני מה מקצועי. בהשיבי כי אין לי מקצוע, נשאלתי מה אתה רוצה? ״לעבוד בספריה״ — עניתי. והדבר ניתן לי. נסעתי לבוכרה ושם התחלתי לעבוד בספריה ע״ש לנין. תפקידי היה לעבור על כל העתונים ולהוציא משם כל קטע בו מודפס דבר שאמר סטאלין, ולהכניסו לארכיב. משכורתי היתה דלה.

פעם נכנס אלי יהודי מלובלין ואמר לי: ״מדוע אתה נמצא פה? בא לסחור בשוק השחור ותרויח ביום אחד, כמה שהנך מרויח כאן בחודש״. אבל ניצבה בפני השאלה: כיצד משתחררים מכאן? כתבתי בקשה. כשהיא נתקבלה, קראוני ושאלוני מה אני חפץ לעשות? השבתי שברעתי לחפש עבודה אחרת, כי קשה לי לשבת תמיד. בקשתי נתקבלה ושוחררתי. הלכתי לשוק וקניתי ומכרתי סמרטוטים. כך היה במשך תקופה מסוימת. פעם בלכתי בשוק, ראיתי יהודי אינוואליד קטוע רגלים (הולך על קביים), הקורא לי. בגשתי אליו שאלני: ״אתה יהודי?״, כשהשיבותי בחיוב, אמר לי: ״אני אתן לך פרנסה. ידוע לך כי יש מחסור בגפרורים. תבוא אלי בכל בוקר ואתן לך קצת גפרורים ותמכרם פה.

יבואו לכאן אנשים מן הסביבה ויקנו ממך". וכך עשיתי. לקחתי סל עם סמרטוטים לבל ירגישו , וכך מכרתי. כאשר כבר היו בידי רובלים רבים, אורו עיני. פעם פגשתי בשוק מוסלמי זקן שרכב על חמור. מכיון שלא הבינונו איש את שפת רעהו, התמקחנו על המחיר באמצעות האצבעות. בינתים הרגיש בנו שוטר אשר מצא אצלי גפרורים. הוא עצר אותי והביאני למשרד בית הסוהר. שם בדקו את כל גופי ואף את השרוכים בנעלי הוציאו. אחר כך הכניסו אותי למאסר, לתא קטן מאד, בו שרר חום רב. היו לי נעלים אנגליות טובות, אותן קניתי. כאשר הממונה עלי בקשני שאתן לו אותן, שאלתיו: "ומה יהיה לי?" כתשובה קבלתי מהלומה אשר כתוצאה ממנה התהפכתי. כשהתעוררתי — כבר לא ראיתי את נעלי. כאשר התלוננתי על כך בפני המפקד — הוא אמר לי: "מה אתה רוצה? הרי אתה יושב בבית הסוהר. אדם הגון לא יושב כאן". זאת אומרת, אם אתה יושב כאן, אז זה מגיע לך. ביום אחד הודיעו לי כי נתקבלה עבורי חבילה. בבית בו התגוררתי, גרה בשכנותי אשה יהודיה רוסית. לעתים היתה קוראת לי ומכבדת אותי בכוס תה. וזה עזר לי מאד. כאשר היא ראתה שאני לא נמצא, חפשה אחרי עד שאיתרה אותי בבית הסוהר. היא חסכה אוכל מפיה, ושלחה לי חבילת מזון. אמנם את מחצית החבילה, אכל השומר. אבל גם מה שנותר, היה טוב והועיל לי.

ביום אחד בא מפקד גבוה ושאל כל אחד לסיבת מעצרו. הוא היה אוקראיני ודברתי עמו אוקראינית. לאחר שיצא, הורה לשחררני בלא משפט. אבל גם זה ארך שבועיים.

כשיצאתי מבית הסוהר, לא הייתי מסוגל ללכת, ונאלצו להובילני. כשבאתי לאשה הזו, היא נתנה לי אוכל, מים להתרחץ ומקל שאוכל ללכת בעזרתו. היה לי חבר שעבד בבית חולים. בקשתיו לעזור לי שיקחוני לבית החולים על מנת להתאושש הוא הבטיח לפעול למעני. קראתי לרופא אשר ולאחר שבדקני, הורה לי שעלי להכנס לבית החולים. שם החילותי לאכול קצת. לאחר שכבר יכולתי לעמוד על הרגלים, עזבתי את בית החולים. ושוב התחלתי לעסוק במסחר. יום אחד לא הרגשתי טוב. נגשתי לקיוסק, שתיתי מים חמים והתעלפתי ונפלתי. לאחר שהקימוני, נגשתי למרפאה. לאחר שנבדקתי שם ע"י רופא (יהודי), אמר לי: "התרחק, אתה חולה טיפוס. לך לבית חולים". כשהגעתי לשער בית החולים, אמר לי השומר הניצב שם כי אין מקום בבית החולים. באותה שעה עברה שם אשה מגליציה אותה הכרתי. כשספרתי לה מה הבעיה,

לקחה אותי ביד ואמרה לי: "אני אוליך אותך לבית חולים, שם מת בעלי, גיסי, גיסתי ועוד"... אבל גם שם לא היה מקום. אבל כשהגיעה אחות, נצלתי את ההזדמנות ונדחפתי פנימה לחצר. וכשראיתי שם מקום נוח לשכב, נפלתי עליו והתחלתי לצעוק. כשעבר שם רופא, שאלני באידיש: "מה ישׁ?" — אתה רואה, עניתי לו. "טוב — אמר — נראה מה יש לעשות". והנה נפתחה דלת ודרכה הוצא נפטר. אז אמר לי הרופא: שכב שם, במקום ששכב הלה. קודם הלכתי להתרחץ באמבטיה, כשאני מחזיק עמי את הכסף. בבית החולים שכבתי יום אחד והסיכון חלף. כי את המחלה עצמה עברתי עוד בטרם בואי לשם. כידוע אחרי מחלת טיפוס, צריך לאכול הרבה. אבל שם לא היה כמעט אוכל. אבל למזלי, שכב לידי יהודי שאשתו הביאה לו תמיד אוכל. אבל הוא לא יכל לאכול. וכאשר נרדם, הייתי אוכל את מה שהובא לו. כך שהיתי שם תקופה, עד ששוחררתי מבית החולים. ושוב עסקתי במסחר, מבלי שיתפסוני.

כאשר הוכרזה שביתת נשק, נגשתי למשטרה ובקשתי להרשות לי לשוב לביתי, מאחר והנני אינוליד. קבלתי את האישור ונסעתי ללמברג — שם פגשתי יהודים שיצאו מבונקרים. אבל בלילה היו חוששים לצאת, כי היו אוקראינים שפגעו בקומוניסטים. וכל יהודי היה חשוד בזה. ואכן נפלו קרבנות יהודים רבים. על כן בקשתי לנסוע לפולין, בזכות היותי אזרח פולני. הדבר ניתן לי, לאחר קשיים רבים, והגעתי לקרקוב.

יהושע אורטנר / פעמים מספר נצלתי ממות בטוח

ימים ספורים לאחר פרוץ מלחמת העולם השניה, ב־12.9.39 נקראתי להתיצב לצבא הפולני. יחד עמי נקראו אנשים רבים, כולל יהודים מן האזור ובתוכם עוד שנים מהיבניב: שלמה פוגל וחתנו של אלתר (גיסו של אלישע אלתר). למחרת הגענו לירוסלב ברכבת מלאה ובה מאות אנשים שנקראו לשורות הצבא. בבואה לשם כבר הגיעו אליה יחידות הצבא הגרמני שהתקדמו במהירות הבזק ברחבי פולין. הגרמנים הקיפו את הרכבת ולקחו בשבי את נוסעיה, אשר היו עדיין בלבוש אזרחי.

הם סיווגו אותם ליהודים, אוקראינים ופולנים. חלוקה זו עוררה בי את המחשבה כי כוונתה להרוג את היהודים שבינינו. ואמרתי לחברי כי עלינו לברוח מכאן במהירות. סמוך לכאן היה נהר הסן ואני קפצתי מיד לתוכו. בידעי לשחות צלחתי אותו ונכנסתי ליער שהשתרע מעברו השני, שם נשארתי כל הלילה. עם הפצעת השחר המשכתי לכפר באשנע הסמוך ונכנסתי לביתו של גוי אחד. הלה נתן לי בגדים נקיים להלבשה, מאחר שנרטבתי עד לשד עצמותי, בצלחי את הסן. כן הגיש לי אוכל. שם נשארתי יומיים עד ה־16 לחודש. לאחר מכן יצאתי לדרך כשפני מועדות להיבניב. ב־17 לחודש הגעתי לליבצ׳וב.

באותו יום הודיעו ברדיו כי הרוסים חצו את הגבול והחלו לכבוש את פולין. ידיעה זו שמחה את היהודים, אשר ראו ברוסים את גואליהם מן הגרמנים. בימים 20—18 בספטמבר התקדמו הרוסים והגיעו להיבניב והאזור. הגבול בין הכוחות הרוסיים לבין הגרמניים שנקבע לאחר פלישת הרוסים, עבר בהיבניב עצמה. בסטביע אשר בקצה העיירה היה טארטן (מקום חתוך עצים) ולידו טחנת מים. זו הונעה על ידי הנהר שעבר שם. נהר זה נקבע כגבול. קצה העיירה והכפרים אשר מצפון לנהר נשארו תחת שלטון הצבא הגרמני ואילו העיירה והכפרים שמדרום לו, היו תחת שלטון הרוסים. עם קביעת הגבול היו שהצליחו לעבור משטח הכבוש הגרמני לעיירה עצמה אשר בתחום שלטון הרוסים. אלא שעד מהרה נלקחו רבים מאלה שבאו מן הצד הגרמני ונשלחו לסיביר, כי הרוסים חשדו בהם וחשבום כמרגלים. ביניהם את דריזע (אורטנר) ובעלה שלמה, גיסתו קופל ומשפחותיהם.

גם ביהודים שהיו ידועים כבעלי הון מסויים אף אם דרו בצד הרוסי, לא חפצו הרוסים. אמנם לא גרשום לסיביר, אך שלחום קדימה יותר; ללמברג וכדומה. ביניהם: ליביש שפריצער, הרשל קצבך ועוד.

ב־13.4.41 הייתי בלמברג ובבואי חזרה להיבניב, הודיעו כי נתקבל צו גיוס לשלשה חדשים וכי צריך להופיע מחר — ערב פסח — בלשכת הגיוס של הצבא הרוסי בהיבניב. כעשרים מבני העיירה קבלו הודעה כזו (ביניהם: הרש אוסטר, מאיר לורנץ, חיים לנגר ועוד). לאחר שהחזיקונו שם יומיים, העבירונו לבסרביה, שם ריכזו אנשים נוספים וחילקו אותנו לקבוצות. היו שהצליחו לברוח במשך הזמן. שם עבדנו במסגרת הצבא. בד בבד עם אמונים צבאיים, עבדתי במשרד צבאי ותפקידי היה לפקח על חיטוב עצים ושילוחם.

שרותנו חייב היה להסתיים ב־18 ביולי. כי נלקחנו ל־3 חדשים בלבד. ואכן באותו יום נאמר לנו כי למעשה הננו חפשיים. אלא שמבחינה פורמלית חייב המפקד לחתום על צו שחרור. מאחר והוא לא היה במקום, המתנו עד בואו. אך לאחר יומיים נאמר לנו כי פרצה מלחמה מצד הצבא הגרמני נגד הצבא הרוסי וצריכים לקחתנו לחזית.

לקחונו לאקרעמאן ומשם באניה לאודיסה. גם שם עבדנו בשרות הצבא הרוסי ובד בבד עברנו אמונים בנשק. באוגוסט 1941 הגיעו הגרמנים לזאפארוזע. סמוך לו היה נהר נייפע. קבלנו פקודה לחפור חפירות בשביל עמדות. בינתיים צנחו עלינו צנחנים גרמנים אשר הקיפונו והחלו יורים עלינו. רק בצד דרום נותר מקום חפשי למעבר, שם עבר נחל וניתן היה לעבור אותו בסירות. לפתע הורה לנו אחד המפקדים הרוסיים להתקדם לעבר הגרמנים, כלומר לקפוץ לתוך האש. מיד עלה חשד כי הלה משמש כמרגל גרמני, כפי שבאמת התברר לאחר מכן. אחד מאנשינו עזר עוז במתניו וירה בו. אז המשכנו להמלט מן הצנחנים הגרמנים בפנותנו דרומה לעבר הנחל, כשהגרמנים ממשיכים להמטיר עלינו אש. מיריות הגרמנים נהרגו רבים. מן הבטליון שלנו אשר מנה 1200, נותרו 850 בלבד.

גם אנכי נפצעתי באותה שעה ברגל שמאל, על ידי כדור. כאשר הגענו לתחנת רכבת סמוכה ורצינו לעלות על הרכבת שחנתה שם, התברר שנהגה נמלט, בראותו את המצב. המפקד פנה אלינו בשאלה: מי יודע לנהוג ברכבת? מאחר שאיש לא ידע, אמר המפקד עצמו כי הוא למד פעם קצת נהיגה ברכבת וינסה להסיעה ויהיה מה. זה טוב יותר מן האפשרות השניה; נפילה בידי הגרמנים. הוא הפריד חלק מן הקרונות וכולנו הצטופפנו בנותרים. וכך הגענו עד וירוסלב. שם מסר המפקד דו״ח על המאורעות שקרו לנו. העבירונו לביתנים בכפר סמוך. אז נוכחתי לדעת כי מכנסי מלאים דם. בהראותי זאת למפקד, אמר לי: ״הנך פצוע, מתי ואיך זה קרה?״ השבתי לו כי הדבר ארע עוד קודם לכן, אלא בשעתו לא היה סיפק בידי לשים לב לפציעתי. מיד נותחתי בבי״ח שדה במקום ושכבתי שם למעלה מחודש ימים (ספטמבר — נובמבר 41). לאחר מכן נשלחתי לאותה יחידה, בה הייתי לפני כן, אשר אנשיה התחפרו בעמדות סמוך לחזית; התקדמו ונסוגו לפי ההתפתחויות בחזית הגרמנית־רוסית.

באוגוסט 1942 נכנע לגרמנים, גנרל ולאסוב, מפקד הבטליון שלנו. אך סגן מפקד הבטליון, יהודי בשם שורצברג, אמר ליחידה שלנו שאנו לא

נכנע אלא נברח. סמוך למקום בו עמדנו, היתה תעלה אשר התפתלה לאורך 600 ק״מ ועומקה היה 30 מ׳, כשבה ישנם רק נחשים ועקרבים. משני צדיה היו כבישים עליהם עברו מחנות הצבא הגרמני. נכנסנו לתוך תעלה זו והתחלנו ללכת לארכה. בכל הדרך אסור היה להרים ראש ולא היה עמנו כל אוכל ומשקה. כך צעדנו כל 1200 חיילי הפלוגה. ביום השלישי החלו למות רבים מתוכנו, מתוך אפיסת כוחות, עד שביום ה־4 נשארו 650 בלבד. ביום ה־5 העמיד אותנו המפקד בשתי שורות מקבילות, כשפנינו איש אל אחיו ונשא את דברו בפנינו, בהם אמר: ״חיילים, הננו הולכים כבר 5 ימים ללא אוכל ומים. נשארנו 560 מתוך 1200 וגם הם כבר עומדים על סף־המוות. אבל להכנע לגרמנים, גם לא יתכן. לא נותר לנו בידינו אלא הברירה שנהרוג איש את אחיו בנשק שבידינו״. עתה חיכו כולם רק להוראה המידית: אש, המצוה להרוג את חברינו. באותם רגעים הרהרתי בלבי: ״הרי יש לי משפחה. הישאר אב לילדים״. אך הפקודה אש, בוששה לבוא. סגן המפקד חזר בו מתכניתו באמרו: ״נמתין, לנקוט בצעד זה אפשר גם מאוחר יותר״.

עתה הגענו כבר סמוך לסטלינגרד. כאשר הרוסים שם הבחינו בנו, הם חששו שהננו גרמנים והחלו לירות לעברנו. הרמנו ידים לאות כי הננו נכנעים. אך הם חששו כי הננו גרמנים המערימים עליהם וכאשר יתקרבו אלינו נירה בהם. לכן כשקרבו אלינו החלו לירות בנו וקטלו 200 איש, רק כשהתקרבו מאד והמפקד שלנו נגש אליהם והסביר את הקורות אותנו — הופסקה האש. מאחר וכולנו היינו באותה שעה תשושים ובאפיסת כוחות מוחלטת, העבירו את כולנו לבי״ח שדה במקום, לטיפול מידי. כאשר הרופאים שמעו את הקורות אותנו, פערו פיהם לשמע הדברים. הם לא האמינו למשמע אזניהם כיצד הננו חיים לאחר הליכה ממושכת כזו ללא אוכל ומים. הידיעה הועברה לכל הסביבה ורופאים רבים באו לשם לראות בעיניהם את הפלא הגדול ולשמוע את פרטיו מפי גבוריו.

הטיפול בנו היה מסור, זהיר ואינטנסיבי. ליד כל אחד הוצבו שני רופאים על מנת לראות מה ניתן לעשות להצלת חיינו ולקבוע את צורת הטפול. כי לאחר צום ממושך הגוף תשוש. וגם אוכל עלול להזיק.

ביום הראשון הורו לתת לנו כפית מים חמים בלבד, 3 פעמים ביום. ביום השני — הוגדלה המנה ל־50 ג׳ מים. רק ביום השלישי הותר לנו להכניס לפינו קצת אוכל: 10 ג׳ צנימים מבושלים ב־50 גרם מים. כך המשכנו עד 10 ימים. רק לאחר מכן הותר לנו לאכול גם 10 ג׳ חמאה. כך

המשכנו לאכול חודש ימים. לאחר שכוחותינו שבו אלינו, נשלחנו שוב לחזית.

בספטמבר 1942 ניצבתי שוב מול קיר המוות. במשך כל תקופת המלחמה ידעתי תמיד את חשבון החגים. באותה תקופה כבר לא היו עמי בפלוגה אנשי היבניב אחרים. באותם ימים נבחרו 10 אנשים, ואני בתוכם, לקו החזית שמאחורי סטלינגרד. ב־13 בספטמבר ידעתי כי היום יום כפור. באמצע היום יצאתי מן העמדה והתרחקתי ממנה יותר מ־50 פסיעות. שם ראיתי תעלה, נכנסתי לתוכה והתחלתי להתפלל בעל פה כמה שזכרתי. תוך כדי התפלה, שכחתי את עצמי ועולם ומלואו, התחלתי להגביר את קולי והתפללתי בהתלהבות בלווית בכי מר. לפתע ראיתי את עצמי מוקף ארבעה חיילים רוסים כשבידיהם נשק דרוך. ציוו עלי להרים ידים ומפקדם אמר לי: אתה מרגל ומאותת סימנים לשונא. הם הביאוני לבית אחד, בו התמקם בית המשפט הצבאי (הטריבונל) המפקד־השופט אמר כי יצאתי מן העמדה מרחק של כ־100 מ׳ ושם השמעתי קולות משונים וכי אני חשוד בעיניו כי הנני מרגל. כאשר המפקד, גבה קומה, הביט עלי ואמר לי: ״אתה מרגל?״, השבתי: ״אילו נלחמנו עתה נגד האמריקאים או האנגלים היה מקום לומר שהנני מרגל. אבל עתה שהננו נלחמים נגד השונא הגדול ביותר — הגרמנים — אשר רצחו את משפחתי, אני אהיה מרגל?״

״אלא מה עשית?״ — המשיך לשאול. עניתי לו כי אצלנו היום יום כפור. בעיירתנו הדת תופסת מקום חשוב אצל כולם. על כן הלכתי להתפלל. ובכיתי כי נזכרתי מה שקורה לילדי. אמנם נטשתי את העמדה. זו הפרת משמעת. על כך התחייבתי בנפשי ובשביל זה מגיע לי גזר דין מות. אבל אל תחייבני מיתה על ריגול.

על כך הגיב המפקד באמרו: ״הנני משרת בצבא כבר 25 שנה. ותמיד היו לי בעיות עם יהודים, ביום זה״.

אחר כך שאלני: ״אכלת היום?״ — ״לא״ — השבתי.

אז פנה לנוכחים ואמר: ״ראו את עקשנותו של יהודי. הינו עומד בקו החזית וניצב מול המוות ועדיין מחזיק בשטויות שלו״. והמשיך: ״היות שהוא אזרח פולני ועדיין אינו יודע היטב את החוקים שלנו, על כן לא נחייבו מיתה אלא נטיל עליו עונש של עמידה על הרגלים במשך 12 יום עם כוס מים ו־100 ג׳ לחם ליום״ (זה נחשב לעונש חמור אשר קשה לעמוד בו).

מפקד היחידה שלי היה אוקראיני ואנטישמי מובהק. תמיד שאף לרגע בו יוכל להפטר ממני. אבל עתה נפל עלי ונשקני, באמרו: ״רק אחד ממיליון יכול להנצל מבית משפט זה, כי ממנו אין יוצאים חי. ואילו אתה עמדת בגבורה וסינגרת על עצמך. אתה לעולם לא תיפגע ותמיד תינצל. כל הכבוד לך. אין גבור כמוך״. אתה לעולם לא תיפגע ותמיד תינצל. כל הכבוד לך. אין גבור כמוך״. והוא סיפר דברים אלה בהתפעלות בכל פעם והביאו לי אוכל באותם 12 יום. כך שלמעשה אכלתי באותם ימים, יותר מאשר לפני כן, והעונש הפך לגבי לאקט חיובי.

בנובמבר 1942 דרוש היה לבנות גשר. לשם כך היו צריכים מספר אנשים לנסוע, מרחק של 40 ק״מ, לתחנת רכבת מסויימת ולקחת משם עצים למטרה זו. לבצוע משימה זו נבחרו 12 איש ואני בתוכם. לאחר שהטעינו את העצים על האוטו והיינו בדרך חזרה, עלה האוטו על מוקש. התוצאות היו איומות: כל שאר 11 האנשים התרסקו כשאבריהם עפו לכל עבר, כשם שהעצים התרסקו והתפזרו לכל הצדדים. אני עצמי התגלגלתי למרחק של 100 מ׳ כשהנני צמוד לקרש אחד. כך שוב נשארתי בחיים הודות לנס גדול. עור ידי ורגלי ועוד חלקים מגופי נקרעו מעלי והייתי המום. זכורני כי באותו מקרה ראיתי בדמיוני את אדמו״ר רבי ישׂשכר דוב זצ״ל מבעלזא, ניצב לידי, כשהנני מתאמץ לדבר אליו ואיני יכול. הובלתי לבי״ח שדה. לאחר שהבראתי — החזירוני לחזית.

אנו התקדמנו תמיד יחד עם הכוחות הרוסיים. בכל פעם נאלצנו לחפור עמדות חדשות במקומות חדשים בהם התמקמנו. פעמים הותקפנו בדרך התקדמותנו, ע״י חיל האויר הגרמני. כאשר היתה נשמעת אזעקה על ההפצצה אוירית, בהיותנו בדרך, השתטחנו על הקרקע. אבל גם בצורה כזו נפגעו רבים, ע״י רסיסי הפצצות שעפו לכל עבר.

בשילהי 1942 הופצצנו קשות ע״י מטוסים גרמניים. השתטחנו על הקרקע. אני שכבתי כשצדם האחד של הפנים מכוסה ע״י החול ואילו צדם השני חשוף. חלקו העליון של הצד החשוף נפגע ע״י רעל הפצצות והיה לקנטוזי (משותק). רסיס קטן גם פגע ליד עיני. נלקחתי לבית חולים כשהנני מחוסר הכרה. אחר כך ספרו כי בתחלה חשבו שהנני מן המתים, אלא לאחר שבדקו את הדופק ראו כי עדיין מפעפעים בי חיים ולקחוני לבי״ח. שם נשארתי כחדשיים, עד פברואר 1943. עם יצאי מביה״ח נשלחתי שוב לחזית, לאותה יחידה.

ב־16.5.43, כבר היתה סטלינגרד שוב בידי הרוסים, הגיעו לנהר דאנצע

שמאחורי העיר והתקדמו לעבר רוסטוב. אנחנו התקדמנו בעקבותיהם. באותה דרך פגע בי כדור דומדום ברגל הימנית. מצבי היה חמור. רסיסים רבים התפזרו בתוך הרגל. ארבעה נתוחים נעשו לי ברגל, על מנת להוציא את הרסיסים. במהלכם הוצאו כל העצמות שבחלק התחתון של הרגל ונותר רק דם קרוש. ותמיד דרוש היה לנקותו על מנת להוציא את שיירי הרסיסים שעדיין נותרו בו (7 מהם נותרו בי עד היום). כי דרכו של כדור דומדום לרסק הכל במקום פגיעתו. נס גדול ארע בכך שכדור לא פגע, חלילה, ליד הלב. וכך שוב נצלתי ממוות. לאחר הניתוח הראשון החליט קונסוליום של רופאים לחתוך את רגלי, כי אי אפשר היה לנתח, כי לא נותרו עצמות במקומות הפגועים, והוא היה שחור ונפוח והם חששו להרעלה. אך אני התנגדתי באמרי כי רצוני שקודם יעשה צילום רנטגן של הרגל. אם הצילום יאשר את חיוניותה של ההורדה, אסכים לכך. הרופאים הורו להביא במיוחד מכונת רנטגן לשם צילום. אלא עד שהמכונה הובאה, חלפה קמעא השחרות של הרגל. בראות הרופאים שחלה הטבה, החליטו כי אין צורך בהורדתה. אז טפח לי אחד הרופאים על הגב ואמר: "אתה גבור. אתה בעצמך הצלת לך את רגלך, בזכות התנגדותך להורדתה לאלתר. אמנם יש לך רגל רעה — אבל היא שלך".

אחר כך הועברתי מבי"ח אחד למשנהו. בתחילה שכבתי בבי"ח שדה. ממנו הועברתי לבי"ח אחר, עמוק יותר בעורף, וכן הלאה עד שהעבירוני לבי"ח עירוני בקיוב, שם שכבתי כמה חודשים.

כאשר הועברתי מבי"ח שדה לבי"ח אחר, ארע לי נס נוסף. ושוב ניצלתי ממוות. נסעתי ברכבת בת 20 קרונות, מלאה פצועים. בדרך לביה"ח הופצצה הרכבת. 17 קרונות עלו באש על נוסעיהם. 3 קרונות, ובתוכם אני, נשארו לפליטה. בבתי החולים שכבתי — לאחר הפציעה, במשך 18 חדשים. כאשר עזבתי את בית החולים, כבר הסתיימה המלחמה. אך גם לאחר יציאתי, עוד הייתי נכה חמור במשך תקופה ארוכה ונאלצתי ללכת על קביים.

לאחר המלחמה, כאשר מצבי הרשה לי זאת, נסעתי להיבניב ושם נודע לי על אבדן משפחתי; אשתי ושלשת ילדי. כנכה בעל נכות גבוהה, קבלתי בקיוב, דירה ועבודה מתאימה. תפקידי היה פקוח על מספר עובדים, בבית מלאכה. כולם היו שבעי רצון מעבודתי. מעולם לא התלוננו נגדי ולא העבירוני, או למעלה מזה, מתפקידי. זהו דבר נדיר בברית המועצות. בינתיים גם הקמתי מחדש את ביתי. נשאתי אשה ונולדו לי

ילדים. אך רצוני היה לעלות לארץ ישראל. ברור שבאותם ימים אסור היה להעלות מחשבה כזו בפומבי. שאפתי, איפוא, לצאת את ברית המועצות במטרה רשמית לחזור לפולין בה דרתי לפני המלחמה. משם — חשבתי — אוכל להגיע לארץ.

אך יציאתי זו כרוכה היתה בשבירתם של חומות ברזל ובעמל מפרך.

ב־1957 הגיע ראש ממשלת פולין להסכם עם ממשלת ברית המועצות כי בעלי אזרחות פולנית יכולים לחזור לפולין, אם יגישו בקשה עד סוף שנת 1958. ועליהם לעזוב את בריה״מ עד ה־31.3.59. גם יהודים אשר גרו עד ה־1.9.39 בפולין, נכללו בהסכם זה.

כדי להנות מהסכם זה, חייב הייתי להציג אישור הן על אזרחות פולנית והן על כך שדרתי בפולין לפני ה־1.9.39. בידי היה מסמך אחד בלבד והוא: קריאה להתיצבות לצבא הפולני בהיבניב מ־1941. אך בזה לא היתה הוכחה כי הייתי אזרח פולי ן ב־1.9.39 אולי רק הגעתי לעיירה סמוך לתאריך זה. פניתי לקונסול הפולני בקיוב לשם עצה. הלה השיב לי כי עלי להשיג מפולין, אישור על אזרחותי. אך מאחר והיבניב כבר היתה באותה תקופה תחת שלטון רוסי, עלי לכתוב ללובלין ולטומשוב, שהם המחוזות הקרובים ביותר. אולי אקבל אישור מאחד משני הגורמים הללו. עשיתי כדבריו. מלובלין הגיעה תשובה כי מכיון שלא חזרתי עד 1951, איבדתי את אזרחותי. (דבר שלמעשה נגד את החוק). ואילו מטומשוב הגיעה תשובה כי היבניב הינה עתה בתחום הרוסים ועלי לגשת לשם לקבלת האישור. אבל לנסוע לשם דרוש היה רשיון, מאחר והיבניב נמצאת ליד הגבול. כשבאתי למשרד הפנים לקבלת רשיון נסיעה, הפנו אותי למשטרה. בהעלותי את בקשתי, אמרו לי אנשי המשטרה: זאת אומרת, שמבקשים אותך שם, א״כ אתה חשוד. השבתי: מי מבקש אותי שם? אלה שנהרגו? בסופו של דבר קבלתי את האישור והגעתי להיבניב. בבואי למשרד החייב לטפל בהוצאת האישורים, נאמר לי כי אין מסמכים ועלי להביא עדים אשר יעידו על אזרחותי. הבאתי 3 גוים מתושבי העיירה שהכרתים והללו העידו כי גרתי בהיבניב עד ה־1.9.39 אך המזכירה אשר היתה צריכה לחתום על האישור, אוקראינית אנטישמית, סרבה לעשות כן, באמרה כי אין הוכחה בכך שהיתה לי אזרחות פולנית. ״ליהודים לא היתה אזרחות פולנית״ — אמרה. שאלתיה: ״לכם האוקראינים היתה אזרחות פולנית — ולנו לא? אתם השתתפתם בבחירות כי היתה לכם אזרחות פולנית, הוא הדין ביהודים״. אעפ״כ סרבה והציעה לי לנסוע

לבלז, שם ישנו אדם אשר יכול להוציא אישור כזה. נסעתי אליו. אך הלה אמר כי עלי לפנות לשופט. ברור כי זו פרוצדורה לתקופה ארוכה ואצלי הענין היה דחוף ביותר, כי נותרה רק תקופה קצרה עד לסיום מועד הגשת הבקשות ליציאה. חזרתי להיבניב ובקשתי את הפקיד האחר אשר כן רצה לתת לי את האישור המבוקש — לתת לי עצה. הוא הציע לי לקחת 3 עדים שגרתי בהיבניב עד ה־1.9.39, לנסוע עמם לרוה רוסקה לנוטריון, שיאשר לי שהיתה לי אזרחות פולנית. שמעתי בקולו. זה היה לפני ערב יום כפור. לקחתי שלשה גוים שהכירוני והבטחתי להם לשלם את ההפסדים בעבודה ויצאנו לדרך לפנות בוקר, כשגשם שוטף ניתך ארצה. בבואנו לרוה רוסקה לנוטריון, מצאו שם הודעה כי הלה בחופשה למשך שבועיים. הללו הסכימו לנסוע עמי לזולקבא, אך גם נמצאה הודעה דומה. נסענו, איפוא, ללמברג. בעלת הנוטריון היתה יהודיה. גם הפקיד אשר קיבל את הקהל היה כנראה יהודי. בראותו כי הנני נכה, מילא לי בעצמו את כל המסמכים הדרושים. גבה עדות מכל אחד מן העדים, אשר העידו כי עבדו יחד עמי (אני הייתי המנהל שלהם) והכירו את כל משפחתי ויודעים כי גרתי בהיבניב ב־1.9.39. והוא הביא לי אישור מן הנוטריון כי הנני בעל אזרחות פולנית. את העדים שלחתי חזרה להיבניב לאחר ששילמתי להם את דמי טרחתם. ואני נשארתי בלבוב ליום כפור, מקום בו היו יהודים. לאחר יו"כ חזרתי עם אישור הנוטריון להיבניב. אך אותה מזכירה התעקשה וסירבה לתת לי את האישור, באמרה: "אף אם יעבירוני ממשרתי לא אתן לך את האישור", בטענה כי מטרתי לנסוע לישראל. היא אף ניסתה בערמה לקחת בחזרה את האישור על מגורי בהיבניב, שנתנה לי לפני כן, אך ללא הצלחה.

בלית ברירה חזרתי לבריה"מ. באתי לקפטן ראש המיליציה המקומית ובקשתי היתר יציאה על יסוד כתב הנוטריון. כיצד הוא נתן לך אישור כזה — נשאלתי. "מה זה משנה. קבלתי והרי זה לפניכם" — השבתי. אך סרבו לתת לי את האישור. הלכתי לקונסול הפולני ולאחר שסיפרתי לו את כל הקורות אותי, נתן לי מסמך בו כתוב כי ההסכם מתיחס גם למי שגר בפולין ביום ה־1.9.39, אף אם לא היתה לו אזרחות פולנית — רשאי לחזור לפולין. עם מסמך זה פניתי למשרד הפנים, הנותן את האישור ליציאה (המשטרה נותנת את הפספורט). שם ניסו להערים קשיים: היכן אישור על האזרחות? מדוע המתנת עד היום? לבסוף צלצלו למיליציה שיתנו, ונקבע לי לבוא לאחר 3 ימים. בבואי הכחיש הלה את צלצול

הטלפון וקביעת התאריך. לבסוף נאות להסכים, אך נדרשו ממני להביא באותו יום 15 אישורים שונים. אף שנמנע היה לסדר כל זאת ביום אחד, עלה בידי להשיגם, חוץ מאחד. אך הפקידה הבטיחה לי שזאת הם יסדרו בעצמם. זה היה ימים ספורים לפני תום מועד הגשת הבקשוֹת. אך קבלת האישור התעכבה, בעוד תוך 3 חדשים היה המועד האחרון לעזיבת המדינה. בתחילת מרץ, כשפניתי ושאלתי מדוע לא קבלתי עדיין את האישור, השיב לי הקפטן: "בין כה וכה לא תסע". עניתי לו: "אם כן, תן תשובה שלילית. אבל אני מבקש תשובה". לאחר שהצליח להערים עוד קשיים, קבלתי את התשובה ב־15 למרץ, כשב־24 בו צריכים היינו לעזוב את קיוב כדי לחצות את הגבול ב־31 בו. תוך הימים הספורים שנותרו, נאלצתי למכור ולקנות את כל הדרוש, לקבל את הכספים המתאימים המגיעים לי לפי החוק, לחסל ולסדר את כל הדרוש. למזלי הצלחתי לסדר את הכל בימים ספורים, למרות שבאופן רגיל ארכו סידורים של בעיות וענינים אלה, חדשים רבים. בינתיים עוד ניסה איש המיליציה לשכנענו לא לעזוב ארץ טובה כזאת. סוף סוף הצלחנו לעזוב את בריה"מ ברגע האחרון.

בפולניה שהינו 5 שנים עד שהצלחנו לעזבה למעשה באופן בלתי ליגלי, כי לאשתי וילדי היתה אזרחות רוסית ובודאי שאי אפשר היה לפנות לקונסול הרוסי באותם ימים, לקבלת אשרה עליה לישראל.

אריה שטכר / **מהיבניב עד ארץ ישראל**

אני זוכר את ביתנו בהיבניב, כבית שהיה תמיד מלא אנשים שונים, אשר היו באים אלינו. בביתנו גרו שתי משפחות. האחת — משפחתנו. אבי יצחק ישראל ז״ל ואמי דבורה גיטל ע״ה. היינו 3 אחים ו־2 אחיות. הבכור — אברהמצי׳ (1901), אחותי שיינדל (1909), אחותי שרה רייזל ואחי הצעיר. לצערי לא נשאר מהם איש ואיני יודע היכן הם נהרגו.

המשפחה השניה שגרה בביתנו היתה: נחמיה לוטנר ז״ל ואשתו פייגי לאני ע״ה. היו להם 3 ילדים. בעזבי את הבית בשנת 1939, נותר בבית רק גימפל, אשר התחתן — לפני המלחמה — עם מלכה פייער מלאשטשוב. להם היה ילד קטן והם גרו אצלנו בחדר קטן. גם מהם לא נשאר איש ואיני יודע היכן הם נהרגו.

לשתי משפחות אלה היה בית חרושת קטן לשמן, אותו עשו מפרג ועוד. וכן עשו כוסמת (קאשע). כמובן שהכל נעשה בצורה פרימיטיבית. חשמל וגז לא היו, אלא עבדו עם הידים. כולם עבדו: ההורים והילדים וכן בני משפחת לוטנר. הם עבדו קשה מאד. היו תקופות (בעת הפאסט) בהן הגוים היו מעירים אותנו כאשר עוד היה חשוך והיינו עובדים עד שעה מאוחרת בלילה. אבל היינו שבעי רצון, כי מאותם זמנים היתה לנו פרנסה לכל ימות השנה. כמובן, עבדו גם בשאר ימות השנה. אבל העונה העיקרית היתה בתקופת הפאסט.

בביתנו היו נאספים חברים ושכנים, כי שם היו נציגי כמעט כל המפלגות: שלמה לוטנר וגימפל היו ב״מזרחי״, אברהמצי׳, שיינדל ושרה רייזל — ב״גרודוניה״. אני הייתי ב״אחוה״, והיתה תקופה בה הייתי גם ב״ביתר״. והיינו נפגשים בערבים, גם אם היינו עייפים. וכך בלינו עד 11 בלילה והיינו מאד שבעי רצון. בליל שבת גם רקדו והיה שמח.

בין הנכנסים אלינו גם היה פנחס מירקיס, אשר מיום שהכרתיו — היה זקן. לעתים היה אוכל אצלנו. הוא היה יושב ליד התנור החם עד שעה מאוחרת בלילה, כי הוא היה גר לבד בחדר חשוך ללא חימום. חדרו גם היה ״הקדש״: כאשר הביאו נפטר מכפרי הסביבה לעיירה והיה צורך להלינו — הכניסוהו לשם.

גם הרש יודנברג אשר היה מכונה: הרשניו פארעך, היה רגיל לבלות בביתנו ימים שלמים ואף לילות. רק בשעה מאוחרת בלילה היה שב לביתו.

כך נראה ביתנו כפי שהנני זוכר. וכך חיינו כל הימים.

תקופה מסוימת הייתי ב״הכשרה״ ב״ווערכראטע״ ליד רווה רוסקה יחד עם יקותיאל זוכמן. נדמה לי שגם דוד רייזנר היה עמנו. זמן מסויים הייתי ב״הכשרה״ גם עם פייבל קלוגהופט ושנינו חזרנו הביתה לאחר שאביו של פייבל הצליח לשכנעו לשוב.

גם שרתתי בצבא בלמברג. עמי שרת גם הרש לייב לב, אחיו של שלמה לב, וכן שלמה דער בעקערענס מרח׳ קארוב, שקראו לו גם צביה די בעקערענס.

ב־1939 כשהרוסים נכנסו להיבניב החלטתי לנסוע לרומניה ומשם לארץ ישראל. ברור שזה היה צריך להיות בחשאי, שאיש לא ידע מזה, כי היה צריך לגנוב את הגבול, כלומר, לחצותו בצורה בלתי חוקית. אז נדברנו כמה חברים: הערש קארטנר, בער קלוגהופט (דער רויטע בער) ונדמה לי גם לייביש קליינשפיז ואמיל ברנהויט. אבל כשהגענו ליום שנקבע להגשמת החלטתנו, בא ברנהויט ואמר שהוא קבל ידיעה מדודתו שאי אפשר לעבור את הגבול וצריך, איפוא, לדחות את זה להזדמנות אחרת. אך אני נשארתי נחוש בדעתי והחלטתי לצאת יחידי מפולין. זוכרני שזה היה בתחלת החורף. כסף לא היה לי וגם לא יכלתי לדרוש זאת ממשפחתי כי גם להם לא היה. אלא שהיה ברשותי סכום כסף מאריה זיגל מארץ ישראל לצורך נסיעה לארץ. חלק גדול ממנו נתתי להרש קארטנר שיקנה קצת קמח עבורו ועבור אמו שהיתה עגונה. חלק נוסף נתתי לעוד מישהו ואת הנותר השארתי לעצמי.

ספרתי לאבי ולאחי אברהמצי׳ שהנני עומד לנסוע. ונפרדתי בחשאי ממשפחתי. הם נתנו לי מכתב ללמברג ליחיאל אורטנר, אביו של חיים (אורטנר) צייטע׳ס, שהוא ישכנע אותי לא לנסות לגנוב את הגבול. כמובן שלא שמעתי להם ויצאתי לדרך לבדי. נסעתי לקולמיי ומשם הייתי צריך לנסוע לקוטיי, שהיה מקום קרוב לגבול. כשהגעתי לקולמיי ראיתי שאינני יחידי ויש רבים הרוצים לגנוב את הגבול. כשעמדתי בתחנת האוטובוס לקוטיי, ראיתי שני בחורים שהגיעו לשם והסתובבו ליד האוטובוס. מיד הבחנתי שהם אינם מקומיים. אך כשפניתי אליהם בשאלה אם הם נוסעים לקוטיי, השיבו: לא. נראה שלא היה להם אמון בי. הלכתי למסעדה

לאכול ארוחת צהרים. שם היו הרבה אנשים. באמצע נכנסו אותם שני הבחורים וראיתי שאחד מהם מסב תשומת לבו של חברו ומראה עלי. אז הם נגשו אלי וכך התידדנו. והם אמרו לי שהם באים מקוטיי ואין שם אפשרות לחצות את הגבול. על כן החלטנו לנסוע יחד לוואריכטע ושם לעבור את הגבול.

ברכבת בה נסענו היו יהודים מאותו אזור, שנכנסו עמנו בשיחה. כשהם שמעו שאנו נוסעים לוואריכטע "לחפש את המשפחה" — הם יעצו לנו לא לנסוע כי שם מסתובבת המיליציה המקומית ועוצרת כל אדם זר. על כן החלטנו לבוא עם אנשים אלה ליאבלוניצ'ה. והם אמרו לנו היכן ללון שם, ומיד לנסוע חזרה. כשירדנו מן הרכבת, עמד במעבר איש מיליציה ובחן כל אחד. זה היה בערב. ואני ניצלתי הזדמנות כשהאיש הסתכל לצד אחר, ואז עברתי. אך את שני הבחורים שהיו עמי — תפס. אני הלכתי למקום אליו אמרו לנו ללכת. זה היה מלון שעמד ריק. בעל המלון שהיה יהודי, הכניסני לחדר בקומה שניה. זה היה בליל שבת ושם נשארתי ללון. ב־12 בלילה הביאו לשם את שני הבחורים. והם סיפרו שבמיליציה שאלום מה הם עושים כאן. ונתנו להם ללון שם, וביום ראשון עליהם לחזור. אבל בעל המלון נתן לנו אדם שיעבירנו את הגבול. והשארנו אצל בעל הבית — סכום כסף וסוכם בינינו על סימן מיוחד שעליו לקבל מאתנו באמצעות אדם זה, לאות שמגיע לו הכסף, לאחר שהעבירנו את הגבול.

בלילה הגיע האיש והתחלנו ללכת. באותה שעה החל לרדת השלג הראשון וכפור דק היה בדרך. כך הלכנו בשדות ועברנו נחל מים לא גדול. מספר פעמים אף שמענו יריות בדרך. לאחר שהלכנו כמה שעות ביער בצד הכביש, הגענו לשדה שם עמדו כמה בתים עזובים. המדריך הכניסנו לאחד הבתים ושם גם הדלקנו סיגריה. כמובן שהסתרנו את האש. ואז הראה לנו המדריך כי רחוק יותר ישנה תעלה ולאחריה בקעה קטנה אשר מצדה השני יש אור ושם הגבול הרוסי. והוסיף שהוא הולך לראות אם אין שם איש. בחזרו הראה לנו את הדרך ואמר: הכל בסדר. אז נתנו לו את הסימן המבוקש. והתחלנו להתקדם לעבר התעלה. כשהגענו כבר לצד השני — הזדקר לפנינו לפתע חייל רוסי עם כלב והכניסנו למפקדה. שם חקרו כל אחד מאתנו בנפרד. הראשון הוכנס — המדריך שלנו. לאחר 20 דקות הכניסוהו לחדר, ואחר־כך הוכנסו האחרים כשאני הוכנסתי האחרון. אך המענין היה שכולנו היינו בחדר אחד, ואת המדריך

לא ראינו יותר. למחרת התברר שהוא היה מכור להם ואותו הכניסו למטבח וכפי שנמסר גם קבל משהו ממשמר הגבול והוא חזר הביתה. ואותנו החזיקו כמה ימים עד שנוספו אלינו עוד שני אנשים ואז העבירונו לסטניסלוב.

שם היינו כבר עם אסירים רבים. והתברר לנו כי אותו אדם עשה קודם ל־3 קבוצות את אשר עשה לנו.

בסטניסלב ישבנו זמן רב. שם נחקרנו רבות. לאחר מכן העבירונו לאודיסה, בקרונות סגורים. היה מאד קר ומים ואוכל היה מעט מאד. ב־31.12.39 ב־12 בלילה הגענו לאודיסה. שם היינו כבר עצורים ממש. ומדי פעם היו מעוררים אותנו באמצע הלילה ומובילים אותנו לחקירות. כך היינו באודיסה עד שנשפטנו ואז הובילונו למחנות שונים. הוסענו בקרונות משא סגורים, שהיו שמורים ע״י כלבים ואנשי נ.ק.ו.ד. (משטרה חשאית) עם מכונות יריה. רק פעם ביום היו פותחים סדק קטן בדלת ולידו היו עומדים שני אנשי נ.ק.ו.ד. וכך היו מגישים מעט מים וקצת אוכל. כמובן שבית שימוש לא היה. בצד היה כלי ובו עשינו צרכינו. כך טולטלנו בקרונות, יום ולילה, עד שהגענו לארכנגעלסקי ושם היינו כמה ימים. במקום זה היה תמיד כמו בין השמשות ולא ידעו אם זה יום או לילה. משם נסענו עם בארשי (סירה סוחבת) והגענו למקום בו ראו מיד לאחר שקיעת השמש, את קרני הזריחה ולאחר חצי שעה שוב ראו את השמש.

משם נסענו עם בארשי עד שהגענו למקום שם כבר לא יכלו לנסוע. ואז המשכנו ברגל ליד שפת הנחל. היו הרבה אנשים שנשארו מאחור ושם חסלו אותם. לכן כל מי שלא יכל ללכת, עזרו לו במידת האפשר. וכך הגענו לשדה בלתי מעובד. שם העמדנו צריפים ויצרנו מחנה. ובנינו את מסלת קו רכבת וורקוטא־קטלעס. גרנו בצריפים על קרשים עם קש. לא מקרשים חלילה אלא מענפים והיה מאד קשה ומאד צר לשכב והיה רע מאד. הובילונו לעבודה בליווי כלבים. והעירונו כאשר עוד היה חשוך ורצנו מהר לתור לקבל מעט אוכל. זה היה אוכל שהיה מאד קשה לחיות ממנו. אבל לא היתה לנו ברירה. כשחזרנו מן העבודה כבר החל להחשיך. היינו רעבים ועייפים וכך הועמדנו תחת משמר וספרו אותנו. ועד שהכניסונו כבר היה חושך. ורצנו מהר לקבל קצת אוכל. אחר כך שכבנו עם המלבושים שהיו רטובים משלג, מאחר שאף פעם הם לא התיבשו, כי אם ניסו להתפשט — ראשית, היה קר, מאחר ולא היה עם מה להתכסות וגם לא היה מה להניח מתחתינו ושנית — מיד היו גונבים את הבגדים.

קבלנו שם מכנסיים עם צמר גפן וכן באטלדרס עם צמר גפן. וזה חימם טוב. גם קבלנו מגפיים מפילץ שחיממו טוב. אך, כאמור, מכיון שלא היתה אפשרות לייבשם, הם היו תמיד רטובים.

כך היה כל יום. הלכנו ועבדנו קשה בקור חזק מאד. קבלנו 800 ג׳ לחם, שהיה כמו טיט. אבל אכלו את זה בבת אחת. גם נתנו לנו מעט מרק. אבל למצוא משהו במרק — היה קשה. כי הסמיך שבו ניתן לפרוטקציונרים. אלה היו אנשי העולם התחתון שלא עשו כלום: פושעים ורוצחים אשר גם גנבו. ואנשים פחדו לדבר מילה.

במשך הזמן חליתי בדיזנטריה ויצאתי עם דם, עד שכבר הייתי כמת. והיה לי מזל שהגעתי לבית חולים. גם שם היו צריפים עם ״מטות״ כאלה. שם היה רופא יהודי מלנינגרד, גם מן ה״משולחים״. הוא עשה כל מה שאפשר כדי שאשאר בחיים. ואכן הודות לו והודות לרצוני החזק לא למות — נותרתי בחיים. אבל מצבי היה כה קשה, שהחזיקוני כמת. כשהייתי בבי״ח הובא לשם יצחק אורטנר שהוא שלמה נחום׳ס פון די קאלעיקי (רכבת קטנה), ששיחק כמשוגע. כך שכבתי בבית חולים עד שהיו צריכים להחזירני לעבודה. ועבדתי שוב בכמה מקומות. עד שנחתם הסכם בין הרוסים לבין גנרל ציקורסקי הפולני, לפיו כל האזרחים הפולניים מגויסים לצבא הפולני, אז שיחררו את כל הפולנים מן המחנה והיה מדובר ששולחים אותם לצבא הפולני. אבל מאחר שהיו הרבה יהודים והאנטישמיות לא היתה קטנה — לא רצו לקבלנו לצבא הפולני. ושלחונו לכל מיני מקומות. במקום המיועד לשחרור האנשים, פגשתי גוי פולני גניק שינעויטש וכן מוטי (מרדכי) שפארן. גם פגשתי בדרך את לייבל גרטל וכך הגעתי עמו לטשקנט ושם ישנו ברחובות ע״י תחנת הרכבת. לא היה לנו אוכל ולא עבודה. והלכלוך אכל אותנו. במצב כזה הגעתי לג׳מבול. שם נוצר אח״כ ועד פולני שעזר לנו בקצת אוכל ולבוש. אני עבדתי בועד כשומר. כאשר נערכו חיפושים, תפסו אותנו ושלחו אותנו למקומות שונים, לצבא הרוסי ולמכרות. פעם תפסוני והוציאוני ממטתי יחד עם קבוצה שלימה, שלחו אותנו למכרות. ואני ברחתי וחזרתי לג׳מבול. שם עבדתי בועד עד שהגיע זמן החזרה לפולין.

הגעתי לפולין עם רשיון שרכשתי תמורת כסף. הגעתי ללמברג באופן בלתי חוקי. שם הגעתי לסביבה בה היה פעם טמפל, אבל המקום היה ריק ולא הכירו היכן היה הטמפל. שם מצאתי אחד מהיבניב פון די הויבענס מקארוב. הוא היה שם שוטר. גם פגשתי שם את מרדכי רייזלר. וכך היינו

זמן לא רב בלמברג. השוטר היבנואי העמיד לרשותנו חורבה אחת, בה התגוררנו. והלכנו לבית הכנסת, שם היה מפגש החוזרים.

אך שם היה אסור להיות ועברנו, אני ומרדכי רייזלר לשטעטשען. משם גנבנו את הגבול והגענו לברלין בשנת 1945. בבואנו לשם לא היה לנו מאומה. שם מצאנו סידור במחנה ועבדנו במטבח. לשם באו תמיד פליטים חדשים ועזרנו להם להסתדר. מחנה זה היה באזור הרוסי. פעם באו הרוסים וקראו ליו״ר המחנה — הוא היה יהודי גרמני — ואמרו לו להכין אוכל לכל האנשים. והיו צריכים להעביר אותנו למקום אחר. אבל היו״ר מסר לנו זאת בחשאי — ואותי עם עוד כמה אנשים העבירו לואנזה. זה כבר היה באזור האנגלי. באותה תקופה נוצר באזור האמריקאי המחנה שלאכטנזה. כן נוצר מחנה לאזור הצרפתי. ואנחנו עבדנו שם במחנה וממנו הועברנו ע״י ה״בריחה״ — בדרכים שונות — לארץ ישראל. אני ומרדכי רייזלר עזרנו למשלוחים בעת קבלתם למחנות הללו — ע״י נתינת אוכל ומשקה. הייתי גם מאלה שעזרתי לגייס צעירים לצבא ישראל, כי היו הרבה שלא רצו לעלות לארץ.

כך עברתי את דרכי מ־1939 — 1947, עד שהגעתי לארץ ישראל בשנת 1948. בלילה אחד לנתי בבית עולים ברעננה ולמחרת התגייסתי לצבא. אחר כך היה הראשון שהתארחתי אצלו: לייביש זיגל, ואח״כ אצל אשר קליינשפיז, ולילות רבים ישנו יחד בחדר אחד. היה מאד צר אבל עזרנו אחד לשני.

כאשר שוחררתי מן הצבא, קבלתי מטה בבית החלוצים בפתח תקוה והתחלתי לעבוד בעיריה. אח״כ התחתנתי עם אשתי שמוצאה מלטשוב. וכך התחלנו בחיים חדשים וקנינו דירה בפ״ת. כעת הננו כבר בגמלאות. רק דבר אחד חבל, שאף אחד לא נשאר.

בשנת — 1916 התפשטה בהיבניב מגיפת חולירע ר״ל. לפי המסורת קיימת סגולה נגד המחלה והיא: דאגה להבאתם לחופה של שני זוגות מבני עניים. וכך עשו אנשי העיירה. לשני זוגות עניים נערכה חופה בבית העלמין המקומי, בהשתתפות כל יהודי העיירה; אנשים, נשים וטף. ומאותו יום פסקה המגפה.

מימין: שורה 1: אריה שטכר, אברהם שטכר, שלמה לוטנר, אהרן לוטנר, גימפל לוטנר
שורה 2: שרה רייזל שטכר, שיינדל שטכר, יעקב לוטנר, שרה לוטנר לייזר רפפורט וסאשי (לוטנר)
שורה 3: ראשונה מימין: אחות שרה לוטנר. אחרונה משמאל: בלומה לוטנר
שורה 4: הערש שטכר

שמואל ופרל לוטנר

בן ציון אופטאק (לוטנר)

מימין: ביילע אופטאק (לוטנר) וגולדי פאסטר (לוטנר)

רבקה פחטר לוטנר

לייטשי פחטר לוטנר

מימין: מלכה עטיל לוטנר, חנה שרה אופטאק-לוטנר, ריוואלי

מימין: מלכה עטיל טורנר (לוטנר), שיינדל פראדל דויטש (לוטנר) הענטשי ראוּוער (לוטנר)

הודיל רוטברגר לוטנר

שיינדל ארליך / קורותי בסיביר

בשנת 1939 החלטנו לבנות בית ברוה רוסקה. נגשנו לבצוע ההחלטה. ובינתיים עברנו לבית חותני בוואכראטה. בספטמבר 1939, כשפרצה המלחמה, מיד הופצץ המקום והגרמנים נכנסו. עברנו מצבים קשים שונים עד שהרוסים כבשו את המקום, ב־10.2.40, זה היה בשבת בבוקר. הם הקיפו את ביתנו, הושיבונו על הרצפה וערכו חיפוש מדוקדק בכל הבית, באומרם: ״התכוננו, מיד תסעו אתנו״. כשהתחלתי לבכות, אמרו לי: ״אם לא תפסיקי לבכות, נקח אותכם כך, בלי שתצטיידו בבגדים״. כשהתחלתי לקחת חפצים למלא בהם שקים, לקחו ממני את הדברים. לאחר מכן הובאו שתי שלגיות ובהן לקחו את חותני עם אשתו השניה, אחיה פסח גרוימן, שהיה למדן גדול, ובת בגיל 20. רק שני בנים אשר אך יצאו מן החדר קודם לכן — נותרו במקום. כפי ששמענו לאחר מכן — הם נהרגו ע״י הגרמנים. בעלי ז״ל כבר לא היה אתנו. אותי לקחו עם שלשת ילדי: שרה בת 7 שנים; טובה בת 5 ויעקב בן 1/2 2. בהורניץ הכניסו אותנו לקרון יחד עם מספר משפחות נוצריות. נסענו עד רוה רוסקה, שם שהינו יומיים. משם הובילונו במשך 4 שבועות עד אומסק. בדרך הזאת לא היה לנו לא אוכל ולא מים. אני לא חסתי על חיי וכאשר הרכבת נעצרה, דפקתי בדלת כדי שאוכל להביא מים. פעם העלו אותי בקושי לקרון אחר, לאחר שהרכבת כבר החלה לנסוע, והילדים בכו כל הלילה כי לא ידעו שעליתי לרכבת. באומסק היינו מספר ימים. משם העלו אותנו למכוניות והובילונו במשך שבוע בקור עז, עד שהגענו לעיר בשם טארזו. משם לקחו אותנו על שלגיות גדולות והביאונו ליער קוזניצוב. שם היו צריפים. וגרנו עם שתי משפחות נוספות, סך־הכל 18 נפשות בחדר קטן. זה היה במרס. בתחילה נתנו לי עבודה קלה כי ריחמו עלי, אבל זה היה חודש אחד בלבד. לאחר מכן לקחוני מן הילדים במשך כל השבוע, לעשיית דרכים ביערות; לנקותם ולהניח עצים ולחתכם, כי בחורף אחרי השלג הראשון — זה היה עוד לפני ראש השנה — עשו כביש קרח. ואותי שיבצו לעבודה זו. כך שימים ולילות עבדתי לבדי על ק״מ אחד. החיים לא היו חשובים, כך שלא היה לי פחד. כל פעם נתנו פחות לחם. פירות וירקות כלל לא היה לנו. רק מעט אוכל שהיה במטבח, שאי אפשר היה לאוכלו.

פעם חליתי במחלת עינים שהיא קושי ראיה בלילה, המכונה עוורון

תרנגולי. וכך נותרתי באמצע הדרך ולא ראיתי כיצד ללכת הביתה. אבל הקב"ה עזר לי ומצאתי את הדרך הביתה. שם היה נהר קפוא עמוק. וזחלתי על ארבע כדי שלא אכנס לבור עמוק.

לפני פסח עבדתי בניסור עצים. והוצאת הנסורת עד שחליתי ובעוד עבודות קשות. למקום המים בו עבדנו קראו אורטוש. שם עברו ספינות. המים גבהו מיום ליום.ונסעתי בסירה לעבודה, מדי יום ביומו. עבדנו במים. נוצרים רבים התנפחו ומתו. המים הגיעו עד המקום בו גרנו. ואז העבירונו להר. הילדים בכו מאד, כי ירד גשם שוטף והיתושים עקצו מאד. אבל אני לא הייתי עם הילדים. כאשר באתי הביתה ליום אחד, כבר הזמין חותני, נוצרי אחד שיעזור לי להקים צריף עבור המשפחה ושלמתי לו את כל הכסף שהיה לי.

שם היינו כל הקיץ, עד שהמים התייבשו. בחורף שוב הלכתי לעבוד בסילוק הקרח מן הדרך. חותני ואשתו ביילה ושלושת ילדי עשו מטאטאים לנקוי הדרך. וזה הכל לא הספיק לפת לחם ומעט מרק. בקיץ לקחתי אשור מחלה והלכתי ליער ברוסניקס, לאסוף קצת פטריות כדי שאוכל לשלם לאנשים שהייתי חייבת להם כסף.

גיסתי גליקל ארליך בת 20 עבדה ביער תמורת סכום כסף פעוט. אך היא חלתה ונלקחה לבית חולים. אחר כך נתנו לה עבוֹדה אותה יכלה לעשות כשהיא יושבת על קרש עץ ונותנת אות מתי צריך להפסיק את פעולת המכונה המוציאה קרשים מן המים. אחר כך קיבלה גם היא עוורון תרנגולי. ובאו אלי כדי שנקחנה הביתה. מלאתי את מקומה וגם קבלתי עוורון זה. מכיוון שלא רציתי שההנהלה תדע מזה, כי חבל היה להפסיד מקום עבודה כזה, לכן ניסיתי ללכת בכוחות עצמי. ירדתי לאט מן הקרשים, שהיו בגובה של 4 קומות. וכשהנוצרים ראו שזו אני, התפלאו מאד על מה שעשיתי, כי יכלתי ליפול ולא לקום יותר. והם הובילוני למקום בו ישנו 200 איש על קרשים. בבוקר הלכתי להנהלה ושם קיבלתי פתק לקבלת כבד. ולאחר מכן באמת הוטב לי.

פעם נכנס מפקד בכיר ואמר לי שכל האזרחים הפולנים — משוחררים. לא האמנו וחששנו שהוא מרמה אותנו. עד שהוא הביא עתון והראה לנו את הדבר כתוב שחור על גבי לבן. אך גם אז לא האמנו לו, כי פחדנו מצל עצמנו.

כשעבדתי בהטענת קרשים על הספינה, ראיתי ספינה עם אנשים שנראו כיהודים. נגשתי אליהם ושאלתי אותם אם הם גם שמעו ידיעה זו.

והם השיבו לי: ״לא נותנים לכם לצאת. אנחנו נוסעים לארצות החמות. תברחו — אחרת תשארו תמיד כאן, בסיביר״. מיד הלכתי הביתה, שם גרו עוד שתי משפחות יהודיות וסיפרתי להם מה שאנשים אלה אמרו לי, ולאן שהם נוסעים. בבוקר הלכנו למשרד ובקשנו אישור ללכת לטאבריזק. שם ענו לנו בצורה אדיבה: ״אתם יכולים לנסוע״. כשבקשנו אישור בכתב, אמרו לנו: ״אתם יכולים ללכת למפקד הספינה והוא יקח אתכם״. כשבאנו אליו, הוא צחק מאתנו באמרו: ״בלי פתק אי אפשר לנסוע.״ כשחזרנו שוב למנהל, אמר לנו: ״למה לכם לנסוע.״ וכך נשארנו. אבל אלה שכבר היו שם זמן רב, אמרו לנו: ״אם לא תנצלו את הזמן, תשארו כאן תמיד.״ הנוצרים עשו לעצמם שלגיות, לקחו את המשפחה ובאו לתחנת רכבת, מרחק 500 מיל. אך לי לא היה מי שיושיט עזרה וכך נשארנו בסיביר. לאחר פסח בקשנו שוב היתר יציאה, אבל לא נתנו לנו. וְכך עבר זמן רב, בינתיים הלך חותני כל שבוע, לבית־החולים לבקר את גיסתי החולה. לפני ראש השנה נתנו לנו לצאת. לאחר 4 שבועות הגענו לעיר ביסק. שם גרה אחות חותני. היא נתנה לנו לחם עם מקום צר לשינה. גרנו 15 נפש בחדר בגודל 4 x 4 מטר. יותר מזה לא יכלה לתת לנו, אך אם לא היה לנו כלל מקום לדור, לא היינו מקבלים לחם. אחר כך קיבלנו מסדרון כלשהו, שהיה מעבר לחצריהן של שלוש משפחות.

סך־הכל קיבלנו 400 גרם לחם לנפש. יותר לא קיבלנו. כשרציתי ללכת לעבוד, מנעו אותי השכנים, באומרם שמזה לא נוכל לחיות, אלא עלי ללכת לעסוק במסחר. כי היו שם הרבה יהודים שעסקו במסחר. אבל מאחר ולא היה לי כסף עבור עיסוק במסחר, הלכתי ובכיתי, כי לא היה לנו לחם. הציעו לי לעסוק במסחר ביי״ש, כי עבורו אין צורך בכסף רב. אלא שאם תופסים את הסוחר הוא עלול לקבל מאסר של 10 — 7 שנים. לכן לא יכולתי להחליט אם להתחיל במסחר זה. אבל לבסוף ראיתי שאין לי ברירה אחרת ועלי להכנס למסחר זה. כשראיתי בשוק אדם הרוצה לקנות יי״ש, הלכתי אחריו כדי לראות מי מוכר יי״ש. הלה מכר גם לי ליטר בארבעה בקבוקים. הלכתי בשוק כשפחד גדול אופף אותי. מכרתי את היי״ש ותמורתו קניתי אוכל. וכך נהיה שמח בחדר. כי היה לנו מה לאכול. פעמים רבות גנבו ממני שתיה בכוח. לפני פסח בא אלי יהודי שכן מטומשוב, ואמר לי: ״פה מסתובב אדם נהג רכבת והוא מבקש שימכרו לו 10 ליטר יי״ש אם את רוצה, את יכולה להרויח 100 רובל״. לא חשבתי הרבה, קראתי לו ונתתי לו את היי״ש ומיד קניתי קצת אוכל לפסח. קונה

אחד הביא את השני, והיתה לי פרנסה. בחול המועד נפטרה גיסתי, לאחר שהיתה חולה במשך כל החורף.

באמצע הקיץ הלשינו עלי, אבל למזלי לא מצאו אצלי מאומה. אבל עצרוני וחקרו אותי באמצע הלילה. ואחר־כך אמרו לי שאני ספיקולנטית טובה. אך הקב״ה עזר לי, ונכנס השוטר שעצר אותי ואמר שזה לא נכון, כי הוא לא מצא בביתי מאומה. ושלחוני הביתה. אז החלטתי לא למכור יותר יי״ש. אבל אלה שמכרתי להם בעבר — איימו עלי ברצח אם לא אמכור להם. וכך נאלצתי להמשיך במסחר זה, אבל פחות מבעבר. בחודש ספטמבר שוב הלשינו עלי ונעצרתי. העידו נגדי 18 איש ואמרו שמכרתי להם יי״ש. אך אני עמדתי על דעתי שלא מכרתי להם. הכניסוני לחדר עם 60 נשים נוספות, ובו ישבתי ששה שבועות. שם קיבלנו לפנות בוקר לחם עם מים חמים, בצהריים — מרק עם כרוב רקוב וכף תפוחי־אדמה עם הקליפות והבוץ. אחר כך העבירוני לברנוביל. הייתי עם עוד אשה יהודיה, במשך 10 שבועות, במצבים קשים. תמיד לקחוני לחקירה. אני עמדתי בשלי, אבל היו שהעידו שקנו אצלי. הקב״ה נתן לי כוח, ויכולתי לסבול את כל זאת. לאחר 4 חודשים הביאוני לבית המשפט. ביום הראשון ראיתי שהמצב רע והקב״ה עזר לי והחזירוני למעצר. ושם יכולתי לדבר עם אלה שהעידו נגדי, כי גם הם היו עצורים. ולמחרת הם שינו את עדותם ואמרו את ההפך מעדותם אתמול. במשך כל היום השני, נמשך המשפט. ראיתי שהקב״ה אתי. ביום השלישי נמשך המשפט חצי יום. אחר כך החל הקטגור להשמיע את דבריו. פסק הדין היה שאני משוחררת. אשה אחרת קבלה 7 שנות מאסר. משם הלכתי למשפחה מטומשוב, אשר אמרו שצריך לטלפן הביתה ולספר את הבשורה. זה היה בשבת, ולא רציתי שיטלפנו בשבת. אך הם לא שאלוני וטלפנו למקום, שם הייתי קונה את היי״ש. זו היתה הפתעה למשפחה. דודתי הלכה לספר לחותני. וכשחזרה נדרסה למוות על־ידי מכונית. רק ביום חמישי בערב חזרתי הביתה. חותני פתח את הדלת בקול בכי. מאד נבהלתי ומיד שאלתי היכן הדודה, והוא ענה לי שהיא בבית־חולים. אבל בבוקר כבר ידעתי שהיא נפטרה. אתם יכולים לתאר לכם את צערי. בבית לא היה אוכל. את היי״ש הייתי קונה אצל יונה פלזמן ויונה לרר מטומשוב. הם הרויחו ממני הרבה כסף והצלתי את חייהם (בכך שלא הלשנתי עליהם). כששבתי הביתה באו אלי נשותיהם ובכו עמי. אבל לחם לא הביאו. נתתי לבת אחי צעיף למכור, כדי שתביא משהו לאכול תמורת הכסף. כך עברו החיים וזה היה מאד קשה.

לא כתבתי כאן אפילו טיפה ממה שעבר עלינו במשך שש שנים.

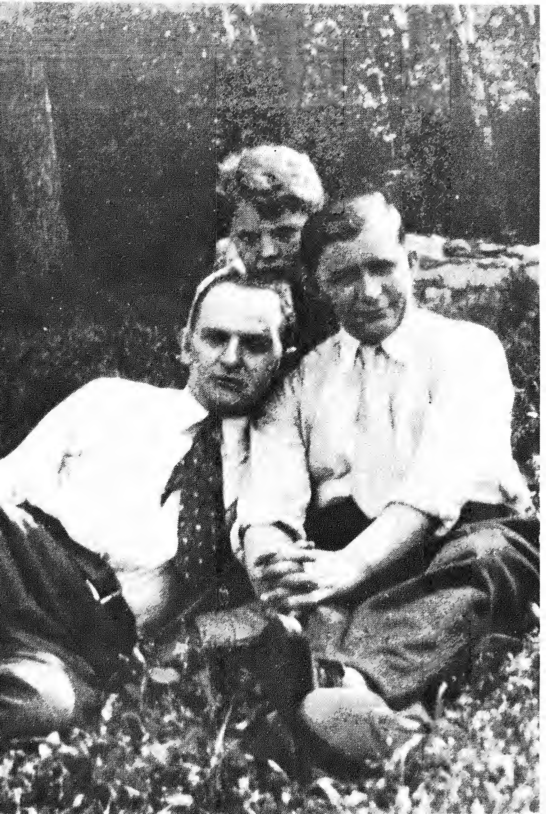
ישראל ופרידה שוויצר, נספו בוינה

סערקע קליגהופט בלומנרייך

אברהם שפריצר, רעייתו ובניו

שלום בער וישראל גרטל

הרב שלמה דריליך ואשתו רעכטשע (קליגהופט)

מסכת

בבא קמא

מן תלמוד בבלי

עם פירוש יידיש ועברית
כפי רש"י ומלבי"ם ז"ל

הפירוש הזה יחוה צפונות ויגלה פליאות ויפתור חידות, ויברר כי כל דברי תורה שבעל פה הלא הם כתובים באצבע אלקים בתורת הכתב ויתן אות ומופת על אמתת תורה שבעל פה ועל גודל חכמתה וקדושתה.

מלוקט ומעובד מנאי

הרב שלמה בן בצלאל דריליך

שנת תש"ל לפ"ק

כתובת המחבר:

הרב שלמה דריליך רח' מאה שערים 59 ירושלים יבע"א

הרב שלמה דריליך ז"ל, בעלה של רעכטשע בת ר' שלמה זלמן וסאשע ברײנע קליגהופט, החל בתרגום הש"ס לאידיש והדפסתו. כמו כן הוציא לאור ספר "ילקוט שלמה" ובו ליקוט דברי המלבי"ם על הש"ס.

דוד קופטשי רמר, אשתו סימה, בתם פעשי וחתנם מוטל הסלר וילדיהם

אל מלא רחמים

שוכן במרומים, המצא מנוחה נכונה תחת כנפי השכינה במעלות קדושים וטהורים, בזוהר הרקיע מזהירים את נשמות אלפי בני ישראל של הקהילה הקדושה

היבניב והסביבה

הורינו, אחינו ואחיותינו, אנשים, נשים וטף

שנהרגו ושנשחטו, שנחנקו ושנשרפו ושנקברו חיים בידי הצורר הנאצי. כולם קדושים וטהורים, ובהם גאונים, צדיקים ואדירי התורה. אכן בעל הרחמים יסתירם בסתר כנפיו לעולמים, ויצרור בצרור החיים את נשמותיהם. ה׳ הוא נחלתם וינוחו בשלום על משכבותם ונאמר אמן.

שמות הקדושים

אהלבוים אטל
אהלבוים אברהם צבי
אשתו: ביילה
אהלבוים ראובן
אשתו: לאה והילדים
אהלבוים ישראל ומשפ׳
אהלבוים דוב בריש ומשפ׳
אהלבוים דבורה ומשפ׳
אהלבוים קופל
אהלבוים מינדל ומשפ׳
אהלבוים פנחס
אהלבוים יוסף
אהלבוים יעקב קופל
אהלבוים שלמה
אהלבוים ינטי
אהלבוים פייגה
אהלבוים אשר
אהלבוים איידל פשי
אהלבוים גליקל
אהלבוים משה
אהלבוים לייצ׳י
אהלבוים אברהם צבי בן שלמה
אהלבוים אשר
אהלבוים רמשה
אהלבוים אברהם צבי בן יעקב קופל
אהלבוים ישראל בן יעקב קופל
אהלבוים פנחס בן יעקב קופל
אהלבוים מינדל בת יעקב קופל

אהלבוים יעקב
אברבנאל שלום
אשתו: מלכה
אברבנאל משה צבי בן שלום
אשתו: הניה
אברבנאל חיה (צוקרקנדל) נפ׳ 1938
אברבנאל יצחק
אשתו: רבקה (דינטר) וילדם
אברבנאל נתן
אברבנאל רכטשי (הורשובסקי)
אברבנאל ריזל
אדלר — (בעזענמאכער)
אדלר שמאי, בנו
אדלר מנדל, בנו
אדלר דוד
אדלר יעקב
אדלר חיים
אדלר רוזה
אדלר פרידה יוטה
אדלר הירש
אדלר יוחנן
אדלר יעקב
אשתו: ברינה
אדלר אליעזר בן יעקב ומשפ׳
אדלר שמעון בן יעקב ומשפ׳
אדלר לנה ומשפ׳ בת יעקב
אדלר מלכה ומשפ׳ בת יעקב
אוסט נחום

אוסט צפורה
אופטאק בילה
אופטאק בן ציון
אופטאק חנה שרה
אופטאק ישראל איסר
אופטאק עזריאל
אשתו: שרה
אופטאק אריה בן עזריאל
אופטאק שמעון בן עזריאל
אורטנר אברהם
אורטנר אורי (נפ׳ 1929) בן נחום
אורטנר אורי בן יהושע אליהו
אורטנר אסתר בת אורי
אורטנר ברוך בן אורי
אורטנר אסתר בת ישראל
אורטנר חיה חוה בת יהושע אליהו
אורטנר חיה יסל
אורטנר יעסל בת ברוך
אורטנר מאיר בן אורי
אורטנר מרים חיה בת אורי
אורטנר נחום בן פנחס
אורטנר צבי קלמן בן אורי
אורטנר צפורה בת שלום
אורטנר רחל בת ברוך
אורטנר שלמה בן נחום
אורטנר שמחה בן אורי
אורטנר לעמל
אורטנר איידל
אורטנר חיים
אורטנר סרקי
אורטנר סנדר
אורטנר אריה לייב בן פנחס
אורטנר אסתר מלכה

אורטנר ישראל
אורטנר מיכאל ומשפ׳
אורטנר חנה ומשפ׳
אורטנר שפסיל
אשתו: שרה רייזל ומשפ׳
אטינגר יוסף
אטינגר איטה
אטינגר שרה
אייזן אברהם
אייזן ליבה
אייזן פערל
אכטל ברוך בן משה
אכטל חיה
אכטל יעקב
אכטל משה
אכטל רבקה
אלטמן שיינדל
אלטר דעם שוחט׳ס
בנו: איטשע
אנגלברג אפרים
אשתו: פסיל
אנגלברג אברהם בן אפרים
אנגלברג ישראל בן אפרים
אנגלברג רוזה בת אפרים

באב״ד יוסף
באב״ד איטה
באב״ד פיבל
באב״ד פיגה
בעער בערל
אשתו: שרה ו־3 בנות
בעער יוסף צבי
בעער מלכה

בעער זלמן דב
אשתו: אטל (אורטנר)
בעער לעמל
אשתו: אידל
בעער יעקב
אשתו: שבע
בעער דוד
אשתו ו־3 ילדיו
ברגר זושי
ברגר מרדכי
ברגר יצחק אריה
אשתו: ריבה (פליישר)
ברגר דבורה בת יונה גיטל
ברוך ינטשעס
בנו: שלמה ובתו
בלנקהמר משה
בלנקהמר שאול בן משה
בינשטוק שמואל
בינשטוק ישעיה
בינשטוק משה דוד

גוט לייביש
גוט קריינצ׳י
גוט שמעון
גולדפרב יוסף
אשתו: לאה יהודית
גולדפרב משה בן יוסף
גולדפרב רחל בת יוסף
גולדפרב מרדכי
אשתו: עדינה (ווייס)
גינזבורג ניסן
גינזבורג אברהם בן ניסן
גינזבורג לייב בן ניסן

גינזבורג רוזה בת נחום
גינזבורג שלמה בן ניסן
גרסטל הרש
גרסטל ישראל בן הרש
גרסטל לייבל בן הרש
גרסטל אשר בן הרש

דינטר חיים בן שמואל ויינבל
דינטר שרה גיטל
דינטר מנדל
אשתו: לנה וילדיהם

הברקורן משה
הברקורן הודל
הברקורן ישעיהו
הברקורן מיכל
הוך מאיר ומשפ׳
הוך משה
הוך איטה בתה ומשפ׳
הורשובסקי ר׳ אברהם יצחק
אשתו: חוה
הנדלסמן שמואל דוד
הנדלסמן יצחק
אשתו והילדים: אסתר ויוסף
הפנר פליק בן יעקב
הפנר אלעזר בן פליק
הפנר איידל בת פליק
הפנר פריידל בת אלעזר
הפנר פשה בת פליק
הפנר רפאל בן פליק
הרמן ביילה
הרמן בריש בן יונה ובילה
הרמן אברהם הרש בן בריש
הרמן פיגה הנדה

הרמן ראובן בת יונה ובילה
הרמן לאה
הרמן מנדל בן ראובן ולאה
הרמן יצחק בן ראובן ולאה

וואלף יוסף
וואלף שיינדיל בן שלמה
וואלף שרה בת יוסף
וואלף מטעל בן יוסף
ווייס בערל
אשתו: מרים (הלפרן)
ווייס אטה בת בערל
בעלה: שמואל בראטשר
ילדיהם: הרש, דוד, שלמה, אברהם
ווייס דוד שמחה בן בערל
אשתו: שינדל (קאנר)
ווייס מרדכי בן בערל
ווייס אהרן בן בערל
ווייס שינדל בת בערל
בעלה: שלמה אלטמן ו־4 בנות
ווייס רויזה בת בערל
בעלה: צבי שפרלינג
ווייס פיגה צפורה בת בערל
ווייס וואלף בן בערל
ווייס הרש צבי בן בערל
ווייס משה
ווייס דוד
ווידהורן משה
וויידהורן מלכה הודל
וויידהורן אורי
וויידהורן אשר
וויידהורן אסתר
וויידהורן שרה

וויידהורן מרים
וויידהורן ברינה
וויידהורן דינה
וויידהורן הירש
וויידהורן אהרן
וויידהורן יואל
וידר יוסף לייב
וידר קופשטע בן יוסף
וידר ישראל
וידר דינה בת ישראל
ויינטראוב יעקב
הבן איצי, בן ציון
וויכר יואל ואשתו
ויניץ דוד
ויניץ יעקב יוסף ומשפ׳
ויץ, עורך דין
ווטער יואל
ווטער אשתו: שרה
ווטער ביילה בת יואל
ווטער ישראל
ווטער משה בן ישראל
ווטער יהודה בן ישראל
וויינברג אברהם
וויינברג ינצ׳י
וויינברג ריישה
וויינברג שלמה
וויינברג שושנה
וויינברג שרה

זוכמן אריה בן יעקב
זוכמן איטה בת יעקב
זוכמן אברהם בן יעקב
זוכמן דב בן יעקב

זוכמן חוה בת יעקב
זוכמן מלכה בת יעקב
זוכמן אריה ואשתו
זוכמן שרה בת אריה
זוכמן יקותיאל בן אריה
זוכמן יצחק בן אריה
זומר משה
זומר שרה
זיגל פנחס
זיגל משה
זיגל עמליה (בעער)
זיסר יהושע
זיסר מרגלה
זיסר סריל
זנדבנק ישכר בער
אשתו: שרה (זיגל)
זנדבנק לייביש בן ישכר
זנדבנק יחיאל בן ישכר
זנדבנק צבי בן ישכר
זילברמן מרדכי
אשתו: תהילה
זילברמן יעקב בן מרדכי
זילברמן חנה בת מרדכי
זילברמן שבח
זילברמן מלכה

ז׳ק אליהו
ז׳ק יוסף בן ישכר בר
אשתו: מרים מלכה בת שבתאי יצחק (מילר)
ז׳ק דבורה בת יוסף
בעלה: משה ו־2 ילדיהם
ז׳ק בלהה חוה בת יוסף
ז׳ק הירש צבי בן ישכר בר

ז׳ק חנה
ז׳ק חיה
ז׳ק ליפא
ז׳ק רבקה
ז׳ק רחל
ז׳ק שלום
זייף פנחס
זייף חנה
זייף יחזקאל
זייף פשי
זייף רייזל
זייף חיה
זייף שרה
זינגר ישראל איסר
זינגר ביילע
זינגר שרה

טלר אברהם שבתאי בן יצחק ושרה
טלר דבורה בת אריה לייב
טלר שרה בת אברהם שבתי
טלר פרידה בת אברהם שבתי
טלר רבקה בת אברהם שבתי
טלר אליהו בן אברהם שבתי
טלר יעקב בן אברהם שבתי
טמפלמן שפרינצה (שווייצר)
טמפלמן יואל

יודנברג וולף
יודנברג מאיר
יודנברג חוה
יודנברג אברהם
יודנברג ישראל
יקטר משה (מונה)

אשתו: נחה (נחמה)
יקטר חנה רחל בת משה
יקטר חיה סושע בת משה
יקטר ישעיהו בן משה
יהושע (מלמד)
אשתו: צ׳רני והילדים

כץ משה
כץ חיים בן משה
כץ דוד (דוג׳ו) בן משה
כץ ליפא
כץ אבנר בן ישראל איסר
כץ בריינצ׳י פריידה
כץ אהרן
כץ הנדה
כץ אברהם
אשתו: פראדל (קליינשפיז)
כץ שרה (סושע)
כץ משה איזיק
כץ שלמה השוחט
אשתו: שרה (אברבנאל)
כץ ישראל יצחק בן שלמה
כץ חיה בת שלמה
(באום) אליעזר בן חיה
(באום) אסתר מלכה בת חיה
(באום) חנה בת חיה

לוטנר נחמיה
לוטנר פייעני לאני בת שיינדיל
לוטנר גימפיל בן נחמיה
אשתו: מלכה (פייער) ובנם
לוטנר שלמה בן יעקב
לוטנר חנה

לוטנר יוסף בן שלמה
לוטנר צביה בת לייביש
לוטנר לייזר בן יוסף
לוטנר שיינדל בת יוסף
לוטנר משה בן יוסף
לוטנר שמואל בן יוסף
לוטנר חיים מאיר ומשפ׳
לוטנר טובה
לוטנר פעדל
לוטנר שרה
לוטנר בלומה
לוטנר איטשע
לוטנר גיטל
לוטנר דנה אשת לייזר
לוטנר שיינדל (צארן)
לוטנר שאול
לוטנר חיה
לוטנר הירש
לוטנר לייביש
לבנברון שלמה
ליבר אהרן
ליבר לאה בת אהרן
ליבר בנימין בן לאה
ליבר מאיר
ליבר לייב
ליברמן יעקב
אשתו: גיטל
ליברמן פיגה בת יעקב
בעלה: משה ליפא
ליכטר גרשון
אשתו רבקה
ליכטר הרש בן גרשון
ליכטר נפתלי בן גרשון

ליכטר חיים בן גרשון
ליכטר יעקב בן גרשון
לעב חיה
לעב לושה
לעב יוסף
לעב פנחס
לעב ישראל איסר
לעב רבקה
לעב לאה
לעב הירש לייב
לעב יוסקה
לעב מרים
לכנר חיים בן זליג זיסל
לכנר לאה (מנדל) בת הלל פישר
לכנר מלה בת חיים
לכנר היינה בת חיים
לכנר הלל בן חיים
לעדער שמואל ואשתו
לעדער מחלה בת שמואל
לעדער אהרן בן שמואל
לעדער שמחה בן שמואל
לעדער שרה בת שמואל
לנדאו שמואל שמלקי בן יהודה
לנדאו אלעזר בן יהודה
למפרט יעקב בן מיכאל
אשתו ובתם
לרנר אליהו בת ו־2 בניו
לנר הירש
לנר וולף
למפל יעקב
אשתו: נעמי
למפל זיינוול בן יעקב
למפל פנחס בן יעקב

למפל טובה בת יעקב
למפל רחל בת יעקב
למפל גננדל בת יעקב
לורברבוים שאול
לורברבוים גיטל
לורברבוים פיגה
לורברבוים רכיל
לורברבוים מירל
לורברבוים מירל
לורברבוים חיה
לורנס מאיר

מונלס ביילה (ווייס)
מונלס שמואל בן ביילה
מונלס דוד בן ביילה
מונק מאיר בן אליהו
מונק פעלא בת שמואל שמלקי
מורגנשטרן אהרן חיים
אשתו: עטל
מורגנשטרן משה ואשתו
מורגנשטרן יעקב
מורגנשטרן פסח
מורגנשטרן ליפא
מורגנשטרן קיילה ובעלה
מורגנשטרן צביה בת קיילה
מורגנשטרן בלה בת קיילה
מורגנשטרן יעקב
מוסטר יחצ׳ה חנהל׳ס
מוסטר דוד בן יחצ׳ה
מוסטר משה בן יחצ׳ה
מוסטר יעקב בן יחצ׳ה
מוסטר בערל
מוסטר איידל ובעלה

מוסטר לאה לייצ׳י ובעלה
מז׳ר אביש
מז׳ר קופל בן אביש
מיזועלס אברהם בן אריה
מיזועלס גינגדל בן שלמה
מיזועלס אריה בן אברהם
מיזועלס שושנה בת אברהם
מיזועלס שמואל בן אברהם
מיזועלס צביה בת אברהם
מיזועלס אסתר
מיזועלס יעקב בן אריה
מרגליות אשר ואשתו
מרגליות שמלקי בן אשר
מרגליות פסיה (פעסל) בת אשר
מרגליות שרה בת אשר
מרקוס הרשל, אשתו וילדיו
משה דוד שיסטר
אשתו: חנה שרה
חנה, אחות משה דוד

נדל יוסף
נדל שמחה
נעבל הירש
נעבל יחיאל
אשתו ו־3 בניו
ניימן עזריאל
ניימן פרידה
ניימן אברהם יעקב
אשתו: בלומה (גולדפרב)
ניימן עזריאל בן אברהם
ניימן פנחס צבי בן אברהם
ניימן ישכר דוב בן אברהם
ניימן שמואל מרדכי בן אברהם

סובל יהושע
סובל יעקב ואשתו
סובל חיה בת יעקב
סובל חיה בת יעקב
סובל אהרן בן יעקב
סופר שיינדיל (קסלר)
סופר אברהם
סופר פשי
סופר ראובן
אשתו: לאה והילדים
סופר דב בריש ומשפ׳
סופר אברהם צבי
סופר ביילה הינדע
סופר דבורה ובעלה
סופר מלכה ומשפ׳
סופר יחזקאל
סופר משה בן יחזקאל
סופר פנחס בן יחזקאל

פאסעכיס לייזר, אשתו ובנו
פאסעכיס חיה
פאסעכיס מאטל
פאסעכיס שפרינצה
פוגל קופל בן יעקב שלום
פוגל שלמה בן קופל
פוגל מטיל בת קופל
פוגל ליביה בת נחום
פיירמן ישראל בן יהודה
פיירמן בשה בת ישראל
פיירמן מירל בת ישראל
פיירמן לאה בת יוסף
פישלר יצחק
פישלר לאה

פישלר אהרן בן יצחק
פישלר סרל בת יצחק
פישלר ברינה
פישלר שמואל יצחק
פישלר נטי ברנצה בת אהרן
פישלר ליפא בן הירש ליב
פישלר טאובע בת ליפא
פישלר חינקא בת ליפא
פליישר רויזה
פליישר גיטל בת רויזה
פליישר יחיאל בן גיטל
פליישר אליעזר
פליישר טובה
פליישר מלכה
פישר אלי בן הלל
פישר צפורה בת אהרן
פישר הלל בן אלי
פלכנר דבורה בת זליג זיסל
פרסר פרידה בת זליג זיסל
פפר אסתר
פפר מרדכי
פרלמוטר וואלף ואשתו
פרלמוטר אביגדור בן וואלף
פרלמוטר בריינטשע בת וואלף
פפרקורן שמריהו
פפרקורן ינטה
פפרקורן משה לייזר, אשתו וילדם
פריד אורי

צוקר יהושע השוחט, אשתו ובתו
צוקר אורי בן יהושע
צוקר אברהם בן יהושע
צוקר הלל בן יהושע
צוקר יוסף שאול בן יהושע
צוקרבקר אייזיק ואשתו
צווייג לוטנר סרקי
צווייג לוטנר שאול
צווייג ישראל
אשתו: אלצ'ה (גולדפרב)
צווייג משה בן ישראל
צווייג רחל שרה בת ישראל
צווייגר יהודה לייב
ציגלר לייביש בן מענדל
ציגלר סימה
ציגלר רחל בת לייביש
ציגלר משה בן לייביש
ציגלר מענדיל בן לייביש
ציגלר דבורה בת לייביש
ציגלר לוזר מאיר בן מענדל
ציגלר ליפשה בת יוסל צבי בעער
צינגר חיים לייב
אשתו: פיגה

קאן שושנה
קאן משה
קאן שרה
קאן יעקב
קארטנר צבי בן ברינה
קארטנר ברײנה
קלוגהופט משה בן פנחס
קלוגהופט יסקה
קלוגהופט יודל בן משה
קלוגהופט אבא בן משה
קלוגהופט פייבל בן משה
קלוגהופט בעער בן משה
קלוגהופט יעקב בן משה

קלוגהופט זלמן
קליינר פיבל ואשתו
קליינר פיגה בת פיבל
קליינר יחיאל בן פייבל
קליינשפיז אהרן בן יצחק
אשתו: קריינדל
קליינשפיז יואל בן אהרן
קליינשפיז לייביש בן אהרן
קליינשפיז ממי בת אהרן
קליינשפיז בלה בת אהרן
קליינשפיז איידל בת אהרן
קליינשפיז אביש בן יצחק
אשתו: פראדל
קליינשפיז הירש בן אביש
קליינשפיז קריינדל בת אביש
קליינשפיז נחה בת אביש
בעלה: שמעון אופטק
קליינשפיז לאה
קסלר דוד
אשתו: שרה
קסלר מינדל בת דוד
קסלר יוסף בן דוד
קעסטלער אברהם שמחה בן דוד
קעסטלער שינדל גליקל בת יונה הרמן
קעסטלער פשי בת אברהם
קעסטלער רבקה בת אברהם
קראמפף אבא
אשתו: רבקה
קראמפף אלקה
קראמפף חנה
קראמפף פייגה
קראמפף הירש
קראמפף שלמה

קרמר משה
אשתו: מרים
קרמר אביגדור בן משה
קרמר שבע בת משה
קרמר יוטע בת משה
קאנר יוסף ומשפ׳
קאנר משה צבי
קאנר חנה בת יוסף צבי
קאנר הניה בת משה צבי
קאנר מינדל בת משה צבי
קאנר לייביש בן משה צבי

ראסענעס לייזר ואשתו
ראסענעס יהושע בנו ובנותיו
ראדומיסלסקו יחזקאל בן חונה
ראדומיסלסקו חנה בת זליג
ראדומיסלסקו יוסף בן יחזקאל
רבהון נפתלי הרץ
אשתו: פשה
רבהון בן ציון בן הרץ
רוטברגר וואלף
אשתו: גיטל
רוטנברגר ד״ר שמואל
רוטברגר לייביש
רוטברגר הדל
רוטברגר דוד
רוטברגר שמואל אלעזר
רוטברגר מרים
רוטברגר יעקב
רוטברגר שמואל
רוטברגר לייביש
רוטברגר אסתר
רוט מרדכי בן שלמה

רוט יחזקאל בן מרדכי
רוט יהודית בת מרדכי
רוט דוד בן מרדכי
רוזנפלד מאיר בן משה
רוזנפלד שרה בת מאיר
רוזנפלד שפרה בת מאיר
רוזנפלד מלכה בת מאיר
רוזנפלד בערל
רוזנפלד רויזה
רוזנפלד הירש
רוקח ר׳ שמואל שמלקי בן שלום שאול
רוקח דרזיל בת ר׳ שמואל שמלקי
רוקח סימה
רוקח הרב אברהם יעקב, רב העיר
רוקח דינה, הרבנית
רוקח משה, בנם
רוקח יהושע, בנם
רוקח אסתר בת הרב אלעזר
בעלה: ר׳ יעקב יצחק הדיין והבנות
רוקח הרב לייביש בן הרב אלעזר,
ריטל הרש
אשתו: שרה
ריטל עקיבא
אשתו: אסתר ומשפ׳
רייזלר וואלף ואשתו
רייזלר אברהם בן וואלף
רייזלר ברל בן וואלף
רייזלר יצחק בן וואלף
רייזלר חיה שרה בת וואלף
רייזלר רבקה
רייזלר רחל
רייטר פנחס ומשפ׳
רייטר לוי

רייזנר הרש לייב
אשתו: מלי
רייזנר ישראל בן הרש
רייזנר פעשע בת הרש
רייזנר שיינדל בת הרש
רייזנר גיטל בת הרש
רייזנר חנה בת הרש
רייזנר מרדכי יעקב בן הרש
רייטר פנחס ומשפ׳
רייטר לוי
רייכלר לייזר ומשפ׳
רייכלר איטשע ומשפ׳
רייכלר אריה (ארנון) ומשפ׳
רפפורט צביה (לוטנר)
רפפורט סאשע (לוטנר)
רמר בלומה
רמר פריידה
רמר משה
רמר גיטל
רמר איטשע
אשתו: פייגה ו־3 בניו
רמר יושע ואשתו
רמר מרים ובעלה
רמר הרש
רמר אפרים
רמר עזריאל
רמר ישראל
רמר משה
רמר נפתלי

שטאהל שלמה יוסף ומשפ׳
שטאהל אריה יצחק בן שלמה ומשפ׳
שטאהל יעקב בן שלמה ומשפ׳

שטאהל מנדל בן שלמה ומשפ׳
שטאהל ישראל בן מנדל
שטאהל קויפצ׳ה ומשפ׳
שטאהל ינטה
שטאהל משה
שטאהל מלכה
שטאהל קופטשע
אשתו: חנה רחל ובנותיהם
שטאהל משה בן קופטשע
שטאהל שמעון בן קופטשע
שטאהל איציק
שטאהל וולביש בן איציק
שטאהל אריה יצחק
שטאהל יעקב
שטאהל מנדל
שטאהל ישראל בן מנדל
שטאהל אהרן יצחק
שטאהל וולף בן אהרן
שטאהל מלי בת אהרן
בעלה: לייזר
שטהלהמר יעקב ומשפ׳
שטהלהמר מלכה ומשפ׳
שטהלהמר גינהנה בת נחמן ומלכה
שטהלהמר פשיה בת נחמן ומלכה
שטהלהמר יונה
שטהלהמר בילה
שטהלהמר יוסף
שטהלהמר ישראל
שטהלהמר יעקב בן ישראל ומשפ׳
שטהלהמר משה בן ישראל ומשפ׳
שטהלהמר עזריאל בן ישראל ומשפ׳
שטהלהמר אהרן בן ישראל ומשפ׳
שטיר חיים ואשתו

שטיר יחזקאל בן חיים
שטיר איטשע מאיר בן חיים
שוייצר דוד
אשתו: יכטשע וילדיהם
שווייצר ישראל
אשתו: פרידה
שווייצר אברהם ואשתו
שווייצר חנה ובעלה
שודריך ליפה ואשתו
שודריך יעקב
שטיינבך יהושע בן ברוך מרדכי
שטיינבך רבקה בת נחום
שטיינבך פסיל בת יהושע
שטיינבך קופל בן יהושע
שטיינבך עטיל
שטעכער יצחק ישראל בן אברהם
שטעכער דבורה גיטל בת אסתר
שטעכער אברהם וואלף בן יצחק ישראל
שטעכער שיינדיל בת יצחק ישראל
שטעכער שרה רייזל בת יצחק ישראל
שטעכער הערשיל בן יצחק ישראל
שיצץ נפתלי
שיצץ רבקה
שיצץ מלה בת נפתלי
שעפעל מרדכי ואשתו
שעפעל ביניש בן מרדכי ואשתו
שעפעל משה לייזר בן מרדכי ואשתו
שעפעל מלכה בת מרדכי
שעפעל שלמה (בעקר)
אשתו: פייגה ובניהם
שפסל בן שלמה שמש
שפרנסקי שאול
אשתו: צביה

שפרנסקי פייגה
שפרנסקי ישעיה
שפרנסקי משה
שפרנסקי אהרן
שפורן אסתר בת משה
שפורן פנחס
שפורן פייבל ומשפ׳
שפורן יוסף בן פייבל
אשתו: האדל
שפורן רחל בת יוסף
שפורן שמחה בן יוסף
שפורן אהרן בן יוסף
שפורן נחום בן יוסף
שפירא משה
שפירא משה
שפירא טובה
שפירא יצחק

שפירא משה בן נפתלי הרץ
שפירא יצחק בן ירוחם פישל
שפרלינג שושנה (רוזה)
שפריצר ברוך בן זלמן
שפריצר מאיר
שפריצר גננדל בת אשר
שפריצר יחזקאל בן ברוך
שפריצר יהודה
שפריצר אהרן בן זליג
שפריצר רייזל
שפריצר אברהם בן אהרן
שפריצר הירש בן אהרן
שפריצר גדליה בן אהרן
שרנקהמר הרש
שרנקהמר עטל
שרנקהמר חיה

רשימת הנפטרים אחרי השואה

ר׳ דוב בריש אורטנר (תשכ״א)
חנה אורטנר אשת ר׳ בריש (תשכ״ב)
אברהם יעקב ז׳ק (בן ר׳ אהרן מאיר)
מרדכי גוטפריד
זלמן וזהבה זייף
מרדכי אברבנל (1943)
אפרים ז׳צינסקי
צבי טנצר (נפל במלחמת השחרור)
זאב טנצר
צבי לורברבום
יוסף מורגנשטרן
ירוחם רייטר

דרז׳י אורטנר
יעקב תרשיש יקטר
דבורה אדלר
ארי׳ איכלר
למל אורטנר
רבקה רוטנברג
רבקה בת יהושע
אסתר שעדעל
יוסף דורנברג
דב אורטנר בן חיים (נפל במלחמת ששת הימים)
אהרן פישלר
רבקה קליין

יחיאל קליין
אריה הלר
בלומה רמר
הרב דוד רוקח
לייזר לוטנר
אברהם לוטנר
רכטשע קלוגהופט (איזנברג)
אברהם שפריצר
גבריאל בלנקנהמר (נפל במלחמת יו״כ)
שלום פרנקל
שלמה בינדר
גבריאל מונלס
הרב דוב בריש צוקרמן
שמואל כץ
יחיאל מיכאל ריזלר
אביש אדלר
דינטר ישראל
בתיה שוורצברג
יהודה זוכמן
חיה רבקה פרסר (בת מרדכי)
ליב גרטל
משה קליגר
שלום בר

מאיר ליבר (בן אהרן)
רבקה רימון (רמר)
מרדכי וולף הכט
בן ציון שפריצר
נחה פליישר (מרגליות)
סנדר הלפרין
מנדל שפצר
ברוך ריטר
ליפשה מאירוביץ (אורטנר)
וולף רמר
איסר נדל
ישעיהו לידער
איטשע לידער
מרים כץ
וויטל ליכט (כץ)
אבנר בן ישראל איסר
בראנצ׳י פריידה בת יצחק
יעקב האנס
מיכל בן חיים
ישכר שודריך
שלמה שפרנסקי
פרל שפריצר

המשך רשימת הקדושים ששמותיהם לא נתקבלו עד סיום הספר

asleep I would eat it. I was there until released, and I went back into business without being caught.

When the truce was signed, I went to the police and asked to be allowed to go home. Because I was an invalid, I was given permission and went to Lemberg – where I met Jews who came out of the bunkers. At night they were afraid to come because there were Ukrainians who attacked Communists and the Jews were suspected of it. There were a lot of Jewish victims. I asked to go to Poland, being a Polish citizen. After a great many difficulties, I arrived in Krakow.

checked even my shoelaces. Then they put me in a very small cell which was very hot. When my superior wanted a very good pair of shoes I had, I asked what I will have. The answer was a blow which knocked me out. When I came to, I had no shoes. When I complained I was told, "What do you want. You are in prison. An honest man does not sit in prison". Which meant I had it coming. One day I was told there was a parcel for me at the house where I was living. One neighbour was a Jewish woman. Sometimes she would give me some tea, which helped a lot. When she saw I was not home she looked for me until she found me in prison. She saved and sent me a parcel, half of which the guard ate, but what was left of it helped me very much.

One morning one of the big officers came and asked me why I was arrested. He was Ukrainian and I spoke to him in Ukrainian. Upon leaving, he ordered me released without trial, which also took two weeks.

When I was released, I couldn't walk, and I was carried to this woman. She gave me food, water to take a bath, and a stick to walk with. I had a friend who worked in a hospital. I asked him to help get me to a hospital to recuperate and he promised to do something. I called a doctor who checked me and told me to enter a hospital where I started eating. When I could stand on my feet I left and started dealing in business. One day I did not feel good, I went to the kiosk, drank hot water and fainted. I was taken to a clinic and told I had typhus. When I arrived at the hospital there was no place. There I saw a woman from Galicia whom I knew.

When I told her what the problem was, she took me to another hospital but there too it was full. When the nurse came, I took a chance and pushed my way in. When a doctor passed me and asked in Yiddish what was wrong and I answered, he said he would see what can be done, Then a door opened and a body was taken out. The doctor told me to lie where the dead person lay. I went to wash myself and my money with me. After a day the danger passed, because I was ill even before I got to the hospital. I had to eat a lot but there was hardly any food to be had. Beside me lay a Jew whose wife always brought him food, which he could not eat. When he fell

the cast and operated on again. I was in great pain. Then I was taken even deeper into Siberia, because the German planes flew into Russia very deeply. There I was hospitalized and received good treatment. Because I spoke Russian with a polish accent, I didn't look Jewish. 90% of the staff, including the doctors, were Jewish. There were also two Jewish women among the doctors. It was quite plain although they never admitted that fact. They took an interest in me and tried to keep me in the hospital as long as possible, because from there it was back to the front. Because of the growing number of wounded, I had to leave.

Suddenly I was told to come to the office. I was frightened because this meant bad news. When I entered I found a Politruk and a number of clerks. They said: Friend Be'er, we know you are a Polish Jew and you are not familiar here. Because of this we give you several hundred rubles so that you can make a start here. I was given two pairs of underwear and enough food for two days. After that they called in a Russian Jew and told him: On the train take care that this man is not robbed, and he did. After travelling a few thousand kilometres we arrived in Tashkent. When I looked for work, I was asked about my trade. When I said I had none, they asked what I wanted. I answered I wanted to work in a library and they agreed. I had to look over the newspapers, cut out every article on what Stalin said, and put it into the archives. My salary was small.

Once a Jew from Lublin came in and asked me why I was here. I wondered how to back out and wrote a request, which was accepted. I was called and asked what I wanted to do. I answered that I wanted another job because I could not sit all day. I was released. I went to the market where I bought and sold rags, for quite a while When roaming the market I saw a crippled Jew with no legs (on crutches). He called me and I came to him and asked me if I was a Jew. When I answered yes, he said he could give me a job selling matches. I took a bag of rags, so that people would not sense otherwise. When I had a lot of rubles in my hands, I opened my eyes. Once I saw an old Moslem on a donkey. Because we did not understand the other's language, we spoke with our fingers. Meanwhile a policeman sensed the matches, arrested me and took me to the prison office. There they

necessary money according to law, to arrange all the necessary formalities. Fortunately I managed to arrange everything in a few days, even though these arrangements usually took a few months. In the meantime the militiaman tried to convince me not to leave such a good country. At last we managed to leave Russia at the last minute.

In Poland we stayed five years until we managed to leave illegally, because my wife and children had Russian citizenship and you certainly could not approach the Russian Consul in those days in order to get a permit to come to Israel.

THE EVENTS THAT HAPPENED TO ME DURING THE WAR / *Leibisch Be'er*

My name is Leibisch after my grand father, who, because he was blind in one eye, was known as "The Blind Leibisch". Elders who knew him said, that he was a God-fearing Jew. He was rich and left a house for every son when he died.

His son Meir, who was richer still and rented many fields, died at the end of World War I, before he was 60. His son – my father – was: Shalom.

In 1939, shortly after the Russians entered Uhnow they recruited boys – including myseit – aged 7–17. I was recruited into the Russian army. In 1941 war broke out in Russia. I was wounded while in a field near Salinsky, in White Russia (in my hand). I fell and lay in the mud while blood was running from me. When I told my commander, an Odessa Jew by the name of Lieberman that I was wounded, I received no answer. I lay until an orderly came, cut a branch and bandaged me up. After that I was taken to a field hospital, where I was operated on. But the cast he put on was too tight. From there I went by train to Kassen deep in Russia. Suddenly I saw ants coming out of the arm and I panicèd. When the doctor came, they opened

was their foreman), they knew my whole family and they knew that we lived in Uhnow until 1.9.39. He brought me a confirmation that I am a Polish citizen. After paying the witnesses I sent them back to Uhnow and I stayed in Lvuv for Yom Kippur, a place where there were Jews. After Yom Kippur I went back to Uhnow with the notarions's confirmation. But the same secretary persisted in not giving me the confirmation, saying "Even if they take me off the job I will not give you the confirmation", saying that my purpose was to go to Israel. She very cunningly tried to take back the confirmation that I lived in Uhnow, but without success

Having no choice, I returned to Russia. I came to the Captain of the local militia and asked for permission to leave basing myself on the notary's confirmation. I was asked how he gave me such a confirmation. "What does it matter. I received it and here it is", I answered. But they refused to give me permission. I went to the Polish Consul and after I told him all that happened, he gave me a screen and on it the agreement stating that all who lived in Poland on 1.9.39, even though he did not have Polish citizenship was entitled to return to Poland. With this document I turned to the Minister of the Interior, who gives the exit permit (the police gives the passport) where they tried making difficulties: "where is the citizenship paper? Why did you wait until today?" In the end they phoned the militia and told me to come three days later. When I came they denied calling the militia and making the date. In the end he agreed but ordered me to bring all sorts of certificates in fifteen days time. Even though I was prevented from arranging all of them in one day, I managed to get them all, except one. The clerk promised me that they would arrange it by themselves. It was a short time before the final date. But the receipt of the certificate was delayed, whereas the last date for leaving was in three months, the beginning of March. When I came to them and asked why I had not yet received the certificate the Captain answered: "won't travel anyway". I answered: "If so, give me a negative answer. But I want an answer".

After he managed to make more difficulties, I got my answer on March 15, that on March 24 we have to leave Kiev to cross the border on the 31. In the few days we had left I had to buy and sell all I could to have the

apply to Poland to get a citizen certificate, but because in those days Uhnow was under Russian rule, I had to write to Lublin and Tomashov, and get a confirmation from one of these cities. So I did, I got an answer from Lublin that I lost my citizenship because I did not return till 1951, which was against the law. From Tomashov they answered that because Uhnow was in the Russian zone, I had to go there for confirmation. But since Uhnow was near the border I needed a license. When I arrived at the Interior Ministry to get it, I was sent to the police, who said that I was wanted as a suspect. Finally I received the license and arrived in Uhnow. When I came to the officer who gave the confirmation, I was told that there were no papers and I had to bring witnesses to confirm my citizenship. I brought three goyim who knew me and confirmed that I lived in Uhnow before 1.9.39 but the secretary, a Ukrainian antisemite refused to sign. She said it was no proof as to my Polish citizenship. "The Jews did not have any Polish citizenship" — she said. I asked "the Ukrainians had and we Jews did not? You attended the elections because you had Polish citizenship. The same thing goes for the Jews." Still she refused and suggested I go to Belz, where there was a man who could sign the permission. I travelled to him, but he said I had to turn to the whip. It was clear that this was a long procedure, but my matter was most important, and there was a short time left until the deadline. I returned to Uhnow and asked the other clerk who wanted to give me the certificate – to advise me. He advised me to take three witnesses who lived in Uhnow until 1.9.39, to travel with them to Rava Ruska to a lawyer, who will confirm that I had Polish citizenship. I did as he told me. It was the eve of Yom Kippur. I took three goyim who knew me and promised to pay the losses they would endure from their work and we were on our way early next morning, in a pouring rain. Upon our arrival in Rava Ruska, we found a notice that the notary was on a two-week holiday. They agreed to travel with me to Zolkva, but there we found a similar notice. Therefore, we travelled to Lemberg. The notary's wife was Jewish. The clerk who received the public also looked Jewish. Seeing I was a cripple, he filled in all the necessary documents by himself, took down the testimony of the three witnesses. They testified that they worked with me (I

done. Until the X-ray machine arrived, the blackening went down a bit. Seeing this, the doctors decided against amputation. One of them patted me on the back saying "You are a heroe, you saved your own leg. You have a bad leg, but it is yours".

After that, I was transferred from one hospital to another, deeper deeper in the rear, then to a local hospital in Kiev, where I spent a few months.

While being transferred from a field hospital to another one, I had another miracle, and once again I was saved from death. I was in 20 cars train full of wounded. The train was bombarded. 17 cars were set on fire, Three cars, mine among them, were left. I lay in hospitals for 18 months after being wounded. I was discharged after the war ended. Even after my release I was badly crippled for a long time and had to walk with the aid of crutches.

After the war, as soon as I could, I travelled to Uhnow and there I found out that my family had perished. As a crippled with a high percentage, I received a flat and proper work in Kiev. I supervised a number of workers in a workshop. Everyone was satisfied with my work. No one ever complained and I was never transferred from one job to another, something rare in Russia. In the meantime I remarried and had children, but I wanted to come to Israel. In these days you were not allowed such thoughts in public. I aspired to leave Russia in order to return to Poland where I lived before the war, and from there to Israel.

But my leaving was involved with breaking iron walls and a lot of work.

In 1957 the Polish Prime Minister came to an agreement with the Russian Prime Minister whereby Polish citizens could return to Poland, if they applied for such a request until the end of 1958. They had to leave by 31.3.59 Also Jews who lived in Poland until 1.9.39 were permitted to return.

In order to benefit I had to show them a confirmation of my Polish citizenship as well as having lived there before 1.9.39. I had only one permit: a call to arms to the polish army in 1941. But this was no proof that I was in Poland before 1939, maybe I had just arrived in a nearby town before this date. I went to the Polish Consul for advice. He answered that I had to

pieces, flying in all directions. I rolled over to a distance of 100 metres holding on to a piece of wood. That's how I stayed alive again thanks to a miracle. The skin on my hands, legs and other parts of my body were torn off and I was in shock.

I remember imagining Rabbi Isacar Dov, from Belz, standing near me. I try to speak and I cannot. I was taken to a field hospital and after I recovered back to the front.

We always advanced with the Russian troops, but we were always forced to dig new tranches where we stopped. Sometimes we were attacked during our advance by the German airforce. When the siren was heard while we were advanced, we hit the ground. But this way there were still a lot of wounded by rocket shells that flew all over.

During 1942 German planes bombed heavily. We lay on the ground. I lay one side in the sand and the other side exposed. One part of the exposed side was hit by poison and was paralyzed. A tiny shell hit near my eye. I was taken to a hospital unconscious. Then I was told they first thought I was one of the dead, but after they checked and saw that I was still alive they took me to the hospital where I stayed for two months. In February, 1943, I went back to the front to the same unit.

On 16.5.43 Stalingrad was once again in Russian hands, who came to the Danze River which was behind the city and advanced to Rostov. We advanced in their steps. On the way a bullet hit me in the right leg. My condition was critical. Splinters were spred throughout the leg. I was operated on four times in order to remove the splinters. In the process all the bones in the bottom part were taken out leaving only congealed blood. It was always necessary to clean it in order to remove the splinters that were still inside (7 are still there). because it was the type of bullet that shatters everything on target. It was a miracle that the bullet did not hit the heart, and that I was again saved from death. After the first operation it was decided to amputate, that it was impossible to operate, that there were no bones left in the wounded places, and it was black and swollen and they were afraid of poisoning. I did not agree saying I wanted the leg xrayed. If the X-ray justified amputation, I would agree. The doctors ordered this

walked about 100 metres and there I made wiered noises because I am suspected of being a spy. When the high commander looked at me and asked if I was a spy. I answered "If we fought against the Americans or the English it would be in place to say I am a spy but now we are fighting against a common enemy — the Germans — who murdered my family, I will be a spy?"

"What did you do", he asked. I answered that today is Yom Kippur. In our town religion is important to all of us. That is why I went to pray. I cried because I remembered what happened to my children. I abandoned my position. For this I need a death sentence but don't sentence me as a spy.

The commander said: "I am in the army for 25 years. I always had trouble with Jews on this day".

Afterwards he asked: "Did you-eat today" And I answered "No."

He turned to the others present and said "Look at the stubborn Jew. He stands at the front line facing death and still holds his nonsense" and continued "Because he is a Polish citizen and still doesn't know our laws we won't punish him with death, but he will stand on his feet for 12 days with a glass of water and 100 grams of bread a day (it was considered severe punishment difficult to stand by it).

My unit commander was Ukrainian and an antisemite. He always waited for the moment that he could get rid of me. But now he befell me and kissed me and said. "Only one in a million could be saved from this trial, because no one gets out alive, whereas you stood bravely up for yourself. You will never be hurt and will always be saved. You are a good fighter". He told these things to the soldiers around him. These heard his words, came very often and brought me food those 12 days. The punishment became a vital act.

In November 1942, a bridge was needed. A few people were needed to travel 40 kms to a certain railroad station, and take trees from there for this purpose. For this purpose 12 people (including me) were chosen. After loading the trees on the car and we were on the way back, the car landed on a mine. The results were terrible: all the other 11 people were shattered to

The same day the radio announced that the Russians crossed the border and started conquering Poland. This made the Jews very happy, because they saw the Russians as their saviours. During 18/9 – 20/9 the Russians advanced and came near the Uhnow area, the border which they and the Germans agreed upon after the Russian attack was Uhnow itself. In Styvia near the edge of town was Tartan (a treeless place) and near it a water station. This was powered by the river which passed near by. This river was used as a border. The edge of the town and the villages were left under German control, while the town and the villages south of it were under Russian control. There were those who succeeded in passing from the German side to the town itself under Russian control. Soon enough most of these were sent to Siberia, because the Russians suspected them of being spies. Among them were Dreisa and her husband Shlomo, his brother-in-law Copel and their families.

We were well cared for. Each one of us had two doctors to see what could be done to save our lives, and to determine the type of treatment. Because after a long fast the body is tired. Food could be dangerous.

The first day we were given a teaspoon of warm water three times a day. The second day – 50 grams a day. Only on the third day were we allowed a bit of food – 10 g' of crumbs boiled in 50 grams of water. This continues for 10 days. Only then were we allowed 10 grams of butter. This continued for a month. Then we were again sent to the front.

In September, 1942, against the wall of death. During the war I always knew the dates of the holidays. During this period there were no longer Uhnow Jews with me. These days 10 people were selected (I among them) to the front line behind Stalingrad. On September 13, I knew it was Yom Kippur. In the middle of the day I was out of the position walked away about 50 steps. There I saw a canal, entered it and started praying what I remembered. In the middle I forgot myself and started praying fervently crying. Suddenly I saw myself surrounded by 4 Russian soldiers with their weapons ready. They ordered me to raise my hands and the commander said I was a spy and signaling to a hater. They brought me to a house, which was a tribunal. The commander-judge said I came out of my position

worked for the Polish Red Cross and across the road was a Jewish refugee camp. I went there, and by the prayers knew it was Rosh Hashona. I entered and started crying, even though I thought that I had been well hardened by what I had been through. I said that I was Jewish and that I wanted to join in, but they told me to come back the next day. When I came back next day, there was a committee of 3 men waiting for me, because they hadn't believed me. It was only when I started to sing "Rachemna" did they believe me. Later on, they still didn't want me and said that every German knew a few prayers too, but finally when I remembered the prayers that my mother had taught my little brother for going to the Torah they finally believed me — that I was Jewish.

A FEW TIMES I WAS SAVED FROM DEATH /

Yehoshua Ortner

A few days after the war broke out (12.9.39), I was called upon to join the Polish army. A lot of people were called up together with me, included two from Uhnow: Slomo Fogel and Alter's son-in-law. The next day we arrived in Yaroslav with a train full of people who were recruited. When we got there, the Germans surrounded the train and imprisoned all the passengers who were still in civilian dress. These were grouped as Jews, Ukrainians, and Poles. This made me suspect that they intended killing the Jews , and I told my friend that we had better make a run for it. There was a river close by and I jumped into it. I swam over to the other side and entered the town., where I stayed the whole night. At the break of dawn, I continued to the next town. Because I was soaking wet, I changed clothes. I also ate.

I stayed there for two days, after which I hit the road going to Uhnow arriving the next day.

him that I had a terrible disease could I get him to leave me. At night was the worst for the women. The Germans looked for them with torches. The widower told me to bundle myself up in my coat and then he sat on me, so that the Germans couldn't see me. This way I survived. Later he told me that I had shivered so much that he was frightened that I would give myself away.

After 5 days of this they finally marched us, in terrible heat, 5 kilometres. I was so exhausted that I couldn't carry even my overcoat and wanted to throw it away, but the engineer carried it for me, with his last bit of energy and said "Who knows, you may need it one day". They took us to a place where there were a lot of Polish bodies lying on ghe ground. The Germans had killed them in reprisal for the uprising. From there they loaded us on to trains (like the Jews that were sent to death) and transported us to Schlezia in Germany. At every station in Germany the train stopped and they unloaded 500 of us. I was put off at Mittelberg. Every day someone came from the employment bureau and took whom they needed, for all types of work. I was very lucky — I was with a group of 10 women who went to Olidsberg to work in a cloth factory. It was comparatively easy work and I stayed there until the liberation. There were 650 women in that camp. As a gentile, I went to church on Sundays. While the others were praying I could concentrate on my thoughts. Confessions were made collectively to the priest, but one day I refused to go to the priest to take the holy bread. When the women asked me why not, I replied that I believed in G-d but didn't need a go-between. To one woman, I said that one day I should tell her more, and after the war I told her that I was Jewish, and that I hadn't wanted to laugh at what others took seriously. She was surprised, and complimented me on my stand.

In so many of the places that I moved as a gentile amongst the Poles I heard talks full of venom and hatred for the Jews. Even to the extent of partisans killing Jewish partisans, even though they were fighting the same enemy. Such were the feelings for the Jews.

The fact that my looks helped me to pose as a gentile and so escape the worst of the war were to cause me hurt afterwards. At the end of the war I

Jews were interrogated, they were asked if they knew any prayers. The fright that maybe someone would find out that I was Jewish ran after me like a shadow, and every movement or look from a stranger scared me. Once, while walking the goat I saw someone watching me with binoculars, and when I told the daughter about it and that I must leave, she laughed and said that they were only looking at me because I was pretty.

After a row and court case between the daughter and the engineer, as he was leaving he said "I haven't finished with you yet" and pointing at me added "I know that this one is registered in Warsaw". So for this reason I left and looked for a place in Warsaw, where because of its size, it was easier to keep out of the way of the law. Again she helped me and found me a place with a widowed acquaintance with a big flat, who needed a house-maid. I stayed there from 1943 to the Polish uprising. The conditions were good, I worked well and remembered my former employer and her kindness and used to send her packages of food. I was frightened nearly all the time and from this would get high temperatures, as much as 40 C, but I kept on working as if nothing happened, but eventually I began to spit blood. The widow's daughter helped me to go to a private Doctor friend.

They were frightened that they might catch it too, but after a while, with good care, I got better. To go to the Doctor, I travelled by bus for the first time – previously everything I had needed was close by. Unknowingly I sat in a special seat reserved for high-ranking Germans, and everyone thought that I was a spy, so, after this I went only by foot – sometimes considerable distances.

After the failure of the Polish uprising, on the 5th day, the Germans came to the flat. We raised our hands and they evicted us, as with a lot ot other people. When I wanted to get my coat, a German threatened to shoot me, but I didn't listen, took it, but he didn't shoot. In this way they took 15,000 Poles to the market place and shot into the crowd and not till 12 o'clock did the order come to stop shooting. The widower and I were amongst the survivors. We were there for 5 days and nights and somehow managed to find enough food and water to stay alive. Once when I went to pull a carrot out of the ground, a Russian accosted me and only by telling

This was given when presenting a birth certificate. Mine, the daughter's and her mother's were sent to the right office, but to my bad luck, we received an answer after a while they were lost and that we should make new ones and because I didn't live in the place where I was born, I couldn't get one from the local priest — only my "Sister" from Uhnow could get one for me as she had done the first time. So we wrote to her and explained what we needed but a few weeks went by and no reply came, because she felt that she didn't have to help me anymore. This fact put me in grave danger and I cried at night about my bad luck. The daughter noticed my crying and she asked why. Having no choice, and after being there 5 months I had to tell her that I was Jewish. This meant that I endangered both her and her mother's lives and even though they were only doing me a favour, anyone who hid a Jew was executed. After that I told her that I would leave, but to my surprise she said that I could stay while she thought about some way to help me, because I had done her a big favour — during a thorough clean-up of her cellar I had found a ring that was the only momento she had from her dead fiance, and she had lost it, but I think the real reason was that she realized that if I left she would need several people to do the work that I had been doing. When she asked if I had any money, I told her that I had 300 Zlottes, so she took the money and sent it with a letter to my "Sister" in Uhnow, saying that she thanked her for sending her "sister" who is a very good worker and that the money is for her to go to the priest and get a new birthcertificate. In 8 days the reply and birthcertificate came back. She was probably scared that if she didn't fix it the whole affair would blow-up and they would find out that she lied in the beginning.

Now, another problem was left. In that particular district it was forbidden to change address, only in Warsaw could you outfox this law, because in every building there was someone to register the inhabitants, and it was easy to put a new name in between the lines of the 1940 list. For this reason, the daughter took the last of my money and went to a girl-friend in Warsaw and put me on the list of her building. And so, I was listed in Warsaw and lived in Radosh. In the meantime she taught me a few Christian prayers, in case of need, because when people suspected of being

know me. The signal was understood and we travelled all the way as if we did not know eachother.

When I arrived at this Polish woman's home in Radosh, she greeted me and gave me the job of housemaid. She lived with her old mother and the house was divided into two flats. One was rented to an engineer. She worked me very hard, but I did not complain for in exchange I had my life. I did any chore that there was to do and they had a goat that I tended. I used to feed her and walk her through the streets of town. By the amount of work I had, I did the work of several people and I felt it in my bones every night when I went to sleep. The daughter was quite a placid woman, but her mother was very hard-hearted. Once I was nearly turned over to the police because of her. It happened when her daughter was away buying food products. She had once given a piece of the collar of her fur coat to the gentile housemaid that had worked for her before me. When she was asked for another piece she refused, so the housemaid stole a big piece, and the daughter did not say anything about it to her mother. Later the mother found out that all the back of the coat was missing, so she pounced on me with shouting and yelling that I was responsible and all my denials were of no use. "What" she shouted "Angels took it" and wanted to go to the police. Nothing helped me to stop her from taking this step. I begged her to send a telegram to her daughter to come home so that she could hear the truth. When I saw her on her way to the police, I found all the courage within myself and I stopped her from leaving the house and to my luck she became hysterical. I gave her two ringing slaps on the face and ordered her to go straight to bed. Later I forced her to write a telegram to her daughter which I sent immediately, together with one from me. After a few days the daughter came home. I told her of the accusation her mother had made and although she knew I was in the right she still complained why I had hit her mother.In 1943 when Ghetto Warsaw was demolished I was still in Radosh. In one of my outings in the town I got hold of pieces of "Cidurim" and all sorts of books from synagogues and after making sure that no one was watching I hid them in a hole in a tree.

At that time the Germans insisted that everyone held a citizen-card.

transfer all the Jews to a ghetto near Rava Rusca, it was plain that this order included me too, but then, one day while I was serving a meal, the housewife turned to me and said "It is a pity that you will be sent there too. You are so good". To this her husband questioned what could be done to help me and she answered that she would think about the matter and after a time she said "I have an idea that I think is possible" and then she asked me if I had money. "Money I haven't got" I replied "But I have a nice wardrobe". "If so, listen" she said "I had a sister and when she was still little, my father ran away with her and all their traces vanished. No one remembers her. I will go to the priest and get a birth certificate for her and for this I'll give him your wardrobe. This birth certificate I'll give to you and you can present yourself as my sister – as a Christian and so save your soul. It will be impossible to find out that you are not my sister because no one remembers her. Only in Uhnow could they catch on to this trick because you are known there, but there, no one will question this matter because my sister wasn't from Uhnow.

In the period that this family dwelt in the Uhnow district, a Polish woman stayed with them and she was arrested and jailed after she was caught buying food products out of her living district which was illegal in those days. She was released by a friend of my boss's wife when she asked him to help, and that is why she came to give thanks for the help she had received and before she left the farm she said to the house-wife "As thanks for your help, I'll always be ready in the future to re-pay you any favour when you need it and I'll always be ready to fulfil it".

Now, after getting the sister's birth certificate the house-wife turned to me and said "Go to this Polish woman and introduce yourself as my sister and my request is that she'll look after you." I immediately went to Poland to where she lived in Radosh (not far from Odbocheck – 6 kilometres before reaching Warsaw). Now it was obvious that from that minute onwards until the end of the war, I was to present myself as a gentile.

On the way, on the train I saw a man from our town and I am sure that he too was disguised as a gentile, and when I realized that he meant to speak to me, I signalled to him that I was not Jewish and that he didn't

me into going to "hachshara". "Go and travel to Israel", he said. But he never got around to it.

Abraham Klughoipt grew up and lived together with me in the same house. He was like a brother, and I liked him. He was a poor orphan. He would pour out his heart to me. He was good-hearted but he was out of luck. He was not liked by his family, but he succeeded in being liked by his friends and close relations.

Haim Katz was a good friend of mine, a craftsman. His whole life he sat and worked. In the evening he sat with his books. In summer before going to work he would wake up, go to the field and read. Not once did we meet him there. Our discussions were very interesting.

Forgive me all those whom I did not mention. I will remember everyone in goodness and grace and will never forget anyone at all.

May they rest in peace!

HOW I SURVIVED / *Sonia (Yudenberg) Rzeczinski*

I was amongst the rest of the Jews who were sent to work by the Juden Rat. My last working place had been a farm in the Uhnow district and I was there for 7 weeks. Within the framework of transferring Polish citizens from place to place and the confiscation of their property by the Germans there was a Pole from Pozan – together with his family from the Uhnow district, and this farm that had belonged in the past to a Jew, was given to this Pole.

In the beginning I worked in the fields, but after the Goya housemaid that had worked for this family, ran away, they put me in her place as a housemaid. In the frame of this work I was forced amongst the rest of the chores to feed and water the pigs. The boss was an easy-going man while his wife was a real anti-semite. When in November 1942 they were going to

He helped our parents until the end. He started arranging his life and he finished it. May they rest in peace.

I will remember my Uncle Abraham Sofer, my mother's brother. poor, good-hearted, honest an excited zealot, a very profound believer, he was devoted to the Rabbi from Belz in every sense of the word.

It is difficult to write on my dear friend Brentshe Malca. Beautiful, clever, smart, talented, an open mind, a wonderful conversationist, a devoted friend and kind-hearted. How cozy and interesting it was to be in her presence, Her parents, Haim Udah and Mali, always welcomed us beautifully.

There was a street in Uhnow called (Schul Gessel", because the synagogue stood there. I grew up on this street. A few steps from there lay the fields. And not far from there — the river. In this area I spent the most beautiful years of my life.

We had a neighbour "Der politischer Melamed". He was a wise scholar. He made his living being a melamed. I loved the melodies that came out of his house. I always went in because his daughters were my closest friends. All day he sat and studied with his pupils. In the evening he would go with them to the fields — in order to breathe some air. What an ideal atmosphere was in their house between him and his wife Eve. I loved their daughter Racthshele Horoshovsky, who was beautiful. She was full of life. More than once I went to her parents to recommend someone for her.

We had another neighbour across from us. The tailor "Walf Maneses". I was a household member by them, because his daughter was also my friend. Poor Surka was gentle and clever. who died in the peak of her life leaving two orphans to her husband Zisha, who so loved her and mourned her very much.

I cannot pass by Berl Kliegar, who because of his devotion to his mother, lost his life. Once he gave up his great love because he did not want to leave his old mother alone. And a second time gave up coming to Israel because he did not want to leave her. He was a well-mannered boy. He treated every one with the respect due to him. He was the one who pushed

questions and indefinite problems. But they lived rich internal and spiritual lives, which gave them a feeling of satisfaction and filled their world with happiness.

First I will sadly remember my dear parents: Aahron, Izhak and Pini whose deaths were so tragic.

My good father had a slightly crooked nose. When I was small my father told me — when I asked him about it — that once the goyim in Uhnow went out to hit the Jews. As usual the Jews were always run after, frightened and panicked and hid. My father was a strong man. He looked out through a crack and saw that a goy caught a Jew and was hitting him to death. My father could not resist, tore himself outside to help the Jew and was then hurt in his face. The next day, while in the hospital with the other wounded he found out that his nose was broken. Since then he had a scar. Years later I was very proud of this sign.

I will remember with grace my holy mother. She was a meek person and a loving woman. She suffered a lot because of her children. She wanted to give them everything, but could give them nothing. This did not prevent her from helping the needy.

Whoever needed a piece of meat, whoever needed money and how she could just help as much as she could.

My brother-in-law was Leizer Hirsch. I will remember him lovingly and on the best side. He was an artisan by profession, and gentle in character. He always kept promises and was true to his word. If he promised to finish the furniture by a certain date, he would work all night in order to fulfil this promise. He was honest. He did not cheat in his work, nor forge. That is why his work was always the best.

I will remember my sister Molly, and their children who did not live and died so young: Their daughter Hanna, a fair woman, thin and delightful. Their son David and their daughters Monthshele, Leitshele and Sara.

With pain and sorrow I will cry over my brother Walwish Shtahl, with his young wife Mellah Cramer, who helped me a lot in arranging my life. And also kept "Kibud Av"

farmer, and a good and kind man. They were all killed in the Holocaust that came on our people in World War II. They were killed by the damned Nazis without knowing when where and how it happened. There was no one left. May they rest in peace.

The daughter Esther Reisner nee Goldfarb.

IN MEMORY OF FRIENDS AND RELATIVES

Hava Shtahl (Tenne)

How difficult it is to write about you my dear Uhnow! How difficult it is to write down on paper all that is buried deep in the heart, to paint and to remember places and faces that don't exist and have departed from us.

It is necessary to go back 20-30 years in order to relive past memories, that will never, never come back.

I have felt the pain of your destruction our town and cried over the death of your pure Jews. My soul yearns when I remember you and the places where I was born, and the same era wher I grew up and the days of youth that I passed there. I will always remember you with pain and I will not forget you, because the pain of losing those dear ones that lived in you is too great.

When I start to write, I see all those Jews that lived in Uhnow, plain and pure Jews, folklore heroes (stories written by Peretz). Great Jewish scholars. And just simple Jews who went here and there all year round; that worried about making a livelihood. But there were all good Jews. I will remember all of them with pride and with pain.

How did the Jewish youth in Uhnow spend its time? There was no high school in our town, no trade school, no recreation places, there was even no electricity. Even so no one was ever bored, because we passed our time on the Book, There the youth found a meaning and a pleasure. It studied alone, by itself. It studied, read, picked, sought out solutions to painful

time to teach them Gamra. Because the Hassidim honoured and respected my father they stopped fighting those boys.

I would like to tell something of the happenings about the city and its people, although a lot can be told. But this I leave to other people who probably remember more than me and even the different events that took place. What I will tell you now I heard from my late mother. There were two events concerning miracles. The first: in our town there were fires very often, because most of the houses were made of wood. Most of the fires started when sparks flew up the chimneys. In one of the big fires, in which most of the townhouses were burned, a miracle took place: There lived a tailor, a religious and God-fearing man, who died a number of years before this fire. He was survived by a daughter. When the fire burned she was not at home, but when she noticed the fire she ran home and yelled that because of her holy father the house would be saved. While she was yelling, everyone thought she was mad. But a miracle happened and all the houses surrounding them were burned, while her house was left standing and was untouched by the fire.

A second miracle happened during World War I in 1914.

When the Russians conquered Galicia, they came to Lashnizovka where we lived one and a half kilometres from Uhnow, where a great general from the Czarist family was killed (Nikolai Mickolouvitz). And why was it a miracle? Because it was a Caucasian company that if they captured the town they would have massacred the Jews as had happened in many other places, and in this manner we were saved from the murderers.

In the familly we were one son and three daughters. The son died at the age of 24 leaving a daughter who is now in Israel and her name is Reisel Tischler. My eldest sister, the late Bluma, was married to the late Abraham Yaakov Neiman, who was a religious man and a zelot. They had four sons named Azriel, Pinchas-Zvi, Isaschar-Dov and Shmuel-Mordechai. My sister, the late Ella and her husband, the late Israel Zweig, had two children: a son named Moshe and a daughter named Rachel Sarah, after our dear grandmother from my mother's side. My brother-in-law was a

everything. He did not neglect our education. He would check our homework every day and asked what we did during the day. He would also learn Gamra every day before going to bed.

My late mother, Leah, was born in Corneah near Rava Ruska. She was an intelligent woman who took part in everything whether happy or sad. There were also families who were provided with bread and other needs by my mother. Our house was always full of guests from every sector, including merchants, travellers and poor people. The house stood on a crossroad which led from several towns to the city and this was the reason why the house was always full of people.

My late parents were very religious people, followers of Belz. But they were also Zionists. Thanks to the education I received from them I came to Eretz Yisrael before World War II and did not change my view points until today. It could be that the atmosphere at home affected me and as a result I love guests and friends.

In 1924 my late father finished working on the farm after forty years, having come of age to receive his pension. Then my parents decided that living among goyim was not worth it and we moved into town. My father joined the "Lina Zedek", which was an organization helping the sick there being no hospital in our city as well as no nurses. Only people would volunteer to go to a sick person and help him out.

My father was different from the other followers in that he was not anti-Zionist and permitted me to join the Zionist Movement, when the other youth were forced to do it secretly. This caused the unobservance of the precepts of the religion, when I managed to combine the two together (Religion and Zionism).

My father was one of the worshippers of the "Kloiz" where only the followers prayed. One of the towns people told me what happened. The followers wanted to oust from the "Kloiz" the boys who belonged to the Zionist movement and my father got up to protect them saying that this way will force them to become cutt off from trying to implement the commandments. In order to strengthen them he would sit and give of his

servant during "Kol Nidre" because of his weakness. As usual it was his work to pray: Kol Nidre, Mossaf and Neila. In that year he only prayed mossaf and Neilah. Until the end he was sorry that he could not pray "Kol Nidre" as a public servant, as if he had been (Chas vahalila) unfaithful to his job. This goes to show the faithfulness that these people fulfilled their holy mission.

Yihe Zichram Baruch!

MY FAMILY HISTORY / *Esther Reisner*

My father the late Joseph Goldfarb or, as he was called by the townsfolk, Yossele "Leshnizivker" after the place we lived in, was born in Uhnow, which was near the Solikiah River. About 1 kilometer from the city was a railroad station. To get to it one had to cross two bridges. Near the bigger was a flour mill in a two-storey house. I would like to stress that in our town most of the houses were one-storey buildings, only the buildings which had the flour mill, courthouse and the post office were big and you could see them from a distance.

We lived not far from the railroad station in a place called "Lishnizivka" which was part of the Olikov farm and Magdalenka farm which belonged to a Polish gentleman named Skolimovski. My late father was foreman of these farms for a period of forty years.

This area was populated only by goyim. And we were the only Jewish family living in it. Our relationship with them and the Polish gentleman were good. They also honoured my parents. My late father had a very extensive knowledge: he knew Torah and Talmud and also mathematics. Very often people gathered at our house to learn or to ask advice. Also farmowners from the whole area would not buy or sell land or forests until my father would measure them. In spite of all his work he had time for

SYNAGOGUE READERS IN OUR TOWN —

Asher Kleinshpiz

Rabbi Abraham'le Shohat,

A great reader in every sense of the word who, with his soft and pleasant voice, would make his listeners' hearts tremble. Everyone could see that he was able to carry out his responsibilities as a public servant.

As the end drew near and he felt that he was weakening, he wanted to stop passing by the Reader's Desk. But a step like this he dared not ask without asking the Admor, the late Rabbi Isahar Dov from Belz. When he approached the Rabbi with his request, the latter answered that as long as his eyes were open and he even is forced to sit on a chair, he should continue praying before the pillar.

There were more synagogue readers of "Shaharit": for instance, Rabbi Yehoshua Shohat. And after he became a shohat in Lvov, Rabbi Yaakov Shohat (a shohat from Reisla) came in his stead. Jews whose free time was devoted to Torah and prayer every day of the year. As public servants on Rosh Hashana and Yom Kippur was in the sense of: "all my bones will talk". My friend Ziegel, whose father's residence was in Kloiz, near Rabbi Yehoshua Shohat, told me that even today when he is remembered in "Nishmat Kol Chai" as Rabbi Yehoshua Shohat would say in his prayer alone, he would shake and feel cold to his bones.

All the prayer readers, without exception were righteous men, and were deemed fit for their holy mission. It should be mentioned that not one of them fulfilled this mission for any payment whatsoever. Not every one merited having this holy mission bestowed upon him. It was also a "Hezka" for the rest of one's life. And whoever was privileged to be a public servant

It is said that The above Abraham'le Shohat during his last days, on his sickbed, was saddened by the fact that he was prevented from being a public

loudly "me, me"... That's how Simhat Torah" was celebrated. That was the kind of singing our late dear ones would sing.

Who will replace them?

Rabbi Herzburg

He laid the foundation of the Kloiz Yeshiva was its head for six years. He was a darshan in every sense of the word, who would go through the towns and make himself heard. Before that he was a rabbi in Postan and was called the Postan rabbi.

Rabbi Leibish Rokach

Rabbi Eliezer Rokach's son — was a dayan in Valinkah. An interesting episode about him, from Asher Kleinshipiz: Once, When Zalman Zeif visited him and they sat alone he turned to him with the name "rabbi" and said to him: "Don't make an affair of this. In the presence of others call me "rabbi", but between us say to me "you" Leibish is my name and that is it".

Rabbi Shmuel Frankel

The son-in-law of the Admor Ahron from Belze.

Portraits of different People from the town

Rabbi Shraga Feibel

A relation by marriage of the late Rabbi Aahron from Belz. He died in Israel.

Rabbi Nahman Hirsch Zinger

Was a blesser with the Admore the late Rabbi Aahron from Belz.

Rabbi Moshe Azik Katz

Was a leader in prayer and a reader with the Admor from Belz. The late Rabbi Aahron from Belz appointed him to teach his late sons. While he was in Uhnow he taught Rabbi Shmuel Frankel from Belz. He was a wise and said that the light was in the faces of the young men of Uhnow

RABBI ABRAHAM HAYIM LEIB THE "SAGI NAHOR"

Rabbi Abraham Leib was a very special type of person, who in spite of total blindness, kept every mitzvah, always sat in the cloys and learned everything that was read to him. He came to Uhnow already "sagi nahor" after the Kishniev pogroms in 1903.

His biggest happiness would be on "Simhat Torah" Rabbi Abraham Leib contributed a lot to it. He gathered all the children, inspired them and made dancing circles by using a special tune, rhyming the whole alphabet. Afterwards, in answer to his cry of "holy herd", the children would yell

"Not a city boy but a song boy".

Not far from our house was a small lot with a green lawn as if nature prepared the lot for bulls and cows led by shepherds. The birds would sing and whisper their morning and evening prayers. I left my room every day during the spring.

Sometimes I left the gamra and all its "meanings" and escaped into nature's folds.

From the eve of Passover until L"G of Omar — how did I spend my days and nights? A wild and devilish boy I was — rest was not for me . only what? Keeping on the move! I climbed on the highest trees in town — Podovitch — and threw down the fruit that grew there. There were instances when the farmers — who saw what I was doing — ran after me with sticks in their hands and I was as quick as an eagle and escaped. When they disappeared — I went back to doing what I did before. I was a naughty boy in nature's folds. Nature — be it physics or metaphysics has an effect on those who sit in its folds and makes them naughty physically and mentally.

The boys in the Beit HaMidrash said I was a genius. I knew by heart all the tractates; the gamra and the R"N the methods and the logics and a few more books. The "genius" if it did not develop would not leave this group and go to-wider groups, what was there is no wide horizon to his spirit.

Those same sights — the sights of climate and nature stayed the same and with no counter-value. There is no remembrance to the Jews and zealots of this town,

The poet has to have a talent to mourn a new dirge. What is "Cinat Eicha" to that town's dirge that the poet will mourn on the loss of Knesset Israel in Europe — and my town Uhnow horried destruction "in my minds a new dirge awakens upon the death of these hearts".

Galicia — from Auschwenzin until Snatten — and the large and colourful community from Ukrainia — from Brody, Burdechiev and Kiev and the surrounding area — was raized to the ground. The educated Jews from Litha — a street of wise ones — where are they? A man in close by himself. All those large and colourful communities — are a memory of everlasting beauty. I painted and wrote a bit about Uhnow, (the city where I was born) sixty years ago — in prose. And an elegy on the Holocaust that came over in the year 1942—43. The elegy is about all the communities that were massacred and wiped out by the Nazi murderers — But to my town I gave a special honour — because it is close to my heart. I was born there and grew up there and there I was elevated. Thanks to these missing Jews I am what I am a writer and a poet.

A few of my private memories will be engraved in eternal writing as a souvenir of this writer and his spirit. My descendants will know that they stem from a city of Torah and zealots. And their fathers were Abraham, Itzhak and Yaakov, believers and sons of believers, righteous and wordly people.

May they rest in peace!

SIGHTS FROM THE CITY OF UHNOW

Our house was outside the city. It stood on a small hill and I had the chance to go far away from the city and the noise from the other side — to Carib and to the other side to Podovitch, In winter the rivers were frozen and everything covered with snow. And when winter would go on its way I escaped from the "melamed's" cheder and from our narrow room I would hide and watch the river and look at the horizon and the blue sky and I sould live a natural life. I hear the herds' whistle and the birds sing. Sometimes I should whistle and sing like them and I would and-I would...

town, the bride's relatives went to the railway station to meet him with a band. This way they brought him to the house and stayed with him until the ceremony.

There was no wedding hall in the town. The wedding meal was held at the bride's house. But the ceremony itself was held in winter and summer — in the synagogue's yard.

The crowd would accompany the groom, together with the band, to the synagogue and then the bride in a similar manner. From the ceremony to the wedding meal the bride and groom were accompanied with the aid of the band. The women would dance in front of them with woven chalas and candles in their hands. After spending time in the "cheder Yichud", the bride and groom would come to the "hall" and the feast would begin. In a lot of cases the portions were handed out a number of times because there was no room for all present.

During the feast a comedian would brighten up the atmosphere. After he would call out the names of the "giftgivers" and what they gave — in the groom's side. And afterwards those from the bride's side. This alone took two hours. It was clear that towards the end of the wedding the "mitzvah" dance was held, and only at the break of dawn would eeverything end.

On the Sabbath the "Seven Blessings" the attendant was sent to bring the men to escort the groom to the synagogue and a woman to invite the women to escort the bride. After the prayer, everybody was present at the "kiddush", and then at the third meal.

MY TOWN UHNOW / *Mordechai Gotfried*

The Jews from Uhnow are neither the first nor the last ones to be killed by the Nazi murderers. All the European Jewry, no matter where the murderers and their army came to, killed them one and all. The Jews of

and in it her dress and jewels for her sister's wedding. Suddenly a stranger passed by her, grabbed the suitcase, while the handle was left in her hand. She returned to Uhnow, hours before the wedding, with the bad news.

The rabbi's son was immediately consulted,. He knew a Hybniever Jew in Rava Ruska, who was close to the group of thieves there. This Jew travelled to him immediately and told him of a boy with a suitcase on his shoulder. The "agent" told the messenger from Hybniev that he will check if there is nothing missing because he has business with thieves... and of course nothing was missing... There are stories of how these Jewish fellows protected there brothers from violent thugs.

This doesn't teach about right, on some ugly deed, only describes reality.

MERRY-MAKING AT A WEDDING IN UHNOW

Real happiness as a result of togetherness among the Jews — could be seen at a town wedding. Nobody spared neither time nor energy, but everybody took part to make the families on both sides happy. This kind of happiness would begin at 7 o'clock in the evening and end with early morning.

Almost every Jew in town would get an invitation to every wedding. On the day of the wedding the synagogue janitor would personally invite all the men and a woman was sent — and get paid for it — to the houses to invite all the women, otherwise no one would appear at the wedding.

On the Sabbath the "Rise to the Torah" in the morning, the attendant would go to all the houses to ask the men to escort the bridegroom to the synagogue.

Before the wedding the boys were at the bridegrom's house and the girls at the bride's house, singing and dancing. If the bridegroom was from out of

Even in communities like there were a few Jews who were not straight in their doing. And there were moral faults in them.

But when these faults are compared to the downfall we witness inside the people of Israel of our day, there is a difference in two directions. — One — the quality of these faults. In murder, violence, etc., no Jew would turn to. Only a few Jews would steal. The second — those who steered a bit from the moral way, they had a certain set of values. They did not altogether shake off God's image. There were certain points that thanks of them were not completely cut off from Jewish society. Both sides knew the dividing line which even those who steared aside did not pass. Even he who steared from the road felt at some point — even though a little far out — that it hurt his deeds. Even so society did not catch up these deviating Jews, A certain mutuality soared among them. Sometimes there was a certain paradoxy, that now seems ridiculous.

A story about a Jew who was known as a pickpocket who sometimes used to borrow from so and so certain products for the Sabbath promising that on Thursday when he would earn — on Market Day — he would repay his debt. He would add: you know that I don't steal from Jews. He kept his promise. He often went back on this deed.

Moreover. In the conclusion of his days, seeing he could not go on with his "work", he wanted to move to Lvuv where his son lived. But he did not have enough money to rent a room. Once between "minha" and "Maariv" he stood in the Beit Hamidrash door, he turned to its comers and said: "My fingers have grown thick and cannot do their days work. I want to go to Lemburg, but I have no money to rent a flat. I won't let you leave here until you colleot the sum I need".

Somehow, the money was collect, when all present gave as much as they could.

This kind of help to someone who, in our days, was a member of the "Underworld", will be better understood by another story, also connected with a Jew from Uhnow. The Rabbi from Uhnow was to marry off his daughter passed by Sarke the wife of the Rabbi of Canziga —— the bride's sister —— in Rava Ruska, while her hand was holding a leather suitcase

needed help with their basic needs. Mainly food and "Sabbath needs" it was called. On Thursday nights, a pair of boys from the Beit HaMidrash, and also older people would go around collecting donations for this purpose, from among those who go regularly to the synagogue. They would go to everyone and say: It is needed for a Jew for Sabbath. And everyone would give according to his heart. They would use the break between Minha and Ma'ariv and collect the money. After the prayers they would bring the money to the needy and virtually at the last moment these would go and buy the flour and other products for the Sabbath. It was custom that everyone bake his own bread and Chalah and other baking products. The women were usually up Thursday nights and prepared the above products for the whole week.

Friday afternoon both young and elderly men went to the bathhouse, to the sweathouse and the miqve (there were no bathtubs at home). In the early evening after the candles were lit, everyone went to "Kabalat Shabbat"-in the synagogues, the men with their sons beside them. Everyone's faces shone with no worry in them. "When Shabbat comes, rest comes". I felt that a new breath was inside them.

THE IGNORANTS AMONG THEM

One phenomenon which was not like the Uhnow Jews is worth considering. A phenomenon that in our day is hard to understand. It is difficult not to see it as a negative trait, but to see a few sunrays coming from it. If we consider the life pattern of the East European Jews, before the Holocaust, whithout overdoing it, we cannot but touch on this phenomena. The Jews of Uhnow were religious and were close to the zealots. The synagogues were full every day. But there were those on whom Hazal said "They are empty when they should be full of deeds like a fruit." A few were.

Only Once in my Life

Only once in my life did I have a good summer,
Before I woke up, before I became a man;
Love, like an angry sea, filled my heart,
And in the early-morning fog quickly disappeared.

The summer filled me with a strange new feeling,
I saw before me wide gates opening up,
Walking in paths unknown to a young soul ——
And my dream was quickly broken in a thick rainbow...

Now I knew: those days were filled with plenty.
But I threw them away and trampled with my feet.
I left my quiet apartment and poor parents,
And went in search of childhood dreams.
Now —— every step, every word —— destroyed.
With doubt I roam from defeat to defeat —— ——

UNFORGETTABLE MEMORIES / *Asher Kleinshpiz*

On the night of the fifteenth of Ab, when we start to study together, it is difficult to find a place to sit in the Beit Hamidrash and in the Kloiz. After the "ma'ariv", every man and his book, every man and his candle (we studied by candlelight since there was no electricity). The attendant Rabbi Be'erish, gave everyone a candle. It is a wonderful sight to see a whole town fulfilling the commandment "Vagatah Bah Yomam Valilah". Naturally not everyone kept up with their studies every night. Because a lot of them had other worries. Most of them barely made a living. There were those who

ITZHAK ARIEH BERGER

Born 13.2.1907 in Uhnow and was a teacher. His songs were published in "The Cochav" (TR D), "Hasolel", "Davar", etc. He won a literary prize on behalf of the magazine Be Derech (Gnazim, 364)

Brenner published a book of songs in the year TRZD, in Lvuv, under the name "A Dying World".

In the foreword to this book Yaakov Natanel, writes:

Young, productive Galicia, where Hebrew is the sole and painful expression of the generation forms a new chapter for itself in our generation. This chapter writes down with great amount of work and sweat, form the day that a group of Hebrew writers from "Ha solel" drew up a line of "precisely so".

In spite of the cold of the Lvuv district, its running noses and Zionism, in spite of the "apparently" and "maybe not" of the houseowners, people making a break through to creativeness and understanding his sole, the reality of our lives in the years 1933–34, full of poison and loss and lately having their full, it is a killer and a source of revival. We, the Hebrew creators of the state believe this, with our hearts, because in the artistic expression of suffering, is a sign of things to come. In publishing new creations, we believe wholeheartedly there is condolence and good hope in this fact.

"A-Dying World" is an expression of freedom from distress. A generations cry for help is heard from inside.

We determine, therefore: the year – 1934...

The place: Galicia and in a wider extent, Poland.

The situation —— poverty.

And here we publish a Hebrew song book. With our last pennies, from uneaten meals, and from unrepaired shoes. For bringing our souls together, waiting for the days of the Messiah.

Lvuv, Chanukah Eve, 1934

department in the General Writers Association in Lvuv. The secretary was Yaakov Shudrich.

Yaakov Shudrich wrote songs on the Ukrainian robber Dobosh (according to the legend the Bast and Dabash were friends). In one letter that was saved Shudrich mentioned his spirit and his literary work in 1942.

I'm leaving these poems unsmoothed, raw, with no improvement or polish whatsoever. I see that the wiping out of my people is a fact. There will be at least a few songs to show that I existed and created, even though the "Haliph" is on my neck".

POET AVIGDOR SPRITZER

Avigdor Spritzer was born in Uhnow in 1898, studied in the "cheder" and in the Beit Hamidrash in Uhnow. After that he moved to Nemirov, Rava Ruska and Trambavlya, where he came face to face with general literature, Yiddish as well as new Hebrew. During World War I, he taught for a short in a school for invalids in Vienna.

His literary work began with writing songs. Afterwards he wrote anecdotes and then the poem "Job". After that he returned to Uhnow and managed the Jewish-Hebrew school. He also organized a theatre and was active in Zionist circles.

In 1926 he came to Argentina. At first he was a teacher at the IKKA SCHOOL in Mazevilly and then at the Jewish school in Buenos Aires. He wrote stories, songs and poems for children He also participated in the Jewish newspapers in Argentina and also in "De Yiddische Zeitung" and "De Presse", where for years he edited the children's corner. He also published "Ruth" and "Yiddisch Fiddele" –– children stories. And "Der Goldener Fadim" which includes an interesting story. He also published a chomesh in the form of "Masselach fur Kindar".

between them inside him – attacked his body and prevented him from accomplishing perfection.

When he published a wonderful poem in the "Zushtayer": "Bartan Hulian", he drew attention at once. He described nature and man, like one of nature's forces. He finished one great poem: "Der Bal Shem un Dabash". This poem was the most beautiful perfection that he had accomplished in his life. In it he succeeded in describing national motivation in a deep lyrical way. In it he pointed out the natural light in the carpathian Mountains among them two tall mountains: The Ba'al Shem and the Dabash.

In spite of his suffering in life and the disappointments that he went through – until the last moment he did not lose his faith in mankind. In a letter written in the ghetto in a trembling weak hand, after the massacre the German gangs carried out gaginst the Jews" he still believes that there will still be another future, ten times better".

He was weak, really sick all his life, but still dreamed of a real physical battle against the German murderers. He writes in that letter "All the time I dreamt of fighting together with the partisans somewhere in the woods. Even though I never carried a gun I would like to learn and was willing to do anything but unfortunately I wasn't lucky".

He tried to make his dream come true. In February, 1943, Jewish youngsters organized, among them Shudrich, who bribed a Polish driver to take them out of the ghetto, to the woods, where they could join the partisans. But instead of taking them to the woods, he took them to the Gestapo, where they were killed.

Shudrich wrote little. And even from that bit not all of it remained. From his poem "Bartan Holian" only the content remained. His poem "Der Bal Shem Tov un Dabash" was completely lost. I mentioned "Bertran Holian" because she was a beautiful opening to the second poem and this went back to the beginning, which unfortunately was the end.

Shudrich was a poet, but could have been a famous one with the poem on the Polish Jews: their needs, dreams, and their tragic annihilation.

During the Russian conquest, the Jewish writers in Lvuv were a special

The second – Mordechai Gotfried – who composed Hebrew poems and had a special style.

The third – Avigdor Spritzer, poet and playwright.

And finally – two Spritzer pupils.

Yaakov Shudrich's father was a furrier, who worked 15 hours a day and still didn't earn enough for his wife and children His mother nursed rich people's children. Such honest and flawless people were a rare sight even in those days.

Uhnow was only 20 kms from Belz. Even the craftsmen who did not go to the Belz Rabbi made an effort for their children to learn Torah.

Yaakov Shudrich learned chomesh with Rashi and a little g'mara. He wrote Yiddish in the Jewish school that Avigdor Spritzer founded in the town. He was close to his teacher until he left town. In 1930 Shudrich went to Lemberg where he stayed till the day he died.

In Lemberg he developed as a poet and printed songs in different languages.

In 1937 he published his first book "the Earth Talks", that came out in 1953 in Argentina by Avigdor Spritzer's inheritants.

Pearl Spritzer (foreward to the book
"The Earth Talks 1953).

Amidst the young Galician writers there is not one that had the difficult time that Yaakov Shudrich had, in his struggle for existence as well as his experiences to find a framework to express himself in his special way.

Short and withered, almost always with dry lips and almost always coughing and feverish – he burned for his songs and his ideas.

He was born to be a good lyrican, to sing the lonely dreaming song but life gave him a difficult time. He was born to live among fields, forests, mountains and rivers, but sat all his life in narrow and dark places, near dried skins.

Fighting and dreaming, everyday reality and imagination, that fought

Hinda, the Doctor's daughter, who also had a wide knowledge of medicine would go and help the sick.

Rabbi Shmuel Katz (the late) had told that his mother —— although married and with children —— would sleep from time to time at one of these houses.

The Town's Doctors.

Dr. Zorovsky, a non-Jew, was a human man and good-hearted. During two days of the week, he would treat poor people without payment. He would visit sick people without considering what he would get in return. From those who could not afford it, he would take no money at all. For years he was never seen with an angry face.

Dr. Kibutz was the town doctor. He was a good doctor and a good Jew. He did a loyal and dedicated job. He was an introvertice man and never interfered with the daily life of the town.

Thus every man cared for each other in deeds and not in words. Instead of speeches calling for the need to worry, the Jews pitched in physically to help, often over and above their capabilities. The feeling of togetherness was shown in every way, as if all were one big family.

WRITERS AND POETS

The poet Yaakov Shudrich

The poet Yaakov Shudrich was born in Uhnow in 1905. He was the fifth poet who originated in this town. The first was Moshe Prizamant: a humorist and a real national poet.

night near the patient's bed and leave early in the morning for work in order to bring food and support the family?

But the Jews, who always worried about others and took from their bread and gave to others, came together to try and find a solution to these problems with the slim means they had at their disposal. They did everything they could to support the needy.

For this purpose they founded "Bikur Holim", whose name testifies as to what it did. The manager, secretary, gabai and the main activist in this organization was Rabbi Azriel Optak. He did most of the worrying. He would teach small children, and like all teachers in those days, he was a poor man.

In spite of his worrying for his family's living he spent every free moment treating the sick and taking care of their needs.

Here, too, he was very modest.

When he heard of a sick person, he would send a doctor over to his house. If it was in a family that could not pay the doctor's bill or for the medicine, he would take care of the payments. He would also purchase any apparatus that the sick would need. The money for this cause came from the member fees that he himself collected from the local Jews. He would also ask young boys to stay over at the sick people's houses in order to make things easier for the healthy members, who came under with fatigue from the treatment and their work as well. Every such boy agreed to do so, so that no sick person was left unattended because he had no money. On more than one occasion was he to be seen going from house to house trying to get all sorts of things for the sick people. Rabbi Azriel would also supply goat's milk to sick people who needed it.

There were also families who volunteered to prepare meals consisting of meat for the needy, which the boys from the Beit Hamidrash would bring to the sick that Rabbi Azriel had given their addresses. This action was done by one man, without any publicity or noise.

Rabbi Yehezkiel Zeif, a wise and learned Jew, who was a teacher knew a lot about medicine and would go to sick people and help take care of them.

no one was left without a guest for the Sabbath meal. When they finished praying they asked those who were there to take a visitor home for the Sabbath meal. When they saw visitors left behind, they would take them to their homes.

Whilst on the Sabbath the gabai would put up the visitors with people who were ready to do so, on week days, two young men would do so. It was obvious that the center of these actions was the Beit Hamidrash that was the center of activity for the town's Jews.

Rivka, Gerson Katzavs (Lichter) wife would always give a pot of food whenever asked to contribute to the needy, even at night.

Mr. Leible Tepper and Rabbi Joshua Shohat also received food for passers-by whenever needed. Whatever these men gave was from their food. Rabbi Wolf Yudenberg was also among those whose house was always open to visitors on the Sabbath. He gave his visitors so much food that for this reason they were afraid to come to him. He used to say about his guests that if they were able to get up and go to the hostel by themselves, it meant they were still hungry.

BIKUR HOLIM

Rabbi Asriel Optak managed "Bikur Holim"
(according to Dov Ramon's articles and other people's stories)

The sick people was one of the town's worst problems. Needless to say there was no government or local medical facilities in the town. There wasn't even "Kupat holim" of our days. Families with low incomes who had even one member sick were in a specially-difficult position. Medicine cost money which they did not have. The patient needed treatment and constant attention which relatives could not give. people who worked hard for a living gave under in such situations. How could they stay awake at

RABBI LEVI AND ISRAEL MILLER (BANAI)
Managers of "Linat Zedek"

The concern for the Jews of Uhnow did not stop with the local people. According to the Halachah, charity was to be given to the Jews of one's town, but one has to concern himself to the poor people of other towns as well. It is said that charity has to be provided to a poor person who passes through the town all the while that he stays: food, drink and a place to sleep. The Jews of Uhnow carried out this law ways above and beyond their means. There were needy Jews from outside who were used to roaming from town to town begging. On the way they would enter Uhnow and stay the Sabbath or a few days during the week. Many opened their houses to entertain them. A number of houses were well-known for feeding such people was it necessary.

Taking care of these matters was the work of "Linat Zedek", which was managed by two brothers: Rabbi Israel and Rabbi Levi.

Working as builders, they didn't work for more than half a year since the winter weather prevented them from working. In order to make a living for their families during the second half of the year was a problem. But this did not prevent them from worrying about the poor from outside their town, who came to Uhnow. These came almost every day and slept at Israel's place, whatever their number may be. When there were not enough beds, either mattresses or straw beds were placed on the floor so that no man would be without a proper bed. In the morning no one left without coffee or something light to eat.

On Friday nights they saw to it that such a visitor would eat in one of the local Jewish houses.

On Friday night one prayed in the Beit Hamidrash and one in the Hassidic kloiz. They didn't leave the prayer house until they made sure that

fiancee offered to cook. After that other women cooked by turn. The men gathered all the food and the women cooked it.

The way a man wants to go — he goes. The people who did this were very successful, especially from unexpected directions. Suddenly there was this Jew whose daughter went to Lvuv because she was having difficulty having children. He gave these people one hundred zloties and said that if his daughter had a baby he would give them another hundred. Even a rich Jew, an estate owner, who was apart from his brothers and did not support them, turned to these people and said: "What do you want — wood, potatoes, wheat? From me you will get everything".

This continued until Passover Eve, all the needy receiving one-quarter bread and sometimes even meat.

These were the Jews of Uhnow. Whenever they were asked to give, they gave, even though they themselves had barely enough to live on.

During World War One, many became sick with the plague. Some of the town's Jews (Rabbi Aahron Kleinshpiz, Rabbi Abish Kleinshpiz, Rabbi Yaakov Adler, Rabbi Wolf Perlmuter — who was nickmaned the clockmaker (and Rabbi Akiva Rittal) went to visit them often and took care of them loyally. Even though it was a contagious disease, they were not afraid for themselves or their families, and indeed they were not affected.

Rabbi Ahron Kleinshpiz would wait to be among the last to leave the Beit Hamidrash in oder to invite a guest to his house. When his son once told him that he was tired from a whole weeks work, he would answer that he would maybe find a rich visitor like David Poylisher Katzbach, because he would have more food. I have not got cognac or any other things that I cannot afoord to buy. But when I see a visitor that a rich man did not invite, I do so because I too, have food. He won't leave my house hungry.

the apartment doors, and when this was opened, he brought in a bundle of heating wood and a sack with food.

The man knew that these tenants were poor and they did not have the means to warm the apartment in the bitter Galician winters.

On Thursday evenings he used to collect money from the local residents to divide amongst the needy for the Sabbath, despite the fact that he would work all night and all the next day in the bakery in order to bake the chales and prepare the chulent.

His wife, Breindel is worth noting. Despite her physical weakness, she would stay in the bakery by herself so that her husband could carry out his good deeds.

On Friday evenings the poor would go to the different homes to collect a bit of food for the Sabbath. Chava, Meir Yudenberg's wife, didn't serve to her table unless she knew she had given to one of these families first. Then she would partake of her husband's chala.

The winter of 1935 was very difficult in Galicia. The economy was very severely hit and the Jews who lived there were very irritated. When it became clear that many Jews in Uhnow were unable to heat ther homes or to buy food, Some of the local Jews met in order to decide what to do. These were: Abraham Engelberg, Hirsch Cartner, Leibish Ziegel, and Feible Ortner. After a short session everybody decided to act as quickly as possible. Feible, who was taught a butcher's son — asked his pupil to bring from his father a horse and carriage. This way they went from house to house asking for donations — heating wood, in order to enable the needy to heat their houses. In a short while, they filled the carriage with wood and divided it amongst the needy.

This public response encouraged them to widen their activities. They put up a public kitchen where all who wanted could eat, for a few pennies. Again they went from house to house and asked for food for this purpose. When the kitchen doors opened and the needy came pouring in, they realized that the number of needy families was far greater than they had realized. Which meant that what they had would not be enough and it would be necessary to cook for this needy people. On the first day, Feibel's

village of Uhnow. All these good people were destroyed together with the people of Uhnow and the surrounding area.

Rabbi Yossef Lassar moved to Uhnow after marrying Miriam Liberman. He was a big and smart pupil. He later headed a yeshiva in Krakov.

Rabbi Hirschpong of Montreal says that never has there been a wise pupil like him.

While in Uhnow he used to give Chomesh lessons on Saturday to all who came to him.

Rabbi Baruch Zukerman, who was a son-in-law to Rabbi Meir Arick, lived his last days in Uhnow and was killed in the Holocaust. He was an expert in everything.

The bad state of the Uhnow Jews was well-put in Dr. Lekivitz's saying: "The Uhnow Jew eats an orange when either one of them is rotting".

Because the Jews of Uhnow were particularly heavily taxed, they had difficulty making a living. For example, a small store-owner would be called a big merchant for tax evaluations. A small minority were part of the middle class, although most were less than that. There were also a few wealthy people living in the town.

Rabbi Aharon Genzer, who was poor and had a large family, made his living raising and selling geese. He also gave excellent explanations. After morning and evening services, while studying at the Beith Hamidrash, there was always a long line of students waiting to hear his explanations. At night he was something different. Whilst during the day he worried constantly about making a living, at night he looked like a king while studying. There were many more examples like him in town.

On Saturday there was the spiritual feeling of the Sabbath, when all worries and miseries were forgotten. On the Sabbath nobody knew who was a car-driver or anything else, because everyone walked wearing a "bakasha" and a "Shtreimel"

Rabbi Yaakov Adler was a baker. Sometimes he was seen, with a package on his back, making his way through the town always in the middle of the night. Those who followed him saw him knocking on one of

always food ready for them. The head of the family said that it was a blessing for a country Jew to be able to provide for passers-by. After the Holocaust I saw one of the survivors of this family selling cigarettes.

Mr. Mattal, a farmer in Uhnow, was a righteous man. His brother, Dr. Mattal – a lawyer and an enlightened man – lived in the German side of Uhnow. (before the First World War). When he wanted to enter Uhnow itself, the Russians demanded passport and he refused to show it. This refusal brought him exile to Siberia. Rabbi A.I. Rokach hid him in his house, dressed him in Russian clothes and took a cart that rode him to Lemberg. On the way he caught pneumonia and died. His wife was forced to sell his belongings in order to buy food.

The town had a high standard of rabbinical knowledge.

Most Jews knew how to study Gmara with its supplements. Whoever knew it and knew how to study, sat and studied between minhah and maariv.

Many rose early in the morning and studied several hours before prayers. There weree those who studied during the day as well as at night. So there were always people in the temple.

Leibish Hanner was called Leibisch Tamm. He was a bright pupil, had a knowledge of everything and was always studying.

Horoshowsky, the Fatalischer Melamed, taught the highest grade (16–17–year–old pupils). He was not an ordinary melamed, but taught everything. Everyone respected him. Whoever studied with him learned a lot. Israel Gartel, one of his pupils, who left Uhnow in 1920, remembers to this very day things that this melamed taught him.

The first place that the halutzim went to for agricultural training was Rabbi Shmelke Rokah's farm in the town of Ratshican. We were a group from Uhnow, from Belz, from Mosta Vilka and one halutz from Lashdov. I remember the fine conduct of the manager, Mr. Mattal. He would come to us every evening after work and talk to us about different problems. Generally, every member of the Mattal family was intelligent. We remember Nathan Mattal. Dr. Mattal, who had an agricultural farm in the

Vienna. He finished public school and graduated from high school after one and a half years of studies. Even before he did so, he put this forth as his goal. He was a smart student and a brilliant speaker.

Moshe Hirsch Abarbanel was a merchant in Velouta.

His son died tragically in an accident at an oil-producing factory in Petah-Tiqva. In Uhnow he was always seen going to the Beit Hamidrash at three o'clock in the morning with a flashlight in his pocket.

Shmuel David Handelsman was head of the community. He was a dedicated Jew and a pleasant person. Once the governor ordered the mikve closed. But he opened it up by saying that the Jews needed a mikve.

Charitable People.

Every Friday the women would go from house to house collecting bread and cakes and divided them amongst the needy. This was done all the time in all kinds of weather.

Before pessach they collected all the wheat.

Wolf Yudenberg was a great entertainer. He was upset if he did not have a guest for the Sabbath. He used to say:

"Whoever comes to me will eat meat and other delicacies and sit by me".

Indeed, everyone who came to visit him left the house satisfied. If a guest left his chair by himself, he would tell his wife that the guest was still hungry and at the same time passed food from his plate to his guest's plate. When the guest finished eating, he took his hand and led him to Israel Yehuda Melamed, where the guests slept.

The Reis family, a big family and farm-owners in Danisk and Carib, were looked upon as rulers. Every Pessach they allotted many sacks of wheat and potatoes in order to be distributed amongst the towns' poor people. Throughout the year, when a large donation was needed, people found a generously-opened hand. When travellers would pass by, there was

MEMORIES OF THE UHNOW JEWS / *Leibisch Be'er, Montreal Canada*

The Jews of Uhnow had a lot of potential among them. From this potential, they could have produced great men in many fields had they the means to assist them.

For instance:

Levi Cartner – studied by himself, after which he travelled to Vienna where he enrolled in a technical school. Later on he worked in the Patents Department. After that he travelled to the United States.

Shmuel Rotberger: (his father. Der Royter Volke) sent his son to Vienna to study at the university where he studied philosophy. At the same time he studied at Rabbi professor Hyot's seminar. Back in Uhnow with his Doctor's degree he could not even find a job at the elementary school. He finally went to work as a Hebrew teacher at a Hebrew school in Fiask near Lublin.

Elazar Adler was a young man. Although a builder's assistant, he excelled in chess and could not be led astray. He was able to calculate his moves even blindfolded. Once a well-known chessplayer by the name of Grossman came to town. When he asked who could compete with him, Elazar Adler was brought forth and lost. Later on he maintained he could have won but refrained from doing so (he even showed onlookers where he could have won). His excuse was that Grossman was a well-known player and he was only his guide. He even remembered moves he had made a few days later.

Shaul Zucker (Jehoshua Shohat's son) settled in Lemberg after finding work. He was a public servant and a representative for Agudath Israel in

In the volume of Responsa *Tsur Ya'akov,* by the Gaon of Provizna, זצ"ל, we find an answer addressed to Rabbi Abraham Jacob (Section 103). It deals with a legal question arising from a tragedy that took place during the First World War:

"Concerning your question about the *agunah* (a woman whose husband has disappeared and has presumably died, but for whose actual death no witnesses can be found), Miss Hanna, from the village near Uhnov; whose husband went to war in 5674 and disappeared from the year 5676 onward, testimony was received from Mr. David Klig that the husband was with him at the beginning of the end of the war, which was near the River Prat near Chernowitz; and he saw Rabbi Hirsch Miller, the husband of the *agunah,* go onto the bridge with other military personnel. The bridge was mined and it exploded and fell into the Prat: he saw that it sank into the Prat and there were shots on all sides with canon and he could wait only a quarter of an hour, and afterwards they were captured by the Russians, and he heard from other military personnel that Mr. Hirsch Miller drowned in the Prat..."

Also in the responsa *Chavatzelet HaSharon* there is a reply in this matter (Sections 45) addressed to Rabbi A.J. Rockach:

"I return greetings to my friend, the *rav* and *gaon,* keen and learned, excellent and eminent in Torah and reverence, of splendid ancestry,

His son, Rabbi David Rokach, ז"ל ,passed away in the United States on the eleventh of Sivan, 5731; he was the son-in-law of Rabbi David Flamm, the son of Rabbi Solomon, son of Rabbi Dov Berish, who was the son of Rabbi Solomon of Skol, a disciple of the renowned Magid of Mezeritch.

Rabbi Elazar passed away the day after *Sukkoth* (the Feast of Tabernacles) 5686)1935).

Once someone tried to intimidate R. Elazar by threatening to "report" him to government authorities; this person could have denounced him slanderously and caused him great difficulties. But Rabbi Elazar didn't give in an inch. Rather he answered him: "Each creature is proud of something that he has and the other creatures don't have. For instance, the ox is proud of its great strength, the buffalo of its horns. What about the pig, who wallows in mud – what is he proud of? He takes pride in his filth!"

Rabbi Joseph Bazerotchnick, who was handicapped and had only one arm, once received a live turkey from the Community leader for whom he worked. A question arose as to the *kashruth* of the fowl, and Rabbi Joseph took it to Rabbi Elazar. The *Rav* sought to find a legal ruling that would render the bird *kasher* (permitted) because of the considerable loss involved to Rabbi Joseph. "Do you have another turkey for *Pesach* (Passover)?" he asked.

"That doesn't make any difference; if it's *kasher*, it's *kasher*", answered Rabbi Joseph. "And if not, then it's *traif* (not kosher)."

"If so", replied Rabbi Elazar, "you haven't any turkey for Pesach."

RABBI ABRAHAM JACOB ROKACH

Rabbi Abraham Jacob Rokach was the last *rav* of Uhnov. Officially he was appointed to this position only in 5686, after the death of his father, but in actual fact he had served as *rav* earlier, during World War I, when his father was exiled to Russia. He was murdered *al kiddush hashem* (in sanctification of G-d's Name) together with his wife, the pious Dena Flamm, and the entire Jewish community of Uhnov, on the fifth day of Chanukah, 5703 (the Feast of Lights, winter of 1942–43).

catch their words. At the end, the Rabbi asked the child an easy question, but, apparently confused by the excitement of the occasion, the boy was not able to answer straight away. Rabbi Elazar knew that the parents and grandfather would be very upset at the boy's failure to respond correctly, and would no doubt scold him. On the other hand, were the boy to reply successfully to all the *Rav's* questions, the parents would be very proud of him. Consequently, he made no mention of the fact that the boy had not answered his last question. Even more, he purposely raised his voice for all to hear, and said: "How well your boy knows the material!" while giving his cheek a friendly pinch. Thus he cleverly spared the feelings of both child and parents, and gave everyone much pleasure.

His unswerving devotion to the truth is evident from a comment he made when he was returned to Uhnov after having been held as a prisoner of war by the Russians during World War One. Since his health was frail, he sometimes had difficulty climbing up into the horse-drawn carts the Russians used to transport the prisoners from one part of the country to another. Several times it happened that Jewish students who were not at all observant bent over and let him mount on their backs, thus forming a kind of a bridge to help him onto the wagon.

Following these and other incidents of sacrifice by non-observant Jews on behalf of their religious brethren, he commented: "We are accustomed to speaking derogatorily about Jews who leave the path of Torah-observance. But there are some simple Jews who are still holy and sincere, and who willingly sacrifice themselves to help their fellow-Jews. We should be careful not to speak negatively about Jews."

He was so outspoken in this matter, that it seemed to some that he had changed, even if only slightly, his consistently resolute stand on Torah observance.

The period spent in Russia as a prisoner of war affected his health which in any case had never been good. Even though he was plagued by pain, he continued to spend day and night immersed in Torah study.

He was in touch with all the leaders of Galician Jewry, who appreciated and respected him fully.

When they were released, people related many episodes about the Rabbi. While in Russia, they sometimes encountered very difficult situations and the only possibility open to them was to purchase non-kosher food. At such times, Rabbi Elazar would tell the members of his community who were with him that they must eat whatever food was available to them under the circumstances. When they hesitated to actually eat non-kosher food, he turned to them and said: "I am your Rabbi (and as such, you are obliged to heed me) and I command you to eat!" However, when they saw that he himself, although weak and suffering much pain, did not touch the food, they asked him: "Why, if we must eat it, does the Rabbi himself abstain?"

He answered them: "You are allowed to eat because you have an authority here with you – your rabbi – to render a legal decision for you. But my rabbi isn't here, and I have no authority to allow me to eat non-kosher food..."

Once Mr. Asher Hezkels Zeif caught pneumonia. When *Yom Kippur* (the Day of Atonement, a fast day) drew near, Rabbi Elazar told him he must eat on the Holy day, despite the fast. However, he suspected that Mr. Zeif would be hesitant to eat on this holiest of days, and therefore he himself went to visit the sick man on Yom Kippur and again told him he must eat. "But it is Yom Kippur today, " the patient protested. The Rabbi turned to him and said, "With the authority invested in me as your Rabbi, I command you to eat today." When he saw that Mr. Zeif was still hesitant, he added: "If you won't eat something, and you want me to join you and eat together with you, then I will also eat. We will pour out two glasses of brandy and drink a *L'Chavim.*"

When he heard this, Mr. Zeif quickly took a bite of something, for he knew that otherwise the Rabbi would do just as he had said.

On the day that Mr. Kleinspiez became *Bar Mitzva* (thirteen years of age) Rabbi Elazar tested him with several questions about *tephilin* (phylacteries) based on the *Shulchan Aruch* (Code of Jewish Law). The exchange of questions and answers took place in the presence of the boy's parents and his grandfather, but, because both the Rabbi and the boy kept their voices low, the others could not hear them clearly, and strained to

Galicia had already expressed an opinion. It was Rabbi Elazar who actually presided at the trial, because, as head of the Rabbinic Courts for that locality, it fell undr his jurisdicition. When Rabbi Elazar gave his verdict, it was in disagreement with the well-known and highly respected scholar who had already studied the case and announced his decision. At first, the other was slightly annoyed, but in the end he agreed that he had been mistaken in his judgement and that Rabbi Elazar's verdict was indeed correct and just.

After this episode, this same Torah leader asked Rabbi Elazar in admiration: "How did you find the courage to hand down such a verdict when every one already knew that I had given a different opinion?" Rabbi Elazar answered: "My strength lies in my practice before presiding over each case; I pray that Heaven help me not to err and not to lead others to error. And I rely on my holy ancestors that it will indeed be so. With this strength, I give my verdict."

Once one of the litigants took as his legal representative an outstanding scholar of Uhnov, Rabbi Y'hoshua Lesser, later the Dean of the Yeshiva in Cracow. When Rabbi Lesser applied his extensive learning and his keen mind to prove his client's innocence, Rabbi Elazar told him: "Don't think that since you are learned you may use your knowledge to acquit someone with reasoning that is not sound. In my court you may not serve as a lawyer." Rabbi Lesser was indeed obliged to give up his task in that particular case.

His stature, straight-forwardness, and sincerity captured the hearts of all his congregation. They knew that once the *Rav* had decided "permitted" or "forbidden", there was no need for second thoughts. Even when he ordered one of the butcher shops to close down for some time because of an infringement of the laws of *kashruth,* the butcher in question didn't say a word, even though in other towns the butchers had the reputation of bowing to no one and nothing.

He was greatly loved by his fellow-men. He himself was deeply concerned with the welfare of others and constantly on the lookout to guard the interests of those under his jurisdiction. During World War I, he was taken prisoner of war by Russia together with several of his congregants.

Ortner, Rabbi Baruch Gottlieb and Rabbi Yossef Beer. The local rabbi had the right to veto on any decisions made.

After Rabbi Michael Springer, the chairmen were: Rabbi Isahar Beer Zak, Rabbi Samuel David Handelsman, Eliezer Reichler. The last chairman until the last bitter days of the community in the Holocaust was the late Rabbi Ahron Haim Morgenstern.

In time the number of members grew to nine. Through the years the committee members were appointed by the local rabbi rather than elected. Only in 1932, after outside (the county governor) and inside (mainly the local young people) elections in every sense of the word were held.

RABBI ELAZAR ROKACH, RAV OF UHNOW

After the death of Rabbi Aryeh Leib Horshovsky, זצ"ל the head of the rabbinic court of Uhnov and its spiritual leader, the community was headed by his son-in-law, Rabbi Elazar Rokach, the son of the Tsaddik, Rabbi Meshulan Rokach, the head of the Borislav community. He was appointed at the direction of Rabbi Y'hoshua of Belz, the Belzer Rebbe.

With Rabbi Elazar's appointment, Uhnov again acquired a great Torah scholar and teacher as its head, in keeping with the precedent set by Rabbi Aryeh Leib. He had an excellent name as a teacher, together with a reputation for Yiras Shamayim and an unwavering meticulousness in applying the verse "Fear not any man..." (Deut. 1, 17), an essential guidepost for a rabbinical judge. Together with this, he was well-liked by people and his rulings were accepted as if handed down from on High; there was no questioning them. His years at the head of the community served as a true example of the Jewish *Rav* appropriately exercising full authority in his community.

He once tried a case concerning which one of the leading authorities of

JEWISH COMMUNITY INSTITUTIONS

The Jews of Uhnow had independent religious services, that were given within the local Jewish community, under the supervision of the local rabbi. The rabbi was helped by two more judges, and together they took care of all the problems that arose. Only divorce matters were not settled in Uhnow because nobody knew the precise name of the river that passed by the city (the Halacha says that the name of the river has to be written alongside the name of the city in divorce proceedings); if a divorce was necessary, it was done in Rava Ruska.

There were local slaughterhouses and slaughterers. Until the passing of a law requring animals to be stunned before slaughtering, the slaughtered meat was sent to Lemberg (because there was too much meat for local consumption). This type of export was stopped as the result of the "Slaughter Law". All the unknosher meat was bought up by non-Jews.

There were a local "Chevra Kadisha" and cemetary, whose management provided for the smooth running of religious services, including the salaries of rabbis, etc.

The money used to cover the salaries came from rendering certain services; mainly fees charged for slaughtering (this income came from outside, while marketing the slaughtered meat to other areas) and incomes from the cemetary. The rabbi's income also came from selling hametz and etrog, since not everyone was able to buy etrog.

The Jewish Community Committee was first elected in 1893 after a law was passed whereupon all Jewish communities had to make amendments justifying their causes and their ways of action and to elect a committee that would run them. Accordingly, a committee was elected of seven of the city's best men. Rabbi Michael Spritzer was appointed as head of the committee. Other members of the committee were: Rabbi Yossef David Klag (vice-Chairman) Rabbi Leibush Sigel, Rabbi Isahar Beer Zak, Rabbi Meir

Still we had, and paid for, a rabbi and a shohat and a Talmud Torah and a mikvah and a bath-house that were open every day; there were two synagogues; with Ezrath Holim, we had everything needed to take care of our sick; we paid more tuition than we could afford; we contributed to the synagogue, which was painted every three years; in winter we bought trees to warm up the synagogue and the people whose houses were cold would come there as well.

There were no social or welfare departments nor Kupath Holim; when a doctor was needed or the "feitcher" one had to pay quite a sum of money – even though his wages, compared to present-day salaries, came to nothing.

How did our town exist? How did she manage for centuries? How were there never any robberies, no tables thrown, no tools thrown? There were no clerks or religious councils, only the rabbi and the shohat were paid; the rabbi's only form of living was the candles and yeast sold from his wife; the shohat's living was made from slaughtering chickens and a few more pennies for the meat.

How did the town exist honourably without begging donations, without spreading herself before the government or every minor clerk, without writing letters, without the need for selling whole families to the ruling party in order to receive the money to run these public and religious institutions?

Even if they paid taxes they understood that as Jews they would never get anything from the government. So we existed on our own. We paid tuition from our own pockets, even though today we cannot support our schools without government assistance; today every synagogue gets some allowance for repairs.

Why did not our town need help from any outside institutions, only from one hundred and twenty households? Among them were those who needed help in buying bread or heating fuel. They held all the public and religious institutions together without taking taxes for any services rendered. There were no chairmen or clerks. Everything was handled by penniless collectors, and was handled accordingly.

(Hamodiya, 12. Iyar 5738)

like the tailor, could not change high prices, otherwise no one would come to them. Who could afford to buy – and who doesn't eat a cake or a biscuit today – on a weekday, even those getting welfare?

But still –––

There is a big difference between life then and now, from the public and educational point of view; and especially religious services.

Today these services are given by the Religious Council (a municipal department), which gets most of its money from the City Hall and part of it from the government. The Religious Council people don't have to look for funds, they have them whenever they want them. They just perform the actions, pay the salaries, they worry about putting up mikvas, synagogues, etc.

The Religious Councils are rightfully angry, because the few cannot satisfy the majority, and because religious needs are so vast that the city councils are not paying enough attention to satisfying these needs. The fact is that the town councils worry more about movie theatres than about synagogues, clubs, etc.

In our town there were 120 families, most of them poor people who did not know what the next day would bring. They could not be policemen or customs' men, or even postmen, because they were Jews. Besides of the big yeshiva which employed a few men, there were no jobs to be had. Most of them waited for market day, but if it rained the storekeepers could not prepare the Sabbath. There were families who had to be given fuel for heating, money for Sabbath, to prepare two pillows and two blankets for a young couple, or chicken soup for a woman after childbirth because she was not allowed anything but that for the first few days.

Not only did the government not give funds for Jewish needs, they also taxed the Jewish citizens more than the non-Jewish ones. The Jewish population never gave the town a single penny because we were not a state with immigrants; neither did we have a Joint Fund or a Histadrut that collected millions of dollars for herself and gave money to others; there were no committees, only individuals, sent abroad to collect some money for themselves and came back tired and ashamed, swearing never to go abroad collecting money for any purpose whatsoever.

houses for a bottle of cognac. They took these houses apart and bore them to their surrounding villages.

Although I hever made it to the Jewish cemetary, I saw sidewalks that were paved from its tombstones.

OUR TOWN – David Saritsky

When we spend a minute or two thinking of years passed, of the Holocaust, and many happy days thinking of what we did for the past thirty years, we remember our town. And we remember what this town did, how it fought, how she handled her affairs, how she existed (together with her religious and public services), no more and no less than the rich powerful country.

Poverty then was different than it is now. Today there is not a house that hungers for bread or fruit; they get special insurance, they don't work twice as hard to pay tuition for their children and they even get their textbooks.

This poverty before the Holocaust was in the more well- -to-do houses, people who earned their livelihood and who always had bread on their tables, that were not afraid of the difficult winter or that the landlord would throw them out of the house, people that were not afraid of the melamed sending their children home because of unpaid tuition, and that the melamed had no money outside of his tuition fees.

The poverty in many towns was unbearable. People barely made a living. (if you can call it that). They never knew what they would eat tomorrow. There were no jobs whatsoever available. Small-time store owners, craftsmen, saddlemakers, tailors; but they barely made a living because only a few could afford to buy shoes. They wore shoes until they were so worn out that the shoemaker could only patch them up. The shoemaker,

The method of destruction would start by rounding up lonely people from the suburbs to the towns. From there to the city and then to the gas chambers.

Yossef Karmish writes in "Galicia Chapters", page 434:

"On December 1, 1942, the Borislave and Rava Ruska ghettoes were closed (after the Jews in the surrounding towns were uprooted).

As a result of these uprootings, the population of the ghettoes swelled in a short period. For instance, in Rava-Ruska ghetto, the Jewish population went up to 11,000 after remainders from other places were moved in. The German authorities did not care about the absorption possibilities of these ghettoes and kept sending thousands of Jews who had been uprooted from other places. In a lot of places refugees outnumbers the local residents".

The late Shmuel Katz, who visited Uhnow after the war, gave this account of what happened to the town's Jews.

During the war years the situation in Uhnow was pretty well off, with Jews coming there from Lemberg. In December, 1943, (the fifth day of Chanuka) the Uhnow Jews were taken to Rava Ruska, since Belsitz was not in use then. On the way there, half of them (including the Rabbi and his son) were killed by Poles and Ukrainians. Once in Rava Ruska, the Jews were brought to a sandy lot, dug a pit, and were then shot down by the Ukrainians who were posted on the surrounding trees (by German orders). The victims fell into the pit until everything looked like a mountain.

Uhnow was released from the German hold in April, 1944. Two days earlier, as the result of Ukrainian informing the Germans, Anshel Kaiser's two grandsons (who had been hiding) were killed by the Germans.

UHNOW AFTER THE WAR

Shmuel Katz relates:

Besides of a few houses, all those belonging to Jews (located in the center of the city) were destroyed.

The goyim told me that the Germans would sell them these wooden

methods and excuses given for the looting. One time several car-loads of Gestapo officers arrived and ordered us to open all the doors and windows in the Jewish houses, because they wanted to inspect the cleanliness of our homes in order to prevent an epidemic of typhus. Two Ukrainians accompanied them on their tour of "inspection" and proceeded to empty every cupboard in the house. Even the burial shrouds that my mother Bluma had prepared were taken.

One time I witnessed a terrifying attempt: two Gestapo men and two Ukrainians ordered two women, the daughters of Faivel Kluger, to take a bucket and to give a bull a drink of water from it. They were overcome with fear at this terrible command. The look of horror on their faces shocked me and I took the pail from them, saying I would do it. "But," I turned to the men who had given the order, "show me how you do it, and then I'll do the same as you show me." A diabolical smile came to their lips, and they left me alone.

THE SAD END OF THE UHNOW JEWS

During the same period the Germans started executing Jews. They were also using gas cells. There were no mass deportations beforehand to the gas chambers; but when the Germans occasionally demanded Jews for outside work, everyone knew that this meant death via the gas chambers.

Trains filled with deported Dutch Jews passed through Uhnow. When these people became aware of their final destination, they threw out all they possessed, hoping that Jews would pick them up. Belsitz was one of the places where executions were held The stench from apparently unburned bodies was unbearable. People would do many things out of desperation and regret them later on. For instance — a woman jumped off a moving train that came from Sokall, leaving her husband and children behind. Realizing this, she said: "What have I done — I left them alone". Another man jumped and broke his leg.

they pulled out half of someone's beard, with the skin. Sometime later, they ordered everyone with a beard to shave, claiming that beards couldn't be kept clean. After this order had been carried out, all the the freshly-shaven men looked ugly to us because, due to all the troubles, they looked worn and haggard, and shaving off their beards made it much more evident.

When our first *Yom Kippur* (Day of Atonement) under the Germans came, we didn't pray in the synagogue, but rather organized several small *minyans* (prayer quorums) at various homes. An atmosphere of terror pervaded that holy day. A feeling of devastation lodged in our hearts and despair overwhelmed us.

The hours of prayer on this holy day served both as an outlet for the anguish in our hearts as we all wept bitterly, and as a source of hope that our situation might change for the better, as we anticipated relief and redemption. Many of us felt sure in our hearts that America would certainly not remain silent in the face of the atrocities being heaped upon Polish Jewry, but would swiftly come to our aid and improve our lot.

Economically, the situation had been nearly impossible already under the Russians. With the takeover of the Germans, it became even worse. Everything they could find, the Germans confiscated for their army. All the storehouses that had been stocked throughout Poland had already been emptied in the war effort. As a result of the confiscations and looting the Jews were impoverished. The Ukrainians joined in the effort to make life even more difficult for the Jews (although there were some individuals who helped us). Even when the Jews still had merchandise left to sell so that they could have earned the money to buy food from the surrounding villages, the Ukrainian militia in control of our area didn't allow us to bring in food. The Jews were compelled to go to work in the fields because rather than selling them food, the gentiles wanted the Jews to come work their farms in exchange for the food. Consequently the *Juden Rat* (Jewish Council) had to send individuals to work on the Ukrainian farms. The owners used to beat the Jews when they weren't satisfied with their work; sometimes they even whipped them in the face with leather straps.

But the produce was taken by the Germans. There were various

comprised two members of the Gestapo and some Ukrainians. They set the taxes for the local residents and also ordered them from time to time to supply various goods to the German army.

In the synagogue of Uhnov there was a pulpit of iron. One day the Germans came and ordered us to demolish it. It was extremely difficult and only after back-breaking efforts did we manage to smash it. After that they ordered us to remove the Torah Scrolls from the Holy Ark and to take them outside the town to a muddy field. There we had to chop down trees from the woods, build a fire, and burn the Torah scrolls. Then all the Jews were ordered to dance around the fire while the Torah Scrolls were burning.

They say that several Ukrainian women grabbed some of the Torah Scrolls and saved them, right under the noses of the Germans. They said that "if you start up with the G-d of the Jews, the end won't be good."

Even with this, the brutality that day was not yet over. After the dancing, the Germans ordered the Rabbi of the town to put on a *Kittel* (a white suplice worn on special occasions) and to place on his head one of the ornamental Torah crowns. Then we were all ordered to go to the river and get into the water with our clothes on. It was autumn then, and the level of the water was low. When we got there the Germans started firing into the air and everyone had to lie on the muddy river bottom to avoid the bullets. Afterwards we all got up and were made to stand there while the crowds of gentiles who had gathered there burst with glee and laughter at the sight of the Jews' distress.

My father, Wolf Yudenberg, was exemplary in his readiness to put up a fight against the murderous Germans and in his refusal at all costs to submit to the degradations and humiliation. He alone from the whole town refused to join this spectacle of terror and march of shame. He paid no heed to the pleas to go along with the others and not to risk his life. "I won't go, even if they kill me; but before they do, I'll knock their teeth out!" he said. He didn't even go up to the warehouse attic to hide.

During the days that followed, the Germans carried on with similar acts of brutality. They would pounce at random on some Jew passing by. Once they tore out half of someone'e *payos* (traditional side-curls); another time

Russians. These people came from Uhnov. In Tammuz 5700 (summer of 1940) the Russian authorities announced one Shabbos (Saturday) that anyone who wished to return to German-held territory could sign up to do so. Those who in fact signed up were loaded onto freight cars and shipped to Siberia. The Russians taunted them: "You preferred the Germans; there you are! That's what you deserve!"

In August 1942 the Germans entered Uhnov and the Russian army started to retreat. They entered Uhnov in the morning. We heard firing from five o'clock in the morning until noon. When the shooting stopped the Germans were camped everywhere and had full control of the town.

Soon after the German takeover, we began to appreciate how well off we had been under the Russians. The situation of the Jews went from bad to worse – ten times worse than it had been under the Russians. There was an immediate order for all the Jews to gather in the synagogue, the Ukrainians in the Ukrainian Church, and the Poles, in their church. The reason they gave for this order was that there was still fighting going on and that some civilians might get hurt. The antisemitic Ukrainians adapted to the new situation at once. They changed the color of their skin like chameleons and now worshipped the Germans. Only when it came to hating the Jews did they remain unchanged. They quickly demonstrated their loyalty to their new rulers by denouncing to the Germans a number of Jews who were supposedly Russian sympathizers. That very night several Jews were summoned to the German authorities: Aaron Uhlricht, Jacob Stelhammer, Zecharia Beznosof, Elchanan Rothberger, Michal Klahr, Pinney Lampel, Langsam, Buchsbaum and others. They were lined up near the Rabbi's house which was next to the synagogue and shot. Only one of them, Lazar Buchsbaum, survived; he pretended to be shot and fell down "dead." Later he ran away, went into a private home, and then hid in the attic of a warehouse.

When a few people were summoned later to bury them, they found a scene of horror and trembled at the sight that met their eyes. The victims lay where they had collapsed on the ground, covered in blood.

The Germans appointed a militia to administer the local affairs. It

business or another, the Jewish community was severely affected. Everyone started looking for an office job or the like, so he would have a known, fixed income. But not everyone found something. Those who could afford it fled to Lemberg. Those who remained and carried on in business, tried as much as possible to keep their merchandise out of sight so that the authorities wouldn't be able to claim that they were earning well. A bitter fate awaited anyone who dealt with contraband; if the Russians caught him, he was sent to Siberia. All these restrictions so depressed the economy that they made life unbearable. Ironically, the Jewish community pinned their hopes on the Germans, because until 1941, no one knew that they – the Germans – were even worse than the Russians. Until 1941, no one was aware that the Germans were executing Jews. On the other hand, the Ukrainians, the gentile neighbours of the Jewish community, were antisemitic and exploited the situation. They made the lot of the Jews even harder by boycotting their businesses, not buying in Jewish shops, and such measures.

When the Russians took over they summarily removed the mayor from office and appointed in his stead an avowed Communist, a Jew by the name of Simon Adler. When the Russian soldiers first came into Uhnov on horseback, this Adler kissed the feet of their horses. But six weeks later, when he saw the Russians looting and plundering the town, he asked: "Is this Communism?" In reply, he too was removed from office and sentenced to six years' imprisonment in Siberia. Anyone against whom there was testimony that he belonged to the bourgoisie was exiled to Siberia; many died there.

On the First of May the Jews had to wear their Yom Tov (holiday) clothes and the *Rav* (the Rabbi) his *streimel* (a luxurious fur hat traditionally reserved only for Sabbaths and Holy Days). Every evening there were special meetings which everyone was compelled to attend. There would be speeches praising Stalin and a lot of talk about how we must fight for Russia, and so on.

Amongst those who were in the villages under Russian control there were some people who thought that the Germans were preferable to the

plundering the Jewish quarter, but the Germans stopped them. The Germans themselves even paid for the beer they drank, although with Czechoslovakian currency.

Later a German plane circled overhead and dropped a Polish flag together with a letter stating that the Polish were coming, because that was the arrangement they and the Russians had agreed to.

The Jews began to organize civil defense, but that lasted only two days. The Germans withdrew. On the day before Yom Kippur (the Day of Atonement, September of that year), the Germans shelled the town and several gentiles' homes burnt down. But not one Jewish home was damaged, and the gentiles were amazed. On Yom Kippur itself the Germans returned, but after a short while they withdrew and the Russians came.

Serril (Sonia) Rzeczinski relates:

With the news of the arrival of the German army, the Jews hurridly sought hiding places. But after a few weeks, they left the place and the Russian army, who came in their stead, took over the town. After a while the two armies established their locations, the Wusel River serving as a boundary between them. The area up to the river belonged to the Russians, (Rawa-Ruska, Uhnov, etc), while the other side, including Belz, was held by the Germans. The border also cut through the region of Uhnov and some of its villages fell to the Germans.

Life under the Russians took the form of the typical communist society. Everyone had to work in order to be able to prove how he made a living. Anyone who didn't work was assumed to be a capitalist and therefore was subject to extremely high taxes. Similarly anyone who was thought to be well-off, or was reported to have means, was also highly taxed. Three months' taxes had to be paid in advance. Later, the amount of the tax was doubled, and yet later, it was tripled. The merchants were the hardest hit because their income was always over-estimated. In actual fact they did not earn well because the economic situation was very bad and they were forced to sell for very slight profit. Since most Jews were in one kind of

been cancelled and that he could return to his home. The merchandise from his store had been thrown into the street and had been guarded by Jews, was now returned to the store and the municipality paid him compensation for the damages incurred.

UHNOW DURING THE HOLOCAUST

Jacob Zak relates:

In September of 1939, with the outbreak of the war and the invasion of Poland by Hitler's forces, the Germans quickly penetrated Uhnov and scattered the Polish army there. On the second night of Rosh HaShana, 5700 (1939), while the two forces struggled over the control of Uhnov, the town was shelled by the Germans. Everyone gathered in the synagogue which was a large, strongly-built, brick structure, as opposed to the flimsily-built private homes.

During the attack, one shell — two meters long — penetrated the synagogue and fell on the *aron hakodesh* (holy ark). Miraculously it failed to explode, but just landed on the *aron* as though in were merely a piece of metal. Had it exploded, everyone would have been killed on the spot.

On Simchas Torah, (The Festival of the Rejoicing of the Law, three weeks later), the Germans turned to the Jewish community of the town with the accusation that they were hiding two Polish officers. They had with them an order to execute fifty Jews in the market square if the two officers were not surrendered to them. The Jewish populace was still at an utter loss how to deal with the crisis when two German citizens who resided in that area came forward and reported having seen the Polish officers in a nearby forest. Thus the horrid nightmare ended.

When the Germans first arrived in Uhnov and the market-place was full of tanks, the Ukrainians came with empty sacks and wanted to start

As a result of these events, the central Government dispersed the township. The county Governor's representative was sent as Mayor. His name was Holazlow Halelear and with him a committee of Jews Christians and Ukrainians was appointed, with 2 representatives from each. The first actions of the mayor was the uprooting of the forest and the paving of new footpaths. Commissar Halelear bought the red building of the Lord Moravsky and wanted to put there a large building to house all the Government and public institution in the centre of town e.g. court house, taxation department, police, jail etc. Next to this stood the house of Reb Nathan and Reb Schmulke Baar. This house had been badly burnt but Reb Elkina Horoshovsky's wooden hoüse next to this was untouched, and he refused to sell at any price, for 2 reasons. He said that Zuderings would not live in the house in which his father had studied and that none of the Jews agreed that the building housing the court room and the officers' quarters should be in the middle of the market. The officers made trouble for the Jews at every opportunity. The brothers Reb Nathan and Reb Schmulke also refused to sell. These 3 men were wise Jewish scholars.

Commissar Halelear brought orders from Lemberg which stated the necessity of destroying the houses because of danger to the inhabitants and to allocate them to the above mentioned building. Reb Elkina sent an appeal against this order to Lemberg but received no reply.

One Friday afternoon the mayor arrived, accompanied by officers and police and they evicted Reb Elkina, his wife Mintshe, son-in-law Jacob Hirsch and daughter Bina and her child. At the same time he read an order that no man was allowed to receive them into his home and if anyone disobeyed this order, their home would also be declared unfit for habitation.

My father (G-d rest his soul) took them into his home. The mayor then notified my father that that same week his house would be declared as unfit, and that his position as head of the birth registrations would be taken from him. My father replied that before these things could happen, he would see that the mayor was removed.

On Sunday, my father went with Reb Elkina to Lemberg and brought back a court ruling that the warrant making Reb Elkina's house unfit had

house and the jail. We saw no one in the vicinity, but in spite of that, the church bells rang continuously. Kolbochevsky shouted to us "Go into your house quickly. There is a pogrom".

The Jews escaped — some into their homes and some to the other side of town to the river Solikia. All over town as if by an act of G-d all the windows of the Jewish homes were smashed except for one person's — Wolf Judenberg — he stood with an axe in his hand and threatened to chop off the head of any one who came near. Several Jews in the streets, were cruelly beaten, but they later told of a wonderful thing — that they did not feel that they were being beaten.

The Government clerks knew that there was to be a pogrom. The army command of Uhnow was in Rava Ruska. The son-in-law of the very wealthy man Hiller Kaminsky shouted at the mob "We are going to Mitchke Ortner". On the way they uprooted a telephone pole. There were only 4 officers (which stood back to back) near Dr. Kibbutz's house and after shooting into the air they began arresting some of the mob. Meanwhile, reinforcements arrived from Rava Ruska.

Mr. Bocansky, the representative of the county Governor stood near the entrance of the Polish church. The Ukrainians wanted to lynch him on the spot. He escaped to a polish barber and telephoned to the Governor of the Liberman county in Rava Ruska and within 25 minutes, 4 officers with soldiers arrived and they were concentrated in the Ring Platz. They armed the secret police and apprehended some 300 Ukrainians. The soldiers were boarded in the homes of rich Christians and they beat them and emptied their houses.

My father and I walked to town and saw the terrible destruction. Emile Liberman's "Ringlatz" store was completely destroyed.

Within a short time the court judging body arrived from Lemberg and trials of the Ukrainians began. They took place in the "Fire-fighting" hall. Many lawyers volunteered their services to the Jews free of charge. The court gave the Ukrainian louts jail sentences and fines, so that compensation was paid to the Jews who had suffered damages. I, myself, testified against two people.

The proceedings of this court case dragged for many years and during this period was lost several times in Uhnow and even in a higher court in Lemberg, but each time it came to the highest court in Vienna everything turned upside down and the verdict was given to the Jews and this brought the case back to the Uhnow court. The heads of the Austrian Kingdom in Vienna interfered into the Government of Galicia, because they needed the Jewish votes at election time, and therefore the efforts of the Ukrainians failed.

Hatred bubbled in the town, because of the court case, because election time was drawing near and because of very strong propaganda from the Russian priest Rumanovsky. On one clear day in 1903 30 fires started in town. Whole streets inhabited by Jews burnt to ashes, Christian grain storages and even part of the Polish church went up in flames.

At the same time, another very sad event occurred which had dangerous results including pogroms against the Jews. The son of a very poor, religious Jew, who acted as go-between in the soft-drink trade between Jews and Christians, was seduced by a Ukrainian Petas Crychuk into becoming a christian. He hid the son in his home, because if he went out into the street, the Jewish children threw stones and called him "kugelfresser". One night a fire started in the Christian grain storage and it spread so fast that the Russian church caught alight too.

I, Berish Ortner and my father Meier Ortner (G-d rest his soul) stood near the church and watched the fire. My father was the agent of a Russian insurance company in Prague called Salavia and almost all the townspeople, both Jews and Christians were insured with us. At that moment our neighbour Kolbochevsky, who was in charge of tax collecting, came towards us and grabbed my father's arm and would not let it go, saying "Mitchke, come home with me at once, because things will be terrible". We walked with him for about 10 minutes when suddenly the church bells began ringing — the sound which meant "givald". On the way we met a Ukrainian who said "You set the fire at Petas Crychuk's. You shall see your end".

We lived on the outskirts of town between the Beit HaHayim, the court

one would pray with him because he broke the ban. This struggle lasted a year until the Baron re-instated all those who had been dismissed, and dismissed all the new workers, all except Messrs. Zandegarten and Pomerantz, and he paid large sums in compensation to the community.

CRISIS BETWEEN THE JEWS AND THE UKRAINIANS

As time passed, the Ukrainians developed their cultural activities, many attained higher education and became doctors, lawyers, teachers etc. and their penetration into these higher levels made them more ambitious. They concentrated their efforts into patronizing the town's economy, and their first steps were to narrow the Jews' activities and drive them away from the businesses. They opened the first Ukrainian shop in Calibar St., not far from the Russian church and a bar not far from the Polish church, and started to ban Jewish trade, and this created the first hostilities. The first rotten complaint was that they claimed that the forest surrounding the town belonged wholly to the Christian sect and not the municipality (made up of Christians and Jews). They wanted to deprive the Jews of their timber rights and brought the matter to court. The Jews dismissed this suit by exposing its rotten base and used all the necessary steps to ensure their rights, because they knew that it was only the beginning of a chain that would follow if the Ukrainians were successful. To prove that the forest belonged to the town the Jews used the facts that the footpaths were made from timber, and that they were given free timber every Succot. The Jewish community was given added strength by its committee, from Reb Meir Ortner who hired a Jewish lawyer from Lemberg Dr. Raphiel Bobber and his assitant Dr. Mildwarm and from Vienna, Dr. Fenater, because here, the standard was high and it held the main Government of Galicia that was under Austrian rule.

Yoshi Kaner and there were also agencies in the towns and surrounding villages — all in Jewish hands. After him, came his son-in-law Reb Herz Rebhun and his wife Pashi until they met their bitter deaths. The license for the local agency for lotteries was headed by Reb Yoshi Kaner also, and he nominated his son-in-law Tzvi Katzenbach and his wife Hannah to this position. The license for slat selling was given to Reb Yechiel Klein and after him, Reb Aron Hayim Morgenstern and Hannah Katzenbach.

The two final institutions in town — 2 Jewish banks — were managed by Reb Aron Zuckerman & Reb Beryl Kanner & Reb Tzvi Moshe Kanner. One of the most flourishing businesses in the economy of Galicia in those times, was the sale of alcohol. In the previous century the monopoly was in the hands of the Polish "Pritzim" only, but in 1878 this was taken from them and put on the market on a tender basis. The winner was given the right of all sales for 3 years. Only those with a large amount of capital could apply, as large investments were needed — for a hotel, refinery, special shops and offices, guards and road guards whose duties were to make sure that no outside merchandise could enter the town and so create competition. Moravsky held the position and he handed the right to the Jewish community, which nominated two people to handle it, Reb Yacov Shalom Stross and Reb Yechel Arish Katz, at the expense of the community.

They were both clever pupils who prayed in the Close "Kottel HaMizrach" and they were called the loyal ones — which meant a chosid — honest, with clean hands, who knew writing, arithmetic and had a knowledge of the trade. In all these, these two were blessed, and all the workmen of this trade were under their control. The profits were large, because prices were set by the leases and many people were involved and made their living from this business. At one time it was leased by the Baron Whatman, who took other "loyal ones" from where he lived, the Reb Avraham Zandegarten and Reb Avraham Pomerantz and a few other people. Immediately, the town declared a ban — no one bought from them and each night, alcohol was smuggled into town from other sources. If a restaurant owner bought from them, he was pulled out of the shule and no

service and local Government. Towards the end of the 19th century, the head of the municipality was a Jew, Reb Israel Schrober and all the business of the town was decided by him. The Registrar's Office in the Uhnow district (the office in charge of birth, marriage and death certificates) was also in Jewish hands. The Government decided the tarif for the issuing of these certificates and whoever had this job could easily support a large family. The holder of this job was someone who was without blemish in the eyes of the Government, and who knew the country's languages — Polish and Ukrainian. Marriages were recorded only after a certificate was obtained from the Rav who performed the kiddush and the religious chuppa. The competition for this job was very keen and sometimes there were even fights, and the successful candidate was the one who succeeded in getting around the someone in a suitable high position.

He had to swear by the Torah, the district governor or a high government official. The handling of the records started in 1840 and I remember the first page — the Rabbinate Racheeli, daughter of Reb Moshe Elbaum and that she later became the wife of Reb Arje Lebish Horoschovsky AB"D Uhnow and my grandmother Haya Sara Arman. In the first period only daughter's names were registered so that the sons would not have to serve in the army. From the 1840 the head of the municipality was Rab Hayim Boyman from Uhnow and after his death, for a short time only, Reb Moshe Levy Margoliot took this position and then my fathe(G'R'H'B') Reb Meyer Ortner. On the 15th January 1906, I received a certificate from the district governor to say that I was my father's second and I took on these duties after having been sworn in on the 15th February 1906. When I left during the 1st World War my sister Mindel (G'R'H'B') managed the "matriachy". After this Reb Fivel Kluger (G'R'H'B') was in this job until he was killed (in G-d's name) together with all the townspeople on the 5th candle of Hanukka.

In the election to "Sam Blumberg" and the House of Lords in Vienna, the Jews voted with the Poles and so they always had a majority. If a few votes were missing, they were bought from the Ukrainians.

The Government license for the tobacco trade was in the hands of Reb

11. Churunov
12. Tarnushin
13. Tehilov
14. Yosefufka
15. Machnov
16. Machnivek
17. Michalubka
18. Navishilk Pshedni
19 Navishilk Kardinelsky
20. Selishiz
21. Stai
22. Pudenze (pidivitz)
23. Karib
24. Kortehov
25. Kortshmin
26. Kshevitze
27. Recziza Hubinec
28. Czepietin

"MEMORIES FROM UHNOW"/ *Dov Berish Ortner*

There were generally good trade and neighbourly relations between Gentiles and Jews and there were even prosperous and good working understandings – especially in the leather industry. Most of the Gentile inhabitants were occupied in the manufacture of shoes and leather goods and their merchandise satisfied the demands of the large bazaars.

The foundation of Jewish businesses and income were gathered inside the town, They were the shop-owners and the professionals. The income of the municipalities came from timber cutting in the huge forests close to the town. The large profits from this trade made it one of the richest towns in the Galicia – even the town footpaths were made from this timber. The Gentiles bought timber very cheaply for all their needs. Every year the Jews were given free timber for the Shevuot Hag, for the synagogue, for the Beit Hamidrash and for the Close.

A substantial proportion of the key positions in the town's municipalities and civil service was in Jewish hands e.g. financial institutions representative of insurance companies and Government lotteries and so Jews were members of municipalities and high ranking in the civil

In addition, Belz had more than 10,000 families who escaped from other towns because Belz was a very strong city. But some died of hunger. From there the enemy went to Uhnow which had 100 families — they all were killed each by the other so as not to fall victim to their enemies. From there the enemy went to Tishvitz which had 100 families and killed most of them. The enemy went on to Skool which had about 100 families who had behind a very thick wall which was built like a fortress and so were saved".

The Jewish community was rebuilt by Jews from the surrounding area. After calm was restored, they came out of hiding and built new homes.

From the above citation it is clear that long ago the number of Jewish residents in Uhnow was equal to that of Rava-Ruska. This changed in time and Rava-Ruska became much more populated than Uhnow.

No. of Jewish families

	1629	1643
Uhnow	30	30
R.R.	24	25
Belz	34	40

In 1880 had Rava Ruska 3878 Jews and Uh Uhnow 1843 Jews in 1900 R.R. had 5098 Jews and Uhnow had 2140 Jews (47.7 of its population)

The river Slukia flows through the center of from west to east. A stream flows north from the main river. In the area are forests, fields, mountains and hills.

Industry: water mill, oil and wood factories.

Every Thursday was market day. There was a fair twice a year.

The municipality included 28 villages in which Jews also lived. They were as follows:

1. Ostobozish
2. Brukental
3. Dumashov
4. Danisk m. Leshnizevsky
5. Varanov
6. Verbitz
7. Vilke Mezvietsky
8. Zelone
9. Zastavie
10. Haliptshin

rule giving local control to districts, towns and villages). The inhabitants were not under the squires' control but under the king's rule.

In 1477 several villages were included in the general area of Uhnow. This area was extended in 1595.

In 1914 there were more than 20 villages surrounding the town of Uhnow.

In 1497 the Crusaders came to the district to help the Polish king against Turkish invaders. In 1548-9 the Tatars invaded; from 1648-1655 the area suffered from Chamilinitsky, a Pole who joined forces with the Tatars.

In the following years many wars took place there, until the division of Poland and the transfer of Galicia to Austrian rule. After the 2nd World War Russia took control of the area.

The Jewish community of Uhnow goes back very far. There is little historical evidence of this since. The place is too small to be mentioned in Jewish or other records. But thanks to famous rabbis who are mentioned in various sources because of their importance, it is clear that a Jewish community existed there for at least 350 years and even had a rabbinical court and Judge (See the list of rabbis that was found in the chapter "Rabbis of Uhnow").

In 1629 30 Jewish families.

In 1648—9 100 Jewish families.

In the "Tiet Hion" scrolls of Rabbi Shmuel Feivish, son of Rabbi Nathan Pytel:

"From there the enemy went to Megirov where there were about 100 families who escaped to Nerol (mentioned before). From there the enemy went to Pat Lish – also about 100 families – who escaped to Nerol. The enemy then went to Rava which had 100 families and they also ran away to Nerol... In Nerol there were 600 householders, not counting refugees; altogether more than 5000 families. AS A RESULT OF OUR MANY SINS, a terrible decree was issued and more than 10,000 people were killed, including women and children.

From there, the enemy advanced to Belz which had about 200 families.

I do not remember a great deal about the life in our town. I was the second one in Uhnow to go to the Land of Israel. The first was Arjeh Reichler (Arnon). There are many Jews of Uhnow who remember it better than I do and I hope they will give us in writing a full picture of life in Uhnow. I hope they will recall our wonderful teachers who taught us to read and write. They must also mention those who led us in prayer and inspired us on the Sabbath and during holidays. And they must not forget their mothers who accepted their hardships stoically and raised us to face our destiny in strength.

UHNOW (OONOV) HISTORICAL SURVEY

Uhnow is in the Rava Ruska district in Eastern Galicia, 22 kilometers from Belz, 21 km. from Rava Ruska. The capital of the district is Lemberg (LVOV).

At the end of the 2nd century A.D. the Goths invaded Galicia. They conquered the Uhnow area and settled there. At the end of the 4th Century A.D. the Huns conquered and replaced the Goths. In the middle of the 5th century The Slovenes took control of the area. In 1019 the area was conquered by the Polish king; until 1462 the area was under ducal control. In that year Belz was established as a district (Wiebudstabo) under Polish rule — this district included the town that was later called Uhnow. The settlements in the Belz area belonged to various owners; some to the kingdom (these were called crown cities) and some to individuals called squires.

In that year (1462) King Kazimirz gave his permission to a man called Zigmond to give the name Uhnow (his crest) to the place as a reward for his giving protection to the Belz area. And so the village became an independent town, free of wider supervision (according to the Magdaburg

their personal memories and mourn the fate of their families as if diving into a private sea of their own. We understand their reaction, for as Job said, "Skin for skin". A man feels his own hurt first. It is understandable but not right. The Holocaust that hit all of Europe and the Jewish people most of all is a social problem; we Jews, who contributed so much to the solution of social problems, must uncover the roots of what happened. Two world wars and all that they caused were not the result of natural causes; it was a result of people's opposing progress and advancement. This could have prevented certain European nations from controlling and conquered nations. Germany didn't accept this state of affairs and wanted a new division of the world. We all remember Great Britain's flirtation with Germany in order to divert her attention from Western Europe to Eastern Europe; to the Ukrainian fields and the petroleum of Baku.

And so it all came about on that sorry date – September 1, 1939. The tragedy of European Jewry began long before that date. We know well all the pogroms against Jews during that period. We thought it would pass – in wartime cruel things happen. No one dreamed that the satanic acts of fascism could happen. No one could envision that men of science did research on how to destroy people wholesale. No one could envision that the nation of Goethe, Schiller and Beethoven would sink so low. The world has seen many wars, each one presenting its individual tragedy; but such madness, such insanity has never before been experienced by mankind. Time and distance cannot erase these criminal acts. Nevertheless, some sources are trying to look for reasons to excuse the past and rehabilitate Germany. And so our shame, Jewish sources are helping them re-enter the family of nations.

But what happened in Europe during the reign of fascism will never be erased from the annals of history. People and nations can be corrupted, but not the truth. Grass can grow on graves but some things cannot be covered. Piles of children's shoes and women's hair – victims of the Nazis – cannot be covered and hidden. The smoke of the crematoriums remains forever and ever in our memories. And in our prayers and hopes we always say, "It will never happen again".

There is no doubt that the first in Uhnow to rebel was the late Isaac Berger. There is a popular saying that goes: "It is no shame to be poor but it is no great honor either". We young people of the poorer classes said even then – although without any theoretical basis – that poverty does not have to be a necessity. And Isaac Berger, who was almost entirely self-educated, expressed this even then in his poems. The second person who gave expression to the hardships of Uhnow's poor people was Yakov Shudrich. These two were different from their contemporary Avigdor Spritzer and their predecessor Mordechai Gotfried, who had no particular social direction. There is a saying that in an atmosphere of plenty literary talent doesn't grow. It is not by chance that Berger and Shudrich were sons of workers who had to struggle for a living. These two poets were a reflection of the youth of our town – youth without an economic foundation and without a planned future.

However, that period after the First World War which can be called a second Renaissance, gave hope to people all over the world. Jews were sure that racial hatred and murder were no longer possible after the horrors of the First World War and that the vision of the prophet Isiah Ben Amotz would come true – "He will Judge among the nations", and nations will not solve their problems by war and destruction but by peaceful means. And the simple people of Uhnow who thought only of Torah, the commandments and good deeds, never realized that they were being cheated. They didn't realize that the Versailles' Treaty was a piece of paper with no significance. They did not know that Germany, who caused the world's blood-bath and was defeated by the Allies, would get concession after concession. And the great people who had taken to themselves the Bible as the basis of their moral code would be the first sacrifice.

The monument to the memory of Uhnow that we, its children, want to build, is not concerned with the history of two world – wars but with the private tragedy that befell us. We are not analyzing that tragic time although it is desirable and necessary to do so; otherwise it is impossible to understand how it all happened. All those who remained alive after the Holocaust, those from the small towns and those from the big cities, write

MEMORIES OF THE PAST / *Moshe Adler*

Our home town, Uhnow, was a very small town, near the railroad track Yuroslav – Skol, between Rava Ruska and Belz.

Except for the elegant synagoguge (shul), Beit Midrash and three small shuls, there were no public institutions or cultural organizations. There was no industry whatsoever. Sources of earning a living were meager, and every extra inhabitant was a problem. There was no thought of learning a trade or planning for the future. In fact, there was no future for young people. And so we were raised with no feeling of security.

This didn't apply only to the poor and middle classes. It was the lot of all the young people of Uhnow of my time. When a Jew of Uhnow wanted to say where he came from, he said: "I'm from Uhnow near Belz" or "I'm from Uhnow near Rava-Ruska", as if he wanted to lean on a brother both richer and stronger, than he was. Rava Ruska was even then a much more modern and progressive city. And Belz was a place of prestige for our town and the whole area.

And so generation after generation the people of Uhnow accepted their sorry lot as if it was nature's decree. All their prayers were to get through their daily struggle for existence and in time to see their children married.

They were not rebels. And they did not complain about class differences. Everything was ordained.

Everything was peaceful. Nobody dreamed of change.

At that time we didn't know or understand the causes of the difficult condition of most of the town's inhabitants. One consolation filled their innocent hearts: – they would get their reward in the next world. Many good and righteous Jews devoted all their energies to helping those who were weak and needed help. But the peace and quiet of those days didn't last – they ended and vanished forever.

Only through miracles were these few survivors spared after having met death face to face.

Most of the incidents related here were written or related originally in Yiddish. All have been translated into Hebrew, and some also into English, in order that the future generations might taste of this Jewish glory, now annihilated forever; that they might take as their own this thoroughly Jewish mode of living; that they too come to exemplify the heights to which the authentic Jew may rise.

While their fate — physically speaking — arouses our deepest compassions, we can but envy the spiritual heights these Jews attained both in life and ultimately in death. May we succeed in capturing something of their greatness!

I wish to thank all those who shared in word and deed in the preparation of this volume. My grandfather, Rabbi Dov Berish Ortner, ז"ל *planted the first seeds of the idea of "Memories of Uhnov" (as described in the book Devar Chen which I published in 1963 in his memory). I am deeply grateful to three others who helped greatly in writing the book: Mr. A Kleinspiez, Mr. M. Adler, and also Mr. A. Segal. My special thanks to Rabbi Meir Wunder, editor of the Encyclopedia of Galician Scholars for his helpful comments.*

Finally, I gratefully acknowledge the assistance of Mr. Yehudah Remer, his brother, Mr. Eliyahu Remer, and Mr. Joseph Miller, of Canada, who so kindly shared in the financial burden of publishing this volume.

Only their generous support enabled us to complete our project of perpetuating herewith the memory of Uhnov's holy martyrs.

May their memory be blessed.

Rabbi Natan Ortner

(Aramaic, from the Talmud: yhai rava kodomoch) — Rava Ruska; and ***humility (in Hebrew, Onov), Uhnov."***

The city was a well-established center of Torah learning. The younger boys were enrolled in the local Talmud Torah (Cheder) where they were steeped in the glories of the ancient tradition; older boys and the men, young and old, spent most of each day in the Beis HaMidrash, delighting in the pathways and byways of Torah study. Those who had taken up crafts or professions also spent part of each day in the Beis HaMidrash, whether in the evening, late in the night, or early in the morning. There was hardly a moment, day or night, when the sound of Torah study did not resound in the synagogues and Beis HaMidrash of Uhnov.

Concern for communal welfare also characterized Uhnov. Friends and neighbors were devoted to one another as to a favorite brother or sister. The traditional concern for others was legion amongst the Jews of Uhnov. Several special organizations existed to ensure that every need was met.

In addition many individuals extended help on a one-to-one basis, often unknown, unsung, and rewarded only by the personal satisfaction of having benefited their fellow Jews.

Two factors have limited the scope of this work: first, the fact that over forty years have passed since the outbreak of the war, and secondly, the tragically small number of survivors, as the verse says: "One from a family two from an (entire) city..."

But the individuals and incidents described here are not isolated cases; they typify all those anonymous martyrs whose names are not mentioned in this book, for their deeds were part of a way of living common to all Jews in pre-war Uhnov.

The bitter fate of the town's Jewry is related here by those few who survived. The events they relate, and particularly, the epic of their rescue, underline the profound comment of the late Belzer Rebbe, Rabbi Aharon Rokach, זצ"ל *,who alone of all his family was miraculously saved from the Valley of Death:*

"That nefarious villain aimed at each and every Jew, and each of us who survived, remained alive only because two angels were sent from heaven to rescue him."

INTRODUCTION

This volume has been prepared as a memorial to the Jewish Community of Uhnov in Galicia, Poland, who, as part of the Six Million, perished at the hands of the Nazis, ימ"ש, during World War Two.

The outbreak of the war found the Jewish community of Poland in full spiritual bloom. Torah life was full of vitality; the whole country effervesced with the vitality of authentic Torah living.

The Jews of Uhnov exemplified the life and course of Polish Jewry before the war. In their essence and their conduct the Jews of Uhnov typified the vivacious Jewish communal life which held nearly unlimited sway in the Jewish quarters of Polish towns before the war and left the imprint of Torah and Chasidism on its every facet. Even purely secular affairs bore the stamp of sanctity which had been imprinted over generations of pure Jewish living. This heightened spiritual awareness reached an annual climax each Yom Kippur (Day of Atonement) when the community gathered in prayer and repentence. So often did the congregants find release in tears of remorse and of longing for their Creator, that the walls of the synagogue seemed to weep as well. Even the gentiles of Uhnov were accustomed to gather outside the synagogue on this holiest of nights to share vicariously this most awesome experience.

All of Uhnov's Jews (and those of the surrounding area) were avowed Belzer Chasidim. It took three hours to go from Lvov (Lemberg) to Belz. En route the train passed through four towns: Yeruslov, Lubishov, Rava-Ruska, and Uhnov. The Chasidim often quipped: "A person who wishes to travel the road to Belz and attain inner sanctity must achieve the following four levels: a heart-felt awe (in Hebrew, Yiras Lev); — Yeruslav; a repent ant heart (in Hebrew, libi shuv b'tshuvo) — Lubetshov; "May it be thy will

INDEX

UHNOW
MEMORIAL BOOK

RAB. NATAN ORTNER

PUBLISHED BY
THE UHNOW ORGANIZATION OF ISRAEL
TEL-AVIV 1981